

ՀՏԴ 347 (479.25)
ԳՄԴ 67.99(2Հ) 3
Հ 854

**Երաշխավորվել է տպագրության ԵՊՀ իրավաբանական
ֆակուլտետի խորհրդի կողմից**

Խմբագիր՝ ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության
ամբիոնի վարիչ, ի.գ.թ., դոցենտ **Ս.Գ. Մեղոյան**

Հովհաննիսյան Վահե Վաղինակի – իրավ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ

Հ 854 Առևտրային արբիտրաժը Հայաստանի Հանրապետությունում:–
Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2011, 360 էջ:

Ուսումնական ձեռնարկում սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության արբիտրաժային ձևը կարգավորող հայրենական, այլ երկրների օրենսդրության, միջազգային իրավական ակտերի համեմատական վերլուծության, ինչպես նաև պրակտիկ և տեսական նյութերի ուսումնասիրման հիման վրա բացահայտվում են առևտրային արբիտրաժի ինստիտուտի ձևավորման և զարգացման օրինաչափությունները, ինստիտուցիոնալ-կառուցվածքային հիմնական առանձնահատկությունները և գործնական նշանակություն ունեցող այլ հիմնահարցեր: Ձեռնարկում ներկայացված են Հայաստանի Հանրապետությունում արբիտրաժային վարույթի ընթացակարգը, արբիտրաժային քննության սկզբունքներն ու փուլերը, արբիտրաժի հիմնական ինստիտուտները, արբիտրաժային վճիռների ճանաչման և հարկադիր կատարման հետ կապված հարցերը:

Ձեռնարկը նախատեսված է իրավաբանական բուհերի և ֆակուլտետների ուսանողների համար: Այն կարող է օգտակար լինել նաև ասպիրանտների, դասախոսների, դատական մարմինների աշխատողների, ինչպես նաև արբիտրաժի հարցերով հետաքրքրվող այլ անձանց համար:

ՀՏԴ 347 (479.25)
ԳՄԴ 67.99(2Հ) 3

ISBN 978-5-8084-1357-3

© Հովհաննիսյան Վ.Վ., 2011թ.
© ԵՊՀ հրատ., 2011թ.

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

Հովհաննիսյան Վ.Վ.

ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԱՐԲԻՏՐԱԺԸ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Ուսումնական ձեռնարկ

**ԵՊՀ հրատարակչություն
Երևան – 2010**

է նախատեսվել կողմերի միջև վեճի կարգավորում՝ մինչև դատարան դիմելը: Վարչական կարգով քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանությունն իրականացվում է միայն օրենքով նախատեսված դեպքերում: Վարչական կարգով ընդունված որոշումը կարող է բողոքարկվել դատարան:

Հայրենական օրենսդրության ընդհանրական վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ Հայաստանի Հանրապետությունում սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության գործառույթ իրականացնում են դատարանները, պետական (վարչական) մարմինները (նոտարական, սոցիալական ապահովության և այլն), հասարակական կազմակերպությունները (ստեղծագործական միություններ և այլն), ֆինանսական համակարգի հաշտարարները, ինչպես նաև առևտրային արբիտրաժը: Վերոգրյալից հետևում է, որ գործող օրենսդրությունը նախատեսում է քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցների սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության տարբեր ձևեր՝ դատական, վարչական, հասարակական, հաշտարարական, արբիտրաժային՝ ամրագրելով նաև իրավունքների դատական պաշտպանության գերակայությունը: Ելնելով գործերի ենթակայությունից, իրավունքների պաշտպանության գործառույթ իրականացնող մարմինների իրավասությունից, վիճելի իրավահարաբերության, խախտված կամ վիճարկվող իրավունքի, ինչպես նաև նյութաիրավական պահանջի բնույթից՝ քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցներն իրենք են ընտրում սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության թե՛ ձևը, թե՛ եղանակը: Հարկ է նշել, որ սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության առումով Հայաստանի Հանրապետության (այսուհետ նաև՝ ՀՀ) քաղաքացիական օրենսգիրքն ունի լուրջ բացթողումներ, որի «Քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանությունը» վերտառությամբ III գլխի 13-րդ հոդվածի համաձայն՝ քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանությունը, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված գործերի ենթակայությանը համապատասխան, իրականացնում է դատարանը: Հոդվածի շարադրանքից հստակ երևում է, որ քաղաքացիական իրա-

ԳԼՈՒԽ I

ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԱՐԲԻՏՐԱԺԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

§1. Սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության արբիտրաժային ձևի հասկացությունն ու հիմնական առանձնահատկությունները:

Յուրաքանչյուր քաղաքակիրթ պետության մեջ քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց (քաղաքացիություն չունեցող անձանց, օտարերկրյա քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց) իրավունքների, ազատությունների ու օրինական շահերի պաշտպանությունն առաջնային նշանակություն ունի: Ընդ որում, քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցների սուբյեկտիվ իրավունքների համապարփակ պաշտպանության համար անհրաժեշտ կառուցակարգերի առկայությունն առաջին հերթին պայմանավորում է իրավական համակարգի գործառնության արդյունավետությունը և ժողովրդավարական բնույթը: ՀՀ սահմանադրության¹ 18-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների դատական, ինչպես նաև պետական այլ մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունք, յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքները և ազատություններն օրենքով չարգելված բոլոր միջոցներով պաշտպանելու իրավունք: Իսկ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի² (այսուհետ նաև՝ ՀՀ քաղ. օր.) 13-րդ հոդվածը սահմանում է, որ քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանությունը, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված գործերի ենթակայությանը համապատասխան, իրականացնում է դատարանը: Պայմանագրով կարող

¹ Ընդունվել է 1995թ. և փոփոխությունների է ենթարկվել 2005թ. նոյեմբերի 27-ի հանրաքվեով:

² Ընդունվել է 1998թ. մայիսի 5-ին, ուժի մեջ է մտել 1999թ. հունվարի 1-ից: ՀՀՊՏ 1998.10.08 /17(50):

ժը կամ միջնորդ դատարանը, որտեղ հաջորդաբար նշվում էին նաև իրավունքների պաշտպանության եղանակները:

Իրավունքների պաշտպանության ձևը, ի տարբերություն իրավունքների պաշտպանության եղանակի, պրոցեսուալ կատեգորիա է, որն առաջին հերթին ենթադրում է *սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության գործառույթ իրականացնող մարմնի (հաստատության) կողմից օրենքով սահմանված կարգով և ենթակայությանը համապատասխան իր իրավասության սահմաններում նյութական իրավահարաբերություններից բխող գործերով փաստական հանգամանքները պարզելը, իրավունքի նորմերը կիրառելը և համապատասխան որոշում (վճիռ) կայացնելը:*

Սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության արբիտրաժային ձևն օրենքով սահմանված կարգով և ենթակայությանը, ինչպես նաև արբիտրաժային համաձայնությանը համապատասխան իր իրավասության սահմաններում նյութական իրավահարաբերություններից բխող գործերի փաստական հանգամանքները պարզելուն, իրավունքի նորմերը կիրառելուն և համապատասխան վճիռ (որոշում) կայացնելուն ուղղված՝ առևտրային արբիտրաժների (արբիտրաժային դատարանների) գործունեությունն է:

Հարկ է նշել, որ իրավաբանական գրականության մեջ, որպես կանոն, առանձնացնում են սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության դատական, վարչական և հասարակական ձևերը¹: Նման պարագայում իրավունքների պաշտպանության արբիտրաժային ձևն ուսումնասիրությունից միանշանակ դուրս է մնում, քանի որ այն չի կարելի դիտարկել նշված ձևերից որևէ մեկի շրջանակներում²: Սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպա-

¹ Стен Гражданский процесс. Учебник. Под ред. М.К. Треушникова. М., 2006 23-26 էջերը: Պետրոսյան Ռ.Գ. Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, (երրորդ հրատարակություն), Եր., Երևանի համալսարանի հրատ., 2007, 29-31 էջերը:

² Իրավաբանական գրականության մեջ իրավունքների պաշտպանության արբիտրաժային ձևը հիմնականում դիտարկվում է հասարակական ձևի շրջանակներում (Պետրոսյան Ռ.Գ. Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, (երրորդ հրատարակություն), Եր., Երևանի համալսարանի հրատ., 2007, էջ 30):

վունքների պաշտպանության գործում ուղղակիորեն անտեսվել են առևտրային արբիտրաժները: Մինչդեռ, առևտրային արբիտրաժը նույնպես իրականացնում է սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության գործառույթ, և արբիտրաժային կարգով գործերի քննումն ու լուծումը հանդիսանում է սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության ձևերից մեկը¹: Հողվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ պայմանագրով կարող է նախատեսվել կողմերի միջև վեճի կարգավորում՝ մինչ դատարան դիմելը, ինչը բովանդակային առումով չի կարող լրացնել օրենսգրքի բացը և շտկել թույլ տրված սխալը: Նշված ձևակերպումն այնքան անորոշ է, որ պարզ չէ՝ խոսքը վերաբերում է նախադատական (պրետենզիոն) կարգը պահպանելուն, թե այլ բանի: Վերջինիս վերլուծությունից լավագույն դեպքում կարելի է ենթադրել միայն իրավունքների պաշտպանության արբիտրաժային ձևի գոյությունը, որը, պետք է նշել, որ ուղղակի հակասության մեջ է գտնվում ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի հետ: Մասնավորապես, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի՝ «Վեճի հանձնումը արբիտրաժային տրիբունալի լուծմանը» վերտառությամբ 18-րդ հոդվածի համաձայն՝ քաղաքացիական իրավահարաբերություններից բխող և դատարանի իրավասությանը ենթակա վեճը՝ մինչև վճիռ կայացնելը, կողմերի համաձայնությամբ կարող է հանձնվել արբիտրաժային տրիբունալի լուծմանը: Այսինքն՝ կողմերն արբիտրաժային համաձայնություն կարող են կնքել նաև դատավարության ցանկացած փուլում մինչ դատարանի կողմից վճիռ՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտ կայացնելը: Հարկ է նշել, որ վերը նշվածի առումով առավել շահեկան էր ՀՍՍՀ 1964թ. քաղաքացիական օրենսգրքը, որի «Քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանությունը» վերտառությամբ 6-րդ հոդվածում ամրագրված էր, որ քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանությունը սահմանված կարգով իրականացնում է դատարանը, արբիտրա-

¹ Стен Ռ.Գ. Պետրոսյան, Հայաստանի Քաղաքացիական դատավարություն, դասագիրք, Եր., 2007թ., էջ 8:

կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքի¹ 1-ին հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ օրենքի գործողությունը չի տարածվում կրոնական կազմակերպությունների, կուսակցությունների, արհեստակցական միությունների, հիմնադրամների, իրավաբանական անձանց միությունների, ինչպես նաև ոչ առևտրային կազմակերպությունների՝ օրենքով նախատեսված այլ ձևերի ու տեսակների վրա: Այսինքն՝ օրենքի բովանդակությունից բխում է, որ իրավաբանական անձանց միությունները ոչ առևտրային կազմակերպությունների առանձին տեսակ են, որոնց գործունեությունը չի կարգավորվում «Հասարակական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքով²: Արբիտրաժային կարգով քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցների իրավունքների պաշտպանության իրականացումը տեղի է ունենում բացառապես սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության արբիտրաժային ձևի շրջանակներում:

Հարկ է նշել, որ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքում ընդհանրապես չի խոսվում արբիտրաժային դատարանների տեսակների, կարգավիճակի և կազմակերպարավական ձեւերի մասին, ինչն այս առումով հակասական մեկնաբանությունների և տարակարծությունների տեղիք կարող է տալ: Մասնավորապես, հարց է առաջանում, թե Հայաստանի Հանրապետությունում ինչ կարգով է թույլատրվում կոնկրետ վեճը լուծելու համար նախատեսված (ad hoc) և մշտապես գործող արբիտրաժային դատարանների ստեղծումը, ինչ կարգավիճակ պետք է ունենան մշտապես գործող (ինստիտուցիոնալ) արբիտրաժները և ինչ հիմունքներով պետք է գործեն դրանք: Բովանդակային առումով այս կարևոր հարցերը դուրս են մնացել օրենքի կարգավորման առանցքից: Մնում է միայն ուժը կորցրած «Միջնորդ դատարանների և միջնորդ դատավարության մասին» 1998թ. ՀՀ օրենքի նորմերի, առևտրատնտեսական հարաբերություններից բխող

¹ Ընդունվել է 2001թ. դեկտեմբերի 4-ին:

² Ընդունվել է 2001թ. դեկտեմբերի 4-ին: Ուժի մեջ է մտել 2001թ. դեկտեմբերի 27-ից: ՀՀՊՏ 2001.12.27/42(174):

նության հասարակական և արբիտրաժային ձևերը պետք չէ նույնացնել: Նման մոտեցումը, թերևս, արդարացված կլիներ խորհրդային ժամանակշրջանում, բայց ոչ սոցիալ-տնտեսական և իրավական համակարգի զարգացման ներկայիս պայմաններում: Այն ոչ մի ընդհանրություն չունի գործող օրենսդրության հետ: Մասնավորապես, «Միջնորդ դատարանների և միջնորդ դատավարության մասին» 1998թ. ՀՀ օրենքի¹ 1-2-րդ հոդվածների համաձայն՝ ՀՀ-ում ստեղծվում են մշտապես գործող և կոնկրետ վեճը լուծելու համար նախատեսված (ad hoc) միջնորդ դատարաններ: Մշտապես գործող միջնորդ դատարաններ կարող են ստեղծվել առևտրաարդյունաբերական պալատների, բորսաների, հրապարակային սակարկություններ իրականացնող կազմակերպություններին, Հայաստանի Հանրապետության բանկերի միությանը և այլ կազմակերպություններին առընթեր:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 51-րդ հոդվածի 1-ին և 4-րդ կետերի համաձայն՝ իրավաբանական անձինք կարող են լինել իրենց գործունեությամբ շահույթ ստանալու նպատակ հետապնդող (առևտրային) կամ շահույթ ստանալու նպատակ չհետապնդող և ստացված շահույթը մասնակիցների միջև չբաշխող (ոչ առևտրային) կազմակերպություններ: Ոչ առևտրային կազմակերպություն համարվող իրավաբանական անձինք կարող են ստեղծվել հասարակական միավորումների, հիմնադրամների, իրավաբանական անձանց միությունների, ինչպես նաև օրենքով նախատեսված այլ ձևերով: Վերը թվարկված իրավաբանական անձինք ոչ առևտրային կազմակերպություններ են, որոնք ստեղծվել են իրավաբանական անձանց միության ձևով: Դրանք հասարակական կազմակերպություններ չեն, հետևաբար արբիտրաժային կարգով գույքային վեճերի քննությունը և լուծումը չի կարելի նույնացնել սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության հասարակական ձևի հետ: Ավելին, «Հասարակական

¹ Ուժը կորցրել է 2006թ. դեկտեմբերի 25-ի «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի ուժի մեջ մտնելու պահից:

1. արբիտրաժային դատարանների իրավասությանն օրենքով հանձնված գործերը քննվում և լուծվում են միայն արբիտրաժային դատարանի (տրիբունալի) կողմից, եթե առկա է այդ մասին կողմերի համաձայնությունը: Դատական կամ այլ կարգով արբիտրաժի իրավասությանը հանձնված գործերի քննությունը և լուծումը բացառվում է, եթե առկա է վավերական արբիտրաժային համաձայնություն, և արբիտրաժային դատարան (տրիբունալ) դիմելու հնարավորությունը չի վերացել,

2. առևտրային արբիտրաժում սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանությունն իրականացվում է քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցների իրավունքներն ու օրինական շահերը շոշափող գործերը արբիտրաժային կարգով քննելու և լուծելու միջոցով¹,

3. արբիտրային քննությունն իրականացվում է օրենքի, արբիտրաժային համաձայնության, ինչպես նաև արբիտրաժային կանոնակարգերին համապատասխան՝ սահմանված հատուկ կարգով,

4. առևտրային արբիտրաժում սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանությունն իրականացվում է ոչ միայն արբիտրաժային քննությամբ, այլև արբիտրաժային մարմնի կողմից մատուցվող այլ ծառայությունների միջոցով՝ մեդիացիոն, կոնսիլիացիոն (հաշտեցնող ընթացակարգ) և մինի-պրոցեսների կանոնակարգերին համապատասխան:

Տեսական և գործնական առումով իրենից մեծ կարևորություն է ներկայացնում նաև իրավունքների պաշտպանության արբիտրաժային ձևի առավելություններն ու թերի կողմերը բացահայտելը, քանի որ անհնար է որևէ երևույթի, այդ թվում՝ արբիտրաժի էության բացահայտումը՝ առանց վերջինիս որակական

¹ ՀՀ-ում քաղաքացիական դատավարության կարգով սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանությունն իրականացվում է ինչպես վիճելի իրավահարաբերություններից բխող վեճերը քննելու և լուծելու միջոցով, այնպես էլ որոշակի իրավաբանական նշանակություն ունեցող փաստեր, քաղաքացու իրավական վիճակ կամ էլ անվիճելի իրավունք հաստատելով:

վեճերի լուծման ոլորտում ձևավորված միջազգային փորձի, արտասահմանյան երկրների արբիտրաժային օրենսդրության և արբիտրաժային կենտրոնների կանոնակարգերի ուսումնասիրության վրա հիմնված եզրակացությունների արդյունքում զուտ տեսական բնույթի ենթադրություններ անել, որոնց պրակտիկ կիրառական նշանակությունը նվազագույնի է հասնում այս ոլորտը կարգավորող օրենսդրական ակտում համապատասխան նորմերի բացակայության պայմաններում:

Ընդհանրացնելով աշխարհում գործող արբիտրաժային կենտրոնների ինստիտուցիոնալ-կառուցվածքային, կազմակերպարկական և գործառնական առանձնահատկությունները, կարելի է ասել, որ դրանք կարող են ունենալ տարբեր իրավական վիճակ՝ ստեղծվեն իրավաբանական անձի կարգավիճակով, ստեղծվեն այլ իրավաբանական անձանց և կազմակերպություններին առընթեր, ինչպես նաև պետք է առանձնացնել կոնկրետ վեճը լուծելու համար նախատեսված (ad hoc) արբիտրաժային դատարանները, որոնց գործունեությունը դադարում է վճռահատությամբ: Իրավաբանական անձի կարգավիճակ ունի Լոնդոնի Միջազգային արբիտրաժային դատարանը, որը 1986 թվականին վերակազմակերպվել է սահմանափակ պատասխանատվության ընկերության: Առևտրի միջազգային պալատին առընթեր է գործում Փարիզի միջազգային արբիտրաժային դատարանը, որի կանոնակարգի 1-ին հոդվածի համաձայն՝ ԱՄՊ (Առևտրի միջազգային պալատ) միջազգային արբիտրաժային դատարանը հանդիսանում է Առևտրի միջազգային պալատի արբիտրաժային մարմինը:

Այսպիսով՝ կարող ենք վստահորեն նշել, որ արբիտրաժային կարգով իրավունքների պաշտպանությունը դատական, վարչական և հասարակական ձևերից տարբերվող **սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության ինքնուրույն ձև է:**

Սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության արբիտրաժային ձևին, որպես իրավունքների պաշտպանության առանձին տեսակի, բնորոշ են որոշակի հատկանիշներ: Մասնավորապես՝

րին՝ եթե արբիտրաժն ad hoc է կամ էլ ընտրում համապատասխան թեկնածուներից՝ եթե խոսքը վերաբերում է ինստիտուցիոնալ արբիտրաժին: «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ կողմերն ազատ են համաձայնեցնելու արբիտրի կամ արբիտրների նշանակման ընթացակարգը: Արբիտրների թիվը որոշվում է կողմերի համաձայնությանը և պետք է լինի կենտ: Այն դեպքում, երբ արբիտրաժային համաձայնությանը նախատեսված է արբիտրաժային տրիբունալի ձևավորում գույք կազմով, ապա արբիտրների թիվը պետք է մեկով ավելացվի: Այս դեպքում ավելացվող արբիտրն ընտրվում է նշանակված արբիտրների կողմից, որը հանդես է գալիս որպես տրիբունալի նախագահող: Փոխադարձ համաձայնությանը վեճը որևէ ինստիտուցիոնալ արբիտրաժային դատարանի լուծմանը հանձնելու դեպքում արբիտրաժի կազմը ձևավորվում է վերջինիս կանոնակարգին համապատասխան:

Երրորդ արբիտրների անկողմնակալության ապահովման համար օրենսդրական բավարար երաշխիքների առկայությունն է: Անկախ այն հանգամանքից, թե ում կողմից է նշանակվել արբիտրը՝ նա պետք է պահպանի անկողմնակալություն: «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքն առանձին հոդվածով ուղղակիորեն դրույթ չի նախատեսել արբիտրների անկողմնակալության և անկախության վերաբերյալ, սակայն 12-րդ հոդվածով սահմանել է, որ որպես արբիտր հնարավոր նշանակման մասին առաջարկ ստացած անձը պարտավոր է հայտնել ցանկացած այնպիսի հանգամանքների մասին, որոնք կարող են հիմնավոր կասկած առաջացնել նրա անկողմնակալության կամ անկախության վերաբերյալ: Միևնույն ժամանակ նաև օրենքի 1-ին հոդվածի 1-ին կետով սահմանվում է, որ արբիտրաժի իրականացման նպատակն է առանց անհարկի ձգձգումների կամ ծախսերի ստանալ անկողմնակալ արբիտրաժային տրիբունալի կողմից վեճերի արդարացի լուծում:

Այս պահանջը պարտադիր է բոլոր երկրների օրենսդրություններում և իր արտացոլումն է գտել նաև Հայաստանում գոր-

հատկանիշների և առանձնահատկությունների ուսումնասիրության:

Տարբեր տեսաբաններ իրավունքների պաշտպանության արբիտրաժային ձևի առավելություններն ու թերի կողմերը տարբեր կերպ են պատկերացնում: Սակայն, եթե փորձենք ընդհանրացնել վերջիններիս տեսակետները և դրանց օգտին բերվող փաստարկները, ապա կհանգենք հետևյալին՝ առևտրային արբիտրաժի զարգացման, դերի ու հեղինակության աճը պայմանավորված է մի շարք հանգամանքներով:

Առաջինը վեճի լուծման վայրի ընտրության հնարավորությունն է: Կողմերը հնարավորություն ունեն ինքնուրույն որոշելու արբիտրաժի անցկացման վայրը: Ընդ որում, կողմերի ընտրությունը հաճախ կանգ է առնում երրորդ՝ չեզոք պետության արբիտրաժային մարմնի վրա: Մասնավորապես, «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 20-րդ հոդվածի համաձայն՝ կողմերն իրենց հայեցողությամբ կարող են համաձայնության գալ արբիտրաժի վայրի վերաբերյալ: Այդպիսի համաձայնության բացակայության դեպքում արբիտրաժի վայրը որոշում է արբիտրաժային տրիբունալը՝ հաշվի առնելով գործի հանգամանքները, ներառյալ՝ կողմերի համար հարմարությունը: Արբիտրաժային տրիբունալը կարող է, եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ, միստ գումարել ցանկացած այլ վայրում, որը հարմար է համարում, արբիտրների միջև խորհրդակցություն իրականացնելու, վկաներին, փորձագետներին կամ կողմերին լսելու կամ ապրանքներ կամ փաստաթղթեր զննելու (ուսումնասիրելու) նպատակով:

Երկրորդ փաստարկն արբիտրներին ընտրելու և արբիտրաժի կազմը (արբիտրաժային տրիբունալը) ձևավորելու հնարավորությունն է: Ի տարբերություն պետական դատարանների, որտեղ կողմերը զրկված են գործը քննող դատավոր ընտրելու հնարավորությունից (կարող են միայն օրենքով սահմանված հիմքերով ինքնաբացարկի միջնորդություն ներկայացնել), արբիտրաժի դեպքում կողմերն իրենք են նշանակում արբիտրներ-

Վեցերորդը կիրառման ենթակա նյութական իրավունքի ընտրության հնարավորությունն է, այսինքն՝ կողմերը կարող են ընտրել վեճի էության նկատմամբ կիրառելի նորմերը: «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 28-րդ հոդվածը սահմանում է, որ արբիտրաժային տրիբունալը վեճերը լուծելիս կիրառում է կողմերի համաձայնությամբ ընտրված իրավունքի նորմերը: Ցանկացած պետության իրավունքին կամ իրավական համակարգին կատարված հղումը պետք է մեկնաբանվի որպես տվյալ պետության իրավունքի նյութական, այլ ոչ թե կոլիզիոն նորմերին կատարված հղում:

Յոթերորդն արբիտրաժի գաղտնիությունն է: Որպես կանոն, արբիտրաժային կարգով գործերը քննվում են դռնփակ դատական նիստում: Ուստի կողմերը կարող են վստահ լինել, որ իրենց առևտրային, բանկային, արտադրական կամ այլ գաղտնիքը չի հրապարակվի: Արբիտրաժային վարույթում գործերի քննության հրապարակայնության սկզբունքը չի գործում, եթե այլ բան նախատեսված չէ արբիտրաժային համաձայնությամբ: Եթե օրենքով կամ դատարանի որոշմամբ այլ բան նախատեսված չէ, կամ եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ, ապա բոլոր արբիտրաժային վարույթները գաղտնի են և դռնփակ, և ոչ մի փաստափոփոխ կամ ներկայացված ապացույց կամ արբիտրաժի ժամանակ կատարված հայտարարություն չի կարող տրամադրվել այլ անձանց կամ որևէ դատարանի կամ պետական այլ մարմնի կամ պաշտոնատար անձի, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ այդ տեղեկությունները տրամադրվում են դատարանի որոշմամբ կամ անհրաժեշտ են դատարանում վարույթի շրջանակներում՝ արբիտրաժի վճռի ճանաչման, հարկադիր կատարման կամ չեղյալ հայտարարելու համար «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածի 4-րդ մաս (այսուհետ նաև՝ օրենք):

Ութերորդը՝ արբիտրաժային վճիռը վերջնական է: Արբիտրաժային վճիռը վերջնական է և կարող է դատարանի կողմից չեղյալ ճանաչվել միայն օրենքով նախատեսված դեպքերում և

ծող և բազմաթիվ հեղինակավոր այլ միջազգային արբիտրաժային կենտրոններում: Մասնավորապես ԱՄՊ արբիտրաժային կանոնակարգի 7-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր արբիտր պետք է անկախ և անկողմնակալ լինի: Մինչև նշանակվելը կամ հաստատվելը վերջինս անկախության և անկողմնակալության մասին հայտարարագիր է ստորագրում և պարտավոր է արբիտրաժային մարմնի քարտուղարությանը հայտնել բոլոր այն փաստերի և հանգամանքների մասին, որոնք իրենց անկախության և անկողմնակալության մասին կողմերի մոտ կարող են կասկած առաջացնել:

Չորրորդը՝ արբիտրաժային վարույթի պարագայում գործի քննությունն իրականացվում է տվյալ ոլորտում խորը մասնագիտական գիտելիքների տիրապետող անձանց կողմից, որովհետև կողմերը սովորաբար այդպիսի արբիտրներ են ընտրում: Այսպես՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 11-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ կողմերն ազատ են արբիտրաժային համաձայնությամբ սահմանելու արբիտրին ներկայացվող ցանկացած պահանջ: Վերոնշյալից հետևում է, որ արբիտրը կարող է ընդհանրապես իրավաբան չլինել: Ելնելով վիճելի իրավահարաբերության բնույթից, վեճի առարկայից և գործի արագ ու ճիշտ լուծման համար նշանակություն ունեցող այլ հանգամանքներից՝ կողմերը կարող են նեղ մասնագիտական որևէ ոլորտում համապատասխան գիտելիքների տիրապետող անձի ընտրել:

Յինգերորդը՝ կողմերն իրենք են սահմանում արբիտրաժային քննության ընթացակարգը (lex arbitri): Ի տարբերություն պետական դատարանների, որտեղ դատավարության ընթացակարգը խստորեն կարգավորված է օրենսդրությամբ, արբիտրաժի դեպքում կողմերն իրավունք ունեն սահմանելու կանոններ, որոնց համապատասխան էլ քննվում է գործը, կամ էլ ընտրելու արբիտրաժային որևէ միջազգային կենտրոնի կանոնակարգ: Մասնավորապես, «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 19-րդ հոդվածի համաձայն՝ կողմերը կարող են իրենց հայեցողությամբ համաձայնվել արբիտրաժային տրիբունալի կողմից վարույթի իրականացման ընթացակարգի շուրջ:

գրեթե լուծվել է: Նյու-Յորքյան համաձայնագիրը վավերացրել են ավելի քան 135 պետություն¹:

Հաջորդ առավելությունը քննության արագությունն է և գործի դատական քննության համեմատ՝ առավել քիչ ծախսատար լինելը: Այս դրույթը, թերևս, համարվում է կարևորագույններից մեկը, քանի որ հենց այս նկատառումներից ելնելով են քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցներն առևտրատնտեսական հարաբերություններից բխող վեճերը հանձնում արբիտրաժային դատարանի լուծմանը: Նրանց հիմնական նպատակն է գումար և ժամանակ տնտեսելը, ինչը հատկապես կարևորվում է գործարարական գործունեության բնագավառում: «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածի 1-ին կետով սահմանվում է, որ արբիտրաժի իրականացման նպատակն է առանց անհարկի ձգձգումների կամ ծախսերի ստանալ անկողմնակալ արբիտրաժային տրիբունալի կողմից վեճերի արդարացի լուծում: Այսինքն՝ այստեղ դատավարական ժամկետների ինստիտուտն իր դասական իմաստով չի գործում: Եթե քաղաքացիական դատավարությունում ժամկետն օրենքով կամ դատարանի կողմից սահմանված այն ժամանակահատվածն է, որի ընթացքում դատավարական իրավահարաբերությունների մասնակիցներն իրավունք ունեն կամ պարտավոր են որոշակի գործողություններ կատարել, ապա արբիտրաժի պարագայում ժամկետների հարցը լուծվում է արբիտրաժային համաձայնությամբ, այսինքն՝ ըստ կողմերի հայեցողության, կամ էլ այն իրավունքի նորմերին կամ արբիտրաժային կանոնակարգերին համապատասխան, որոնց հղում է արվել:

Վեճը մշտապես գործող արբիտրաժային մարմնի լուծմանը հանձնելու դեպքում արբիտրաժային տուրքի և այլ ծախսերի հարցը լուծվում է արբիտրաժային կանոնակարգին համապատասխան: Իսկ կոնկրետ վեճը լուծելու համար նախատեսված (ad hoc) արբիտրաժի պարագայում՝ կողմերի փոխադարձ հա-

¹ Հայաստանի Հանրապետության կողմից այն վավերացվել է 1997թ. դեկտեմբերի 29-ին և ուժի մեջ է մտել 1998թ. մարտի 29-ից:

կարգով: Արբիտրաժային վճիռների և որոշումների բողոքարկում հնարավոր չէ: Արբիտրաժային դատարանները չունեն այն աստիճանակարգությունը, որին մենք հանդիպում ենք պետական դատական համակարգերն ուսումնասիրելիս: Ավելին, արբիտրաժի դեպքում դատարանների հետ ցանկացած առնչությունը հասցվում է նվազագույնի: Այսպես՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածի համաձայն՝ արգելվում է որևէ դատական միջամտություն արբիտրաժին վերաբերող հարցերին, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի: Արբիտրաժի ցանկացած որոշում կամ վճիռ համարվում է վերջնական: Դրա վիճարկումը դատարանում հնարավոր է միայն առանձին դեպքերում, որոնք թվարկված են, օրինակ, Նյու-Յորքի համաձայնագրի 5-րդ հոդվածում, ինչպես նաև «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ գլխում: Դրանք հիմնականում վերաբերվում են նյութական և դատավարական իրավունքների լուրջ խախտումներին:

Ինքնորոշող՝ արբիտրաժային վճիռները ենթակա են ճանաչման և կատարման գրեթե ողջ աշխարհում: Օտարերկրյա դատարանների որոշումների, վճիռների և դատավճիռների ճանաչման և հարկադիր կատարման մասին համընդհանուր ճանաչում գտած որևէ միջազգային համաձայնագրի բացակայության պայմաններում կողմը, նույնիսկ ունենալով օրինական ուժի մեջ մտած վճիռ, չի կարող այն հարկադիր կատարման ներկայացնելու՝ առանց պատասխանողի պետության դատարանում կրկնակի քննության: Ինչպես գիտենք, դատական ակտերի ճանաչման և հարկադիր կատարման մասին դեռևս որևէ միջազգային համաձայնագիր չի ընդունվել, որը վավերացված լիներ աշխարհի բոլոր պետությունների կողմից, իսկ երկկողմ պայմանագրերը բավական չեն այս ոլորտի համապարփակ կարգավորման համար, մինչդեռ «Օտարերկրյա արբիտրաժային վճիռների (որոշումների) ճանաչման և հարկադիր կատարման մասին» 1958 թվականի Նյու-Յորքի համաձայնագրով այս խնդիրը

իրենց իսկ կողմից ստեղծված (ad hoc) արբիտրաժային դատարանի լուծմանը:

Հարկ է նշել, որ իր բոլոր առավելություններով հանդերձ, սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության արբիտրաժային ձևը զուրկ է նաև որոշակի թերություններից: Այս պարագայում թերությունների տակ նկատի ունենք ՀՀ օրենսդրության մեջ առևտրային արբիտրաժին վերաբերող նորմերի գոյությամբ պայմանավորված այն հանգամանքների ամբողջությունը, որոնք նվազեցնում են արբիտրաժային կարգով իրավունքների պաշտպանության արդյունավետությունը: Սեր կարծիքով, թերությունների շարքում կարելի է առանձնացնել հետևյալ հանգամանքները՝

1. Արբիտրաժային դատարանի (տրիբունալի) սահմանափակ իրավասությունը (լիազորությունները): Արբիտրաժային տրիբունալի իրավասությունը զգալիորեն սահմանփակ է, եթե այն համեմատելու լինենք պետական դատարանների իրավասության հետ: Օրինակ՝ արբիտրաժային տրիբունալի իրավասությունը սահմանափակ է որոշակի խումբ իրավահարաբերություններից ծագող վեճերի լուծման կամ հարկադրանքի միջոցների կիրառման (օրինակ՝ ապացույցների ապահովման կամ վկային բերման ենթարկելու) հարցում: Արբիտրաժի իրավասությունը պայմանավորված է հանրային կարգի սահմանափակումներով, այսինքն՝ ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված իմպերատիվ նորմերի համակարգի գոյությամբ, որով այս պարագայում կանխորոշվում է արբիտրաժային վճռի ճանաչման և կատարման հնարավորությունը, արբիտրաժային կարգով քննության ենթակա գործերի շրջանակը և այլն:

Վերոնշյալն արտացոլված է «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածի 4-րդ մասում, որը սահմանում է, որ արբիտրաժի մասին օրենքի գործողությունը չի բացառում ՀՀ մեկ այլ օրենքի գործողություն, որի համաձայն՝ որոշակի վեճեր չեն կարող հանձնվել արբիտրաժի լուծմանը կամ կարող են

մաձայնությամբ կամ այն կանոնակարգին համապատասխան, որն արբիտրաժային համաձայնությամբ որոշել են կիրարկել կողմերը վեճը լուծելիս:

Առավելությունների շարքում կարելի է առանձնացնել նաև արբիտրաժային վարույթի ընթացքում կիրառվող լեզվի ընտրության հնարավորությունը: Ի տարբերություն քաղաքացիական դատավարությունում գործող՝ դատավարությունը պետական լեզվով իրականացնելու սկզբունքի՝ արբիտրաժում «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդվածով սահմանվել է կիրառվող լեզվի ազատ ընտրության հնարավորությունը:

Բերված փաստարկները մեկ անգամ ևս հիմնավորում են առաջացած վեճն այլ պետության դատարանի լուծմանը հանձնելու կողմերի ցանկության բացակայությունը: Բացի այդ՝ վեճը որևէ պետության դատարանի լուծմանը հանձնելու մասին կողմերի միջև համաձայնության բացակայության դեպքում (պայմանագրային ընդդատության կիրառում) հայցվորն իր հայեցողությամբ հայցը կարող է հարուցել պատասխանողի գտնվելու վայրի, նրա գույքի գտնվելու վայրի կամ այլ դատարան, որտեղ գործունեություն է ծավալել պատասխանողը: Նման պարագայում ընտրված դատարանը կլինի օտարերկրյա և այդ իսկ պատճառով հայցվորի համար անցանկալի: Ուստի տվյալ երկրի լեզուն, դատավարական կանոնները չիմանալու կամ վատ իմանալու, դատարանի անկողմնակալության մեջ վստահ չլինելու պատճառով հայցվորները սովորաբար խուսափում են այլ պետության դատարան դիմելուց: Բացի այդ՝ շատ հաճախ դատարանները վեճը լուծում են հօգուտ իրենց երկրի քաղաքացու (ռեզիդենտի): Պետք է նշել նաև, որ շատ դեպքերում դատավորները լավատեղյակ չեն միջազգային առևտրատնտեսական հարաբերությունների զարգացման միտումներին: Նմանատիպ իրավիճակներում կողմերի համար առավել նախընտրելի է դիմել արբիտրաժային որևէ հեղինակավոր կենտրոն կամ վեճը հանձնել

Հետևում է, սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության արբիտրաժային ձևն ունի ինչպես թերություններ, այնպես էլ առավելություններ: Սակայն անվիճելի է այն փաստը, որ վերջինիս առավելություններն ակնհայտորեն գերազանցում են թերությունները: Ճիշտ է, արբիտրաժային կարգով առևտրատնտեսական հարաբերություններից բխող վեճերի լուծման պրակտիկան ՀՀ-ում դեռևս լայն տարածում և կիրառություն չունի, սակայն ներկայումս միջազգային առևտրատնտեսական հարաբերություններից բխող վեճերի զգալի մասն իրենց լուծումն են գտնում առևտրային արբիտրաժի հեղինակավոր կենտրոններում: Հենց դա էլ հանդիսանում է վերջինիս արդյունավետության ամենավառ ապացույցը:

§2. Արբիտրաժային քննության հասկացությունը

«Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածի 1-ին կետով սահմանվում է, որ արբիտրաժի իրականացման նպատակն է առանց անհարկի ձգձգումների կամ ծախսերի ստանալ անկողմնակալ արբիտրաժային տրիբունալի կողմից վեճերի արդարացի լուծում: Հետևաբար, արբիտրաժն առաջին հերթին առևտրատնտեսական հարաբերություններից բխող վեճերի լուծման միջոց՝ կառուցակարգ է, որի նպատակն է առևտրատնտեսական գործարքներից ծագող վեճերի կարգավորումը: Այս պարագայում քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցների սուբյեկտիվ իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունն իրականացվում է արբիտրաժային քննության միջոցով: Սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության արբիտրաժային ձևն ընթանում է օրենքով սահմանված կարգով և արբիտրաժային համաձայնությամբ պայմանագրային կամ ոչ պայմանագրային բնույթի իրավահարաբերություններից բխող վեճն արբիտրաժային կարգով քննելու և լուծելու ճանապարհով:

հանձնվել արբիտրաժի լուծմանը միայն այն դրույթներին համապատասխան, որոնք սահմանված չեն տվյալ օրենքով:

2. Արբիտրաժում գրեթե անհնար է արբիտրաժային համաձայնության առարկայից դուրս վիճելի իրավահարաբերություններից բխող հայցերի միացումը՝ հայցերի սուբյեկտիվ միացում, օրինակ՝ եթե վեճն առաջացել է կապալի պայմանագրով նախատեսված պայմանների խախտման դեպքում, և պատվիրատուն կապալառուից որոշակի գումար գանձելու հայցով դիմում է դատարան: Եթե կապալառուն իր հերթին հայց է հարուցում ընդդեմ ենթակապալառուի կամ մատակարարի, ապա անհրաժեշտության դեպքում դատարանը՝ սեփական նախաձեռնությամբ կամ կողմի միջնորդության հիման վրա կարող է բոլոր պահանջները միացնել և գործը լուծել միևնույն վարույթի շրջանակում: Արբիտրաժի դեպքում, առանց շահագրգիռ անձանց համաձայնության, հայցերի սուբյեկտիվ միացումն անհնար է: Ավելին, որոշ դեպքերում էլ հնարավոր չէ հայցերի օբյեկտիվ միացումը, երբ կողմերն արբիտրաժային համաձայնությամբ նույն իրավահարաբերությունից բխող միայն որոշակի վեճեր են հանձնում արբիտրաժի լուծմանը: Արբիտրաժային համաձայնության առարկայից դուրս վեճերն արբիտրաժի լուծմանը հանձնելու համար այդ մասին լրացուցիչ համաձայնություն է պահանջվում:

3. Արբիտրաժային կարգով իրավունքների պաշտպանությունը ոչ միշտ է բացառում գործով դատական միջամտությունը կամ դատարանի հետ այլ առնչակցությունը: Օրինակ՝ եթե կողմերից մեկը խուսափում է արբիտրաժից, սահմանված կարգով չի նշանակում արբիտր, եթե անհրաժեշտ է հայցի ապահովման միջոցներ կիրառել կամ եթե գործը տանուլ տված կողմը ձգտում է արբիտրաժային վճռի վերանայման կամ վերացման, գործով դատական միջամտությունը կամ քննությունը դառնում է անխուսափելի¹:

¹ Տե՛ս «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 9-11-րդ և 34-րդ հոդվածները:

է, որ արբիտրաժային կարգով չեն կարող լուծվել որոշակի խումբ իրավահարաբերություններից բխող գործեր, որոնք վերապահված են դատարանի բացառիկ իրավասությանը: Իսկ այդ իրավահարաբերությունների ցանկը և գործերի շրջանակն արբիտրաժի օրենքով չի սահմանվում: Դրանց մասին մենք կարող ենք դատողություններ անել միայն համադրելով ՀՀ օրենսդրական տարբեր ակտերի դրույթները (մանրամասն տե՛ս՝ «Արբիտրաժային ենթակայություն» թեման):

2. Արբիտրաժային քննությունն իրականացվում է սահմանված հատուկ կարգով: Ընդ որում, արբիտրաժային քննության ընթացակարգը սահմանելու հարցում որոշիչ դեր ունի կողմերի կամահայտնությունը: Կողմերը փոխադարձ համաձայնությամբ կարող են ազատորեն որոշել ինչպես վիճելի իրավահարաբերության կամ վեճի էության նկատմամբ կիրառվող իրավունքը, այնպես էլ սահմանել արբիտրաժային քննության ընթացակարգը (lex arbitri): Այսպես՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 19-րդ հոդվածի համաձայն՝ կողմերն օրենքի դրույթների պահպանմամբ կարող են իրենց հայեցողությամբ համաձայնվել արբիտրաժային տրիբունալի կողմից վարույթի իրականացման ընթացակարգի շուրջ: Նման համաձայնության բացակայության դեպքում արբիտրաժային տրիբունալն օրենքի դրույթների պահպանմամբ կարող է արբիտրաժային վարույթն իրականացնել այն ձևով, որը նպատակահարմար կհամարի: Արբիտրաժային տրիբունալին տրված լիազորությունները ներառում են ապացույցների թույլատրելիության, վերաբերելիության, էականության և նշանակալիության որոշման լիազորությունը: Հետևում է, որ արբիտրաժային վարույթում չեն գործում քաղաքացիական դատավարությունում դատավարական ձևին վերաբերող հիմնական կանոնները: Եթե քաղաքացիական դատավարությունում գործերի քննության և լուծման կարգը ճշգրտորեն սահմանված է դատավարության իրավունքի նորմերով, իսկ դատավարությունում թույլատրելի են միայն օրենքով սահմանված դատավարական ձևի շրջանակներից դուրս չեկող գործողութ-

Արբիտրաժային քննությունը՝ որպես սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության արբիտրաժային ձևի հիմնական դրսևորում, ունի որոշակի առանձնահատկություններ: Ընդ որում, այդ առանձնահատկությունները պայմանավորված են ինչպես իրավունքների պաշտպանության արբիտրաժային ձևի հիմնական հատկանիշներով, այնպես էլ այլ հանգամանքներով:

Արբիտրաժային քննությունն առևտրատնտեսական հարաբերությունների մասնակիցների իրավունքների և շահերի պաշտպանության արբիտրաժային ձևն է, դրա իրացման հիմնական միջոցը, որը ենթադրում է, որ՝

1. արբիտրաժային քննության առարկա կարող են հանդիսանալ միայն օրենքով և արբիտրաժային համաձայնությամբ արբիտրաժի իրավասությանը վերապահված գործերը: Ի տարբերություն քաղաքացիական դատավարության, որտեղ գործում է դատական պաշտպանության անսահմանափակ իրավունք՝ արբիտրաժային կարգով կարող են քննվել և լուծվել միայն որոշակի իրավահարաբերությունները բխող վեճերը: Եթե քաղաքացիական դատավարությունում հիմնական պահանջ են համարվում վեճի դատական ենթակայությունը և կողմի ներկայացրած պահանջի իրավաչափությունը, ապա առևտրային արբիտրաժում վերը նշվածների դրսևորումը խիստ սահմանափակված է: Առևտրային արբիտրաժի իրավասությանը վերապահված գործերի շրջանակը նախևառաջ պայմանավորված է արբիտրաժային ենթակայության և հանրային կարգի սահմանափակումներով: Հարկ է նշել, որ հանրային կարգի սահմանափակումների սահմանումը ՀՀ օրենսդրությամբ հստակ տրված չէ: «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 34 և 36-րդ հոդվածների 2-րդ մասով սահմանվում է, որ արբիտրաժային վճիռը դատարանի կողմից կարող է չեղյալ ճանաչվել կամ վճռի ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը կարող է մերժվել, եթե համաձայն Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության՝ վեճի առարկան ենթակա չէ լուծման արբիտրաժի կողմից, կամ վճիռը հակասում է Հայաստանի Հանրապետության հանրային կարգին: Հետևում

3. Արբիտրաժային քննությունը բացառապես հայցային ձև ունի: Քաղաքացիական դատավարության կարգով սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանությունը կարող է իրականացվել ինչպես հայցային վարույթի, այնպես էլ հատուկ վարույթների ձևով, երբ բացակայում է իրավունքի մասին վեճը, և դատարանը շահագրգռված անձանց դիմումով հաստատում է անձնական կամ գույքային իրավունքների ծագման, փոփոխման կամ դադարման հիմք հանդիսացող իրավաբանական փաստեր, քաղաքացու իրավական վիճակ կամ անվիճելի իրավունքներ: Արբիտրաժի պարագայում վիճակն այլ է: Եթե քաղաքացիական դատավարության օբյեկտ կարող է լինել նաև հատուկ վարույթներում իրավաբանական փաստի կամ այլ հանգամանքի հաստատման պահանջը, ապա արբիտրաժային քննության օբյեկտ է հանդիսանում միայն իրավունքի մասին վեճը, քանի որ, ըստ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ՝ նաև՝ ՀՀ քաղ. դատ. օր. կամ ՀՀ ՔԴՕ), կողմերի համաձայնությամբ արբիտրաժային տրիբունալի լուծմանը կարող է հանձնվել քաղաքացիաիրավական հարաբերություններից բխող վեճը: Արբիտրաժային վարույթի հարուցման հիմք է հանդիսանում հայցը, և կողմը իր խախտված կամ վիճարկվող իրավունքի պաշտպանության նպատակով արբիտրաժային դատարան կարող է դիմել միայն հայցադիմում ներկայացնելով: Մասնավորապես, «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ կողմերի համաձայնեցրած կամ արբիտրաժային տրիբունալի կողմից որոշված ժամկետում հայցվորը պարտավոր է ներկայացնել իր հայցային պահանջները և դրանք հիմնավորող փաստերը, ապահովման կամ հատուցման մասին պահանջները, իսկ պատասխանողը ներկայացնում է իր առարկությունները դրանց վերաբերյալ: Հոդվածի վերլուծությունից հստակ երևում է, որ արբիտրաժային քննությունում առկա են՝

- սուբյեկտիվ իրավունքների մասին վեճ,
- հակադիր շահերով օժտված կողմեր (հայցվոր և պատասխանող),

յուններ, ապա արբիտրաժային քննության պարագայում վիճակն այլ է: Կողմերը փոխադարձ համաձայնությամբ իրենք են սահմանում «դատավարական ձևը»: Արբիտրաժային քննության կարգը որոշվում է կողմերի համաձայնությամբ, սակայն այդ համաձայնությունը պետք է համապատասխանի օրենքի պահանջներին: Ուստի արբիտրաժային քննության կարգը սահմանելու հարցում որոշիչ նշանակություն ունեն՝

1. կողմերի կամահայտնությունը,
2. արբիտրաժային վարույթը կարգավորող նորմերը,
3. արբիտրաժային տրիբունալի որոշումները, որոնք եզրահանգումներ են պարունակում քննարկվող հարցերի վերաբերյալ:

Սակայն, պետք է նշել նաև, որ արբիտրաժային քննության կարգը որոշելու հարցում առաջնայնությունը տրվում է կողմերի կամահայտնությանը: Այն իմպերատիվ բնույթ ունի արբիտրաժային վարույթում և պարտադիր է արբիտրաժային տրիբունալի համար, եթե, իհարկե, համապատասխանում է ՀՀ օրենսդրության պահանջներին: Արբիտրաժային քննության ձևի հիմնական առանձնահատկությունը կայանում է հենց նրանում, որ այստեղ կողմերն ունեն բավականին լայն, այդ թվում՝ դատավարական իրավունքներ, ինչը պայմանավորված է կամքի ինքնավարության սկզբունքի դրսևորումներով: Կողմերն ազատ են վիճելի նյութական իրավահարաբերության նկատմամբ կիրառվող նորմերի ընտրության և արբիտրաժային քննության կարգը որոշելու հարցում: Նրանք՝ անձանք կամ ներկայացուցիչների միջոցով կարող են իրացնել իրենց դատավարական իրավունքներն ու պարտականությունները, ազդել վարույթի շարժի վրա: Արբիտրաժային վճիռը պետք է լինի ոչ միայն օրինական և հիմնավորված, այլև համապատասխանի ինչպես ՀՀ օրենսդրության պահանջներին, այնպես էլ արբիտրաժային համաձայնությանը և կողմերի այլ պայմանավորվածություններին, որոնք ձեռք են բերվել արբիտրաժային քննության ընթացքում:

մարմնի (արբիտրաժային դատարանի կամ տրիբունալի, արբիտրաժային հաստատության) և կողմերի՝ ՀՀ օրենսդրությանը և արբիտրաժային համաձայնությանը համապատասխան՝ արբիտրաժի ենթակայությանը վերապահված վեճի քննությանն ու լուծմանն ուղղված գործունեությունն է և այդ գործունեության հետևանքով առաջացած իրավահարաբերությունների ամբողջությունը:

Իրավաբանական գրականության մեջ «առևտրային արբիտրաժ» եզրույթն իմաստային առումով տարբեր կերպ է ընկալվում: Նախևառաջ, «առևտրային արբիտրաժ» ասելով, հասկանում ենք հատուկ ստեղծված մարմին, որի հիմնական գործառույթն է առևտրատնտեսական հարաբերություններից բխող վեճեր քննելը և լուծելը: Ընդ որում, այդ մարմինները կարող են կազմակերպահրավական տարբեր տեսակների լինել և տարբեր կարգավիճակ ունենալ: Մասնավորապես, առևտրային արբիտրաժները կարող են լինել ինչպես մշտապես գործող (ինստիտուցիոնալ), այնպես էլ կոնկրետ վեճը լուծելու համար (ad hoc) նախատեսված:

Հարկ է նշել, որ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքը չի տարբերակել ինստիտուցիոնալ և ad hoc արբիտրաժները, մինչդեռ «Միջնորդ դատարանների և միջնորդ դատավարության մասին» 1998թ.ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածը սահմանում էր, որ ՀՀ-ում ստեղծվում են մշտապես գործող և կոնկրետ վեճը լուծելու համար նախատեսված (ad hoc) միջնորդ դատարաններ: Նման մոտեցումն արդարացված համարել չի կարելի, քանի որ արբիտրաժների այս տեսակների իրավական ռեժիմներն ունեն իրենց առանձնահատկությունները և տարբերվում են միմյանցից: Ինստիտուցիոնալ արբիտրաժի պարագայում մենք գործ ունենք իր իրավասությանը հանձնված՝ առևտրատնտեսական հարաբերությունները բխող գույքային վեճեր լուծող մարմնի հետ, որը գործում է մշտապես: Ընդ որում, մշտապես գործող արբիտրաժային դատարանների գործունեությունը կանոնակարգվում է օրենքին համապատասխան հաստատված կանոնադրությամբ,

– պատասխանողին ուղղված նյութահրավական պահանջ,
– կողմերի համաձայնությունը՝ վեճն արբիտրաժային կարգով քննելու և լուծելու մասին:

4. Արբիտրաժային քննությունն ընթանում է կողմերի մրցակցության հիման վրա: «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածի համաձայն՝ հայցվորը պարտավոր է ներկայացնել հայցային պահանջները և դրանք հիմնավորող փաստերը: Կողմերը կարող են իրենց հաղորդումներին կից ներկայացնել բոլոր այն փաստաթղթերը, որոնք, ըստ իրենց, առնչվում են գործին, կամ հղում կատարել ապագայում իրենց կողմից ներկայացվելիք փաստաթղթերին կամ այլ ապացույցներին: Բացի այդ՝ նույն օրենքի 19-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ արբիտրաժային տրիբունալին տրված լիազորությունները ներառում են ապացույցների թույլատրելիության, վերաբերելիության, էականության և նշանակալիության որոշման լիազորությունը:

Հետևում է, որ արբիտրաժային քննության ընթացքում՝

– կողմերն իրենք են ապացուցում իրենց պահանջների և առարկությունների հիմքում ընկած հանգամանքները,

– կողմերն օգտվում են ապացույցներ ներկայացնելու և այլ դատավարական գործողություններ կատարելու հավասար իրավունքից,

– գործի ճիշտ լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները որոշում է արբիտրաժային դատարանը կողմերի պահանջների ու առարկությունների հիման վրա՝ կիրառման ենթակա նյութական և դատավարական իրավունքների նորմերին համապատասխան,

– ապացուցման գործընթացում արբիտրաժային դատարանը թույլատրելիության և վերաբերելիության կանոններին համապատասխան գնահատում է կողմերի ներկայացրած ապացույցները:

Ամփոփելով շարադրվածը՝ կարող ենք ասել, որ **արբիտրաժային քննությունն արբիտրաժային վարույթն իրականացնող**

կություններ իրականացնող կազմակերպություններին, ՀՀ բանկերի միությանը և այլ կազմակերպություններին առընթեր, օրենսդիրը բացառել էր ինքնուրույն իրավաբանական անձի կարգավիճակով ինստիտուցիոնալ արբիտրաժների գործառնությունը: Մինչդեռ գոյություն ունեն հեղինակավոր արբիտրաժային այնպիսի հաստատություններ, որոնք ունեն իրավաբանական անձի կարգավիճակ: Ավելին, 1892թ. Լոնդոնի մունիցիպալ խորհրդի նախաձեռնությամբ հիմնադրված Լոնդոնի արբիտրաժային դատարանը 1986 թվականին վերակազմակերպվել է սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության՝ «Լոնդոնի միջազգային արբիտրաժային դատարան» անվանումով:

«Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքը թեև չի կարգավորում վերը նշված հարցերը, սակայն չի էլ սահմանափակում առևտրային արբիտրաժների գործառնությունը՝ մատնանը՝ շեղվելով դրանք որոշ կազմակերպություններին առընթեր ստեղծելու հանգամանքը:

Արբիտրաժի հայրենական օրենքի 2-րդ հոդվածի առաջին կետով տրված մեկնաբանության համաձայն՝ «արբիտրաժ¹»

¹ Պետք է նշել նաև, որ «Միջնորդ դատարանների և միջնորդ դատավարության մասին» 1998թ. ՀՀ օրենքում «միջնորդ դատարան» կամ «միջնորդ դատավարություն» եզրույթների օգտագործումն իմաստային առումով այդքան էլ ճիշտ չէր: Նման ձևակերպումով Հայաստանում արբիտրաժի գործունեությունը նույնացվում է արբիտրաժային մարմինների կողմից մատուցվող ծառայություններից մեկի՝ մեդիացիայի հետ: Արբիտրաժները մատուցում են վճարովի տարբեր ծառայություններ, որոնցից է առևտրատնտեսական վեճերի լուծման այլընտրանքային միջոցների կիրառումը: Այդ նպատակով հեղինակավոր արբիտրաժային կենտրոնները նույնիսկ ընդունել են հատուկ մեդիացիոն, կոնսիլիացիոն կամ մինի-պրոցեսները կարգավորող կանոնակարգեր: Իսկ ՀՀ օրենքում տեղ գտած ձևակերպումով՝ օրենսդիրն արբիտրաժը նույնացրել է առևտրատնտեսական հարաբերություններից բխող վեճերի լուծման միջոցներից մեկի, իսկ ավելի ստույգ մեդիացիայի հետ, որն արբիտրաժների կողմից մատուցվող ծառայություններից մեկն է:

«Արբիտրաժ» եզրույթն իմաստային առումով ավելի ճիշտ է գործածել տնտեսավարող սուբյեկտների միջև առևտրատնտեսական վեճերը լուծելու պարագայում, հատկապես, երբ խոսքը գնում է միջազգային առևտրատնտեսական հարաբերություններից բխող վեճերը լուծելու մասին: Առևտրա-

որտեղ նշվում են արբիտրների անվանացանկը, արբիտրաժի կազմի ձևավորման կարգը, արբիտրների բացարկի, ինքնաբացարկի լուծման հետ կապված հարցերը, գործերի քննության և արբիտրաժային տուրքեր գանձելու կարգը: Կոնկրետ վեճը լուծելու համար նախատեսված (ad hoc) արբիտրաժները ստեղծում են կողմերը և գործերի քննության ընթացակարգային կանոնները սահմանում են ինքնուրույն կամ էլ հղում են կատարում որևէ արբիտրաժային կանոնակարգի վրա:

«Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքն անուշադրության է մատնել և առանց իրավական կարգավորման է թողել այս հարցերը: Մինչդեռ արբիտրաժային հարաբերությունների համապարփակ կարգավորումն առավել կնպաստեր առևտրային արբիտրաժների արդյունավետ գործառնությանը: Այս առումով ՀՀ օրենսդիրը, կարելի է ասել, որ հետընթաց քայլ է կատարել, քանի որ «Միջնորդ դատարանների և միջնորդ դատավարության մասին» 1998թ. ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածով սահմանվում էր, որ մշտապես գործող միջնորդ դատարաններ կարող են ստեղծվել առևտրաարդյունաբերական պալատներին, բորսաներին, հրապարակային սակարկություններ իրականացնող կազմակերպություններին, ՀՀ բանկերի միությանը և այլ կազմակերպություններին առընթեր:

Նման ձևակերպումը թեև չէր համապատասխանում առևտրային արբիտրաժների գործառնության միջազգային պրակտիկայի ընդհանուր սկզբունքներին, բայց փոխարենը որոշակիություն էր մտցնում ինստիտուցիոնալ և կոնկրետ վեճը լուծելու համար նախատեսված (ad hoc) արբիտրաժների տարբերակման հարցում: Միևնույն ժամանակ օրենքը հաշվի չէր առել միջազգային հեղինակավոր արբիտրաժային կենտրոնների ինստիտուցիոնալ-կառուցվածքային առանձնահատկությունները և անհարկի սահմանափակել էր մշտապես գործող արբիտրաժների ստեղծումը: Մասնավորապես, նշելով, որ մշտապես գործող միջնորդ դատարաններ կարող են ստեղծվել առևտրաարդյունաբերական պալատներին, բորսաներին, հրապարակային սակար-

«1. Հայաստանի Հանրապետությունում կարող են ստեղծվել մշտապես գործող (ինստիտուցիոնալ) և կոնկրետ վեճը լուծելու համար նախատեսված (ad hoc) արբիտրաժային դատարաններ:

2. Մշտապես գործող (ինստիտուցիոնալ) արբիտրաժային դատարանները կարող են ստեղծվել ինքնուրույն իրավաբանական անձանց կարգավիճակով կամ էլ այլ կազմակերպությունների անուններ:

3. Մշտապես գործող (ինստիտուցիոնալ) արբիտրաժային դատարանի գործունեության կարգը սահմանվում է հիմնադրի կամ նման դատարան ստեղծած կազմակերպության կողմից հաստատված կանոնադրությամբ, որտեղ պետք է նշվեն՝

- արբիտրների անվանացուցակը,*
- արբիտրաժային դատարանի կազմավորման կարգը,*
- արբիտրի ինքնաբացարկի և նրան հայտնված բացարկի լուծման կարգը,*
- գործերի քննության և լուծման կարգը,*
- արբիտրաժային տուրքերի չափը և գանձման կարգը»:*

Մեկ այլ դեպքում «արբիտրաժ» ասելով՝ նկատի ենք ունենում արբիտրաժային դատարանի կազմը՝ գործի քննությունը միանձնյա վարող արբիտրին կամ արբիտրների կոլեգիային, երբ գործի քննությունն իրականացվում է կոլեգիալ: Հարկ է նշել, որ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքն այս առումով եզրութաբանական և բովանդակային լուրջ թերություններ ունի: Մասնավորապես՝ օրենքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետում օգտագործվել է «արբիտրաժային տրիբունալ» բառակապակցությունը՝ սահմանելով, որ այն նշանակում է միանձնյա արբիտր կամ արբիտրների կազմ: Այսինքն՝ «արբիտրաժի կազմ»-ի փոխարեն օգտագործվել է «արբիտրաժային տրիբունալ» եզրույթը, ինչն արդարացված համարել չի կարելի: Նախևառաջ, արբիտրաժային կարգով վեճերի կարգավորմանը նվիրված միջազգային ոչ մի համաձայնագիր, այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետության կողմից վավերացված «Օտարերկրյա արբիտրաժային որոշումների ճանաչման և հարկադիր

նշանակում է ցանկացած արբիտրաժ, անկախ դրա՝ մշտապես գործող հաստատության կողմից կամ առանց նման հաստատության իրականացվելու հանգամանքի: Բովանդակային առումով նման անորոշ և կրկնաբանություն պարունակող ձևակերպումից լավագույն դեպքում կարելի է ենթադրել ինստիտուցիոնալ և կոնկրետ վեճը լուծելու համար նախատեսված (ad hoc) արբիտրաժների տարբերակումը:

Հաշվի առնելով այս նկատառումները՝ ավելի ճիշտ կլիներ, որպեսզի «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքն առանձին հոդվածով սահմաներ:

յին արբիտրաժներում լուծվում են հենց միջազգային առևտրատնտեսական հարաբերություններում տնտեսվարող սուբյեկտների միջև ձեռնարկատիրական գործունեությունից ծագող վեճերը, մինչդեռ «Միջնորդ դատարանների և միջնորդ դատավարության մասին» 1998թ. ՀՀ օրենքով՝ միջնորդ դատարանը լուծում էր նաև ամուսնալուծման եկան հարաբերություններից ծագող գույքային վեճերը, բացառությամբ ալիմենտային իրավահարաբերություններից բխող վեճերի: Նման դեպքերում այս եզրույթի գործածումը ճիշտ էր, քանի որ առնվազն զարմանալի կլիներ, եթե առևտրաարդյունաբերական պալատին կամ բանկային միությանն առընթեր մշտապես գործող արբիտրաժային դատարանն ամուսնալուծման եկան իրավահարաբերություններից բխող վեճեր լուծեր: «Միջնորդ դատարան» կամ «միջնորդ դատավարություն» եզրույթների օգտագործումը ճիշտ չէ ձեռնարկատիրական իրավահարաբերություններից ծագող վեճերի լուծման պարագայում, հատկապես, երբ խոսքը գնում է միջազգային առևտրատնտեսական հարաբերությունների մասին, քանի որ այս հարաբերությունների մասնակիցները, որպես կանոն, տնտեսվարող սուբյեկտներ են և ձեռնարկչական գործունեությամբ զբաղվողներ: Բացի այդ՝ ինչպես արդեն նշել ենք, արբիտրաժային կենտրոնները մատուցում են բազմաթիվ ծառայություններ, որոնցից են միջազգային առևտրատնտեսական վեճերի լուծման այլընտրանքային միջոցների (մեդիացիա, կոմսիլիացիա, մինի պրոցեսներ, բանակցություններ) կիրարկումը: «Միջնորդ դատավարություն» եզրույթն իմաստային առումով ավելի շատ հանրակրթում է արբիտրաժային դատարանների կողմից մատուցվող ծառայություններից՝ մեդիացիայի և կոմսիլիացիայի (բառացի թարգմանությամբ՝ «միջնորդական վարույթ») հետ: Հետևաբար, նշված դեպքում այս բառակապակցության գործածումը սխալ է, քանզի այն անհարկի սահմանափակում է միջազգային արբիտրաժի ինստիտուցիոնալ-գործառնության կողմը: Հաշվի առնելով բերված փաստարկները՝ ՀՀ օրենսդիրն արբիտրաժային օրենսդրության մեջ տեղ գտած «միջնորդ» բառն իրավացիորեն փոխարինեց «արբիտրաժային» բառով:

բիտրաժային դատարան դիմելու հնարավորությունը չի վերացել»:

Իրավաբանական տեսանկյունից ավելի ճիշտ է վեճը որևէ մարմնի՝ այս պարագայում արբիտրաժային դատարանի լուծմանը հանձնելը, այլ ոչ թե վեճը հանձնել արբիտրաժի կազմին: Նման մոտեցումն ընդունված է ժամանակակից դատավարագիտությունում և իր արտացոլումն է գտել նաև ՀՀ օրենսդրության մեջ: Մասնավորապես՝ ՀՀ դատական օրենսգրքի¹ 22, 27, 31 և 35-րդ հոդվածներով սահմանվել է ընդհանուր իրավասության, վարչական դատարանների իրավասությունը, որտեղից պարզ երևում է, որ գործերը հանձնվում են դատարանների, այլ ոչ թե դատարանի կազմի իրավասությանը: Հարցը նույն կերպ է լուծում նաև ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը, որի 81, 82, 86, 87-րդ և այլ հոդվածներից հստակ երևում է, որ գործը քննում և լուծում է դատարանը, և իզուր չէ, որ ՀՀ ՔԴՕ 87-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետի համաձայն՝ հայցադիմումում պետք է նշվի այն դատարանի անվանումը, որին ներկայացվում է հայցադիմումը: «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքում այս բոլոր հանգամանքներն անտեսվել են²: Բացի

¹ Ընդունվել է 2007թ. փետրվարի 21-ին: Ուժի մեջ է մտել 2007թ. մայիսի 18-ից: ՀՀՊՏ 2007.18.04 /20(544):

² Հարկ է նշել, որ «Միջնորդ դատարանների և միջնորդ դատավարության մասին» 1998թ. ՀՀ օրենքում այս հարցն առավել ճիշտ էր լուծված: Նախ՝ օրենքի 5-րդ հոդվածում խոսվում էր որոշակի խումբ իրավահարաբերություններից բխող գույքային վեճը միջնորդ դատարանի կողմից լուծելու մասին: Նման ձևակերպումից պարզ երևում էր, որ եզրույթաբանական առումով տարբերակվում էին երկու ինստիտուտներ՝ միջնորդ դատարանը՝ որպես վեճը լուծող մարմին, և միջնորդ դատարանի կազմը՝ որպես միջնորդական քննությունը միանձնյա իրականացնող միջնորդ դատավոր, իսկ կոլեգիալ քննության պարագայում՝ մի քանի միջնորդ դատավորների: Իզուր չէ, որ «Միջնորդ դատարանների և միջնորդ դատավարության մասին» 1998թ. ՀՀ օրենքի 12-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ կետերով սահմանվում էր, որ միջնորդ դատավորների թիվը որոշվում է կողմերի միջնորդ համաձայնությամբ, սակայն բոլոր դեպքերում այն պետք է լինի կենտ: Եթե կողմերի միջև համաձայնությամբ այլ բան նախատեսված չէ, միջնորդ դատարանը ստեղծվում է երեք դատավորի կազմով: Վեճերը միանձնյա լուծելիս միջնորդ դատավորը հանդես է գալիս որպես միջնորդ դատարան:

կատարման մասին» 1958թ. Նյու-Յորքի, «Տնտեսական և գիտատեխնիկական համագործակցության հարաբերություններից բխող քաղաքացիաիրավական վեճերն արբիտրաժային կարգով լուծելու մասին» 1972թ. Մոսկվայի, «Տնտեսական գործունեության հետ կապված վեճերի լուծման» 1992թ. Կիևի, «Պետությունների և այլ երկրների ֆիզիկական ու իրավաբանական անձանց միջև ներդրումային վեճերի կարգավորման մասին» 1965թ. Վաշինգտոնի և այլ համաձայնագրերը, ինչպես նաև Միացյալ ազգերի կազմակերպության միջազգային առևտրի իրավունքի հանձնաժողովի¹ «Միջազգային առևտրային արբիտրաժի մասին» մոդելային օրենքը «արբիտրաժային տրիբունալ» եզրույթը չեն օգտագործում: Իսկ ներկայումս տարբեր երկրների իրավական համակարգերի միասնացման և օրենսդրության ունիֆիկացման պայմաններում եզրույթաբանական հակասությունների մեջ մտնելը տեղին չէ:

Այս եզրույթի օգտագործումը ճիշտ չէ նաև բովանդակային տեսանկյունից: ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 18-րդ հոդվածում խոսվում է վեճն արբիտրաժային տրիբունալին հանձնելու մասին, իսկ արբիտրաժի մասին օրենքի իմաստով «տրիբունալ» նշանակում է միանձնյա արբիտրական արբիտրների կազմ, այսինքն՝ արբիտրաժային դատարանի կազմը: Մեկ այլ՝ հայցը կամ դիմումը առանց քննության թողնելու հիմքերը սահմանող 103-րդ հոդվածում օգտագործվում են և՛ «արբիտրաժային տրիբունալ», և՛ «արբիտրաժային դատարան» եզրույթները: Այսպես՝ 103-րդ հոդվածի 2-րդ կետը հայցն առանց քննության թողնելու հիմք է համարում. «եթե այլ դատարանի կամ արբիտրաժային տրիբունալի վարույթում առկա է նույն անձանց միջև, նույն առարկայի մասին և միևնույն հիմքերով վեճի վերաբերյալ գործ», իսկ 3-րդ կետը որպես հայցն առանց քննության թողնելու հիմք նախատեսում է. «եթե կողմերից մեկը հղում է կատարում տվյալ վեճն արբիտրաժային քննությանը հանձնելու՝ կողմերի միջև առկա համաձայնությանը, և ար-

¹ Այսուհետ՝ ՄԱԿՄԱԻՀ:

ժի կազմավորման և զարգացման գործընթացի վրա տարբեր երկրների իրավական համակարգերի ազդեցությունը, ինչպես նաև այդ ազդեցությամբ պայմանավորված՝ իրավական հետևանքների առաջացումը հանդիսանում են արբիտրաժի իրավաբանական էության բացահայտման արդիականության պատճառներից մեկը, քանի որ տարբեր պետությունների արբիտրաժային օրենսդրություններն ունեն իրենց առանձնահատկությունները՝ ելնելով ազգային ավանդույթներից, հասարակական կյանքում նյութական պայմանների և գործոնների զարգացվածության աստիճանից: Այդ իսկ պատճառով ներկայումս տարբեր պետությունների արբիտրաժային օրենսդրությունները չեն համընկնում և հանդես չեն գալիս նույնականությամբ:

Առևտրային արբիտրաժին նվիրված մասնագիտական գրականության մեջ առանձնացվում է արբիտրաժի իրավական բնույթի, նրա հատկանիշների վերաբերյալ չորս հիմնական տեսություն՝ պայմանագրային (կոնսենսուալ), դատավարական (պրոցեսուալ), խառը (հիբրիդային) և ինքնավարության (ավտոնոմ) տեսությունները:

Հարկ է նշել, որ հայրենական իրավաբաններից ոչ մեկն այս ուղղությամբ լուրջ աշխատանքներ չի կատարել: Արբիտրաժի ինստիտուտի իրավաբանական վերլուծությունների շարքում գերիշխում են արտասահմանյան հեղինակների աշխատությունները¹:

Ռուս տեսաբաններից արբիտրաժի իրավաբանական էության, նրա բնութագրիչ հատկանիշների բացահայտման ուղղությամբ 20-րդ դարասկզբին որոշակի ինքնուրույն հետազոտութ-

¹ Արտասահմանյան գրականության մեջ միջազգային առևտրային արբիտրաժի իրավաբանական էության վերաբերյալ ամենատարբեր տեսություններին վերաբերող աշխատությունները տեղ են գտել.

Adam S. Jurisdiction Problems in International Commercial Arbitration, A Study of Belgian, Dutch, Swedish, Swiss, US, West German Law. Zurich. 1989 և Julian D.M. Applicable Law in Int. Com. Arb. New York. 1979. 51-61 էջերը:

այդ՝ օգտագործելով «արբիտրաժային տրիբունալ» եզրույթը՝ օրենսդիրն անհարկի ընկել է կրկնաբանական հակասությունների մեջ: Եթե «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի իմաստով «արբիտրաժային տրիբունալ» նշանակում է միանձնյա արբիտր կամ արբիտրների կազմ, ապա ավելորդ է օրենքի 3-րդ գլխի՝ «Արբիտրաժային տրիբունալի կազմը» վերտառությունը: Հակառակ պարագայում նման ձևակերպմամբ ստացվում է վեճը լուծող միանձնյա արբիտրի կամ արբիտրների կազմի կազմ, ինչն առնվազն իրավաբանական անհեթեթություն է: Հաշվի առնելով բերված փաստարկները՝ *անհրաժեշտ է փոփոխություններ կատարել «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքում և «արբիտրաժային տրիբունալ»-ի փոխարեն օգտագործել «արբիտրաժային դատարան» և «արբիտրաժային դատարանի կազմ» եզրույթները, որոնցից առաջինը կնշանակի արբիտրաժային վարույթն իրականացնող մարմին կամ հաստատություն, իսկ երկրորդը՝ գործը միանձնյա քննող արբիտր կամ արբիտրների կողեզիա (կազմ):*

§3. Առևտրային արբիտրաժի էությունն ու իրավական բնույթը

Առևտրային արբիտրաժի՝ որպես սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության ինքնուրույն ձևի, իրավաբանական բնութագրության հետ կապված խնդրահարույց հարցերը, որ գոյություն ունեն մինչ այսօր, սկիզբ են առնում XIX դարասկզբին՝ մոնոպոլիստական կապիտալիզմի ձևավորման շրջանում, արտաքին առևտրային արբիտրաժների առաջացման պահից, երբ քաղաքացիական դատավարությունը չէր կարող համապատասխանել արտաքին և ներքին առևտրային շրջանառության զարգացման ժամանակակից միտումներին¹: Առևտրային արբիտրա-

¹ Стѣн Дубровина М. А. Диссертация на соискание к.ю.н. Международным коммерческим арбитраж. М., 1998, էջ 42:

պես արբիտրաժային վճռի պայմանագրային բնույթի հավաստիքն է: Այս պատճառով էլ արբիտրաժային վճիռը, որը կողմերի միջև նոր իրավահարաբերություններ է հաստատում (ստեղծում), վերջ է դնում արբիտրաժային համաձայնությամբ կողմերի միջև առաջացած հարաբերություններին: Այսինքն՝ պայմանագրային մեկ ինստիտուտից՝ արբիտրաժային համաձայնությունից, ածանցվում է մեկ այլ ինստիտուտ՝ արբիտրաժային վճիռը: Արբիտրաժային վճռի օրինականությունը հնարավոր է միայն օրինական արբիտրաժային համաձայնության առկայության պայմաններում: Ըստ որում, արբիտրաժային համաձայնության կնքման պահին արբիտրաժային վճռի կայացման հնարավորությունն անորոշ է, կրում է վերացական (աբստրակտ) բնույթ և կարող է որոշակի դառնալ միայն արբիտրաժային իրավահարաբերությունների առաջացման համար հիմք հանդիսացող փաստերի առկայության պարագայում: Այսինքն՝ արբիտրաժային համաձայնությունն արբիտրաժային իրավահարաբերությունների առաջացման նախադրյալ է, որը հնարավորություն է ընձեռում խախտված կամ վիճարկվող իրավունքների ենթադրյալ կրողներին ձեռնամուխ լինել արբիտրաժային կարգով սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանությանը: Պայմանագրային տեսության կողմնակիցների կարծիքով, արբիտրաժային համաձայնությունը, ըստ էության, քաղաքացիաիրավական պայմանագիր է, որը կողմերի միջև որոշակի իրավահարաբերություններ է առաջացնում, որոնք համաձայնությունը կնքելու պահին զուտ քաղաքացիաիրավական բնույթի են: Արբիտրաժային համաձայնությունը կողմերի համար առաջացնում է երկկողմ կամ բազմակողմ գործարքի բոլոր իրավական հետևանքները, որոնք առևտրային արբիտրաժի ոլորտում արտահայտվում են նյութական և դատավարական իրավունքներից օգտվելու, ինչպես նաև նյութական և դատավարական պարտականություններ կրելու մեջ: Ըստ որում, իրավունքներն ու պարտականությունները կարող են արտացոլվել նաև արբիտրաժային վճռում, որը ենթակա է պարտադիր կատարման:

յուններ է կատարել Ա.Ֆ.Վոլկովը¹: Ռուս գիտնականների հետագա աշխատությունները միայն արբիտրաժի վերաբերյալ, այս կամ այն տեսության մեխանիկական շարադրանքից բացի, ոչ մի նոր բան չէին բացահայտում²: Դրանցում միջազգային արբիտրաժի էությունը բացահայտող հայեցակարգերը կառուցված էին արբիտրաժի վերաբերյալ այս կամ այն տեսության կողմնակիցների առաջ քաշած փաստերի համեմատության վրա, որոնք օգտագործվում էին արբիտրաժի և իրավունքի այլ ինստիտուտների նույնականությունը հաստատելու համար: Ընդ որում, այդ աշխատությունները առևտրային արբիտրաժի ինստիտուտի համակողմանի վերլուծություններ չէին պարունակում, այլ ուղղված էին զուտ փաստերի մեխանիկական շարադրմանը: Հիշատակված հետազոտությունների գիտական արժեքավորումը հիմնականում կայանում է տարբեր երկրներում արբիտրաժային պրակտիկայի ուսումնասիրության և կոնկրետ դատական գործերի վերլուծության մեջ, ինչի նշանակությունը, իհարկե, չի կարելի թերագնահատել:

Առևտրային արբիտրաժի **պայմանագրային տեսության** կողմնակիցներն այն դիտարկում են որպես պայմանագրային – իրավական ինստիտուտ, որի խնդիրն է արբիտրաժային քննությունը կամքի ինքնավարության իրացման շնորհիվ պատշաճ կազմակերպելը, իսկ վերջնական նպատակը՝ գործն ըստ էության լուծելը³: Կողմերը փոխադարձ համաձայնությամբ պարտավորվում են անվերապահորեն կատարել արբիտրաժային դատարանի վճիռները (արբիտրաժային որոշումները), ինչը նույն-

¹ Ст'ю Волков А.Ф. Торговые третейские суды. Историко-догматические исследования. Сп 1913.

² Ст'ю Кеулин А.Д. Судостроительство и гражданский процесс капиталистических государств. Арбитраж 1961, Лебедев М. Торговий арбитраж. М. 1965, Луниц Л.А. Международный гражданский процесс М. 1966, Минаков А.И. Арбитражные соглашения и практика рассмотрения внешнеэкономических споров М. 1985. Хлестова Н.О. Арбитраж в стран-членов СЭВ. М. 1980.

³ Ст'ю Лебедев С.Н. Международный торговый арбитраж. М. 1965 45-55 էջերը:

Ռատավարական (պրոցեսուալ) տեսության համաձայն՝ արևտրային արբիտրաժը դիտարկվում է որպես արդարադատության իրականացման հատուկ (յուրօրինակ) ձև կամ եղանակ¹: Արբիտրաժային համաձայնությանն այստեղ բացարձակապես դատավարական բնույթ է հաղորդվում, և դիտարկվում է որպես արբիտրաժային իրավահարաբերությունների ծագման նախադրյալ: Նման հետևությունն անխուսափելիորեն արբիտրաժային համաձայնության և արբիտրաժային վճռի ինստիտուտների մեկնաբանման շուրջ տարակարծությունների տեղիք է տալիս, քանի որ, ըստ այս տեսության կողմնակիցների, արբիտրաժային համաձայնությունում արտահայտված է վեճն արբիտրաժային կարգով լուծելու (արբիտրաժի լուծմանը հանձնելու) մասին կողմերի կամքը, իսկ արբիտրաժային վճիռն արտացոլում է միայն արբիտրների կամքը, որոնք գործում են կողմերից անկախ: Հետևաբար, եթե արբիտրներն իրականացնում են պետական դատարաններին բնորոշ գործառույթ, այն է՝ քաղաքացիաիրավական վեճերի լուծումը, նյութական և դատավարական իրավունքի նորմերի կիրառումը և այլն, ապա պրոցեսուալիստ-դատավարազետները գտնում են, որ արբիտրները, ինչպես և դատավորները, իրականացնում են վեճերի լուծման՝ հանրային-իրավական գործառույթ (արդարադատություն): Ինչպես նշում է հայտնի դատավարազետ Ա.Պիլլեն. «Мотивы вынесения арбитражного решения не зависят от мотивов заключения арбитражного соглашения»²: Խնդիրն այն է, որ արդարադատություն իրականացնելու հանրային-իրավական գործառույթը պետության բացառիկ մենաշնորհն է: Այս հարցի լուծումը դատավարական տեսության կողմնակիցները տեսնում են հետևյալում. նրանք գտնում են, որ պետությունը հանրային-

¹ Stéu Bernard A.L`arbitrage volontarre en droit prive.Brussel 1937, էջ 283, Weiss A.De l`exeocution dez sentences en France Revue <<Lapradelle>>, 1906, N 4 41-43 էջերը և Comu et Foyer. Procedure civile, Paris 1958, 47-49 էջերը:

² Stéu Pillet A. Traite de Droit dans prive internationall . Paris. 1924, էջ 534. Մեջբերումը Кейлин А.Д. М.К.А էջ 43:

Արբիտրաժային համաձայնությունը կողմերի ազատ կամահայտնության դրսևորումն է: Իսկ արբիտրաժային վճիռը կողմերի կամահայտնության արդյունք հանդիսացող վերջնական ակտն է, եզրափակիչ փուլը, որը սկիզբ է առնում արբիտրաժային համաձայնությունից: Այսինքն՝ արբիտրաժային համաձայնությունը և արբիտրաժային որոշումը միևնույն երևույթի երկու տարբեր մասն են կազմում՝ տարբեր փուլերը, որոնք պայմանականորեն կարող ենք անվանակոչել արբիտրաժային համաձայնության, այսինքն՝ պայմանագրի կնքման և արբիտրաժային վճռի՝ պայմանագրից բխող պարտավորությունների վերջնական կատարման փուլեր: Հետևում է, որ ըստ այս տեսության կողմնակիցների, արբիտրաժը պայմանագրային իրավահարաբերությունների արդյունք է հանդիսանում, որը ենթադրում է արբիտրաժի կազմակերպման և դրա արդյունքում կայացված արբիտրաժային վճռով պայմանավորված՝ պարտավորությունների կատարում: Արբիտրաժային որոշումը (վճիռը) ածանցվում է արբիտրաժային համաձայնությունից, և, առանց վերջինիս հնարավոր չէ պատկերացնել արբիտրաժային որոշման գոյությունն այնպես, ինչպես ածանցյալի գոյությունն առանց ածանցող երևույթի: Հետևաբար, արբիտրաժային վճիռը նույնպես կրում է պայմանագրային բնույթ: Վերջապես չպետք է մոռանալ, որ կողմերն արբիտրաժային համաձայնությամբ պարտավորվում են ճանաչել և կատարել արբիտրաժի արդյունքում ընդունված ակտը, ինչը վերջինիս պայմանագրայնության ամենավառ ապացույցն է:

Պայմանագրային տեսության շրջանակներում առևտրային արբիտրաժի ուսումնասիրությունը հանգեցնում է արբիտրաժի և քաղաքացիաիրավական պայմանագրի նույնացմանը, որտեղ մենք գործ ունենք մեկ կամ մի քանի երկկողմ կամ բազմակողմ գործարքներից բխող իրավահարաբերությունների համակցության հետ՝ ուղղված կողմերի միջև առաջացած վեճը քննելուն և լուծելուն:

տիկայով, այլ ոչ թե ներպետական սուբյեկտիվ-իրավական գործոնների ազդեցությամբ: Բանը նրանում է, որ արբիտրաժի պայմանագրային և դատավարական տեսություններն առանձին-առանձին չէին կարող արտացոլել առևտրային արբիտրաժի իրավաբանական բնութագիրը, նրա իրական էությունը և զուրկ չէին նաև խոցելի տեղերից: Այդ իսկ պատճառով, եթե պայմանագրային և պրոցեսուալ տեսություններում հիմնական հետևություններն ու եզրահանգումներն ածանցվում էին մեկ կամ մի քանի երկրների օրենսդրության և ազգային իրավունքի զարգացման առանձնահատկություններից, ապա խառը տեսությունն արտացոլում էր միջազգային առևտրային արբիտրաժի ոլորտում տարբեր իրավական համակարգերի համընդհանուր փոխգործակցությունը: Քանի որ արբիտրաժի խառը տեսությունը ներառում է ինչպես զուտ դատավարական, այնպես էլ պայմանագրային իրավահարաբերությունների հետ կապված հիմնական ինստիտուտները, առավել նպատակահարմար է այն դիտարկելիս սահմանափակվել այս տեսության անկյունաքարային՝ պայմանագրային և դատավարական տարրերի միավորման հիմնարար դրույթների վերլուծությամբ: Արբիտրաժի խառը տեսությունում պայմանագրային և դատավարական տարրերի միավորումը մեզ իրավունք է վերապահում առևտրային արբիտրաժը դիտարկելու որպես հիբրիդային (sui generis) ինստիտուտ: Խառը տեսությանն անշեղորեն հետևելու դեպքում արբիտրաժային վարույթի մասնակիցների համար առաջացող իրավական հետևանքների վերլուծությունները նույնպես փոխառնված են պայմանագրային և դատավարական տեսություններից: Ըստ որում, այս տեսության շրջանակներում այդ հետևանքների հակասության պարագայում առավելությունը տրվում է խառը տեսության անկյունաքարը հանդիսացող կամքի ինքնավարության սկզբունքին՝ ամբողջությամբ համապատասխանող իրավական հետևանքների առաջացմանը:

Իրավաբանական գրականության մեջ արբիտրաժի խառը տեսության առաջացումը կապում են շվեյցարացի պրոֆեսոր Ջ.-

իրավական գործառնության որոշ լիազորություններ կարող է պատվիրակել արբիտրաժին՝ պայմանով, որ վերջինիս գործունեությունն անվերապահորեն համապատասխանի ազգային իրավունքում արտացոլված՝ պետության ինքնիշխան կամքին: Դատավորների և արբիտրների կարգավիճակների միջև միակ տարբերությունը, որ ընդունում են գիտնականները, նրանց նշանակման կարգն է: Դատավորները նշանակվում են պետության կողմից, իսկ արբիտրներին ընտրում (նշանակում) են կողմերը՝ պայմանագրի (արբիտրաժային համաձայնության) դրույթներին համապատասխան: Յարկ է նշել, որ արբիտրաժի դատավարական տեսությունը քննադատության չի դիմանում: Մեր կարծիքով, այս դեպքում անտեսվում կամ անուշադրության է մատնվում այն հանգամանքը, որ պետության անունից արդարադատություն իրականացնելու և վճիռ կայացնելու իրավազորությունը բացառապես դատարանների մենաշնորհն է: Արբիտրաժային (միջնորդ) դատարանները պետության անունից վճիռ չեն կայացնում, ուստի այստեղ պետության կողմից առանձին գործառնության պատվիրակման մասին խոսք լինել չի կարող:

Խառը (հիբրիդային) տեսությունն արբիտրաժի պայմանագրային և դատավարական տեսությունների խառնուրդն է: Այս տեսության առավելությունը կայանում է նրանում, որ այն իր բնույթով համապատասխանում է միջազգային առևտրատնտեսական հարաբերություններից բխող վեճերի լուծման կառուցակարգերի զարգացման ժամանակակից միտումներին: Այստեղ շեշտը դրվում է առևտրային արբիտրաժի այն իրավաբանական առանձնահատկությունների վրա, որոնք հանդիսանում են միջազգային և ներքին արբիտրաժների տարբերակիչներ:

Խառը տեսության շրջանակներում պայմանագրային և դատավարական տարրերի համակցումը պայմանավորված էր միջազգային առևտրատնտեսական վեճերի լուծման պրակտիկայում ձևավորված իրավիճակով, ինչն այս տեսության ստեղծման օբյեկտիվ հիմքն էր կազմում: Խառը տեսության ստեղծումը թելադրված էր առևտրային վեճերի լուծման միջազգային պրակ-

ռաքելությունը (այն, ինչի համար էլ հենց ստեղծվել է միջազգային արբիտրաժը), այն է՝ միջազգային բնականոն գործառնությունը և զարգացմանը նպաստելը: Այդ իսկ պատճառով առևտրային արբիտրաժը չի կարող դիտարկվել պայմանագրային կամ դատավարական տեսությունների շրջանակներում և նույնիսկ չի հանդիսանում հիբրիդային (sui generis) ինստիտուտ, այլ իրենից ներկայացնում է առևտրատնտեսական վեճերի լուծման մի յուրօրինակ համակարգ, որի ստեղծումը թելադրված է միջազգային և ներքին առևտրային շրջանառության պահանջներով և ծառայում է վերջինիս բնականոն զարգացմանն ու բարգավաճմանը: Այսինքն՝ այս տեսության կողմնակիցներն առևտրային արբիտրաժի համար որոշիչ էին համարում կամքի ինքնավարությունը, իսկ արբիտրաժի գործառնությունն էլ պայմանավորում էին կողմերի կամահայտնությամբ: Այսուհանդերձ, ինքնավարության տեսության հետևորդները առևտրային արբիտրաժը համարում են ազգային իրավական համակարգերից վեր կանգնած ինստիտուտ, որովհետև դատավարության կողմերն օժտված են կիրառման ենթակա նյութական և դատավարական նորմերի ազատ ընտրության իրավունքով: Չնայած այս տեսության արտաքին գրավչությանը՝ պետք է նշել, որ այն ևս քննադատության չի դիմանում: Ինքնավարության տեսությունը առևտրային արբիտրաժի զարգացումը դուրս է բերում իրավունքի սահմաններից՝ այն կապելով միջազգային առևտրատնտեսական հարաբերությունների սուբյեկտների կամ գործարարների կամքին ու կատարվող պրագմատիկ փորձերի հետ: Ճիշտ է, գործնականում հնարավոր է արբիտրաժային կարգով առևտրատնտեսական վեճերի ex aequo et bono («ըստ արդարացիության և բարի խղճի») լուծում, երբ արբիտրաժային քննության մասնակիցները վեր են կանգնում պոզիտիվ իրավունքից, սակայն այս դեպքում խնդիրներ կարող են առաջանալ՝ կապված այլ երկրներում արբիտրաժային վճռի ճանաչման և հարկադիր կատարման հետ: Այս տեսության առաջացումը վաղաժամ է, քանի որ հասարակությունը դեռևս պատրաստ չէ

Սեսսի-Յոլլի՝ ՄԱԿ-ի Միջազգային իրավունքի ինստիտուտի 44-րդ նստաշրջանում (1952թ. ապրիլ) զեկույցի հետ, որտեղ նա նշել էր, որ չնայած արբիտրաժի գործառնությունը հիմնված է արբիտրաժային համաձայնությունում արտացոլված՝ կողմերի համընկնող կամահայտնության վրա, սակայն, ելնելով sui generis ինստիտուտի իրավաբանական էությունից, այն չի կարող բացարձակապես կարգավորվել միայն օրենքով: Այս ինստիտուտի իրավական կարգավորման հարցի հանգուցալուծման համար անհրաժեշտ է կիրառել թե՛ նյութական (պայմանագրային) իրավունքի, և թե՛ դատավարական իրավունքի նորմերը՝ չանտեսելով նաև միջազգային առևտրատնտեսական պրակտիկայում գործող սովորույթները, որոնք հասարակական հարաբերությունների գործում կարգավորիչ են հանդիսանում:

Ինքնավար (ավտոնոմ) տեսության համաձայն՝ առևտրային արբիտրաժը դիտարկվում է որպես ինքնավար երևույթ, որի իրավաբանական բնութագիրը նախևառաջ թելադրված է այս ինստիտուտի առջև դրված նպատակներով և գործառնության արդյունավետությամբ: Այս տեսության առաջացումը պայմանավորված էր խառը տեսությունում առկա անճշտություններով և անորոշություններով¹: Ինքնավարության տեսության կողմնակիցները, առաջին տեղ մղելով արբիտրաժային քննության արագությունն ու ճկունությունը, անուշադրության են մատնում արբիտրաժային վճիռների իրագործելիության կամ, այլ կերպ ասած՝ հարկադիր կատարումն ապահովելու հետ կապված հարցերը: Այս տեսության կողմնակիցները գտնում են, որ արբիտրաժի գործառնության կատարելագործումն ուղղակիորեն կախված է ոչ թե ազգային կամ վերազգային իրավական համակարգերի զարգացումից, այլ միջազգային առևտրատնտեսական հարաբերությունների մասնակիցների (սուբյեկտների) կամքից և այս ոլորտում կատարվող պրագմատիկ փորձերից՝ դրանով իսկ նախանշելով միջազգային առևտրային արբիտրաժի հիմնական ա-

¹ Стен Минаков А.И. Арбитражные соглашения и практика рассмотрения внешнеэкономических споров. М.1985.91-98 էջերը:

կան և գործնական հակասությունների առկայությունն այս խնդրի լուծման համար գիտական մեթոդաբանական հիմքի բացակայության ամենավառ ապացույցն է:

Առևտրային արբիտրաժը՝ իբրև բացարձակապես պայմանագրային-իրավական ինստիտուտ դիտարկելը, որում գերակշռում են ստատիկ տարրերը, գրեթե ամբողջությամբ հակասում է արբիտրաժի՝ որպես առևտրատնտեսական վեճերի լուծման կառուցակարգի էությանը: Արբիտրաժը միայն այն ժամանակ է դառնում կողմերի միջև առկա առավել արդյունավետ և նպատակահարմար կառուցակարգ, երբ այն հիմնվում է ոչ թե իրավական կոշտ նորմերի ու ընթացակարգային կանոնների վրա, այլ աչքի է ընկնում առաջացած տարաձայնությունների հարթմանն ուղղված անհատական մոտեցումներով: Արբիտրաժում առավելապես գերակշռում են հենց դինամիկ, և ոչ թե ստատիկ տարրերն ու գործոնները: Այդ իսկ պատճառով այս ինստիտուտի իրավական կարգավորման նպատակը պետք է լինի ոչ թե արբիտրաժային կարգով վեճերի լուծմանն ուղղված հստակ իրավական կանոններ, նորմեր սահմանելը, որոնք, թեկուզև կարող են դիսպոզիտիվ բնույթի լինել, այլ զուտ արբիտրաժի ընթացակարգային կանոնակարգումը, որի շրջանակներում ազատորեն կգործեն թե՛ դատավարության կողմերը, և թե՛ արբիտրները, ինչը կնպաստի գործի օբյեկտիվ հանգուցալուծմանը:

Այսպիսով՝ իմաստազուրկ է արբիտրաժի ինստիտուտի հետազոտմանը մոտենալ զուտ պայմանագրային իրավունքի դիրքերից և արբիտրաժային համաձայնությունը նույնացնել քաղաքացիաիրավական պայմանագրերի կամ դրանցում պարունակվող այլ պայմանների հետ: Արբիտրաժային համաձայնությունն անհրաժեշտ է դիտարկել արբիտրաժային քննության ընթացակարգային առանձնահատկությունների և արբիտրաժային վճռի համակցության համատեքստում: Իրավաբանորեն գրագետ, օրինական արբիտրաժային համաձայնության կնքումը դեռևս չի նշանակում, որ պետական մարմինների ներգործության շնորհիվ այն ձեռք կբերի պարտադիրության հատկանիշ և կկատար-

հասարակական հարաբերություններն առանց իրավունքի կամ օրենսդրության կարգավորելուն: Եթե տեսականորեն ընդունենք պետության անհետացման փաստը, ապա իրավունքը երբեք չի կարող վերանալ, քանի որ վերջինս գոյություն ունի օրենսդրությունից անկախ և օբյեկտիվորեն արտացոլում է հասարակության մեջ առկա հարաբերությունները¹: Ինքնավարության հետ կապված՝ կարելի է նշել նաև արբիտրաժի իրավաբանական բնույթի վերաբերյալ մասնագիտական գրականության մեջ տեղ գտած ժխտողական հայացքները, որոնց վառ արտահայտողն է ֆրանսիացի իրավագետ Ռենե Դավիդը. «Արբիտրաժն իրավական երևույթ չէ: Այն հակադրվում է իրավունքին, այս պատճառով էլ իրավաբաններին չի հաջողվում հստակորեն լուսաբանել արբիտրաժի իրական բովանդակությունը»²:

Ներկայումս արբիտրաժի էության վերաբերյալ գոյություն ունեցող տեսությունների վերաբերյալ միջազգային առևտրային արբիտրաժային դատարանների որոշումներում պարունակվող եզրահանգումների, ինչպես նաև արտասահմանյան երկրների օրենսդրության և տարբեր իրավական համակարգերի վերլուծությունների համակցությունն անխուսափելիորեն անորոշություն է մտցնում իրավահարաբերությունների այս ոլորտում՝ դրանով իսկ խոչընդոտելով արբիտրաժի՝ որպես առևտրատնտեսական վեճերի լուծման ինստիտուտի արդյունավետ զարգացմանը: Չի կարելի կուրորեն հետևել արբիտրաժի վերաբերյալ այս կամ այն տեսությանը, ինչը չպետք է կրի նաև առաջ քաշված հայեցակարգերը մերժող, բացառող բնույթ, այլ պետք է խարսխվի հիմնավորված տեսական վերլուծությունների վրա, որոնք մի կողմից կկազմեն արբիտրաժի գիտության մեթոդոլոգիական հիմքը, իսկ մյուս կողմից՝ կհանդիսանան այդ բոլոր հայեցակարգային մոտեցումներում պարունակվող գործնական եզրահանգումների և անքննադատելի փաստերի ընտրանի: Պայմանագրային և դատավարական տեսությունների միջև տեսա-

¹ Տե՛ս Нерсисянц В.Г. Государство и право...М.1999, IX:

² Տե՛ս Rene David. Arbitration in international trade.Kluwer.198., т. 56:

յան տեսության շրջանակներում կողմերի կամքի ինքնավարության սկզբունքի մեկնաբանությունները և վերլուծությունները չեն կարող ամբողջությամբ դրվել արբիտրաժի ինստիտուտի իրավաբանական բնութագրման հիմքում:

Առևտրային արբիտրաժի իրավական բնութագրման հիմքում, որպես առավել տրամաբանական և ներքին հակասություններից զուրկ ուսմունք, առավել նպատակահարմար է դնել արբիտրաժի խառը (հիբրիդային) տեսությունը: Սակայն այն իր մեջ պետք է համադրի ոչ միայն պայմանագրային և դատավարական, այլ նաև ինքնավար տեսության տարրերը: Միայն այս պարագայում է հնարավոր լուսաբանել առևտրային արբիտրաժի ինստիտուցիոնալ-կառուցվածքային բոլոր առանձնահատկությունները: Եթե արբիտրաժային իրավունքի գիտության մեջ խառը տեսության տակ, որպես կանոն, հասկանում են դատավարական և պայմանագրային տեսությունների առանձին տարրերի համակցությունը, ապա, մեր կարծիքով, սրանց պետք է գումարել նաև ավտոնոմ տեսության առանձին դրույթներ: Ելնելով ներկայացվող մոտեցումից՝ կարող ենք ասել, որ **առևտրային արբիտրաժը սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության ինքնուրույն ձև է, որն ունի պայմանագրային որոշակի տարրեր և աչքի է ընկնում հարաբերական ինքնուրույնությամբ:**

Հարկ է նշել, որ միջազգային առևտրային արբիտրաժն իր իրավաբանական բնույթով չի առանձնանում արբիտրաժից՝ չնայած այն հանգամանքին, որ մի շարք երկրներում (օրինակ՝ Ռուսաստանի Դաշնության (այսուհետ նաև՝ ՌԴ)) «Միջազգային առևտրային արբիտրաժի մասին» օրենքով անջատ իրավական կարգավորման են ենթարկվել այս երկու ինստիտուտները: «Միջազգային» եզրույթը մեզ հնարավորություն է ընձեռնում միայն զուտ ձևական տարբերություն դնելու միջազգային առևտրային արբիտրաժի և ներքին արբիտրաժների միջև:

Ելնելով իրավական համակարգերի տարբերությունից՝ «միջազգային» եզրույթը տարբեր պետություններում տարբեր կերպ

վի հարկադրաբար (օրինակ՝ դատարանի կողմից արբիտրաժին հարկադրելը և այլն): Փաստորեն վեճը արբիտրաժային կարգով լուծելու մասին կողմերի կամքը, ձևակերպվելով արբիտրաժային համաձայնությամբ, իր վերջնական արտահայտությունն է գտնում հենց արբիտրաժային վարույթում, երբ կողմերը ձեռնամուխ են լինում արբիտրաժի իրականացմանը:

Առևտրային արբիտրաժը զուտ դատավարական տեսության շրջանակներում դիտարկելը նույնպես դատապարտված է անհաջողության: Չնայած նրան, որ արբիտրաժային քննությունն ընթացակարգային-իմաստային առումով գրեթե համընկնում է քաղաքացիական դատավարությանը, այն կրում է անալոգիկ բնույթ, բայց հանդես է գալիս ոչ թե որպես նույնական երևույթ, այլ աչքի է ընկնում նմանատիպությամբ: Արբիտրաժային համաձայնությունը, հանդես գալով որպես քաղաքացիաիրավական գործարք, իրավաբանորեն արտահայտում է վեճն արբիտրաժային կարգով լուծելու մասին կողմերի կամքը, իսկ բուն արբիտրաժային քննությամբ վերջ է դրվում կողմերի միջև քաղաքացիաիրավական հարաբերություններին: Տարբեր երկրների օրենսդրություններում պարունակվող՝ արբիտրաժային կարգավորմանն ուղղված նորմերը, որոնք հաճախ կրկնում են քաղաքացիական դատավարության կանոնները, առևտրային արբիտրաժում հրամայական (իմպերատիվ) բնույթ չեն կրում, քանի որ այստեղ գերիշխում է կամքի ինքնավարության սկզբունքը: Արբիտրաժում կամքի ինքնավարության սկզբունքն արտահայտվում է թե՛ առանձին ընթացակարգային հարցերի լուծման, թե՛ կիրառման ենթակա նյութական իրավունքի ընտրության հնարավորությամբ, ինչը սկզբունքորեն տարբերակում է քաղաքացիական դատավարությունում կողմերի ու դատավորների և արբիտրաժային վարույթում կողմերի ու արբիտրների կարգավիճակները: Սակայն այս սկզբունքն էլ է ենթակա որոշակի սահմանափակումների՝ պայմանավորված հանրային կարգով, ինչպես նաև ելնելով գործի քննության արդարացիության և օբյեկտիվության նկատառումներից: Այս պատճառով էլ ինքնավարու-

2 ունենալ բաժնեմաս կամ հանդիսանալ հիմնադիր, եթե իրավաբանական անձը սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերություն է (լրացուցիչ պատասխանատվությամբ ընկերությունում մասնակից)։

3 լինել լիակատար ընկեր, եթե իրավաբանական անձը տնտեսական ընկերակցություն է։

4 կամ անդամ, եթե խոսքը գնում է կոոպերատիվների մասին։

բ) եթե պայմանագրի կողմերը սերվում են (գրանցված, եթե պայմանագրի կողմն իրավաբանական անձ է) տարբեր պետություններից,

գ) արբիտրաժի վայր է ընտրվել օտարերկրյա պետությունը,

դ) պարտավորությունների գերակշռող մասը պետք է կատարվի օտարերկրյա պետությունում, կամ վեճի առարկան գտնվում է այլ պետության տարածքում,

ե) արբիտրաժային համաձայնությանն է միացել օտարերկրյա անձ։

Առանձին դեպքերում ՀՀ օրենսդրության մեջ օգտագործվում է «օտարերկրյա տարր» եզրույթը, որի տակ, ըստ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի, հասկացվում է օտարերկրյա անձը, այն է՝

ա) օտարերկրյա քաղաքացիները՝ ներառյալ անհատ ձեռնարկատերերը (նման ձևակերպումը նույնպես ճիշտ չէ),

բ) օտարերկրյա իրավաբանական անձինք։

Միջազգային առևտրային արբիտրաժի հատուկ իրավական կարգավորման անհրաժեշտությունը պայմանավորված է վերջինիս մի շարք առանձնահատուկ գծերով։ Պետք է նշել, որ իրավաբանական գրականության մեջ այս հարցի շուրջ միանշանակ մոտեցում դեռևս չի ձևավորվել։ Այս ինստիտուտի անջատ իրավական կարգավորման անհրաժեշտության դեմ բերվող առարկությունները որոշ հեղինակներ հիմնավորում են միջազգային առևտրային արբիտրաժում առաջացող հարաբերությունների բազմաբովանդակությամբ, և գտնում են, որ այս հարցի կարգա-

է մեկնաբանվում¹։ Մի շարք երկրներում մեկնաբանությունն իրականացվում է՝ ելնելով վեճի բնույթից, մասնավորապես, երբ վեճը բխում է միջազգային առևտրատնտեսական հարաբերություններից։ Մի շարք երկրներում մեկնաբանության համար հիմք է ընդունվում կողմերի պատկանելությունը (օտարերկրյա անձինք են, թե ոչ)։ Այս առումով հատկանշական է Միավորված ազգերի կազմակերպության Միջազգային Առևտրի Իրավունքի Հանձնաժողովի (ՄԱԿՄԱԻՀ կամ ՅՈՒՆՍԻՏՐԱԼ) 1985թ. նոյեմբերի 1-ին հոդվածի 3-րդ կետը, համաձայն որի՝ արբիտրաժը համարվում է միջազգային, եթե.

ա) կողմերի (կողմերին պատկանող) ձեռնարկություններն արբիտրաժային համաձայնության կնքման պահին գտնվում (կամ գրանցված) են տարբեր պետություններում։ Անհրաժեշտ է նշել սակայն, որ հոդվածում տեղ գտած «կողմերի ձեռնարկությունները» (կամ «կողմերին պատկանող ձեռնարկությունները») ձևակերպումն այդքան էլ համահունչ չէ ՀՀ օրենսդրությանը, քանի որ ըստ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի՝ իրավաբանական անձինք քաղաքացիական շրջանառության ինքնուրույն մասնակիցներ են, քաղաքացիական իրավունքի առանձին սուբյեկտներ (ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի բաժին II, գլուխ V) և քաղաքացիաիրավական հարաբերություններում հանդես են գալիս ինքնուրույն։ Կողմերը կարող են հանդես գալ միայն (իհարկե, օրենքով նախատեսված դեպքերում) իրավաբանական անձի անունից, իսկ իրավունքներ է ձեռք բերում և պարտականություններ ստանձնում միայն իրավաբանական անձը։

Քաղաքացին (ենթադրաբար՝ պայմանագրի կողմ հանդիսացող իրավաբանական անձի անունից հանդես եկող) կարող է միայն՝

1 լինել բաժնետեր, եթե իրավաբանական անձը բաժնետիրական ընկերություն է։

¹ St' u Tibor Varadi, The International Commercial Arbitration in Different Legal Systems, 1998, էջ 52:

Միջազգային առևտրային արբիտրաժը բարդ իրավական համալիր (կոնպլեքսային) ինստիտուտ է, որտեղ համատեղվում են մի կողմից միջազգային մասնավոր իրավունքի սկզբունքները, իսկ մյուս կողմից՝ միջազգային քաղաքացիական դատավարության նորմերը: Եթե միջազգային մասնավոր իրավունքի նորմերը կողմերին հնարավորություն են ընձեռում մինչև վեճի ծագումը կամ վեճ առաջանալուց հետո ընտրելու կիրառման ենթակա նյութական իրավահարաբերությունները կարգավորող (կոնկրետ ազգային) իրավունքը, ապա դատավարական նորմերը կարգավորում են հենց բուն արբիտրաժային վարույթը:

Ժամանակակից իրավագիտությունն ապացուցել է, որ արբիտրաժն ազգային իրավական համակարգերից վեր կանգնած ինստիտուտ է: Ազգային իրավունքը (օրենսդրությունը) հիմնականում ուղղված է ներքին (ներպետական) իրավահարաբերություններին, իսկ միջազգային առևտրատնտեսական հարաբերությունների համապարփակ կարգավորումն առավել արդյունավետ կարող է իրականացվել միայն միջազգային պրակտիկայում ձևավորված ունիվերսալ նորմերի համակարգով¹:

Սակայն այս ամենով հանդերձ՝ միջազգային առևտրային արբիտրաժն իր իրավական բնույթով չի կարող առանձնանալ, քանի որ այս պարագայում մենք ևս գործ ունենք սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության արբիտրաժային ձևի հետ:

Միջազգային առևտրային արբիտրաժը պետք է տարբերել նաև միջազգային (հանրային) արբիտրաժից: Վերջինս իրականացնում է միջազգային իրավունքի սուբյեկտների միջև ինչպես քաղաքական, այնպես էլ զուտ տնտեսական բնույթի վեճերի արբիտրաժային լուծման գործառույթ¹: Այդպիսի գործառույթ է իրականացնում, օրինակ՝ Յազգայում մշտապես գործող միջնորդ դատարանը:

¹ St' u Д жудитма К.М Указатель сочинений N48 էջ 19:

¹ St' u Брунцева Е.Б. Международны Коммерчески Арбитраж. М. 2001, էջ 98:

վորումը պետք է թողնել միջազգային առևտրատնտեսական հարաբերությունների իրացման պրակտիկային, քանզի արբիտրաժը հանդիսանում է հենց վերջինիս ածանցյալը:

Պետք է նշել, որ մինչ այժմ իրավագետների մոտ վեճերի տեղիք է տվել միջազգային և ներքին արբիտրաժներն անջատ իրավական կարգավորման ենթարկելու անհրաժեշտության խնդիրը, քանի որ այս երկու ինստիտուտներն էլ կարգավորման առարկայով (որը ներառում է վեճերի լուծման ընթացքում առաջացող հարաբերությունների համալիրը), գործունեության սկզբունքներով, ընթացակարգային կանոններով ընդունվող որոշումների բնույթով զրեթե ամբողջովին համընկնում են: Արդարության համար պետք է ընդունել, որ միջազգային և ներքին արբիտրաժների անջատ իրավական կարգավորման պարագայում բազմաթիվ նորմեր անխուսափելիորեն կրկնվելու են:

Այնուամենայնիվ, միջազգային արբիտրաժի ինքնատիպությունը նախևառաջ պայմանավորված է տարբեր իրավական մշակույթների (համակարգերի) բախումներով, որոնք անվերապահորեն առանձին ուշադրության են արժանի: Այս պատճառով էլ դատավարագիտության մեջ նույնիսկ կարծիք է ձևավորվել, որի համաձայն՝ օրենսդրական տեսանկյունից ճիշտ չէ ներքին և միջազգային արբիտրաժները մեկ միասնական իրավական ակտով կարգավորելը¹: Ասվածը կարելի է հիմնավորել նաև այն հանգամանքով, որ այս ինստիտուտները կարգավորող ակտերը հասցեագրված են առևտրատնտեսական հարաբերությունների սուբյեկտների տարբեր շրջանակի: Եթե ներքին արբիտրաժի կարգավորման ժամանակ առավելությունը տրվում է ազգային իրավունքի հիմնարար սկզբունքներին, ապա միջազգայինի դեպքում հիմնական շեշտը դրվում է միջազգային մասնավոր իրավունքի և սովորույթների վրա (Lex Mercatoria, UNIDROIT):

¹ Ինչպես դա կատարվել է Ֆրանսիայի նոր քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով: Միջազգային արբիտրաժի կարգավորմանը նվիրված են Ֆրանսիայի քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 1492-1497-րդ հոդվածները:

վրա կողմերը կարող են հղում կատարել կամ, ցանկության դեպքում, ընտրել կիրարկման համար:

Միջազգային հանրային արբիտրաժում, որպես կանոն, քննվում են իրավաբանական¹ վեճեր, բացառությամբ ՄԱԿ-ի միջազգային դատարանի և պետությունների ներքին իրավասությանը վերապահված գործերի: Բացի այդ՝ միջազգային հանրային արբիտրաժում որպես կողմ կարող են հանդես գալ միայն միջազգային իրավունքի սուբյեկտները: Առանձին քաղաքացիները, քաղաքացիություն չունեցող անձինք և իրավաբանական անձինք միջազգային իրավունքի սուբյեկտներ չեն: Հարկ է նշել, սակայն, որ Հաագայի միջնորդ դատարանի մշտական պալատի լուծմանը կարող են հանձնվել նաև քաղաքացիների մասնակցությամբ գործերը, որոնք դատարանը լուծում է միջազգային հանրային իրավունքի նորմերին համապատասխան: Միջազգային հանրային և առևտրային արբիտրաժները տարբերվում են նաև արբիտրաժային վճիռների վիճարկման տեսանկյունից: Միջազգային հանրային արբիտրաժում ընդունված որոշման վիճարկում գործնականում հնարավոր չէ: Այս ոլորտին վերաբերող միջազգային ոչ մի համաձայնագիր, այդ թվում՝ 1899թ. և 1907թ. Հաագայի կոնվենցիաներն այդպիսի կարգ չեն պարունակում: Սակայն Միջազգային իրավունքի հանձնաժողովի տիպային կանոնների ժողովածուի 31-րդ հոդվածն ամրագրում է, որ արբիտրաժային որոշումը կարող է վերանայել, ուղղել միայն այն կայացնող դատարանը, և այն էլ, միայն գրասխալների, վրիպակների, մաթեմատիկական սխալների հետ կապված: Պետք է նշել, որ միջազգային պրակտիկայում եղել են դեպքեր, երբ արբիտրաժային որոշման (վճռի) մեկնաբանման և կատարման հետ կապված հարցերը լուծելու համար կազմավորվել է առանձին միջնորդ (արբիտրաժային) դատարան: Օրինակ՝ Արգենտինա-Չիլիական սահմանային վեճով 1902թ. կայացված արբիտրա-

¹ Ժամանակակից միջազգային իրավունքում դեռևս իրավաբանական և քաղաքական վեճերի սահմանազատման հստակ չափորոշիչներ չեն սահմանվել:

Միջազգային հանրային և մասնավոր (առևտրային) արբիտրաժների նույնացումը բացառելու համար առանձնակի ուշադրության պետք է արժանացնել այս երկու ինստիտուտների հարաբերակցությանը: Թեև սրանք տարբեր իրավական ինստիտուտներ են, սակայն ունեն որոշակի ընդհանրություններ, որոնք բազմաթիվ շփոթությունների տեղիք են տալիս: Այստեղ գործում են գրեթե նույն սկզբունքները, որոնք էլ իրենց հերթին պայմանավորում են հանրային և առևտրային արբիտրաժներում նույնանման ինստիտուտների առկայությունը: Մասնավորապես, միջազգային հանրային և առևտրային արբիտրաժներում նույնական է օրինակ՝ արբիտրաժային համաձայնության ինստիտուտը՝ դրսևորման որոշակի առանձնահատկություններով:

Միջազգային հանրային արբիտրաժում արբիտրաժային քննության համար հիմք կարող է հանդիսանալ վեճը արբիտրաժային կարգով լուծելու մասին կողմերի միջև ձեռք բերված համաձայնությունը: Ընդ որում, վեճն արբիտրաժային դատարանի լուծմանը հանձնելու մասին պարտավորությունը կարող է արտահայտված լինել թե՛ բազմակողմ, և թե՛ երկկողմ պայմանագրերում, որոնք հիմնականում նվիրված են միջազգային հակամարտությունների խաղաղ կարգավորմանը: Ընդհանուր տեսակի բազմակողմ համաձայնագրի օրինակ է 1907թ. Հաագայի կոնվենցիան և Միջազգային վեճերի խաղաղ կարգավորման մասին 1949թ. վերանայված ընդհանուր ակտը: Միջազգային վեճերի խաղաղ կարգավորմանը նվիրված երկկողմ պայմանագրի օրինակ է 1965թ. Մեծ Բրիտանիայի և Շվեյցարիայի միջև կնքված Հաշտեցման, վեճերի՝ դատական կարգով լուծման և արբիտրաժի մասին պայմանագիրը (իր հավելվածներով): Այս պայմանագրի 4-րդ գլխում սահմանվում են վեճը լուծող արբիտրների քանակը, քաղաքացիությունը և նշանակման կարգը, ինչպես նաև թափուր տեղերի լրացման և արբիտրաժի իրավազորության հետ կապված հարցերը: Հավելվածներում առաջարկվում են արբիտրաժային կանոնակարգեր, երաշխավորված ընթացակարգային կանոններ, որոնց առանձին դրույթների

ԳԼՈՒԽ II
ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԱՐԲԻՏՐԱԺԻ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ

**§1. Առևտրային արբիտրաժի սկզբունքների
հասկացությունը և դասակարգումը**

Յուրաքանչյուր իրավական համակարգում, այդ թվում՝ իրավունքի ցանկացած ճյուղում առանձնանում են ելակետային այնպիսի հիմնարար դրույթներ, որոնք ընդհանրացված արտացոլում են վերջինիս նորմերի բովանդակությունը, ցույց են տալիս իրավունքի այս ճյուղի տեղը և դերը ընդհանուր ազգային իրավական համակարգում, ինչպես նաև հանդիսանում են այդ ոլորտի իրավակիրառ, ինչու չէ, նաև իրավաստեղծ գործընթացի հիմնական բնութագրիչները:

Սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության արբիտրաժային ձևի բնույթի և բովանդակության ուսումնասիրության հիմքում պետք է դնել հենց այդ ելակետային դրույթները՝ արբիտրաժային քննության սկզբունքները: Ընդ որում, այդ սկզբունքներն օբյեկտիվորեն պետք է բնութագրեն արբիտրաժային իրավահարաբերությունների բովանդակությունը, խտացված կերպով արտացոլեն դրանց իրացման ընդհանուր օրինաչափությունները:

Առևտրային արբիտրաժի սկզբունքներն ուսումնասիրելիս որպես ելակետ պետք է ընդունել վերջիններիս բնորոշումը, գործառնության ոլորտն ու առանձնահատկությունները: Բանն այն է, որ արբիտրաժային քննության սկզբունքները սկիզբ են առնում իրավունքի տարբեր ճյուղերից և, կարելի է ասել՝ ունեն տարբեր ճյուղային պատկանելություն՝ քաղաքացիական իրավունքի, քաղաքացիական դատավարության իրավունքի, միջազգային իրավունքի սկզբունքներ և այլն: Հետևաբար, առևտրային արբիտրաժի սկզբունքները մի կողմից արտացոլում են իրավունքի նշված ճյուղերի ընդհանուր օրինաչափու-

ժային որոշման մեկնաբանման և կատարման համար 1966թ. ստեղծվեց նոր արբիտրաժային դատարան:

Միջազգային հանրային արբիտրաժ է նախատեսված «Շրջակա միջավայրի հարցերի առնչությամբ տեղեկատվության մատչելիության, որոշումներ ընդունելու գործընթացին հասարակայնության մասնակցության և արդարադատության մատչելիության մասին» 1998թ. Օրիուսի կոնվենցիայի 2-րդ հավելվածով, որը կարգավորում է համաձայնագրի կողմերի միջև վերջինիս դրույթներից բխող վեճերն արբիտրաժային կարգով լուծելու հետ կապված հարցերը¹: Հավելվածի 5-րդ կետը սահմանում է, որ արբիտրաժային դատարանը որոշումը կայացնում է միջազգային իրավունքին և կոնվենցիայի դրույթներին համապատասխան: Այսինքն՝ արբիտրաժային դատարանը որոշում կայացնելիս ղեկավարվելու է միջազգային հանրային իրավունքի նորմերով: Միջազգային հանրային արբիտրաժը հանրային իրավական իմստիտուտ է, որտեղ իրացվում են միջազգային հանրային իրավունքի նորմերը:

Ինչևէ, վերը քննարկվածը մեզ հնարավորություն է տալիս ոչ միայն առանձնացնել միջազգային հանրային և առևտրային արբիտրաժների գործառնության ոլորտները, այլև իմաստային առումով տարբերակել վերջիններիս հիմնական իմստիտուտներն ու սկզբունքները, ինչը կնպաստի հետագա շփոթությունների և թյուրիմացությունների բացառմանը:

¹ Հայաստանի Հանրապետության կողմից այն վավերացվել է 2001թ. օգոստոսի 1-ին:

– սկզբունքները նաև իրավական գաղափարներ են: Ելնելով հարաբերությունների կարգավորման հարցում հայեցակարգային մոտեցումների մշակման անհրաժեշտությունից՝ հաճախ սկզբունքներն սկզբում հանդես են գալիս որպես տեսականորեն հիմնավորված գաղափարներ, այնուհետև իրենց ամրագրումն են ստանում իրավունքի կոնկրետ նորմերում,

– հանդես գալով որպես իրավական գաղափարներ՝ արբիտրաժի սկզբունքները կանխորոշում են նաև սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության արբիտրաժային ձևի զարգացման հեռանկարները,

– արբիտրաժային քննության սկզբունքներն այնպիսի կենտրոնական հասկացություններ են, որոնք արտացոլում են առևտրային արբիտրաժի հիմնական ինստիտուցիոնալ-կառուցվածքային առանձնահատկությունները: Առևտրային արբիտրաժի այնպիսի հիմնարար ինստիտուտի գոյությունը, ինչպիսին, օրինակ, արբիտրաժային համաձայնությունն է, ուղղակիորեն պայմանավորված է կամքի ինքնավարության սկզբունքով,

– հանդիսանալով ղեկավար դրույթներ՝ արբիտրաժային քննության սկզբունքներն իրենց ամրագրումն են ստացել իրավական նորմերում, ինչի շնորհիվ ձեռք են բերել համապարտադիրության հատկանիշ: Այսինքն՝ սկզբունքներն ապահովված են պետական հարկադրանքի ուժով, և դրանց խախտումն անվերապահորեն առաջացնում է անցանկալի իրավական հետևանքներ: Ամրագրվելով կոնկրետ իրավունքի նորմերում՝ դրանք ստանում են իրավական ձևակերպում և ձեռք են բերում նորմատիվ բնույթ: Իրավունքի նորմում չամրագրված սկզբունքը լավագույն դեպքում կարող է կոլեկտիվ իրավագիտակցության բաղկացուցիչ հանդիսանալ¹ կամ գոյություն ունենալ միայն որոշակի իրավական ուսմունքի, դոկտրինի շրջանակներում,

¹ Ст'ю Фурсов Д.А. Предмет, система и основные принципы арбитражного процессуального права (проблемы теории и практики).-М.: ИНФРА-М, 1999, 360-361 էջերը:

յուններն ու ելակետային դրույթները, իսկ մյուս կողմից՝ սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության արբիտրաժային ձևի հիմնական առանձնահատկությունները և դրանցով պայմանավորված բացառությունները:

Չարկ է նշել, որ դժվար է արբիտրաժային քննության սկզբունքների միանշանակ և լիարժեք այնպիսի սահմանում տալ, որը կարտացոլի նաև իրավունքի այն ճյուղերի զարգացման օրինաչափությունները, որոնցից սկիզբ են առնում դրանք: Նշված բարդությունն առաջին հերթին պայմանավորված է առևտրային արբիտրաժի համալիր բնույթով: Արբիտրաժային հարաբերություններ կազավորող նորմեր կարող են նաև իրավունքի այլ ճյուղերում պարունակվել (քաղաքացիական իրավունքի, քաղաքացիական դատավարության իրավունքի և այլն): Այդուհանդերձ, արբիտրաժի սկզբունքների հասկացության հիմքում պետք է առաջին հերթին դնել առավել ընդհանուր և հիմնարար բնութագրիչները: Մասնավորապես.

– արբիտրաժային քննության սկզբունքները խախտված կամ վիճարկվող իրավունքների պաշտպանության դատավարական կառուցակարգերի պատմական զարգացման ընթացքում ձևավորված և մշակված ելակետային դրույթներ են: Առևտրային արբիտրաժի սկզբունքներն արտացոլել են պատմական զարգացման տարբեր փուլերում սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության ոլորտում առաջացող հասարակական հարաբերությունների իրավական կարգավորման առանձնահատկությունները: Դրանց միջոցով հստակ երևացել է պետության ընդգծված վերաբերմունքն իրավունքների պաշտպանության այլընտրանքային կառուցակարգերի և ձևերի նկատմամբ: Ընդ որում, իրավական համակարգի զարգացմանը զուգընթաց դրանք անընդհատ հղկվել և կատարելագործվել են: Սկզբունքներն ուղղակիորեն արտացոլել են նաև հասարակության, իրավական մշակույթի, այս կամ այն երկրում հարաբերությունների իրավական կարգավորման առանձնահատկությունները: Կարելի է ասել, որ արբիտրաժային քննության սկզբունքները պատմականորեն ձևավորված հասկացություններ են,

սկզբունքների ինքնուրույն խումբ՝ արբիտրաժի սկզբունքները բնութագրվում են հետևյալ հատկանիշներով.

– դրանց իրացումն իրականացվում է իրավական նորմերի միջոցով, որոնք սկզբունքների ապահովմանն ուղղված անհրաժեշտ երաշխիքներ են պարունակում: Առանց սկզբունքների իրացումն ապահովող անհրաժեշտ իրավական կառուցակարգերի՝ դրանք սոսկ հռչակագրային բնույթ կկրեն, որոց իրականացումը գործնականում կդառնա անհնար,

– այս սկզբունքները իրավունքի կոնկրետ ճյուղում որոշակի գործառույթ են իրականացնում,

– բովանդակային առումով արտացոլում կամ իրավունքի ճյուղի նորմերի իրացման կառուցակարգեր են սահմանում: Յետևում է, որ առևտրային արբիտրաժի սկզբունքներն այնպիսի կառուցակարգեր են սահմանում, որոնք ուղղված են արբիտրաժային քննությունը կարգավորող նորմերի լիարժեք իրացմանը, ինչն իր հերթին նպաստում է խախտված կամ վիճարկվող իրավունքներն արբիտրաժային ձևով պաշտպանելու արդյունավետության բարձրացմանը:

Այսպիսով՝ *առևտրային արբիտրաժի սկզբունքներն արբիտրաժային օրենսդրության մեջ ամրագրված այն ելակետային դեկլար դրույթներն են, որոնք արտացոլում են իրավունքների պաշտպանության արբիտրաժային ձևի ընդհանուր ինստիտուցիոնալ-կառուցվածքային առանձնահատկությունները, նորմերի և այս ոլորտում իրավակիրառ գործունեության հիմնական բովանդակությունը:*

Առևտրային արբիտրաժի սկզբունքները միմյանց հետ գտնվում են փոխադարձ կապի և սերտ փոխգործակցության մեջ: Դրանք մեկը մյուսի տրամաբանական կամ օրգանական շարունակությունը հանդիսացող սկզբունքների մեկ միասնական համակարգ են: Անհնար է պատկերացնել մեկ սկզբունքի գոյությունն առանց մյուս սկզբունքի գոյության, քանի որ հաճախ մեկ սկզբունքը մյուսի իրացման երաշխիքն է հանդիսանում (օրինակ՝ արբիտրաժային քննության լեզվի ազատ ընտ-

– առևտրային արբիտրաժի սկզբունքները որոշակի առումով կրում են նաև իրավական կարգավորման ժամանակակից միջազգային հայեցակարգերի ազդեցությունը: Ներկայումս միջազգային և տարածաշրջանային մակարդակներով ընթացող միասնականացման գործընթացների արդյունքում Հայաստանի Հանրապետությունը ստանձնել է բազմաթիվ միջազգային պարտավորություններ, որոնք պետք է արտացոլվեն նաև հայրենական իրավական համակարգում: Հաճախ դրանք ամրագրվում են հենց սկզբունքներում (օրինակ՝ իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունքին վերաբերող և այլ հիմնարար դրույթներում, որոնք վերաբերում են նաև առևտրային արբիտրաժին):

Հարկ է նշել, որ առևտրային արբիտրաժի սկզբունքները որոշիչ նշանակություն ունեն իրավունքների պաշտպանության արբիտրաժային ձևի իրավական կարգավորմանն ուղղված օրենսդրության կատարելագործման համար: Կարելի է ասել, որ սկզբունքները յուրօրինակ չափորոշիչներ են իրավունքի ճյուղի պոզիտիվ զարգացման համար:

Սկզբունքները կարևոր նշանակություն ունեն նաև իրավակիրառ գործունեության ապահովման համար: Սկզբունքների միջոցով ոչ միայն անհատականացվում է իրավունքի ճյուղը, այլև տեղի է ունենում արբիտրաժային իրավահարաբերությունները կարգավորող նորմերի մեկնաբանությունը: Առևտրային արբիտրաժի սկզբունքների հիման վրա այս ոլորտը կարգավորող իրավական նորմերի ճիշտ մեկնաբանությունը և կիրառումն էլ իր հերթին ապահովում է պատշաճ իրավակիրառ պրակտիկան ու օրինականությունը առևտրային հարաբերություններից բխող վեճերն արբիտրաժային կարգով լուծելու գործում:

Առևտրային արբիտրաժի սկզբունքներն իրավական ելակետեր են՝ հիմնարար դեկլար դրույթներ, ինչով և տարբերվում են հասարակական կյանքի այլ ոլորտներում գործող սկզբունքներից և բարոյական նորմերի համակարգից: Որպես իրավական

Հարկ է նշել, որ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքում արբիտրաժային քննության սկզբունքներն առանձին հոդվածով չեն նախատեսվել: Արբիտրաժային սկզբունքների կազմի և գործառնության առանձնահատկությունների վերաբերյալ կարելի է դատողություններ անել և ընդհանուր պատկերացում կազմել միայն հայրենական օրենքի ամբողջական ուսումնասիրության արդյունքում: Մինչդեռ «Միջնորդ դատարանների և միջնորդ դատավարության մասին» ՀՀ օրենքում առանձին հոդվածով սահմանվել էին միջնորդ դատարանների գործունեության սկզբունքները¹:

Իրավաբանական գրականության մեջ ընդունված է սկզբունքները ենթարկել որոշակի դասակարգման: Ընդ որում, դասակարգման հիմքում կարելի է դնել տարբեր մոտեցումներ և չափանիշներ²: Հաշվի առնելով դատավարագիտության մեջ առկա սկզբունքների դասակարգման վերաբերյալ տարբեր մոտեցումները՝ առևտրային արբիտրաժի սկզբունքները կարելի է դասակարգել հետևյալ հիմքերով՝

ա) ըստ նորմատիվ ակտի բնույթի, որում ամրագրված է սկզբունքը,

բ) ըստ գործունեության բնագավառի,

գ) ըստ այն հարաբերությունների առանձնահատկությունների, որոնց անմիջական կարգավորմանն ուղղված է սկզբունքը:

¹ «Միջնորդ դատարանների և միջնորդ դատավարության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի համաձայն՝ միջնորդ դատարանների գործունեությունը հիմնվում է օրինականության, դատավորների անկախության, օրենքի և դատարանի առջև քաղաքացիների, իրավաբանական անձանց հավասարության, կողմերի մրցակցության և իրավահավասարության սկզբունքների վրա: Հարկ է նշել, սակայն, որ նման մոտեցումը ևս արդարացված համարել չի կարելի: Քաղաքացիական դատավարության սկզբունքները մեխանիկորեն, առանց բովանդակային փոփոխությունների և լրացումների, միջնորդական քննության վրա տարածվել չեն կարող:

² Sten Тараненко В.Ф. Принципы арбитражного процесса.-М.: ВЮЗИ, 1988, 7-8 և Коршунов Н.М. Мареев Ю.А. Гражданский процесс. М/Омега-А, 2007. 27-28 էջերը:

րության սկզբունքը կամքի ինքնավարության սկզբունքի իրացման երաշխիքն է), կամ մեկ սկզբունքի խախտումը մեխանիկորեն այլ սկզբունքի խախտմանն է հանգեցնում (օրինակ՝ արբիտրաժի յուրաքանչյուր սկզբունքի խախտումը հանգեցնելու է օրինականության սկզբունքի խախտմանը): Հարկ է նշել, որ արբիտրաժի սկզբունքներն իրենց բովանդակությամբ ոչ միայն բնորոշում են արբիտրաժի ինստիտուտները, այլև ապահովում են արբիտրաժային քննության այս կամ փուլում ծագող հարաբերությունների բնականոն ընթացքը, և հաճախ վերջինս իրացվում է կոնկրետ փուլի շրջանակներում: Օրինակ՝ մրցակցության սկզբունքի բովանդակությունից բխում է կողմերի պահանջների հիմքում ընկած հանգամանքների հաստատումը: Հետևում է, որ կողմերն իրենց պահանջների հիմքում ընկած հանգամանքները հաստատող ապացույցներ կարող են ներկայացնել, երբ արդեն սկսվել է գործով արբիտրաժային քննությունը: Իսկ օրինակ՝ օրինականության կամ կողմերի իրավահավասարության սկզբունքները գործում են արբիտրաժային վարույթի ողջ ընթացքում: Առևտրային արբիտրաժի բոլոր սկզբունքների համակցությունն է հնարավորություն տալիս ապահովել խախտված կամ վիճարկվող իրավունքներն արբիտրաժային կարգով պաշտպանելու արդյունավետությունը, որոշել արբիտրաժի տեղը և դերն ազգային իրավական համակարգում:

Արբիտրաժի սկզբունքներն են կամքի ինքնավարությունը, օրինականությունը, դատական միջամտության սահմանափակումը, տնօրինչականությունը, կողմերի նկատմամբ հավասար մոտեցումը, մրցակցությունը, կողմերի իրավահավասարությունը, արբիտրների նշանակովիությունը, արբիտրների անկախությունը և անաչառությունը, արբիտրաժային քննության լեզվի ազատ ընտրությունը, արբիտրաժի վայրի ընտրությունը, գործերի միանձնյա և կոլեգիալ քննության կարգի զուգորդումը, գործերի բանավոր և գրավոր քննությունը զուգորդելը և գործերի քննության անմիջականությունը:

Տարածաշրջանային համաձայնագրերի թվին կարելի է դասել «Արտաքին առևտրային արբիտրաժի մասին» 1961թ. ժնկի համաձայնագիրը, որին միացել են գրեթե բոլոր Եվրոպական երկրները, «Տնտեսական և գիտատեխնիկական համագործակցության հարաբերություններից բխող քաղաքացիաիրավական վեճերն արբիտրաժային կարգով լուծելու մասին» 1972թ. Մոսկվայի համաձայնագիրը և այլն:

Ընդհանուր համաձայնագրերն արբիտրաժային քննությունը և արբիտրաժի հիմնարար ինստիտուտների, այդ թվում՝ արբիտրաժային համաձայնությունների և որոշումների ընդհանրական կարգավորմանն ուղղված միջազգային համաձայնագրերի խումբն է, որոնցից կարելի է առանձնացնել «Օտարերկրյա արբիտրաժային որոշումների ճանաչման և կատարման մասին» 1958թ. Նյու-Յորքի համաձայնագիրը և այլն: Հատուկ համաձայնագրի օրինակ է «Պետությունների և օտարերկրյա ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց միջև ներդրումային վեճերի կարգավորման» մասին 1965թ. Վաշինգտոնի համաձայնագիրը:

Միջազգային համաձայնագրերում և պայմանագրերում ամրագրված արբիտրաժային սկզբունքները Հայաստանի իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասն են¹: Եթե վավերացված միջազգային պայմանագրում սահմանվում են այլ նորմեր, քան նախատեսված են օրենքներով, ապա կիրառվում են այդ նորմերը:

Առևտրային արբիտրաժի ազգային իրավական սկզբունքներն իրենց հերթին բաժանվում են սահմանադրական սկզբունքների և զուտ ճյուղային օրենսդրության մեջ ամրագրված սկզբունքների: Արբիտրաժի սահմանադրական սկզբունքներից է օրինականությունը, մրցակցությունը, կողմերի իրավահավասարությունը, որոնք, ամրագրված լինելով ՀՀ սահմանադրության մեջ, հավասարապես վերաբերում են սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության այլ ձևերին: Ճյուղային սկզբունքներից են «Առևտրային արբիտրաժի մասին» հայրենական օրեն-

¹ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրություն, հոդված 6-րդ:

Հարկ է նշել, որ եթե առաջին հատկանիշից ելնելով սկզբունքներն ավանդաբար բաժանվում էին սահմանադրականի և զուտ ճյուղային օրենսդրության մեջ ամրագրված սկզբունքների, ապա, ելնելով ներկա իրողություններից, ընթացող համընդհանրացման և միասնականացման գործընթացներից, առևտրային արբիտրաժի սկզբունքները նախևառաջ անհրաժեշտ է բաժանել արբիտրաժի միջազգային սկզբունքների և ազգային իրավական սկզբունքների:

Արբիտրաժի միջազգային սկզբունքները Հայաստանի Հանրապետության մասնակցությամբ միջազգային ակտերում՝ պայմանագրերում և համաձայնագրերում, ամրագրված այն ղեկավար, ելակետային դրույթներն են, որոնք վերաբերում են արբիտրաժային կարգով սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանությանը: Օրինակ՝ 1965թ. Վաշինգտոնի համաձայնագրում (բաժին 3-րդ) կամ 1992թ. Կիևի համաձայնագրում ամրագրվել է կամքի ինքնավարության սկզբունքը: Պետք է նշել նաև, որ առևտրային արբիտրաժի իրավական կարգավորմանն ուղղված և արբիտրաժային սկզբունքներ պարունակող միջազգային համաձայնագրերն էլ առանձնանում են տարածքային գործողությամբ և կիրառման ոլորտով կամ բնագավառով: Առաջին չափանիշից ելնելով՝ արբիտրաժը կարգավորող միջազգային համաձայնագրերը բաժանում ենք համաշխարհային և տարածաշրջանային համաձայնագրերի, իսկ ըստ գործունեության կամ կիրառման ոլորտի՝ համաձայնագրերը լինում են ընդհանուր և հատուկ:

Համաշխարհային մակարդակով գործող միջազգային համաձայնագրերից կարելի է առանձնացնել «Օտարերկրյա արբիտրաժային որոշումների ճանաչման և կատարման մասին» 1958թ. Նյու-Յորքի, «Պետությունների և օտարերկրյա ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց միջև ներդրումային վեճերի կարգավորման մասին» 1965թ. Վաշինգտոնի համաձայնագրերը և այլն:

ինչ գործառույթ է իրականացնում՝ կազմակերպական, թե զուտ ընթացակարգային: Հարկ է նշել, որ դասակարգման երրորդ մոտեցման պարագայում են առավելապես բացահայտվում արբիտրաժի սկզբունքների ներքին կողմն ու բովանդակությունը: Արբիտրաժի սկզբունքների արտաքին դրսևորումների ուսումնասիրության արդյունքում մենք չենք կարող ամբողջական պատկերացում կազմել դրանց էության վերաբերյալ: Այս պատճառով էլ թե՛ հայրենական դատավարագիտության մեջ, թե՛ արբիտրաժային իրավունքի գիտությունում առավել արժեքավոր է համարվում երրորդ դասակարգման շրջանակներում սկզբունքների ուսումնասիրությունը¹: Պետք է նշել նաև, որ սկզբունքների խմբավորման չափանիշները պայմանական բնույթ են կրում և չեն նսեմացնում սկզբունքների այս կամ այն խմբի նշանակությունը: Դրանք բոլորն էլ կարևոր ելակետեր են արբիտրաժային քննության համար:

Արբիտրաժի սկզբունքների դասակարգման հարցում իրավաբանական գրականության մեջ միասնական մոտեցում դեռևս չի ձևավորվել: Սկիզբ առնելով իրավունքի տարբեր ճյուղերից՝ առևտրային արբիտրաժի սկզբունքները հաճախ հակադրվում են իրավունքի վերոհիշյալ ճյուղերի հիմնարար դրույթներին: Այս հարցի շուրջ բավական լուրջ աշխատանք է կատարել Ա.Ա. Գրիգորովը²: Սակայն վերջինիս հետազոտությունները կրում են սահմանափակ բնույթ, քանզի արբիտրաժի սկզբունքների գործառնության ուսումնասիրության հիմքում դրվել է միայն խորհրդային իրավունքի և այս ոլորտում վերջինիս իրացման փորձը: Ներկայումս օբյեկտիվ պայմանների ու գործոնների փոփոխման պայմաններում (օրենսդրության դինամիկա) կատարված հետազոտությունները չի կարելի բավարար համարել այն պարզ պատճառով, որ լուրջ փոփոխությունների են ենթարկվել ինչպես

¹ Ст'я Арбитражный процесс. Под. ред. В. Яркова. Москва, Волтерс Клавер, 2003. 51-53 էջերը:

² Ст'я Григоров А.А Правовая природа и процедура внешнеторгового арбитража в СССР. Автореферат диссертации на соискание ученой степени к.юр.наук. Ростов наДону, 1971, էջ 1-28:

քում ամրագրված արբիտրաժի լեզվի ընտրության, արբիտրաժի վայրի ընտրության սկզբունքները և այլն:

Հարկ է նշել, որ արբիտրաժային սկզբունքները կարելի է առանձնացնել իրավական նորմերում ամրագրման կարգի տեսանկյունից: Հայրենական օրենքի վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ օրենքում կան ամրագրված, այսպես կոչված, նորմ-սկզբունքներ: Այսինքն՝ դրանք իրավաբանական ձևակերպում են ստացել առանձին հոդվածով նախատեսված կոնկրետ իրավական նորմում: Օրինակ՝ օրենքի 18-րդ հոդվածով նախատեսվել է կողմերի նկատմամբ հավասար մոտեցման սկզբունքը: Իսկ կան նաև այնպիսի սկզբունքներ, որոնք բխում են մի քանի հոդվածների բովանդակությունից, և դրանց գոյության և գործառնության առանձնահատկությունների մասին կարելի է պատկերացում կազմել միայն մի շարք նորմերի վերլուծության արդյունքում: Օրինակ՝ կամքի ինքնավարության սկզբունքը բխում է «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 7, 10, 19, 20, 22-րդ և մի շարք այլ հոդվածների բովանդակությունից:

Երկրորդ հատկանիշից ելնելով՝ սկզբունքները բաժանվում են ընդհանուր (միջճյուղային) սկզբունքների և ճյուղային սկզբունքների: Արբիտրաժային քննությունում գործող օրինականության, մրցակցության, տնօրինչականության սկզբունքները գործում են նաև իրավունքի այլ ճյուղերում (քաղաքացիական դատավարությունում, վարչական դատավարությունում, քրեական դատավարությունում): Ճյուղային սկզբունքների շարքում կարելի է առանձնացնել արբիտրաժի լեզվի կամ վայրի ընտրության սկզբունքները և այլն:

Ըստ դասակարգման երրորդ չափանիշի՝ արբիտրաժի սկզբունքները բաժանվում են կազմակերպական և գործառնության սկզբունքների: Սկզբունքների դասակարգման այս դեպքում որպես ելակետ ընդունվում է ոչ միայն կարգավորման առարկան կազմող հասարակական հարաբերությունների բնույթը, այլ նաև այն հանգամանքը, թե նշված սկզբունքն արբիտրաժային քննությունում ինչ հարց է լուծում և, ընդհանուր առմամբ,

յանը՝ անկարելի է անտեսել գրեթե բոլոր մեկնաբանություններում առկա ամենազլխավոր թերությունը: Այն է՝ վերը թվարկված բոլոր մեկնաբանություններում կամքի ինքնավարության սկզբունքի եության, բովանդակության բացահայտման հիմքում դրվում են վերջինիս արտաքին դրսևորումները՝ արտահայտման և իրացման մակերեսային առանձնահատկությունները: Նման մոտեցմամբ չի կարող պարզաբանվել հասարակական հարաբերությունների մասնակիցների կողմից իրավունքին հակազդելու երևույթը, երբ հարաբերությունների կարգավորիչի դերում հանդես է գալիս ոչ թե որևէ ազգային իրավունքը, միջազգային պայմանագիրը կամ սովորույթը, այլ հարաբերությունների կարգավորման առանցքում դրվում է զուտ կողմերի ազատ կամարտահայտումը, արդարացիության սկզբունքը: Այս առումով բավական հետաքրքրական է Ա.Ա. Ռուբանովայի կողմից առաջ քաշված տեսությունը: Նա կամքի ինքնավարությունը համարում է ինքնուրույն իրավական ինստիտուտ, որը հենվում է ազգային իրավական համակարգերի փոխգործակցության, իրավունքի և հասարակական հարաբերությունների միջև հակադարձ կապի առկայության տեսական հիմնավորման վրա: Չնայած այս ոլորտում հասարակական հարաբերությունների մասնակիցներն իրավաստեղծներ չեն, արբիտրաժում կարող են ընտրել կիրառման ենթակա իրավունքը¹ կամ էլ ինքնուրույն սահմանել գործի լուծման ընթացակարգային կանոնները:

Սակայն արբիտրաժի սկզբունքները կամքի ինքնավարության շրջանակներում դիտարկել չի կարելի: Ճիշտ է, արբիտրաժային քննությունում կամքի ինքնավարությունը բովանդակային առումով կլանում է սկզբունքների մի զգալի խումբ, բայց ոչ բոլորը: Արբիտրաժի սկզբունքները զուտ կամքի ինքնավարության շրջանակներում դիտարկելու արդյունքում սկզբունքների մի

¹ Ст'ю Рубанова А.А. Теоретические основы международного взаимодействия национальных правовых систем I .1984 . էջ 13-106 և Автономия воли в международном частном праве как теоретическая проблема // Советский ежегодник международного права. М., 1985, էջ 86:

արբիտրաժային ինստիտուտների և հաստատությունների կազմակերպման, այնպես էլ վերջիններիս գործառնության հիմնական սկզբունքները: Ա.Ա. Գրիգորովի կողմից տրված առևտրային արբիտրաժի սկզբունքների երկաստիճան դասակարգումը (մասնավորապես, արբիտրաժի կազմակերպական սկզբունքներ և ընթացակարգային-գործառնային սկզբունքներ) պետք է լրացնել արբիտրաժային որոշումների ճանաչումն ու կատարումը կարգավորող սկզբունքներով:

Հարկ է նշել նաև, որ չի կարելի միանշանակ մոտենալ նաև արբիտրաժի սկզբունքները կազմակերպականի և գործառնայինի դասակարգելու հարցին: Իրավաբանական գրականության մեջ ձևավորվել է կարծիք, համաձայն որի՝ առևտրային արբիտրաժի սկզբունքների համակարգում առաջնային տեղը զբաղում է կողմերի կամքի ինքնավարության սկզբունքը, որն իմաստային առումով կլանում է մյուս սկզբունքները: Մասնագիտական գրականության մեջ կողմերի կամքի ինքնավարության սկզբունքը մեկնաբանվել է տարբեր կերպ: Դ.Ֆ. Ռամզայցևայի կարծիքով, կամքի ինքնավարությունը միջազգային իրավունքի հանրաճանաչ կանոն է¹, Ս.Մ. Բոգուսլովսկու կարծիքով՝ պայմանագրի ազատության սկզբունքի դրսևորում², ըստ Լ.Ա. Լունցի՝ այն իրավունքի կոլիզիոն մորմերից կամ ինստիտուտներից մեկն է³: Ա.Գ. Ֆիլիպովը գտնում է, որ կողմերի կամքի ինքնավարության սկզբունքը երկու ելակետային դրույթների՝ կոլիզիոն և պայմանագրի ազատության սկզբունքների համակցությունն է⁴: Խնդիր չունենալով տրվել կամքի ինքնավարության սկզբունքի վերաբերյալ արտահայտված այս կամ այն տեսակետի քննադատութ-

¹ Ст'ю Рамзаўцева Д.Ф. Договор купли-продажи во внешней торговле СССР. М., 1963 էջ 53:

² Ст'ю Богусловский М.М. Коллизионные вопросы обязательственных правоотношений во внешней торговле СССР// Правовое регулирование внешней торговли СССР. М., 1960. էջ 480:

³ Ст'ю Лунц А.А. Международное частное право. М., 1981. էջ 237:

⁴ Ст'ю Филипов А.Г. Некоторые аспекты автономии воли в российском международном частном праве. М., 1998. էջ 439:

մայական միջամտության անթույլատրելիությունը: Իրավունքի սուբյեկտի ազատ կամահայտնությունը չպետք է սահմանափակվի, քանի որ քաղաքացիական շրջանառության յուրաքանչյուր մասնակից ազատ է գործարարությամբ կամ օրենքով չարգելված այլ գործունեությամբ զբաղվելու, օրենքով սահմանված կարգով քաղաքացիական իրավունքներ ձեռք բերելու և պարտականություններ ստանձնելու հարցում,

– կամքի ինքնավարությունը և իրավունքի սուբյեկտի ազատ կամահայտնությունը կարող են դրսևորվել միայն օրենքով սահմանված կարգով կամ չպետք է հակասեն գործող օրենսդրության պահանջներին: Այսինքն՝ քաղաքացիական շրջանառության յուրաքանչյուր մասնակից օրենքի շրջանակներում պետք է դրսևորի պատշաճ վարքագիծ, որպեսզի վերջինիս իրավունքների իրականացումը չխախտի այլ անձանց իրավունքներն ու օրենքով պաշտպանվող շահերը: Օրենքի շրջանակներից դուրս կամքի ինքնավարության դրսևորումն իրավական հետևանքներ առաջացնել չի կարող: Այդ իսկ պատճառով «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 34-րդ հոդվածով նախատեսվել են արբիտրաժային վճռի չեղյալ ճանաչելու հիմքերը: Նման դրույթներ է պարունակում նաև «Օտարերկրյա արբիտրաժային որոշումների ճանաչման և կատարման մասին» 1958թ. Նյու-Յորքի համաձայնագրի 5-րդ հոդվածը,

– կողմերը փոխադարձ համաձայնությամբ կարող են ընտրել արբիտրաժի լեզուն: Կամքի ինքնավարությունը ենթադրում է նաև արբիտրաժի լեզվի ազատ ընտրության սկզբունքը, որը կարելի է դասել արբիտրաժի կազմակերպական սկզբունքների շարքին,

– կողմերը կարող են ընտրել արբիտրաժի վայրը: Արբիտրաժի վայրի ընտրությունը ևս կազմակերպական սկզբունքներից է, որը բխում է կամքի ինքնավարության բովանդակությունից,

– կողմերն իրենք են ձևավորում արբիտրաժային դատարանի կազմը,

մասը դուրս կմնա ուսումնասիրության առանցքից: Եթե կամքի ինքնավարության սկզբունքի բովանդակությունից բխում է արբիտրների նշանակովիությունը, արբիտրաժային քննության լեզվի ազատ ընտրությունը, արբիտրաժի վայրի ընտրությունը և այլն, ապա արբիտրաժի մյուս սկզբունքների բովանդակությունն այսքանով չի սպառվում: Դեռ ավելին, կան արբիտրաժում գործող այնպիսի սկզբունքներ, որոնք հրամայական են նաև կողմերի կամքի ինքնավարության դրսևորման պարագայում: Մասնավորապես՝ օրինականության սկզբունքը կամ կամքի ինքնավարության լիարժեք դրսևորման համար անհրաժեշտ է կողմերի իրավահավասարությունը և այլն: Այսինքն՝ կամքի ինքնավարության սկզբունքը բովանդակային առումով չի կարող սպառել արբիտրաժի մյուս սկզբունքները, օրինակ՝ օրինականությունը, կողմերի նկատմամբ հավասար մոտեցումը, մրցակցությունը, կողմերի իրավահավասարությունը, արբիտրների անկախությունը և անաչառությունը, գործերի միանձնյա և կոլեգիալ քննության կարգի զուգորդումը, գործերի բանավոր և գրավոր քննությունը զուգորդելը և գործերի քննության անմիջականությունը: Իսկ կամքի ինքնավարության սկզբունքի բովանդակությունն էլ չի սպառվում կլանված սկզբունքների միասնական բովանդակությամբ:

Առևտրային արբիտրաժում կամքի ինքնավարության սկզբունքի բովանդակությունից բխում է, որ՝

– քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցներն ազատ են արբիտրաժային համաձայնություն կնքելու հարցում: Ընդ որում, արբիտրաժային համաձայնությունը նրանք կարող են կնքել ինչպես հիմնական պայմանագրում արբիտրաժային վերապահում կատարելու, այնպես էլ առկա կամ հնարավոր վեճն արբիտրաժային դատարանի լուծմանը հանձնելու մասին առանձին համաձայնագիր կնքելու միջոցով: Իրավունքի սուբյեկտի ինքնավար կամքի ազատ դրսևորման համար չափազանց կարևոր է այն որևէ արտաքին ազդեցությունից զերծ պահելը: Դրա համար էլ այստեղ կարևորվում է մասնավոր գործերին կա-

քի ինքնավարությունն արբիտրաժային քննությունում ենթադրում է նաև արբիտրաժային դատարանին վեճը ex aequo et bono լուծելու հանձնարարություն տալու կողմերի իրավունքը:

Կամքի ինքնավարության սկզբունքի բովանդակությունից բխում է նաև արբիտրաժային քննությունում տնօրինչական գործողություններ կատարելը:

Ինչպես տեսնում ենք, կամքի ինքնավարությունը, որպես հիմնարար սկզբունք-կառուցակարգ, կարմիր թելի նման անցնում է առևտրային արբիտրաժի հիմնական ինստիտուտներով և, անկախ վերջինիս կարգավիճակից, կանխորոշում հետագա զարգացման հիմնական ուղղությունները: Կամքի ինքնավարության սկզբունքն արբիտրաժային վարույթում կարգավորում է ինչպես կազմակերպական, այնպես էլ զուտ գործառույթային բնույթի հարցեր: Այդ իսկ պատճառով արբիտրաժի որոշ սկզբունքներ ուղղակիորեն բխում են կամքի ինքնավարության սկզբունքի բովանդակությունից: Սակայն դրանք արբիտրաժային քննությունում հանդես են գալիս ինքնուրույն, և վերջիններիս բովանդակությունը կամքի ինքնավարության սկզբունքի վերլուծությամբ չի սպառվում: Վերոնշյալ սկզբունքները, հանդիսանալով կամքի ինքնավարության դրսևորում, իրենց հերթին պայմանավորում են առևտրային արբիտրաժում կողմերի ազատ կամահայտնության համար անհրաժեշտ իրավական երաշխիքների ապահովումը: Արբիտրաժային քննության ընթացքում այդ սկզբունքներն ունեն իրացման միայն իրենց բնորոշ առանձնահատկությունները, ինչի հետևանքով առանձին ուսումնասիրության են արժանի: Այդ իսկ պատճառով առևտրային արբիտրաժի սկզբունքների էության համակողմանի պարզաբանման համար առավել նպատակահար է դրանք ուսումնասիրել դասակարգման երրորդ մոտեցման շրջանակներում:

Բացի այդ՝ արբիտրաժային քննությունում կան նաև այնպիսի սկզբունքներ, որոնք ուղղված են կամքի ինքնավարության սկզբունքի ապահովմանը: Միայն այդ սկզբունքների գոյությամբ է պայմանավորված կամքի ինքնավարության լիարժեք իրա-

– կողմերն ընտրում են կիարառման ենթակա իրավունքը:

Կիրառման ենթակա իրավունքի ընտրությունը ներառում է արբիտրաժային քննության ընթացակարգային կանոններ որոշելը և վիճելի նյութական իրավահարաբերությունը կարգավորող իրավունքի ընտրությունը: «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 19-րդ հոդվածը սահմանում է, որ կողմերն օրենքի դրույթների պահպանմամբ կարող են իրենց հայեցողությամբ համաձայնվել արբիտրաժային տրիբունալի (դատարանի) կողմից վարույթի իրականացման ընթացակարգի շուրջ: Այս պարագայում ընթացակարգային կանոնների որոշումը կարող է կատարվել երկու եղանակով՝ արբիտրաժային համաձայնությամբ կամ մինչ արբիտրաժային վարույթն սկսելը ձեռք բերված այլ համաձայնությամբ հղում կատարել որևէ արբիտրաժային կանոնակարգի վրա կամ ինքնուրույն սահմանել վեճի լուծման ընթացակարգ, որը գործնականում գրեթե անհնար է: Արբիտրաժային պրակտիկայում, երբ խոսքը գնում է ad hoc արբիտրաժի մասին, կողմերը հաճախ հղում են կատարում որևէ արբիտրաժային հաստատության կանոնակարգի վրա, միաժամանակ կարող են փոփոխություններ կատարել նաև վարույթի իրականացման կանոններում:

«Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 28-րդ հոդվածի համաձայն՝ կողմերն իրավունք ունեն ընտրել վեճի էության նկատմամբ կիառելի նորմերը: Արբիտրաժային դատարանը վեճերը լուծելիս կիրառում է կողմերի համաձայնությամբ ընտրված իրավունքի նորմերը: Ընդ որում, ցանկացած պետության իրավունքին կամ իրավական համակարգին կատարված հղումը պետք է մեկնաբանվի որպես տվյալ պետության իրավունքի նյութական, այլ ոչ թե կոլիզիոն նորմերին կատարված հղում:

Անկախ ընտրված իրավունքից՝ կողմերը մինչև վճռի կայացումը կարող են արբիտրաժային դատարանին ուղղակիորեն լիազորել վեճը լուծելու արդարության ընդհանուր սկզբունքների հիման վրա կամ որպես հաշտարար միջնորդ: Այսինքն՝ կամ-

կերպությունների կողմից: Յուրաքանչյուր ոք պարտավոր է պահպանել Սահմանդրությունը և օրենքները, հարգել այլոց իրավունքները, ազատությունները և արժանապատվությունը (ՀՀ Սահմանադրության 47-րդ հոդված):

Արբիտրաժային քննությունն առևտրային հարաբերություններում քաղաքացիների և կազմակերպությունների իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության ինքնուրույն ձև է, որը պետք է համապատասխանի ՀՀ օրենսդրության պահանջներին: Արբիտրաժային վարույթում օրինականության սկզբունքի ապահովման երաշխիքներն ամրագրված են արբիտրաժային իրավունքի մի շարք նորմերում: Հարկ է նշել, որ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքում օրինականության սկզբունքի մասին առանձին նորմով որևէ հիշատակում չկա, և այս սկզբունքի մասին կարելի է դատողություններ կատարել օրենքի մի շարք հոդվածների (16, 19, 28, 34- րդ և այլն) վերլուծությունից: Մինչդեռ «Միջնորդ դատարանների և միջնորդ դատավարության մասին» 1998թ. ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածն ամրագրել էր, որ միջնորդ դատարանների գործունեությունը հիմնվում էր օրինականության սկզբունքի վրա:

Օրինականության սկզբունքն առևտրային արբիտրաժում ենթադրում է, որ՝

1. արբիտրաժային համաձայնությունը պետք է համապատասխանի ՀՀ օրենսդրությանը և կողմերի հանդեպ կիրառելի իրավունքին,
2. արբիտրաժային դատարանի լուծմանը կարելի է հանձնել միայն օրենքով արբիտրաժի ենթակայությանը վերապահված վեճ,
3. արբիտրաժային դատարանը վեճը լուծելիս պետք է ղեկավարվի բացառապես կիրառման ենթակա նյութական իրավունքի նորմերով: Կիրառման ենթակա իրավունքում կամ իրավական համակարգում վիճելի հարաբերությունը կարգավորող օրենքի կամ իրավական ակտի բացակայության դեպքում արբիտրաժային դատարանը կիրառում է նույնանման հարաբե-

ցումն առևտրային արբիտրաժում: Անհնար է պատկերացնել կամքի ինքնավարության սկզբունքի գործառնությունն արբիտրաժային քննությունում՝ առանց օրինականության, կողմերի նկատմամբ հավասար մոտեցման և կողմերի իրավահավասարության սկզբունքների ապահովման: Այս հանգամանքը ևս մեկ անգամ ապացուցում է, որ առևտրային արբիտրաժի բոլոր սկզբունքների համակցությունն է հնարավորություն տալիս ապահովել արբիտրաժային քննության և սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության արբիտրաժային ձևի արդյունավետությունը: Իսկ սկզբունքներն էլ՝ մեկը մյուսի տրամաբանական շարունակությունը հանդիսացող և լիարժեք իրացումն ապահովող իրավական երաշխիքներ են:

§2. Արբիտրաժի կազմակերպական սկզբունքները

Արբիտրաժի սկզբունքներն ուսումնասիրելիս պետք է նկատի ունենալ, որ, կամքի ինքնավարությունից զատ, գոյություն ունի մեկ սկզբունք ևս, որը բացառապես դասակարգման կազմակերպական և գործառնության սկզբունքների շրջանակներում դիտարկել չի կարելի: Խոսքն օրինականության սկզբունքի մասին է: Ունենալով սահմանադրական բնույթ՝ այն պարտադիր է ՀՀ իրավական համակարգի յուրաքանչյուր ճյուղի, այդ թվում՝ արբիտրաժային վարույթի համար: Կարելի է ասել, որ օրինականությունը հարաբերությունների իրավական կարգավորման սկզբունք-մեթոդ է, որը հավասարապես վերաբերում է հասարակական կյանքի բոլոր ոլորտներին:

ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ պետությունն ապահովում է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը՝ միջազգային իրավունքի սկզբունքներին ու նորմերին համապատասխան: Օրինականությունը ենթադրում է իրավունքի նորմերի անշեղ կատարում պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, պաշտոնատար անձանց, քաղաքացիների և կազմա-

րաժային ձևի արդյունավետության ապահովմանը, քանի որ այս պարագայում խոսք է գնում առևտրային հարաբերություններից բխող վեճը պետության դատական համակարգից դուրս կարգավորելու մասին: «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածով իրավական կարգավորման են ենթարկվել արբիտրաժային քննությանը դատական միջամտության սահմանները, որի համաձայն՝ արգելվում է որևէ դատական միջամտություն արբիտրաժային օրենսդրությամբ կարգավորվող հարցերին, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի: Տվյալ նորմով սահմանափակվել է դատական մարմինների կամայական միջամտությունն արբիտրաժային քննությանը, քանի որ նման միջամտությունը կարող է տեղի ունենալ միայն օրենքով նախատեսված դեպքերում, որը կարող է կրել ինչպես օժանդակ, այնպես էլ վերահսկողական բնույթ:

Արբիտրաժային վարույթին դատական միջամտության դեպքերը նախատեսված են «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածով, 11-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերով, 13-րդ հոդվածի 3-րդ մասով, 14-րդ հոդվածով, 27-րդ հոդվածով, 34-րդ հոդվածի 2-րդ մասով: Միաժամանակ օրենքի 6-րդ հոդվածով արբիտրաժին աջակցելու և վերահսկելու գործառնության իրականացումը վերապահվել է Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանին¹: Դրանով օրենսդիրը կենտրոնացրել է արբիտրաժային քննության նկատմամբ վերահսկողությունը, ինչը կնպաստի արբիտրաժային վճիռների ճանաչման և հարկադիր կատարման կազմակերպվածության բարձրացմանը: Վերը նշված նորմերով նախանշվել են առևտրային արբիտրաժին դատական միջամտության սահմանները: Դատարանը առնչվում

¹ Հարկ է նշել, որ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածում չի վկայակոչվել նույն օրենքի 36-րդ հոդվածը, որը վերաբերում է Հայաստանի Հանրապետության տարածքում և Օտարերկրյա արբիտրաժային որոշումների ճանաչման ու կատարման մասին Նյու-Յորքի կոնվենցիայի անդամ պետություններում արբիտրաժային վճիռների ճանաչման և հարկադիր կատարումը մերժելու հիմքերին:

րություններ կարգավորող նորմատիվ իրավական ակտի նորմերը, իսկ նման նորմերի բացակայության դեպքում վեճը լուծում է՝ ելնելով իրավունքի ընդհանուր սկզբունքներից, կամ կարող է կիրառել նաև գործարար շրջանառության սովորույթները,

4. արբիտրաժային դատարանը գործի քննությունն իրականացնում է բացառապես կիրառման ենթակա դատավարական նորմերին և կողմերի համաձայնեցրած ընթացակարգային կանոններին համապատասխան,

5. արբիտրաժային վճիռը չպետք է հակասի Հայաստանի Հանրապետության հանրային կարգին:

Ինչպես տեսնում ենք, օրինականության սկզբունքը հավասարապես վերաբերում է արբիտրաժային քննության բոլոր մասնակիցներին: Արբիտրաժային դատարանը պարտավոր է ճիշտ կիրառել նյութական և դատավարական իրավունքի նորմերը, իսկ կողմերն էլ արբիտրաժային համաձայնություն կնքելիս և արբիտրաժային վարույթն սկսելիս պետք է պահպանեն օրենսդրության պահանջները: Արբիտրաժային վարույթի ընթացքում արբիտրաժային դատարանը և վարույթի այլ մասնակիցները պետք է ղեկավարվեն նյութական և դատավարական իրավունքի նորմերով, ինչպես նաև իրավունքի ընդհանուր սկզբունքներով: Առևտրային արբիտրաժի յուրաքանչյուր սկզբունքի խախտումը մեխանիկորեն հանգեցնելու է օրինականության սկզբունքի խախտմանը:

Արբիտրաժի **կազմակերպական սկզբունքներն** են արբիտրաժային քննությանը դատական միջամտության սահմանափակումը, արբիտրների նշանակովիությունը, արբիտրների անկախությունը և անաչառությունը, արբիտրաժային քննության լեզվի ազատ ընտրությունը, արբիտրաժի վայրի ընտրությունը, գործերի միանձնյա և կոլեգիալ քննության կարգը, ինչպես նաև գործերի բանավոր և գրավոր քննության կարգը զուգորդելը:

Արբիտրաժային քննությանը **դատական միջամտության սահմանափակման սկզբունքը** նախևառաջ ուղղված է խախտված կամ վիճարկվող իրավունքների պաշտպանության արբիտ-

յուն ունի արբիտրաժի կազմը ձևավորելու հարցում՝ կողմերը որոշում են արբիտրների թիվը, նրանք կարող են սահմանել արբիտրներին ներկայացվող պահանջներ և այլն:

Հարկ է նշել, որ այս սկզբունքը բխում է կամքի ինքնավարության բովանդակությունից, սակայն արբիտրաժային քննությունում հանդես է գալիս ինքնուրույն և դիտարկվում է արբիտրաժի կազմակերպական սկզբունքների շրջանակներում: Այն տարբերվում է քաղաքացիական դատավարության դատավորների նշանակովիության սկզբունքից: Մասնավորապես՝

– առևտրային արբիտրաժում արբիտրների թիվը որոշում են կողմերը: «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 10-րդ հոդվածի համաձայն՝ արբիտրների թիվը որոշվում է կողմերի համաձայնությամբ և պետք է լինի կենտ: Այն դեպքերում, երբ արբիտրաժային համաձայնությամբ նախատեսված է արբիտրաժային դատարանի ձևավորում զույգ կազմով, ապա արբիտրների թիվը պետք է մեկով ավելացվի: Արբիտրների թվի շուրջ համաձայնություն ձեռք չբերվելու դեպքում արբիտրաժային դատարանը ձևավորվում է երեք արբիտրների կազմով: Ուշագրավ է, որ քաղաքացիական դատավարությունում դատարանակազմությունը, դատավորների թվաքանակը, դատարանի կազմի ձևավորումը (միանձնյա կամ կոլեգիալ) սահմանված է օրենքներով (ՀՀ դատական օրենսգրքով, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով), և կողմերի կամարտահայտությունն այստեղ որևէ նշանակություն չունի:

– Առևտրային արբիտրաժում կողմերն ազատ են արբիտրաժային համաձայնությամբ սահմանելու արբիտրին ներկայացվող ցանկացած պահանջ, այդ թվում՝ որակավորման վերաբերյալ («Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 11-րդ հոդվ.): Ոչ ոք չի կարող իր քաղաքացիության պատճառով զրկվել արբիտր նշանակվելու իրավունքից, եթե կողմերի համաձայնությամբ այլ բան նախատեսված չէ: Արբիտր կարող է լինել 18 տարին լրացած յուրաքանչյուր լրիվ գործունակ ֆիզիկական անձ, եթե կողմերի համաձայնությամբ ավելի բարձր տարիք նախա-

կամ միջամտում է արբիտրաժային քննությանը միայն «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված դեպքերում, այն էլ բացառապես իրեն վերապահված գործառույթների իրականացման շրջանակներում, մասնավորապես՝

– արբիտրաժի կողմի միջնորդության հիման վրա որոշում է կայացնում հայցի ապահովման միջոցներ ձեռնարկելու մասին (9-րդ հոդվ.),

– 11-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերի համաձայն՝ արբիտրաժի կողմի խնդրանքով նշանակում է արբիտր,

– որոշում է կայացնում արբիտրին հայտնված բացարկի վերաբերյալ (13-րդ հոդվածի 3-րդ մաս),

– որոշում է կայացնում արբիտրի լիազորությունների դադարեցման հարցի վերաբերյալ (14-րդ հոդված),

– 27-րդ հոդվածով սահմանված կարգով դատական աջակցություն է ցուցաբերում ապացույցներ ձեռք բերելիս,

– չեղյալ է ճանաչում արբիտրաժային վճիռը (34-րդ հոդված),

– որոշում է կայացնում արբիտրաժային վճռի ճանաչման և հարկադիր կատարման վերաբերյալ (36-րդ հոդված):

Յուրաքանչյուր երկրի, այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգում այս սկզբունքի ամրագրումը գործունե երաշխիք է հանդիսանում իրավունքների պաշտպանության արբիտրաժային ձևի ինքնավարության ապահովման համար: ՀՀ օրենսդիրն առաջընթաց քայլ է կատարել՝ կոնկրետ իրավական նորմում ամրագրելով արբիտրաժային քննությանը դատական միջամտության սահմանները:

Արբիտրների նշանակովիության սկզբունքն ամրագրված է «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 10 և 11-րդ հոդվածներում, որտեղ կարգավորված են նաև արբիտրաժային դատարանի կազմի ձևավորման հետ կապված հարցերը:

Առևտրային արբիտրաժում արբիտրների նշանակովիությունը ենթադրում է, որ կողմերն իրենք են նշանակում արբիտրներին, և վերջիններիս կամահայտությունը որոշիչ նշանակու-

հարցը: Մինչդեռ «Միջնորդ դատարանների և միջնորդ դատավարության մասին» 1998թ. ՀՀ օրենքի 13-րդ հոդվածով սահմանվում էր, որ կողմերի նշանակած միջնորդ դատավորներն ընտրում են երրորդին՝ նախագահողին:

Եթե միջնորդ դատավոր նշանակելու մասին կողմի դիմումն ստանալու օրվանից երեսուն օրվա ընթացքում մյուս կողմը չի նշանակում միջնորդ դատավոր, կամ կողմերի նշանակած միջնորդ դատավորները համաձայնություն ձեռք չեն բերում երրորդ միջնորդ դատավորի (նախագահողի) ընտրության վերաբերյալ, ապա՝

. մշտապես գործող միջնորդ դատարանում միջնորդ դատավորին կամ նախագահողին նշանակում է այն կազմակերպության ղեկավարը, որին առընթեր գործում է միջնորդ դատարանը՝ այդ դատարանի դատավորների անվանացուցակից,

. կոնկրետ վեճը լուծելու համար ստեղծվող միջնորդ դատարանում միջնորդ դատավորին կամ նախագահողին նշանակելու (ընտրելու) կարգը որոշվում է կողմերի միջնորդ համաձայնությամբ: Նման ձևակերպումից հստակ երևում է արբիտրաժի կազմի ձևավորման գործում նշանակովիության և ընտրովիության սկզբունքների զուգակցումը: Ելնելով արբիտրաժի տեսակից, ինչպես նաև արբիտրների թվաքանակից՝ արբիտրաժային դատարանի կազմի ձևավորման տարբեր կարգեր են կիրառվում, մինչդեռ, գործող օրենքում խոսվում է միայն արբիտրների նշանակման մասին: Միաժամանակ խստացվել է նաև դատական հսկողությունն այս գործընթացի նկատմամբ: Փաստորեն, «Միջնորդ դատարանների և միջնորդ դատավարության մասին» 1998թ. ՀՀ օրենքն ավելի ազատական էր այս խնդրի կարգավորման հարցում: «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածը, ամրագրելով արբիտրաժային քննությանը դատական միջամտության սահմանները, դրանք ավելի ընդլայնել է: Մասնավորապես՝ նույն օրենքի 11-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին և 2-րդ կետերի համաձայն՝

տեսված չէ: Պետական դատական համակարգում դատավորներին ներկայացվող պահանջները սահմանված են օրենքով (ՀՀ դատական օրենսգրքի 115-119-րդ հոդվածներ և այլն), և կողմերը փոխադարձ համաձայնությամբ որևէ լրացուցիչ կամ այլ պահանջ ներկայացնել չեն կարող: Արբիտրին ներկայացվող կողմերի պահանջը հրամայական է ինչպես արբիտրաժային հաստատության, այնպես էլ արբիտրաժին աջակցող կամ վերահսկող դատարանի համար: Գործող օրենքի 11-րդ հոդվածի 5-րդ կետի համաձայն՝ դատարանը արբիտր նշանակելիս պարտավոր է հաշվի առնել նրա որակավորման վերաբերյալ կողմերի համաձայնության մեջ առկա պահանջները:

– Արդարադատության խորհրդի առաջարկությամբ վճռաբեկ դատարանի, նրա պալատների նախագահներին և դատավորներին, վերաքննիչ, առաջին ատյանի դատարանների նախագահներին և դատավորներին նշանակում է ՀՀ նախագահը (ՀՀ Սահմանադրության 55-րդ հոդված, 11-րդ կետ): Առևտրային արբիտրաժում արբիտրներին նշանակում (արբիտրաժի կազմը ձևավորում) են կողմերը: Այսպես՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ կողմերն ազատ են համաձայնեցնելու արբիտրի կամ արբիտրների նշանակման ընթացակարգը: Իսկ նույն հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն՝ եթե արբիտրների նշանակման ընթացակարգի շուրջ համաձայնությունը բացակայում է, ապա երեք կամ ավելի արբիտրներով իրականացվող արբիտրաժի դեպքում յուրաքանչյուր կողմը նշանակում է հավասար թվով արբիտր, և այդ կերպ նշանակված արբիտրները ձայների մեծամասնությամբ նշանակում են վերջին արբիտրին, որը հանդես է գալիս որպես նախագահող: Հարկ է նշել, որ այստեղ ավելի ճիշտ կլիներ օգտագործել «ընտրում են» բառը, քանի որ, որպես կանոն, արբիտրաժային դատարանների կազմը ձևավորվում է ընտրովիության և նշանակովիության սկզբունքների զուգակցմամբ: Գործող օրենքը, չառանձնացնելով ինստիտուցիոնալ և ad hoc արբիտրաժները, անուշադրության է մատնել նաև քննարկվող

հովման կարևորագույն երաշխիքներից մեկը: Այս սկզբունքը հնարավորություն է տալիս անհրաժեշտ և բավարար պայմաններ ստեղծել արբիտրների իրավունքների և պարտականությունների լիարժեք իրացման, արբիտրաժային դատարանի ինքնուրույն և անկողմնակալ գործառնության համար: Արբիտրաժային դատարանի բնականոն գործունեության հիմքը արբիտրների անկախությունն ու անկողմնակալությունն է, որը բխում է առևտրային արբիտրաժը կարգավորող գործող օրենքի մի շարք դրույթներից: Այսպես՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածի 1-ին ենթակետի համաձայն՝ արբիտրաժի իրականացման նպատակն է առանց անհարկի ձգձգումների կամ ծախսերի ստանալ անկողմնակալ արբիտրաժային տրիբունալի կողմից վեճերի արդարացի լուծում: Հոդվածի բովանդակությունից հստակ երևում է, որ օրենսդիրը վեճերի արդարացի լուծումն ուղղակիորեն պայմանավորում է արբիտրաժային դատարանի անկողմնակալությամբ: Իսկ օրենքում արբիտրաժային դատարանի անկողմնակալության ապահովման համար նաև առանձին հոդվածներով անհրաժեշտ երաշխիքներ են սահմանվել: «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 11-րդ հոդվածի 5-րդ կետի համաձայն՝ դատարանն արբիտր նշանակելիս պարտավոր է հաշվի առնել այն հանգամանքները, որոնք կարող են ապահովել անկախ և անաչառ արբիտրի նշանակումը, իսկ միանձնյա կամ երրորդ արբիտր նշանակելիս պարտավոր է հաշվի առնել նաև կողմերի երկրների քաղաքացի չհանդիսացող անձին որպես արբիտր նշանակելու նպատակահարմարությունը: Վերջին դրույթը հատկապես կիրառելի է միջազգային առևտրային արբիտրաժային պրակտիկայում, երբ տարբեր պետությունների ռեզիդենտների միջև վեճը հանձնվում է երրորդ՝ կամ այլ կերպ ասած չեզոք կողմի լուծմանը:

«Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքը թեև առանձին հոդվածով արբիտրների անկախությունն ու անաչառությունը որպես արբիտրաժի սկզբունք չի հռչակել, սակայն 12-րդ հոդվածում ամրագրել է, որ որպես արբիտր հնարավոր նշանակ-

1) երեք կամ ավելի արբիտրներով իրականացվող արբիտրաժի դեպքում, եթե մի կողմը արբիտր նշանակելու մասին մյուս կողմի պահանջը ստանալուց հետո՝ 30 օրյա ժամկետում, չի նշանակում արբիտր, կամ կողմերի նշանակած արբիտրներն իրենց նշանակման օրվանից հետո՝ 30 օրյա ժամկետում, համաձայնություն ձեռք չեն բերում վերջին արբիտրի նշանակման շուրջ, ապա կողմի խնդրանքով նշանակումը կատարում է Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանը:

2) միանձնյա արբիտրի մասնակցությամբ արբիտրաժի դեպքում, եթե կողմերը չեն համաձայնվում արբիտրի նշանակման շուրջ, ապա կողմի խնդրանքով նշանակումը կատարում է կողմերի արբիտրաժային համաձայնությամբ նախատեսված նշանակողը, իսկ նման համաձայնության բացակայության դեպքում՝ Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանը:

Նման ձևակերպման պայմաններում հատկապես անհասկանալի է ինստիտուցիոնալ արբիտրաժի պարագայում արբիտրների կամ նախագահողի նշանակման կամ ընտրության զուգորդումը: Արբիտրաժային դատարանի կազմի ձևավորման նշանակովիության և ընտրովիության զուգորդումը նախատեսված է նաև հեղինակավոր արբիտրաժային հաստատությունների կանոնակարգերով (օրինակ՝ Մոսկվայի միջազգային առևտրային արբիտրաժային դատարանի կանոնակարգի 20-րդ պարագրաֆով, Առևտրի միջազգային պալատի արբիտրաժային կանոնակարգի 9-րդ հոդվածով և այլն):

Հաշվի առնելով բերված փաստարկները՝ գտնում ենք, որ անհրաժեշտ է գործող օրենքի 11-րդ հոդվածով սահմանել նաև ինստիտուցիոնալ և ad hoc արբիտրաժային դատարանների կազմի ձևավորման առանձնահատկությունները:

Արբիտրների անկախության և անկողմնակալության սկզբունքը հաղիսանում է սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության արբիտրաժային ձևի արդյունավետության ապա-

վունքի նորմերով և գործի քննության ընթացակարգային կանոններով: Կողմերի կամարտահայտությունն արբիտրաժում իրավական նշանակություն ունի միայն վեճի էության նկատմամբ կիրառելի նորմերը և գործի լուծման ընթացակարգը որոշելու հարցում: Սակայն վեճը լուծելիս արբիտրի համար առաջնայինն իրավունքի նորմն է կամ սկզբունքը, այլ ոչ թե կողմերի արտահայտած կարծիքը կամ այլ հանգամանքները, այդ թվում՝ անձնական շահը: Արբիտրաժում կոլեգիալ կազմով գործը քննելիս ծագող հարցերը լուծվում են ձայների մեծամասնությամբ, և որևէ արբիտր իրավունք չունի ձեռնպահ մնալ քվեարկելուց: Մեծամասնության որոշման հետ չհամաձայնվող արբիտրը կարող է չստորագրել վճիռը և ունենալ հատուկ կարծիքի իրավունք («Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքն ուղղակիորեն չի նախատեսել այս դրույթը, ինչի մասին կխոսենք հաջորդ գլուխներում):

Արբիտրների անկախության և անկողմնակալության ապահովման համար կարևոր երաշխիք է հանդիսանում այն հանգամանքը, որ կողմն օրենքով նախատեսված հիմքերով կարող է բացարկ հայտնել ինչպես իր կողմից կամ իր մասնակցությամբ, այնպես էլ հակառակ կողմի նշանակած արբիտրին: Հարկ է նշել, որ քաղաքացիական դատավարությունում սահմանված են նաև դատավորների անկախության ապահովման համար իրավական այլ երաշխիքներ՝ նրանք անփոփոխելի են, դատավարությունն իրականացնում են հրապարակայնորեն, չեն կարող լինել որևէ կուսակցության անդամ կամ զբաղվել քաղաքական գործունեությամբ, նրանց նշանակման, լիազորությունների դադարեցման, պատասխանատվության հիմքերն ու կարգը, այդ թվում՝ նրանց կալանավորելու, դատական կարգով վարչական կամ քրեական, ինչպես նաև կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու կարգը սահմանված են ՀՀ Սահմանադրությամբ և օրենքներով (ՀՀ Սահմանադրության 39 և 96 հոդվ.): Առևտրային արբիտրաժում վերը նշված նորմերը չեն գործում, սակայն արբիտրաժը կարգավորող օրենքում տեղ գտած իրավական կա-

ման մասին առաջարկ ստացած անձը պարտավոր է հայտնել այնպիսի հանգամանքների մասին, որոնք կարող են հիմնավոր կասկած առաջացնել նրա անկողմնակալության կամ անկախության վերաբերյալ: Արբիտրն իր նշանակման պահից և արբիտրաժի ամբողջ ընթացքում մինչև արբիտրաժային դատարանի կողմից վերջնական վճռի կայացումը կամ արբիտրաժային վարույթի որևէ այլ ձևով ավարտը պարտավոր է կողմերին անհապաղ հայտնել ցանկացած այսպիսի հանգամանքների մասին, եթե նա ավելի վաղ չի հայտնել վերջիններիս դրանց մասին: Սակայն արբիտրին բացարկ կարող է հայտնվել միայն այն դեպքում, եթե առկա են հանգամանքներ, որոնք հիմնավոր կասկած են առաջացնում նրա անկախության կամ անկողմնակալության վերաբերյալ կամ նա չունի կողմերի համաձայնությամբ սահմանված համապատասխան որակավորում: Կողմը կարող է բացարկ հայտնել իր կողմից կամ իր մասնակցությամբ նշանակված արբիտրին միայն այնպիսի հիմքերով, որոնք իրեն հայտնի են դարձել նշանակումից հետո:

Օրենքի վերլուծությունից երևում է, որ քննարկվող սկզբունքը ներառում է երկու հիմնական կանոն:

Առաջինն արբիտրների անկախությունն է, ինչը ենթադրում է, որ անկախ այն հանգամանքից, թե ում կողմից կամ ում մասնակցությամբ է նշանակված արբիտրը, ով արբիտրաժային քննության ընթացքում պարտավոր է պահպանել անկողմնակալությունը և իր գործունեության մեջ լինել անկախ ու անկաշկանդ: Կողմի կարծիքը պետք է պարտադիր իրավական նշանակություն չունենա արբիտրի համար: Գործի փաստական հանգամանքների, ապացույցների գնահատման կամ կողմերի իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ դատողությունները պետք է հիմնված լինեն գործի համակողմանի ուսումնասիրության և վերլուծության վրա, այլ ոչ թե կախված լինեն կողմերի կամարտահայտությունից:

Հաջորդն անաչառ վարքագծի դրսևորումն է: Վեճը լուծելիս արբիտրը պարտավոր է ղեկավարվել կիրառման ենթակա իրա-

նաչվի և կատարման ներկայացվի համապատասխան վճիռը կամ որոշումը:

Կիրառվող լեզվի ընտրության վերաբերյալ համաձայնության բացակայության դեպքում արբիտրաժային դատարանն ինքն է որոշում արբիտրաժի ժամանակ կիրառելի լեզուն (լեզուները): Ընդ որում, այդ համաձայնությունը կամ որոշումը, եթե դրանցում այլ բան չի նշվում, վերաբերում է կողմերի ցանկացած գրավոր հայտարարություններին, գործի ցանկացած լուսններին, կամ արբիտրաժային դատարանի ցանկացած վճիռին, որոշմանը կամ հաղորդակցությանը (հոդվ. 22, կետ 1): Յետևում է, որ կողմերը կարող են պայմանավորվել գրավոր հայտարարությունների կամ գործի լուսնների իրականացման լեզվի շուրջ, սակայն արբիտրաժային դատարանի վճիռը կամ որոշումը շարադրվի այլ լեզվով: Կիրառվող լեզվի ընտրության ազատությունն արտահայտում է արբիտրաժի ճկունությունը, սակայն այդ հնարավորությունը պետք է ուղղված լինի գործի քննությունը հեշտացնելուն, այլ ոչ թե վարույթի անհարկի բարդացմանը կամ ծանրաբեռնմանը: Ամեն դեպքում առավել նպատակահարմար է գործի քննությունն իրականացնել արբիտրաժի վայրի պետական լեզվով կամ այն երկրի պետական լեզվով, որտեղ պետք է ի կատար ածվի արբիտրաժային վճիռը:

Արբիտրաժային դատարանը կարող է որոշում կայացնել, որ գրավոր ապացույցն ուղեկցվի այն լեզվի կամ լեզուների թարգմանությամբ, որի մասին կողմերը պայմանավորվել են, կամ որի վերաբերյալ որոշում է կայացրել արբիտրաժային դատարանը: Յարկ է նշել, որ ամեն դեպքում արբիտրաժային վարույթը որևէ լեզվով իրականացնելու վերաբերյալ արբիտրաժային դատարանը որոշում է կայացնում, սակայն մի դեպքում որոշման հիմքը կիրառվող լեզուն ընտրելու մասին կողմերի կամարտահայտությունն է, իսկ մյուս դեպքում՝ սեփական նախաձեռնությունը: Առևտրային արբիտրաժում լեզվի ազատ ընտրության հնարավորությունը հակադարձվում է քաղաքացիական դատավարության՝ դատավարությունը պետական լեզվով իրականացնելու

ռուցակարգերը լիովին բավարար են արբիտրաժային դատարանի անկախության և անկողմնակալության ապահովման համար:

Ներկայումս բազմաթիվ հեղինակավոր արբիտրաժային հաստատությունների կանոնակարգեր ուղղակիորեն ամրագրել են արբիտրների անկախության և անկողմնակալության սկզբունքը՝ միաժամանակ համապատասխան իրավական կառուցակարգեր և երաշխիքներ սահմանելով վերը նշված սկզբունքի լիարժեք իրացման համար (օրինակ՝ ԱՄՊ արբիտրաժային կանոնակարգի 7 հոդվ., կետ 1 և այլն):

Արբիտրաժի լեզվի ազատ ընտրության սկզբունքն ամրագրված է «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդվածում, որի համաձայն՝ կողմերն իրենց հայեցողությամբ կարող են պայմանավորվել արբիտրաժային վարույթի ընթացքում կիրառվող լեզվի (լեզուների) շուրջ: Հոդվածի շարադրանքից բխում է, որ կողմերի փոխադարձ համաձայնությամբ արբիտրաժային քննությունը կարող է իրականացվել ինչպես մեկ, այնպես էլ մեկից ավել լեզուներով: Երբ արբիտրաժային համաձայնության կողմերը միևնույն պետության ռեզիդենտներ են, ապա լեզվի ընտրության հետ խնդիրներ առաջանալ չեն կարող: Արբիտրաժի լեզվի ընտրությունը հատկապես կարևորվում է այն դեպքերում, երբ արբիտրաժային համաձայնության կողմերը տարբեր պետություններից են կամ արբիտրաժային վճիռը (որոշումը) պետք է ճանաչվի և կատարման ներկայացվի այլ երկրի տարածքում, ինչպես նաև, երբ արբիտրաժի վայր է ընտրվել այլ պետության տարածքը: Այդ պատճառով էլ օրենքը հնարավորություն է ընձեռում պայմանավորվել ինչպես արբիտրաժային վարույթի ընթացքում կիրառվող լեզվի, այնպես էլ լեզուների շուրջ: Արբիտրաժային պրակտիկայում հաճախ վարույթն իրականացվում է երկու կողմերի համար հասկանալի լեզվով, սակայն արբիտրաժային վճիռը կամ այլ որոշումը, որպես կանոն, շարադրվում է այն երկրի պետական լեզվով, որտեղ պետք է ճա-

վայրն ընտրելու մասին կողմերի համաձայնությունը պարտադիր է արբիտրաժային դատարանի համար: Հիմնականում արբիտրաժի վայր է ընտրվում ապացույցների մեծամասնության գտնվելու վայրը: Եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ, արբիտրաժային դատարանը կարող է նիստ գումարել ցանկացած այլ վայրում, որը հարմար է համարում արբիտրների միջև խորհրդակցություն իրականացնելու, վկաների, փորձագետներին կամ կողմերին լսելու կամ ապրանքներ, այլ գույք կամ փաստաթղթեր զննելու (ուսումնասիրելու) նպատակով: Հարկ է նշել, որ արբիտրաժի վայրն ընտրելու վերաբերյալ կողմերի կամարտահայտությունը կարևոր է գործի քննության արդյունավետության ապահովման նպատակով նիստ գումարելու, այդ թվում՝ վկաներին, փորձագետներին կամ կողմերին լսելու, ապրանքներ կամ այլ գույք, փաստաթղթեր ուսումնասիրելու հարցում: Սակայն արբիտրների միջև խորհրդակցություն իրականացնելու հարցում առավել նպատակահարմար կլիներ կարևորել արբիտրաժային դատարանի որոշումը: Օրենսդրորեն պետք է հնարավորություն ընձեռել արբիտրներին գործի փաստական հանգամանքների վերաբերյալ խորհրդակցությունների անցկացման վայրի ընտրության վերաբերյալ ազատորեն, սեփական նախաձեռնությամբ և նպատակահարմարությունից ելնելով որոշում կայացնել:

Ad hoc արբիտրաժի պարագայում վեճի լուծման վայրի ընտրությունը կախված է կողմերի կամքից, իսկ համապատասխան համաձայնության բացակայության դեպքում հարցը լուծում է արբիտրաժային դատարանի կազմը՝ հաշվի առնելով կողմերի համար հարմարությունը և գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող այլ հանգամանքները: Սակայն, ինստիտուցիոնալ արբիտրաժում այս սկզբունքն ունի դրսևորման որոշակի առանձնահատկություններ:

Արբիտրաժի վայրի ընտրության հարցում արբիտրաժային կանոնակարգերում տարբեր մոտեցումներ են ամրագրված՝ ազատական և պահպանողական: Ազատական մոտեցման պարա-

սկզբունքին: Ըստ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 7-րդ հոդվածի՝ քաղաքացիական գործերով դատավարությունն իրականացվում է հայերենով, գործին մասնակցող հայոց լեզվին չտիրապետող անձանց համար ապահովվում է թարգմանչի միջոցով գործի նյութերին ծանոթանալու, դատավարական գործողություններին մասնակցելու և դատարանում այլ լեզվով հանդես գալու իրավունքը: Դատավարությունը հայոց լեզվով իրականացնելու սկզբունքը հրամայական է քաղաքացիական դատավարությունում, իսկ առևտրային արբիտրաժում սահմանվել է կիրառվող լեզվի ազատ ընտրության հնարավորությունը: Հարկ է նշել, որ որոշ առաջատար արբիտրաժային հաստատությունների կանոնակարգեր ամրագրել են լեզվի սկզբունքը՝ միաժամանակ կատարելով վերապահումներ: Այսպես՝ Մոսկվայի միջազգային առևտրային արբիտրաժային դատարանի կանոնակարգի 10-րդ պարագրաֆով նախատեսվել է, որ գործի քննությունն իրականացվում է ռուսերեն լեզվով: Կողմերի համաձայնությամբ արբիտրաժային դատարանը վարույթը կարող է իրականացնել նաև այլ լեզվով: Եթե կողմը չի տիրապետում վարույթի իրականացման լեզվին, ապա դատարանը կողմին իր խնդրանքով և իր հաշվին ապահովում է թարգմանչի ծառայություններով: Հետևաբար՝ կանոնակարգով ամրագրվել է վարույթը կոնկրետ լեզվով (այս պարագայում՝ ռուսերեն) իրականացվելու հնարավորությունը՝ միաժամանակ սահմանելով նաև վարույթի ընթացքում կիրառվող լեզվի ազատ ընտրության սկզբունքը:

Արբիտրաժի վայրի ընտրությունը ևս կարևոր տեղ է զբաղեցնում կազմակերպական սկզբունքների շարքում: «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 20-րդ հոդվածի համաձայն՝ կողմերն իրենց հայեցողությամբ կարող են համաձայնության գալ արբիտրաժի վայրի վերաբերյալ: Այդպիսի համաձայնության բացակայության դեպքում արբիտրաժի վայրը որոշում է արբիտրաժային դատարանը՝ հաշվի առնելով գործի հանգամանքները, ներառյալ՝ կողմերի համար հարմարությունը: Արբիտրաժի

որևէ արբիտրաժային կանոնակարգի վրա, ինքնըստինքյան ընտրում են վեճի լուծման համապատասխան ընթացակարգային և այլ կանոնները, ինչն ուղղակիորեն բխում է կամքի ինքնավարությունից:

Հաշվի առնելով շարադրվածը՝ անհրաժեշտ է «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 20-րդ հոդվածի 2-րդ կետով սահմանել նաև, որ արբիտրները ներքին խորհրդակցություն կարող են իրականացվել ցանկացած այլ վայրում, որը կհամարեն նպատակահարմար:

Գործերի միանձնյա և կոլեգիալ քննության կարգի զուգորդման սկզբունքը բխում է «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասի և 10-րդ հոդվածի բովանդակությունից: Առևտրային արբիտրաժում գործի քննությունը կարող է իրականացվել ինչպես արբիտրի կողմից միանձնյա, այնպես էլ կոլեգիալ՝ երեք կամ ավելի արբիտրների կազմով: «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «արբիտրաժային տրիբունալ» նշանակում է միանձնյա արբիտր կամ արբիտրների կազմ: Այսինքն՝ քննարկվող նորմում նկատի է ունեցվում արբիտրաժային դատարանի կազմը, միաժամանակ սահմանելով գործերի միանձնյա կամ կոլեգիալ քննության կարգի հնարավորությունը: Ընդ որում, առևտրային արբիտրաժում կողմերն իրենք են սահմանում արբիտրների թիվը և որոշում՝ գործի քննությունն իրականացվելու է միանձնյա, թե կոլեգիալ կարգով՝ մի քանի արբիտրների կազմով: Այս հանգամանքը հանդիսանում է արբիտրաժում գործող և քաղաքացիական դատավարության համանուն սկզբունքների միջև հիմնական տարբերությունը: Քաղաքացիական դատավարությունում գործի միանձնյա և կոլեգիալ քննության կարգը և դեպքերը սահմանված են օրենքով, որոնք հրամայական են և պարտադիր ողջ դատավարության ընթացքում: Այսպես՝ ՀՀ ՔԴՕ 19-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանվում է, որ ընդհանուր իրավասության դատարանում գործերը քննվում են դատավորի կողմից միանձնյա: ՀՀ վերաքննիչ քա-

զայում արբիտրաժի վայրի ընտրությունն ամբողջությամբ կախված է կողմերի կամարտահայտությունից: Օրինակ՝ Գերմանական արբիտրաժային հաստատության (ինստիտուցիայի) 1998թ. կանոնակարգի 21-րդ պարագրաֆում սահմանվել է, որ այն դեպքում, երբ կողմերը չեն պայմանավորվել արբիտրաժային վարույթի իրականացման վայրի շուրջ, ապա վարույթի իրականացման վայրը որոշում է արբիտրաժի կազմը (արբիտրաժային դատարանը): Այստեղ արբիտրաժի վայրը նախապես սահմանված չէ կանոնակարգով, և արբիտրաժի վայրի ընտրության հարցում որևէ սահմանափակում չկա: Կամ Առևտրի միջազգային պալատի արբիտրաժային կանոնակարգի 14-րդ հոդվածի համաձայն՝ արբիտրաժային քննության վայրը սահմանում է դատարանը, եթե դրա շուրջ կողմերը չեն պայմանավորվել:

Արբիտրաժի վայրի ընտրության հարցում պահպանողական մոտեցում է ամրագրել Մոսկվայի միջազգային առևտրային արբիտրաժային դատարանի կանոնակարգը, որի 7-րդ պարագրաֆում սահմանվել է, որ արբիտրաժային դատարանի գտնվելու և արբիտրաժային քննության վայրը Մոսկվա քաղաքն է: Կողմերը կարող են պայմանավորվել արբիտրաժային վարույթն իրականացնելու Ռուսաստանի Դաշնության տարածքում գտնվող այլ վայրում: Այս դեպքում Մոսկվայից դուրս միստ գումարելու հետ կապված ծախսերը դրվում են վիճող կողմերի վրա: Արբիտրաժային դատարանը կարող է կողմերից պահանջել նախապես այդ ծախսերի հատուցման համապատասխան երաշխիքներ ներկայացնել: Համաձայնեցնելով Մոսկվայի միջազգային առևտրային արբիտրաժային դատարանի նախագահի հետ՝ արբիտրաժի կազմը կարող է անհրաժեշտության դեպքում միստ գումարել նաև Մոսկվայից դուրս՝ Ռուսաստանի Դաշնության տարածքում գտնվող այլ վայրում:

Հարկ է նշել, որ վերոնշյալ սահմանափակումները չեն հակասում արբիտրաժի վայրի ընտրության սկզբունքին: Կողմերը, արբիտրաժային համաձայնությամբ վեճը հանձնելով կոնկրետ արբիտրաժային դատարանի լուծմանը կամ հղում կատարելով

վերապահորեն ապահովել ձայների մեծամասնությունն արբիտրաժային կարգով վեճերի լուծման ընթացքում որոշում կայացնելիս:

Չաշվի առնելով վերոգրյալը՝ անհրաժեշտ է լրացնել «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 29-րդ հոդվածը և 2-րդ կետով սահմանել, որ գործով վճիռ կամ այլ որոշում կայացնելիս որևէ արբիտր իրավունք չունի ձեռնպահ մնալ քվեարկելուց:

Անգլիական իրավունքում գործում է կանխավարկած, որի համաձայն, եթե արբիտրաժային համաձայնությամբ նախատեսված չէ արբիտրաժի դատարանի ստեղծում արբիտրների կոլեգիալ կազմով, ապա գործը քննվում է միանձնյա (solo arbitrator): Չայրենական օրենքով սահմանվել է հակառակը՝ արբիտրների թվի շուրջ համաձայնություն ձեռք չբերվելու դեպքում արբիտրաժային դատարանը ձևավորվում է երեք արբիտրի կազմով (10-րդ հոդվ. 2-րդ մաս):

Հարկ է նշել, որ առևտրային արբիտրաժում առավել նպատակահարմար է արբիտրաժային դատարանը ձևավորել կոլեգիալ կազմով: Այս պարագայում առավել հեշտ է ապահովել գործի բազմակողմանի քննությունը, քանի որ կողմերը հնարավորություն ունեն նշանակելու կոնկրետ բնագավառում նեղ մասնագիտական գիտելիքների տիրապետող արբիտրների, իսկ նախագահողը, որը ցանկալի է, որ մասնագիտությամբ իրավաբան լինի, կապահովի գործի քննության իրավական կողմը:

Գործերի բանավոր և գրավոր քննության կարգի զուգորդման սկզբունքը նախատեսված է «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածով, որի համաձայն՝ եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ, ապա արբիտրաժային դատարանը որոշում է կայացնում գործի վարույթն իրականացնել կամ բանավոր, կամ միայն փաստաթղթերի և այլ նյութերի հիման վրա: Այնուամենայնիվ, արբիտրաժային դատարանը պարտավոր է իրականացնել բանավոր լսումներ արբիտրաժային վարույթի համապատասխան փուլում՝ կողմերից որևէ մեկի

դաքացիական դատարանում գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի դեմ բողոքները քննվում են կոլեգիալ՝ երեք դատավորի կազմով, այլ դատական ակտերի դեմ բողոքները՝ միանձնյա (ՀՀ ՔԴՕ 19 հոդվ. մաս 5): Վճռաբեկ դատարանում գործերի քննությունն իրականացվում է կոլեգիալ՝ պալատի նախագահի և առնվազն 5 դատավորի կազմով (ՀՀ ՔԴՕ 19 հոդվ. մաս 7): Եթե քաղաքացիական դատավարությունում դատական համակարգի տարբեր օղակներում դատարանի կազմը և գործերի քննության կարգը (միանձնյա կամ կոլեգիալ) սահմանված է օրենքով, ապա արբիտրաժում այս հարցի լուծումն ամբողջությամբ կախված է կողմերի կամարտահայտությունից: Դա պայմանավորված է նաև այն հանգամանքով, որ առևտրային արբիտրաժում բացակայում է դատարանների աստիճանակարգությունը: «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 10-րդ հոդվածի համաձայն՝ արբիտրների թիվը որոշվում է կողմերի համաձայնությամբ և պետք է լինի կենտ: Այն դեպքում, երբ արբիտրաժային համաձայնությամբ նախատեսված է արբիտրաժային դատարանի ձևավորում զույգ կազմով, ապա արբիտրների թիվը պետք է մեկով ավելացվի: Այս հանգամանքն ապահովում է արբիտրաժի կազմի ձայների մեծամասնությամբ որոշումների ընդունման հնարավորությունը: Հակառակ դեպքում կոլեգիալ կազմով գործեր քննելիս հնարավոր է, որ ձայների մեծամասնություն չապահովվի, և գործով վճիռ կամ այլ որոշում կայացնելը գործնականում դառնա անհնար: Սակայն վերը նշված նորմը բավարար չէ արբիտրաժի կազմի կողմից որոշումների ընդունումն ապահովող երաշխիքների սահմանման համար: «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 29-րդ հոդվածի համաձայն՝ մեկից ավելի արբիտրների մասնակցությամբ վեճի քննության դեպքում արբիտրաժային դատարանը վճիռ է կայացնում ձայների մեծամասնությամբ: Որպեսզի արբիտրաժային վարույթում այս նորմի լիարժեք իրացումն ապահովվի, անհրաժեշտ է սահմանել նաև, որ որևէ արբիտր իրավունք չունի ձեռնպահ մնալ քվեարկելուց: Միայն այս դեպքում է հնարավոր ան-

դավարական է և առավել արդյունավետ՝ վարույթի կազմակերպման տեսանկյունից: Փաստորեն, առևտրային արբիտրաժը կարգավորող ՀՀ օրենքն արձանագրության վարումը վարույթի համար պարտադիր չի համարել: Մինչդեռ, արբիտրաժային վարույթը միայն բանավոր լուծման միջոցով իրականացնելը ճիշտ չէ: Արբիտրաժային դատարանի որոշումներն ու գործողությունները, կողմերի և վարույթի այլ մասնակիցների բոլոր գործողությունները, այդ թվում՝ հայտարարություններն ու բանավոր միջնորդություններն անպայմանորեն պետք է իրենց գրավոր արտացոլումն ունենան արձանագրության մեջ, որին պետք է կցվի ապացուցողական ողջ նյութը: Հետագայում՝ արբիտրաժային վճռի վիճարկման ժամանակ, դատարանը պետք է հնարավորություն ունենա ծանոթանալու ինչպես արբիտրաժային վճռի հիմքում դրված, այնպես էլ արբիտրաների կարծիքով գործի լուծման համար նշանակություն չունեցող և ապացուցման առարկայի մեջ չմտած նյութերին: Գործի քննությունը բանավոր և գրավոր ձևերով իրականացնելը կախված է այն հանգամանքից, թե ապացույցներն ինչ կարգով են ներկայացվում արբիտրաժային դատարանին՝ հաշվի առնելով արբիտրաների կողմից դրանք ընկալելու արդյունավետությունը և հետագոտելու նպատակահարմարությունը:

Հետևաբար՝ *«Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածի 1-ին կետը, մեր կարծիքով, պետք է շարադրել հետևյալ խմբագրությամբ.*

«1. Եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ, ապա արբիտրաժային դատարանի որոշմամբ գործի վարույթը կարող է իրականացվել և՛ բանավոր լուծման, և՛ միայն փաստաթղթերի և այլ նյութերի հիման վրա: Արբիտրաժային դատարանը պարտավոր է իրականացնել բանավոր լուծման արբիտրաժային վարույթի համապատասխան փուլում՝ կողմերից որևէ մեկի խնդրանքով, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ կողմերը պայմանավորվել են չիրականացնել բանավոր լուծմանը»:

խնդրանքով, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ կողմերը պայմանավորվել են չիրականացնել բանավոր լուծմանը: Քննարկվող սկզբունքը գործի հանգամանքները, ապացուցողական նյութը հաղորդելու ձև է, հատուկ եղանակ, որը հնարավորություն է ընձեռում վարույթն իրականացնող մարմնին և գործի քննության այլ մասնակիցներին ծանոթանալ գործի փաստական հանգամանքներին: Օրենքի 24-րդ հոդվածի բովանդակությունից բխում է, որ գործերի քննության բանավոր կամ գրավոր կարգը որոշվում է՝

– կողմերի համաձայնությամբ,

– արբիտրաժային դատարանի որոշմամբ՝ եթե բացակայում է բանավոր լուծման կամ փաստաթղթային վարույթ իրականացնելու վերաբերյալ կողմերի համաձայնությունը,

– գործի վարույթն իրականացվում է կամ բանավոր լուծման կամ միայն փաստաթղթերի և այլ նյութերի հիման վրա: Այսինքն՝ նշված հոդվածը հնարավորություն չի ընձեռում համատեղել գործերի բանավոր և գրավոր քննության կարգը: Մինչդեռ գործի քննության արդյունավետության ապահովման նպատակով առավել շահեկան կլիներ, որ օրենքով նախատեսվեր բանավոր և գրավոր քննության կարգը համատեղելու հնարավորությունը: Բացի այդ՝ հոդվածը դրույթ չի պարունակում այն մասին, թե բանավոր լուծման կարգով գործի քննության ժամանակ արձանագրություն վարվում է, թե ոչ: Իսկ արձանագրությունը բավականին կարևոր է օրենքին արբիտրաժային վարույթի կազմակերպման համապատասխանության հարցը ստուգելու համար, հատկապես, երբ խոսքը գնում է արբիտրաժային վճիռը չեղյալ հայտարարելու հիմք հանդիսացող դատավարական իրավունքի նորմերի խախտումները վեր հանելու մասին: Քաղաքացիական դատավարությունում գործի քննությունն իրականացվում է բանավոր, իսկ դատական նիստն արձանագրվում է (ՀՀ քաղ. դատ. օրենսգրքի 9 և 147-րդ հոդվ.): Հարկ է նշել, որ քաղաքացիական դատավարությունում գործերի բանավոր և գրավոր քննության կարգի զուգորդման սկզբունքն ավելի ժողովր-

Կամքի ինքնավարության բովանդակությունից առանձնա-
նում է նաև **կիրառման ենթակա իրավունքի ընտրության** հնարա-
վորությունը, որը ենթադրում է, որ.

- կողմերը կարող են փոխադարձ համաձայնությամբ հղում կատարել ցանկացած երկրի իրավունքի կամ իրավական համակարգի վրա,

- ցանկացած պետության իրավունքին կամ իրավական համակարգին կատարված հղում մեկնաբանվում է որպես տվյալ պետության իրավունքի նյութական, այլ ոչ թե կոլիզիոն նորմե-
րին կատարված հղում,

- արբիտրաժային դատարանը վեճերը լուծելիս բացառա-
պես կիրառում է կողմերի համաձայնությամբ ընտրված իրա-
վունքի նորմերը,

- կիրառման ենթակա իրավունքի ընտրության վերաբեր-
յալ կողմերի համաձայնության բացակայության դեպքում է
միայն արբիտրաժային դատարանն իր կողմից կիրառելի հա-
մարվող կոլիզիոն նորմերի հիման վրա որոշում վեճի էության
նկատմամբ կիրառվող իրավունքը (այսինքն՝ արբիտրաժային
դատարանի վերոնշյալ իրավագործությունը սուբսիդիար բնույթ է
կրում և ծագում է այն դեպքում, երբ կողմերը չեն օգտվում կի-
րառման ենթակա իրավունքն ընտրելու հնարավորությունից),

- կողմերը կարող են արբիտրներին ուղղակիորեն լիազո-
րել վեճը լուծելու արդարության ընդհանուր սկզբունքների հի-
ման վրա (ex aequo et bono) կամ որպես հաշտարար միջնորդ,

- կողմերը փոխադարձ համաձայնությամբ կարող են որո-
շել ոչ միայն վեճի էության նկատմամբ կիրառելի իրավունքը,
այլև ընտրել lex arbitri-ն և ազատորեն իրենց հայեցողությամբ
համաձայնվել վարույթի իրականացման ընթացակարգի շուրջ
(«Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 19 հոդվ.):

Հարկ է նշել, որ վեճը լուծելու համար անհրաժեշտ իրավա-
կան նորմի ընտրությունն ու մեկնաբանումը կիրառման ենթակա
իրավունքի շրջանակներում ամեն դեպքում իրականացնում է
արբիտրաժային դատարանը: Արբիտրաժային դատարանը վճիռ

2. *Բանավոր լսումների ձևով արբիտրաժային վարույթն ի-
րականացնելիս վարվում է արձանագրություն, որտեղ պետք է
նշվեն՝*

1) *նիստի տարին, ամիսը, ամսաթիվը և վայրը,*

2) *նիստը սկսելու և ավարտելու ժամը,*

3) *արբիտրաժային հաստատության անվանումը (եթե վա-
րույթն իրականացվում է ինստիտուցիոնալ արբիտրաժի
կողմից), արբիտրաժային դատարանի կազմը և արձա-
նագրությունը վարողի անունը,*

4) *գործի անվանումը,*

5) *տեղեկություններ կողմերի և վարույթի այլ մասնակիցնե-
րի ներկայանալու մասին,*

6) *արբիտրաժային դատարանի որոշումներն ու նիստում
կատարված գործողությունները,*

7) *կողմերի և վարույթի այլ մասնակիցների հայտարարու-
թյունները, միջնորդությունները և բացատրությունները,*

8) *վկաների ցուցմունքները, փորձագետի բանավոր պար-
զաբանումները եզրակացությունների վերաբերյալ,*

9) *տեղեկություններ ապացույցների հրապարակման,
զննման և հետազոտման վերաբերյալ,*

10) *արբիտրաժային վճռի եզրակարգիչ մասը:*

3. *Կողմերի համաձայնությամբ նիստը կարող է նաև տեսա-
ձայնագրվել կամ ձայնագրվել:*

4. *Արձանագրությունը վարում է արբիտրաժային հաստա-
տության աշխատակիցը կամ արբիտրաժային դատարանի կող-
մից նշանակված այլ անձ (քարտուղարը), եթե այլ բան նախա-
տեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ:*

5. *Արձանագրությունը ստորագրում է արբիտրը (արբիտրնե-
րը):*

6. *Արձանագրությունը կողմերին է տրամադրվում ոչ ուշ,
քան արբիտրաժային վճռի տրամադրումը:*

7. *Վարույթի մասնակիցներն իրավունք ունեն ծանոթանալ
նիստի արձանագրությանը և իրենց դիտողությունները ներկա-
յացնել այն կազմելու ճշտության վերաբերյալ:»:*

տարանի կամ այլ պետական մարմնի կամ պաշտոնատար անձի, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ այդ տեղեկությունները տրամադրվում են դատարանի որոշմամբ կամ անհրաժեշտ են դատարանում վարույթի շրջանակներում՝ արբիտրաժի վճռի ճանաչման, հարկադիր կատարման կամ չեղյալ հայտարարման համար: Հոդվածով նախատեսված դրույթները չեն տարածվում առանց որևէ չիրապարակման պարտավորության խախտման նախկինում հրապարակված փաստաթղթերի, ապացույցների կամ հայտարարությունների վրա: Հետևաբար, արբիտրաժային վարույթի գաղտնիությունը ենթադրում է, որ՝

1. գործերը քննվում են արբիտրաժային դատարանի դռնփակ նիստում,

2. արբիտրաժի ընթացքում ներկայացված ապացույցները կամ կատարված հայտարարությունները ենթակա չեն հրապարակման,

3. արբիտրաժում քննվող վեճի վերաբերյալ տեղեկատվություն, այդ թվում՝ ապացույցների կամ այլ փաստաթղթերի, ինչպես նաև կողմերի հայտարարությունների մասին տեղեկություններն այլ անձանց կամ պետական մարմիններին և դրանց պաշտոնատար անձանց կարող են տրամադրվել միայն դատարանի որոշմամբ,

4. վերը նշված տեղեկատվությունը կարող է տրամադրվել դատարանում արբիտրաժային վճռի ճանաչման, հարկադիր կատարման կամ չեղյալ հայտարարելու վերաբերյալ վարույթի շրջանակներում:

Արբիտրաժային քննության գաղտնիությունն ապահովող դրույթներ են նախատեսված նաև արբիտրաժային կանոնակարգերով: Օրինակ՝ Մոսկվայի միջազգային առևտրային արբիտրաժային դատարանի կանոնակարգի 27-րդ պարագրաֆի համաձայն՝ գործի քննությունն իրականացվում է դռնփակ, իսկ 8-րդ պարագրաֆի համաձայն՝ արբիտրները, զեկուցողները, քարտուղարության աշխատակիցները պարտավոր են գաղտնի պա-

է կայացնում պայմանագրի պայմանների համաձայն՝ հաշվի առնելով տվյալ գործարքի համար կիրառելի առևտրային սովորույթները: Վերոնշյալ սկզբունքի խախտումը հանգեցնում է արբիտրաժային վճռի ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը մերժելու կամ չեղյալ ճանաչելու (հարկ է նշել, որ օրենսդիրն արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու կամ վճռի ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը մերժելու հիմքերի շարքում միայն նշել է կողմերի արբիտրաժային համաձայնությանը վարույթի ընթացակարգին չհամապատասխանելու հանգամանքը՝ անհարկի անտեսելով ընտրված նյութական իրավունքի նորմերը չկիրառելու հետ կապված հնարավոր անցանկալի իրավական հետևանքների առաջացումը) համար:

Կազմակերպական սկզբունքների շարքում կարելի է առանձնացնել նաև արբիտրաժային քննության **գաղտնիությունը**՝ սակայն որոշակի վերապահումներով: Արբիտրաժային քննության գաղտնիությունն այնպիսի հրամայական պահանջ չէ, որի խախտումը կհանգեցնի բացասական իրավական հետևանքների առաջացման, այդ թվում՝ արբիտրաժային վճռի չեղյալության: Գործի գաղտնի կամ հրապարակային քննությունն ամբողջությամբ կախված է կողմերի կամահայտնությունից: «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 19-րդ հոդվածով սահմանվում է, որ կողմերն իրենց հայեցողությամբ կարող են համաձայնվել արբիտրաժային վարույթի իրականացման ընթացակարգի շուրջ: Նշվածից հետևում է, որ օրենսդիրը քննարկվող սկզբունքը դիտարկում է կամքի ինքնավարության շրջանակներում, որն առանձին դեպքերում որոշակիորեն կարող է սահմանափակվել: Օրենքի 24-րդ հոդվածի 4-րդ մասով սահմանվել է՝ եթե օրենքով կամ դատարանի որոշմամբ այլ բան նախատեսված չէ, կամ այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ, ապա բոլոր արբիտրաժային վարույթները գաղտնի են և դռնփակ, և ոչ մի փաստաթուղթ կամ ներկայացված այլ ապացույց կամ արբիտրաժի ժամանակ երբևէ կատարված հայտարարություն չի կարող տրամադրվել այլ անձանց կամ որևէ դա-

դռնփակ, թե դռնբաց դատական նիստում: Գործը դռնփակ դատական նիստում քննելու մասին որոշումը դատարանը կայացնում է համապատասխան միջնորդությունը բավարարելու դեպքում: Այսինքն՝ եթե օրենքով ուղղակիորեն նախատեսված չէ գործի դռնփակ քննություն, ապա հարցի լուծումը թողնված է դատարանի հայեցողությանը, որը, ղեկավարվելով դատավարական օրենքի նորմերով, պարտավոր է բավարարել կողմի՝ օրենքի պահանջներին համապատասխան արված միջնորդությունը: Հետևաբար՝ այն դեպքերում, երբ կողմերի համաձայնությամբ որոշվել է արբիտրաժային վարույթն իրականացնել գաղտնի, և հետագայում արբիտրաժային վճիռը չեղյալ հայտարարելու պահանջով շահագրգռված անձը դիմել է դատարան, ապա հնարավոր է, որ դատարանը գործը դռնփակ դատական նիստում քննելու մասին որոշում չկայացնի: Դատարանը գործը դռնփակ դատական նիստում քննելու մասին որոշում է կայացնում միայն դատավարության օրենքով նախատեսված դեպքերում, մինչդեռ հնարավոր է, որ արբիտրաժային կարգով լուծված գործն առևտրային կամ բանկային գաղտնիք չպարունակի:

Հետևում է, որ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածում նաև պետք է նախատեսել.

«1. Արբիտրները, արբիտրաժային հաստատության աշխատակիցները, վարույթի մասնակիցներն օրենքով սահմանված կարգով պատասխանատվություն են կրում վեճի լուծման ընթացքում իրենց հայտնի դարձած տեղեկությունների, այդ թվում՝ ծառայողական, առևտրային, բանկային գաղտնիքի կամ օրենքով գաղտնի համարվող այլ տեղեկատվության հրապարակման համար:

Գործը դռնփակ քննելիս արբիտրներից, արբիտրաժային հաստատության այն աշխատակիցներից, որոնք առնչվում են գործով իրականացվող վարույթին, կողմերից, նրանց ներկայացուցիչներից, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ նաև վկաներից, թարգմանիչներից և փորձագետներից ստորագրություն է վերց-

հել արբիտրաժային դատարանում լուծվող վեճի մասին տեղեկատվությունը, որը կարող է վնասել կողմերի շահերին:

Արբիտրաժային քննության գաղտնիությունը հակադարձվում է քաղաքացիական դատավարության հրապարակայնության սկզբունքին, որի համաձայն՝ դատարաններում քաղաքացիական գործերի քննությունը դռնբաց է, իսկ դռնփակ դատական նիստերում գործի քննությունը թույլատրվում է միայն օրենքով նախատեսված դեպքերում, ինչպես նաև որդեգրման գաղտնիությունը, քաղաքացիների անձնական կամ ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիությունն ապահովելու, առևտրային կամ այլ գաղտնիք պահպանելու անհրաժեշտության վերաբերյալ միջնորդությունը դատարանի կողմից բավարարելու դեպքում (ՀՀ ՔԴՕ 8 հոդվ.): Արբիտրաժում քննարկվող սկզբունքի կիրառումը պայմանավորված է կողմերի կամարտահայտությունից և դրսևորվում է կամքի ինքնավարության շրջանակներում:

Հաշվի առնելով առևտրային հարաբերությունների բնույթն ու բովանդակությունը, ինչպես նաև վեճն առանց ավելորդ աղմուկի լուծելու նպատակահարմարությունը՝ առևտրային արբիտրաժում, որպես կանոն, գործերի քննությունն իրականացվում է դռնփակ նիստերում: Արբիտրաժային վճիռները, առանց կողմերի համաձայնության, ենթակա չեն հրապարակման այլ անձանց, այդ թվում՝ զանգվածային լրատվության միջոցներին:

Սակայն հայրենական օրենքն արբիտրաժային վարույթի գաղտնիության ապահովման համար բավարար երաշխիքներ չի պարունակում: Մասնավորապես, վերոնշյալ հոդվածի շարադրանքից պարզ չէ, թե դռնփակ նիստում արբիտրաժային կարգով վեճի լուծման ընթացքում իրենց հայտնի դարձած տեղեկություններն առանց համապատասխան հիմքերի այլ անձանց տրամադրելու համար արբիտրները, արբիտրաժային հաստատության աշխատակիցները և վարույթի այլ մասնակիցները պատասխանատվություն կրում են, թե ոչ, կամ արբիտրաժային վճռի ճանաչման կամ վիճարկման վերաբերյալ վարույթների շրջանակում գործի քննությունը դատարանում իրականացվելու է

տնտեսական հզորության աստիճանից, անձնական կամ սոցիալական բնույթի այլ հարցերից (սեռից, ռասայից, էթնիկական կամ սոցիալական ծագումից, լեզվից, կրոնից, աշխարհայացքից, հաշմանդամությունից, տարիքից) խտրականությունն արգելվում է: Քննարկվող սկզբունքը բացառում է առևտրային արբիտրաժում վերը նշված հատկանիշներից ելնելով առավելությունների և արտոնությունների սահմանումը:

Հարկ է նշել, որ առևտրային արբիտրաժում այս սկզբունքը ստանում է առավել լիարժեք և ամբողջական դրսևորում և իր գործառնության առանձնահատկություններով տարբերվում է քաղաքացիական դատավարության՝ օրենքի և դատարանի առջև քաղաքացիների և կազմակերպությունների հավասարության սկզբունքից: Այսպես՝ քաղաքացիական դատավարությունում օրենքով նախատեսված դեպքերում, ելնելով առանձին կատեգորիայի գործերով քաղաքացիների որոշակի խմբերի իրավունքների պաշտպանության անհրաժեշտությունից, կարող են լրացուցիչ երաշխիքներ և արտոնություններ սահմանվել: Մասնավորապես՝ ՀՀ քաղ. դատ. օր. 83-րդ հոդվածի համաձայն՝ ալիմենտ բռնագանձելու կամ հայրությունը որոշելու վերաբերյալ հայցը կարող է հարուցվել հայցվորի բնակության վայրի դատարան կամ առողջությանը, ինչպես նաև կերակրողի մահվամբ պատճառված վնասի հատուցման վերաբերյալ հայցը կարող է հարուցվել հայցվորի բնակության վայրի կամ վնասի պատճառման վայրի դատարան և այլն: Ելնելով քաղաքացիների առողջական վիճակից, գույքային դրությունից և այլ հանգամանքներից՝ արտոնություններ են սահմանված դատական ծախսերի վճարումից ազատելու հարցում (ՀՀ ՔԴՕ 70-րդ և «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի¹ 22-րդ հոդվածներ):

Առևտրային արբիտրաժում կողմերի նկատմամբ հավասար մոտեցման սկզբունքը գործում է առանց բացառությունների: Վե-

¹ Ընդունվել է 1997թ. դեկտեմբերի 27-ին: Ուժի մեջ է մտել 1998թ. հունվարի 11-ից: ՀՀՊՏ 1998.01.11/1:

վում իրենց հայտնի դարձած տեղեկությունները չհրապարակելու և չօգտագործելու մասին;

2. *Գաղտնի և դժնվակ իրականացվող արբիտրաժային վարույթի արդյունքում կայացված վճիռը չեղյալ հայտարարելու վերաբերյալ գործերի քննությունը դատարանում իրականացվում է դժնվակ դատական նիստում»:*

§3. Արբիտրաժի գործառնության սկզբունքները

Արբիտրաժի գործառնության սկզբունքներն են կողմերի նկատմամբ հավասար մոտեցումը և իրավահավասարությունը, տնօրինչականությունը, նրբակցությունը, գործերի քննության անմիջականությունը:

«Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 18-րդ հոդվածում ամրագրված **կողմերի նկատմամբ հավասար մոտեցումը**, կարելի է ասել, որ հանդիսանում է քաղաքացիական դատավարության քաղաքացիների և կազմակերպությունների հավասարությունն օրենքի և դատարանի առջև դատարանակազմական սկզբունքի ուրույն դրսևորումն արբիտրաժային քննությունում: Վերոնշյալ սկզբունքի բովանդակությունից բխում է, որ ի սկզբանե քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցները՝ քաղաքացիներն ու իրավաբանական անձինք, հավասար են օրենքի առաջ, իսկ քաղաքացիական օրենսդրությամբ կարգավորվող հարաբերությունները հիմնված են մասնակիցների հավասարության, կամքի ինքնավարության և գույքային ինքնուրույնության, սեփականության անձեռնմխելիության, պայմանագրի ազատության, մասնավոր գործերին որևէ մեկի կամայական միջամտության անթույլատրելիության, ինչպես նաև քաղաքացիական իրավունքների անարգել իրականացման և խախտված իրավունքների վերականգնման ապահովման անհրաժեշտության վրա: Արբիտրաժային քննությունում կողմերի (նույն քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցների) նկատմամբ հավասար մոտեցումը ենթադրում է, որ անկախ գույքային վիճակից,

հայտում է իրավունքների դատական պաշտպանության զուտ գործառույթային կողմը: Օրենսդրի նման մոտեցումը կարելի է բացատրել միայն նրանով, որ արբիտրաժային իրավահարաբերություններն իրենց բնույթով և՛ ընթացակարգային են, և՛ ունեն պայմանագրային որոշակի տարրեր: Բոլոր դեպքերում այս երկու սկզբունքները բովանդակային առումով տարբեր են և արբիտրաժային քննությունում ունեն դրսևորման որոշակի առանձնահատկություններ:

Կողմերի իրավահավասարության հիմքում ընկած է քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցների հավասարությունը: Իսկ իրավահավասարությունն առևտրային արբիտրաժում ենթադրում է, որ արբիտրաժային քննության տարբեր փուլերում նրանք օժտված են իրենց սուբյեկտիվ իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության հավասար հնարավորություններով: Հայցվորն արբիտրաժային համաձայնության շրջանակներում իրավունք ունի փոփոխել պահանջը, հրաժարվել հայցից, կատարել անհրաժեշտ գործողություններ, որոնց միջոցով, ըստ իր հայեցողության, կարող է ազդել վարույթի շարժի վրա: Պատասխանողն իրավունք ունի առարկել հայցի դեմ, փոփոխել իր առարկության հիմքերը, արբիտրաժային համաձայնության շրջանակներում հակընդդեմ հայց հարուցել, ընդունել հայցը և այլն: Բոլոր դեպքերում արբիտրաժային քննությունում պետք է կողմերի իրավունքների պաշտպանության համար բավարար պայմաններ ապահովվեն: Ընդ որում, արբիտրաժում կողմերն իրենց իրավունքներն ու օրինական շահերը կարող են պաշտպանել ինչպես անձամբ, այնպես էլ ներկայացուցիչների միջոցով:

Տնօրինչականություն առևտրային արբիտրաժի այն եզակի սկզբունքներից է, որ հանդիսանալով կամքի ինքնավարության դրսևորումներից մեկը՝ բովանդակային առումով ամբողջությամբ համընկնում է քաղաքացիական դատավարության համանուն սկզբունքի հետ: Այն կողմերին տրված հնարավորությունն է օրենքով սահմանված կարգով սեփական հայեցողությամբ տնօրինելու իրենց իրավունքները: Քննարկվող սկզբունքը բխում է

րը նշված հանգամանքն առավելապես պայմանավորված է արբիտրաժի ինստիտուտի պայմանագրային բնույթով:

Արբիտրաժային քննությունում կողմերի նկատմամբ հավասար մոտեցումը ենթադրում է նաև կողմերի իրավահավասարությունը: Մասնավորապես՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 18-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր կողմին պետք է տրամադրվեն բոլոր հնարավորություններն իր գործի ներկայացման համար: Եթե քաղաքացիական դատավարությունում օրենքի և դատարանի առջև քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց հավասարության և կողմերի իրավահավասարության սկզբունքները դիտարկվում են առանձին՝ դասակարգման դատարանակազմական և գործառույթային սկզբունքների շրջանակներում, ապա առևտրային արբիտրաժում դրանք գտնվում են միասնական կապի մեջ և կազմում են կողմերի նկատմամբ հավասար մոտեցման սկզբունքի բովանդակությունը: Կողմերի դատավարական իրավահավասարությունը քաղաքացիական դատավարությունում օրենքի և դատարանի առջև քաղաքացիների հավասարության սկզբունքի զարգացման արտահայտումն է: Հարկ է նշել, որ «Միջնորդ դատարանների և միջնորդ դատավարության մասին» 1998թ. ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածում ամրագրվել էր նաև կողմերի իրավահավասարության սկզբունքը, որն առանձնացվել էր օրենքի և դատարանի առջև քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց հավասարության սկզբունքից: Արբիտրաժը կարգավորող գործող օրենքն այս երկու ելակետային դրույթները բխեցրել է կողմերի նկատմամբ հավասար մոտեցման սկզբունքի բովանդակությունից: Այս մոտեցման արդյունքում բովանդակային լուրջ սխալ տեղի չի ունեցել, սակայն այս երկու սկզբունքները դատավարագիտությունում միշտ դիտարկվել են առանձին: Դրանք բովանդակային առումով տրամաբանական սերտ կապի մեջ են գտնվում, սակայն դատավարական իրավահարաբերություններում ունեն դրսևորման իրենց առանձնահատկությունները՝ մեկը կազմակերպական բնույթի հարցեր է լուծում, իսկ մյուսն արտա-

տեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ: Ընդ որում, արբիտրաժային դատարանը պետք է աննպատակահարմար չհամարի այդպիսի փոփոխության թույլատրումը՝ հաշվի առնելով այն կատարելու ուշացումը (օրենքի 23 հոդվ., մաս 2): Այսինքն՝ հայցվորն իր պահանջների առարկան և հիմքը որոշում է ինքնուրույն, հետևաբար՝ տնօրինչականությունը ներառում է նաև սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության եղանակներն ընտրելը: Հայցվորը մինչև արբիտրաժային վարույթի ավարտը կամ գործով վճիռ կայացնելը կարող է փոխել հայցի հիմքը կամ առարկան, ավելացնել կամ նվազեցնել հայցապահանջի չափը, ցանկացած պահի հրաժարվել հայցից: Հայցվորի կողմից հայցից հրաժարումը պարտադիր է արբիտրաժային դատարանի համար, եթե այն չի խախտում պատասխանողի օրինական շահը վեճի վերջնական կարգավորման հարցում, և այս դեպքում արբիտրաժային դատարանը պարտավոր է որոշում կայացնել արբիտրաժի ավարտի վերաբերյալ (օրենքի 32 հոդվ., մաս 2, կետ 1): Պատասխանողը կարող է առարկել հայցի դեմ, փոփոխել կամ լրացնել պատասխանը, փոխել առարկությունների հիմքը, արբիտրաժային համաձայնության շրջանակներում հակընդդեմ հայց հարուցել, ամբողջությամբ կամ մասնակի ընդունել հայցը¹: Մինչև արբիտրաժի ավարտը կողմերը կարող են կնքել հաշտության համաձայնություն: Գործող օրենքի 30-րդ հոդվածը սահմանում է՝ եթե արբիտրաժի ընթացքում կողմերը հաշտությամբ լուծում են վեճը, ապա արբիտրաժային դատարանը

¹ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 32-րդ հոդվածում սահմանված է, որ արբիտրաժն ավարտվում է արբիտրաժային դատարանի կողմից վճիռ կամ արբիտրաժն ավարտելու վերաբերյալ որոշում կայացնելու պահից այն դեպքում, երբ հայցվորը հրաժարվում է հայցից, կողմերը պայմանավորվում են վարույթի դադարեցման վերաբերյալ կամ արբիտրաժային դատարանը գտնում է, որ գործի քննության շարունակությունը որոշակի պատճառով դարձել է ավելորդ կամ անհնարին: Հոդվածի բովանդակությունից չի երևում, թե արբիտրաժային դատարանն ինչպես պետք է վարվի պատասխանողի կողմից հայցն ընդունելու դեպքում: Հետևում է, որ արբիտրաժային դատարանի վճռով կամ պետք է հայցը բավարարվի, կամ էլ հաստատվի կողմերի հաշտության համաձայնությունը:

«Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 23, 30, 32-րդ և մի շարք այլ հոդվածների բովանդակությունից: Տնօրինչական գործողություններ կատարելով՝ կողմերը կարողանում են ազդել վարույթի շարժի վրա, պաշտպանել իրենց իրավունքներն ու օրինական շահերը: Այս սկզբունքի լիարժեք իրացումը պայմանավորված է վիճելի նյութական իրավահարաբերությունների՝ արբիտրաժային համաձայնության կողմերի հավասարությամբ և շահերի հակադիր բնույթով: Տնօրինչականության սկզբունքն առևտրային արբիտրաժում կողմերին վերապահված հնարավորությունն է՝ վարույթի շարժման ընթացքում տնօրինելու վեճի առարկան, որը հանգում է հետևյալին՝

1. Արբիտրաժային համաձայնության կողմն ինքն է որոշում պայմանագրով նախատեսված իր իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության համար դիմել արբիտրաժային դատարան և իրացնել արբիտրաժային կարգով իր իրավունքների պաշտպանության հնարավորությունը, թե ոչ: Արբիտրաժային վարույթը հարուցվում է միայն կողմի՝ վեճն արբիտրաժին փոխանցելու (հանձնելու) պահանջով՝ հայցի հիման վրա: Այսպես՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածը սահմանում է, որ կողմերի համաձայնեցրած կամ արբիտրաժային դատարանի կողմից որոշված ժամկետում հայցվորը պարտավոր է ներկայացնել իր հայցային պահանջները և դրանք հիմնավորող փաստաթղթերը, իսկ 21-րդ հոդվածի համաձայն՝ արբիտրաժային վարույթը համարվում է սկսված վեճն արբիտրաժին փոխանցելու մասին ծանուցումը պատասխանողի կողմից ստանալու օրը, եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ:

2. Յուրաքանչյուր կողմն արբիտրաժային համաձայնության շրջանակներում իր հայեցողությամբ կարող է կատարել այնպիսի տնօրինչական գործողություններ, որոնք ուղղված են գործով արբիտրաժային վարույթի շարժի վրա ազդելուն: Արբիտրաժային վարույթի ընթացքում յուրաքանչյուր կողմ կարող է լրացնել կամ փոփոխել հայցը կամ պատասխանը, եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ:

կողմից հայցային պահանջներից ամբողջովին կամ մասնակի հրաժարումը, պատասխանողի կողմից հայցային պահանջներն ամբողջովին կամ մասնակի ընդունելը, վճիռ չկայացնել կողմերի հաշտության համաձայնության մասին, ինչպես նաև վարույթը դադարեցնելու վերաբերյալ կողմերի պայմանավորվածության հիմքով որոշում չկայացնել արբիտրաժի ավարտի մասին, եթե դրանք հակասում են ՀՀ օրենքների և այլ իրավական ակտերի պահանջներին կամ խախտում են այլ անձանց իրավունքներն ու օրինական շահերը:

Թեև «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքում որևէ նորմով **մրցակցության սկզբունքն** ուղղակիորեն չի նախատեսվել, սակայն օրենքի վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ արբիտրաժային վարույթը ՀՀ-ում իրականացվում է կողմերի մրցակցության հիման վրա: Մրցակցությունը արբիտրաժային վարույթի իրականացման ձև է, կառուցակարգ, որը մյուս սկզբունքների համակցության մեջ ապահովում է արբիտրաժային կարգով սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության արդյունավետությունը: Մրցակցության սկզբունքի լիարժեք իրացումն առևտրային արբիտրաժում պայմանավորված է մի շարք հանգամանքներով, որոնք հանգում են հետևյալին՝

1. Մրցակցության ապահովման առաջին պայմանը կողմերի իրավահավասարությունն է: Կողմերն իրենց իրավունքներն ու օրինական շահերը պաշտպանել կարող են միայն հավասար պայմաններում մրցակցելու, պաշտպանության հավասար միջոցներից օգտվելու դեպքում: Մրցակցության հիմքը կողմերի իրավահավասարությունն է՝ արբիտրաժային վարույթում նրանց հավասար իրավական դրությունը: Օրենքի 18-րդ հոդվածում ամրագրված է, որ արբիտրաժում կողմերի նկատմամբ պետք է կիրառվի հավասար մոտեցում և յուրաքանչյուր կողմին պետք է տրամադրվեն բոլոր հնարավորություններն իր գործի ներկայացման համար:

2. Յուրաքանչյուր կողմ պետք է ապացուցի իր պահանջների և առարկությունների հիմքում ընկած հանգամանքները:

րանը դադարեցնում է գործի քննությունը և կողմերի խնդրանքով արբիտրաժային դատարանի կողմից առարկությունների բացակայության դեպքում համաձայնեցված պայմաններով կայացնում է վճիռ՝ հաշտության մասին: Կողմերը կարող են պայմանավորվել վարույթի դադարեցման վերաբերյալ (օրենքի 32 հոդվ., մաս 2, կետ 2):

3. Տնօրինչական գործողությունները կարող են սահմանափակվել օրենքով նախատեսված կարգով: Այդ գործողությունները որոշ դեպքերում կարող են հակասել օրենքին կամ այլ իրավական ակտերին, կամ կարող են խախտել այլ անձանց իրավունքներն ու օրինական շահերը: Կողմերը զրկված չեն արբիտրաժային վարույթում նշված գործողությունները կատարելու իրավունքից, սակայն արբիտրաժային դատարանը, ելնելով օրինականության ապահովման և այլ անձանց իրավունքների պաշտպանության անհրաժեշտությունից, կարող է չընդունել հայցվորի կողմից հայցից հրաժարումը կամ մերժել հաշտության համաձայնության մասին վճռի կայացումը: Այսպես՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 32-րդ հոդվածի 2-րդ կետի 1-ին ենթակետի համաձայն՝ արբիտրաժային դատարանը վարույթն ավարտելու վերաբերյալ որոշում չի կայացնում, եթե պատասխանողն առարկում է գործի վարույթի ավարտման դեմ և ճանաչվում է նրա օրինական շահը վեճի վերջնական կարգավորման հարցում, կամ 30-րդ հոդվածի 1-ին կետով սահմանվում է, որ արբիտրաժային դատարանը կողմերի համաձայնեցրած պայմաններով հաշտության համաձայնության մասին վճիռ է կայացնում իր կողմից առարկությունների բացակայության դեպքում: Օրենքի 30-րդ հոդվածի վերլուծությունից կարելի է ենթադրել, որ արբիտրաժային դատարանի առարկությունները վերաբերում են հենց կողմերի կամահայտնության և օրենքի կամ այլ իրավական ակտերի միջև առկա հակասություններին:

Ելնելով վերոգրյալից՝ անհրաժեշտ է «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքում առանձին նորմով սահմանել, որ արբիտրաժային դատարանը պարտավոր է չընդունել հայցվորի

կողմից ներկայացվելիք փաստաթղթերին կամ այլ ապացույցներին (27 հոդվ.): Այս դրույթով ապացուցման առարկան որոշելու հարցում արբիտրաժային դատարանի դերն անտեսվել է: Մինչդեռ կողմերը կարող են գործի լուծման համար էական նշանակություն չունեցող նյութերով անհարկի ծանրաբեռնել գործի քննությունը: Հետևաբար, անհրաժեշտ է ապացուցման առարկան կամ գործի լուծման համար անհրաժեշտ փաստերի շրջանակը որոշելու հարցում հաշվի առնել նաև արբիտրների կարծիքը: Բացի այդ՝ մրացակցության լիարժեք իրացման և ապացուցման պարտականությունն ապահովելու նպատակով անհրաժեշտ է լրացուցիչ երաշխիքներ սահմանել ապացուցման գործընթացին կողմի մասնակցության համար: Օրինակ՝ եթե կողմը հրաժարվում (խուսափում) է պատասխանել արբիտրների կամ վարույթի այլ մասնակիցների հարցերին, ապա արբիտրաժային դատարանը կարող է կողմի միջնորդությամբ կամ սեփական նախաձեռնությամբ անհիմն համարել կողմի հրաժարումը, իսկ գործի այն փաստական հանգամանքները, որոց վերաբերյալ հարցերին կողմը հրաժարվում (խուսափում) է պատասխանել, կարող է համարվել ապացուցված կամ ամեն դեպքում մեկնաբանվել ի վնաս հրաժարվողի (խուսափողի): Հարկ է նշել, որ օրենքը դրույթ չի պարունակում նաև ապացուցելուց ազատելու հիմքերի մասին, մինչդեռ առանձին նորմով պետք է սահմանվեր, որ *հանրահայտ ճանաչված և նախադատելի փաստերը կրկին ապացուցման ենթակա չեն*:

Գործերի քննության անմիջականության սկզբունքն արբիտրաժային վարույթում ուղղված է ապացույցների, ինչպես նաև գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող այլ հանգամանքների անմիջական հետազոտման և ուսումնասիրության ապահովմանը: Քննարկվող սկզբունքը բխում է «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 15, 20, 24-26, 31-րդ հոդվածների բովանդակությունից, որոնք նաև գործուն երաշխիքներ են սահմանում արբիտրաժային քննության ընթացքում այս սկզբունքի լիարժեք իրացման համար: Նախևառաջ անմիջակա-

Հայցվորը պարտավոր է ներկայացնել իր հայցային պահանջները և դրանք հիմնավորող փաստերը, իսկ պատասխանող՝ ներկայացնել իր առարկությունները դրանց վերաբերյալ (օրենքի 23 հոդվ., մաս 1)¹:

3. Ապացույցները ներկայացնում են կողմերը, իսկ կողմը, որը հնարավորություն չունի անհրաժեշտ ապացույցն ինքնուրույն ձեռք բերել, իրավունք ունի ստանալ աջակցություն: արբիտրաժային վարույթի ցանկանցած փուլում արբիտրաժային դատարանը կամ կողմը արբիտրաժային դատարանի համաձայնությամբ կարող է դիմել Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության կամ իրավասու ցանկացած այլ դատարան տվյալ անձի կողմից՝ արբիտրաժի մեկ կամ մեկից ավելի կողմերին կամ արբիտրաժային դատարանին վարույթին առնչվող ցանկացած փաստաթղթի կամ ապացույցի տրամադրումը պարտադրելու կամ լուծմանին ցանկացած անձի՝ որպես վկայի ներկայությունն ապահովելու կամ որևէ այլ կերպ ապացույցներ ձեռք բերելու օժանդակելու միջնորդությամբ: Դատարանը կարող է բավարարել այդ միջնորդությունն իր իրավասության շրջանակներում (օրենքի 27 հոդվ.):

Հետևում է, որ ապացուցման պարտականությունն արբիտրաժում դրված է վիճող կողմերի վրա, իսկ վարույթն իրականացնող մարմինը կամ դատարանը կողմի խնդրանքով միայն կարող է օժանդակել նրանց այս հարցում: Արբիտրաժային դատարանը պարտավոր է հավասար պայմաններ ապահովել կողմերի ապացուցողական գործունեության համար: Կողմի ապացուցողական գործունեությունը ներառում է ապացուցման առարկան որոշելը, ապացույցներ ձեռք բերելն ու դրանք ներկայացնելը, ինչպես նաև վարույթի ընթացքում դրանք հետազոտելը կամ ստուգելը: Կողմերը կարող են իրենց հաղորդումներին կից ներկայացնել բոլոր այն փաստաթղթերը, որոնք, ըստ իրենց, առնչվում են գործին, կամ հղում կատարել ապագայում իրենց

¹ Պատասխանողը միաժամանակ պետք է ներկայացնի նաև իր առարկությունները հիմնավորող փաստերը և ապացույցները:

համարի, փորձագետը պարտավոր է իր գրավոր կամ բանավոր եզրակացությունը ներկայացնելուց հետո մասնակցել նիստին, որտեղ արբիտրներին և կողմերին հնարավորություն կտրվի նրան հարցեր տալու, ինչպես նաև կողմերը կարող են ներկայացնել փորձագետ-վկաներ՝ քննարկվող հարցերի շուրջ բացատրություններ տալու նպատակով (օրենքի 26 հոդվ., մաս 2): Արբիտրաժային վճռում պետք է նշվեն դրա հիմքում ընկած հանգամանքները, բացառությամբ, երբ կողմերը համաձայնվել են, որ այդպիսիք չպետք է նշվեն վճռում, կամ կայացվել է համաձայնեցված պայմանների շուրջ վճիռ: Վճռի հիմքում ընկած հանգամանքների տակ պետք է նկատի ունենալ նաև այն փաստերը, որոնք հաստատվել կամ հերքվել են գործով ուսումնասիրված ապացույցներով: Միայն ապացույցների հետազոտման և գնահատման արդյունքում է հնարավոր դրանց արժանահավատության վերաբերյալ դատողություններ անել, իսկ անմիջականությունն ապացուցողական նյութին ծանոթանալու, դրանք ուսումնասիրելու ձև է, որը բխում է արբիտրաժը կարգավորող ՀՀ օրենքի վերլուծությունից: Օրենքում ամրագրված է անմիջականության սկզբունքի ապահովմանն ուղղված մեկ կարևոր դրույթ և, որի համաձայն՝ եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ, երբ փոխարինվում է միանձնյա արբիտրը կամ նախագահողը, ապա բոլոր լսումները նորից են վերսկսվում, իսկ եթե փոխարինվում է ցանկացած այլ արբիտր, ապա այդպիսի լսումները կարող են վերսկսվել արբիտրաժային դատարանի հայեցողությամբ: Արբիտրների կողմից ապացույցների անմիջական ընկալումը գործով ճշմարտությունը բացահայտելու երաշխիք է: Հետևաբար, ավելի ճիշտ կլիներ, որ գործով լսումները նորից վերսկսելը պայմանավորված չլիներ կողմերի համաձայնությամբ և կրեր հրամայական բնույթ՝ անկախ նրանից՝ միանձնյա կամ նախագահող արբիտր է փոխարինվում, թե ոչ:

Բացի այդ՝ անհրաժեշտ է *«Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքում ուղղակիորեն նախատեսել, որ արբիտրաժային դատարանը վեճը քննելիս պարտավոր է գործի ապացույց-*

նությունն արբիտրաժային վարույթում նշանակում է, որ արբիտրաժային դատարանը գործի նյութերին, այդ թվում՝ իրեղեն և գրավոր ապացույցներին ծանոթանում է անմիջականորեն, լսում է կողմերի, վարույթի այլ մասնակիցների բացատրություններն ու ցուցմունքները, փորձագետի եզրակացությունը: Ընդ որում, առևտրային արբիտրաժում անմիջականությունը ենթադրում է ոչ միայն արբիտրաժային դատարանի, այլև կողմերի կամ նրանց ներկայացուցիչների մասնակցությունը ապացուցողական նյութին ծանոթանալու հարցում: Հարկ է նշել, որ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքում անմիջականությունն առանձին նորմով ուղղակիորեն նախատեսված չէ, այն է՝ չի սահմանվել, որ արբիտրը (արբիտրները) վեճը քննելիս պարտավոր է (են) գործի ապացույցները հետազոտել անմիջականորեն՝ ծանոթանալ գրավոր ապացույցներին, զննել իրեղեն ապացույցները, լսել փորձագետի եզրակացությունները, վկաների ցուցմունքները և գործին մասնակցող անձանց ցուցմունքներն ու բացատրությունները: Սակայն օրենքի 20-րդ հոդվածի համաձայն՝ եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ, արբիտրաժային դատարանը կարող է նիստ գումարել այն վայրում, որը հարմար է համարում արբիտրների միջև խորհրդակցություն իրականացնելու, վկաներին, փորձագետներին կամ կողմերին լսելու կամ ապրանքներ, այլ գույք կամ փաստաթղթեր զննելու (ուսումնասիրելու) նպատակով: Կողմերը պետք է նախապես պատշաճ ձևով իրազեկվեն արբիտրաժային դատարանի ցանկացած նիստի կամ ապրանքների, այլ գույքի զննման կամ փաստաթղթերի ուսումնասիրման նպատակով ցանկացած հանդիպման մասին (օրենքի 24 հոդվ., մաս 2): Եթե կողմերից մեկը չի ներկայանում կամ արբիտրաժային դատարանի կողմից կամ կողմերի համաձայնությամբ սահմանված ժամկետում չի ներկայացնում գրավոր ապացույցներ՝ արբիտրաժային դատարանը կարող է շարունակել վարույթը և վճիռ կայացնել՝ իր մոտ առկա ապացույցների հիման վրա (օրենքի 25 հոդվ., մաս 3): Եթե արբիտրաժային դատարանն անհրաժեշտ

րենսդրության մեջ: Վերջինս առանձնացնում է պետական դատարանների կողմից արբիտրաժին աջակցելու, ազգային իրավունքին համապատասխան արբիտրաժային վճիռների ճանաչման և հարկադիր կատարման հետ կապված հարցերի լուծման, միջազգային արբիտրաժի ոլորտում միջազգային պայմանագրերի նորմերի պահպանման, արբիտրաժային վճիռների ճանաչման և հարկադիր կատարման հետ կապված հարցերի լուծման ընթացքում քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց, ինչպես նաև քաղաքացիություն չունեցող և օտարերկրյա քաղաքացիների ու իրավաբանական անձանց իրավունքների պաշտպանությունը, հանրային կարգի սահմանափակումների ճիշտ կիրառման սկզբունքները: Հարկ է նշել սակայն, որ սկզբունքների այս խումբն առավելապես բնորոշում է ոչ թե առևտրային արբիտրաժի ինստիտուցիոնալ-կառուցվածքային առանձնահատկությունները, այլև կարգավորում է հանրային իշխանության մարմինների, այդ թվում՝ դատական համակարգի գործունեությունը: Դրա համար էլ սկզբունքների այս խումբը պետք է դիտարկել ոչ թե արբիտրաժային իրավունքի, այլ իրավունքի մյուս ճյուղերի շրջանակներում, որոնք կարգավորում են համապատասխան հարաբերությունները:

Արբիտրաժին աջակցելը, միջազգային արբիտրաժի ոլորտում միջազգային պայմանագրերի նորմերի պահպանումը, արբիտրաժային վճիռների ճանաչման և հարկադիր կատարման ընթացքում քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց, ինչպես նաև քաղաքացիություն չունեցող և օտարերկրյա քաղաքացիների ու իրավաբանական անձանց իրավունքների պաշտպանությունը, հանրային կարգի սահմանափակումների ճիշտ կիրառումը դատական իրավասության հետ կապված հարցեր են, որոնք պետք է ուսումնասիրվեն քաղաքացիական դատավարության, այդ թվում՝ միջազգային, կատարողական վարույթի սահմաններում: Օրինակ՝ հայրենական իրավունքում ամրագրված օրինականության սկզբունքն իր մեջ պարունակում է Ն.Ի. Մարիշևայի կողմից առաջ քաշված միջազգային արբիտրաժի եր-

ները հետազոտել անմիջականորեն՝ ծանոթանալ գրավոր ապացույցներին, զննել իրենդեն ապացույցները, լսել փորձագետի եզրակացությունները, վկաների ցուցմունքները և գործին մասնակցող անձանց ցուցմունքներն ու բացատրությունները:

Առևտրային արբիտրաժում որոշակի վերապահումներով գործում է նաև դատավարագիտությունում ընդունված դատական ճշմարտության սկզբունքը, սակայն այն հրամայական բնույթ չի կրում և իրավական արժեքավորման տեսանկյունից ստորադասվում է արբիտրաժի մյուս սկզբունքներին: Գործով ճշմարտությունը բացահայտելու մասին խոսք լինել չի կարող, երբ կողմերը լիազորում են արբիտրաժային դատարանին վեճը լուծել արդարության ընդհանուր սկզբունքների հիման վրա (ex aequo et bono) կամ որպես հաշտարար միջնորդ (amiable compositer) կամ, երբ արբիտրաժային դատարանը համաձայնեցված պայմաններով վճիռ է կայացնում հաշտության համաձայնության մասին: Վերջին երկու դեպքերում արբիտրաժային քննությունն ուղղվում է առաջին հերթին կոնֆլիկտային իրավիճակի վերացմանը, տարածայնությունները հարթելուն և կողմերի համար ընդունելի վճիռ կայացնելուն: Նման պարագայում հնարավոր է, որ արբիտրաժային դատարանը գործով ճշմարտության բացահայտումը մղի երկրորդ պլան:

Իրավաբանական գրականության մեջ առանձնացվում է առևտրային արբիտրաժի սկզբունքների ևս մեկ խումբ, որը կազմված է արբիտրաժային վարույթին դատական աջակցության, արբիտրաժային վճիռների ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը երաշխավորող հրամայական նորմերից: Այս առումով բավականին հետաքրքրական է արբիտրաժի սկզբունքների ուսումնասիրությանը նվիրված Ն.Ի. Մարիշևայի աշխատությունը, որտեղ նա նշում է, որ այս սկզբունքները, որպես կանոն, ամրագրված են միջազգային համաձայնագրերում և հիմնականում ձևակերպվում են միջազգային-իրավական փոխօգնության սկզբունքների անալոգիայով¹ և արտացոլված են ազգային օ-

¹ Տե՛ս Маршова Н.И. Նշվ. աշխ. 26-28 էջերը:

ԳԼՈՒԽ III
ԱՐՔԻՏՐԱԺԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԳԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

§1. Արբիտրաժային իրավահարաբերությունների հասկացությունը և ծագման նախադրյալները

Ցանկացած բազմակողմ հասարակական երևույթ ամբողջությամբ հետազոտելիս և դրա բոլոր կողմերը լուսաբանելիս մեթոդաբանական դժվարությունների հետ բախումն անխուսափելի է: Բացառություն չէ նաև առևտրային արբիտրաժը: Վերջինս ընդգրկում է հասարակական հարաբերությունների այնպիսի բազմաբովանդակ և լայն շրջանակ, որ առաջին հայացքից թվում է, թե այն անհնար է տեղավորել առանձին սկզբունքների և ինստիտուտների սահմանափակ համակարգում: Արբիտրաժային իրավահարաբերություններն իրենց բնույթով և՛ քաղաքացիաիրավական են, և՛ պրոցեսուալ, քանի որ նրան հատուկ են ինչպես նյութական, այնպես էլ դատավարական (պրոցեսուալ) իրավունքներին բնորոշ գծեր: Եթե իրավաբանական գրականությունում ընդունված է նյութական (ռեգուլյատիվ) իրավահարաբերությունները համարել փաստական հասարակական հարաբերությունների արտահայտման կամ իրացման ձև, ապա պրոցեսուալ իրավահարաբերությունները կարելի է համարել ռեգուլյատիվ իրավահարաբերությունների դրսևորման կամ իրացման ձև¹: Արբիտրաժային կարգով գործերի քննության և լուծման ընթացքում վարույթի մասնակիցների, ինչպես նաև վարույթն իրականացնող արբիտրաժային մարմնի կամ հաստատության միջև առաջացող հարաբերություններն այս երկուսի համակացությունն են:

¹ Стен Сабо И. Основы теории права-М. Прогресс, 1974. էջ 52 և Коршунов Н. Мареев Ю. Гражданский процесс. Москва. Омега-Л, 2007, էջ 49:

որոգ խումբը կազմող գրեթե բոլոր ելակետային ղեկավար դրույթները:

Ինչպես տեսնում ենք, «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքում չեն առանձնացվում արբիտրաժի կազմակերպական կամ գործառութային սկզբունքները: Դա ավելի շուտ արբիտրաժային իրավունքի գիտության խնդիրն է և ունի զուտ տեսական նշանակություն: Արդարության համար պետք է նշել, որ ՀՀ օրենքում նշված սկզբունքների մի մասը թեև առանձին հոդվածներով ուղղակիորեն չեն նախատեսվել, սակայն դրանց գործունեության առանձնահատկությունների վերաբերյալ հստակ դատողություններ կարելի է անել մի շարք հոդվածների վերլուծության արդյունքում, որոնք նաև երաշխիքներ են պարունակում վերջիններիս լիարժեք իրացման համար:

բերություններն առանձնանում իրավական հարաբերությունների մյուս տարատեսակներից:

Որպես իրավական հարաբերությունների տարատեսակ՝ արբիտրաժային իրավահարաբերությունները բնութագրվում են որոշակի հատկանիշներով:

1. Դրանք կազմում են հասարակական հարաբերությունների ինքնուրույն խումբ, հասարակական գործունեության յուրահատուկ բնագավառ, որոնց մասնակիցների գործելակերպը և կամահայտնությունը որոշվում է օրենքով և սահմանված սուբյեկտիվ իրավունքների և պարտականությունների բովանդակությամբ: Այսպես՝ արբիտրաժային իրավահարաբերություններն արբիտրաժային կարգով վեճերի քննության և լուծման ընթացքում կողմերի, վարույթի այլ մասնակիցների և արբիտրաժային դատարանի կամ հաստատության միջև որոշակի իրավաբանական գործողությունների կատարման արդյունքում առաջացող հարաբերությունների համակցություն է: Այն ընդգրկում է արբիտրաժային իրավունքի նորմերով կարգավորվող հասարակական գործունեության որոշակի բնագավառ:

2. Արբիտրաժային հարաբերությունները համակարգային իրավահարաբերություններ են: Դրանք ունեն համակարգված բնույթ, բնորոշվում են միասնական նպատակին ուղղված իրավաբանական գործողությունների համակցությամբ: Արբիտրաժային հարաբերությունները տրամաբանական և օրգանական փոխադարձ կապի մեջ են գտնվում, հաջորդաբար լրացնում են միմյանց: Դրանք միմյանցից տարբերվում են և՛ ծագման հիմքերով, և՛ բովանդակությամբ: Օրինակ՝ արբիտրաժային վարույթի հարուցումը ենթադրում է գործն արբիտրաժային քննության նախապատրաստելը, ինչն իր հերթին ուղղված է վեճի արագ, արդյունավետ լուծմանը և վճռի կայացմանը: Ինչպես տեսնում ենք, նշված փուլերում առաջանում են որոշակի հարաբերություններ, որոնք փոխադարձաբար լրացնում են միմյանց, դրանք կազմում են արբիտրաժային հարաբերությունների համակարգի տարրերը և չեն կարող իրարից զատ գոյություն ունենալ:

Նախևառաջ, արբիտրաժային հարաբերություններն իրավունքի նորմերով կարգավորվող հարաբերություններ են և հանդիսանում են իրավական հարաբերությունների տարատեսակ: Դրանք կարգավորվող հասարակական հարաբերությունների ինքնուրույն խումբ են կազմում, որոնք, ստանալով իրավական բնույթ, ծագում և գործառու են իրավունքի նորմերի հիման վրա, կոնկրետ բնագավառում իրավաբանորեն անրապնդում են կողմերի փոխադարձ վարքագիծը և ապահովված են պետական հարկադրանքի ուժով: Իրավական կարգավորվածությունն ու պետական հարկադրանքի ուժով ապահովված լինելու հանգամանքն էլ հանդիսանում են արբիտրաժային իրավահարաբերությունների և հասարակական կյանքի այլ ոլորտներում առաջացող հարաբերությունների սահմանազատման հիմքը: Ի տարբերություն հասարակական կյանքի այլ ոլորտների, օրինակ՝ միջանձնային կամ կենցաղային հարաբերությունների, որոնց կարգավորման հիմքում առավելապես ընկած են բարոյական նորմերը, արբիտրաժային իրավահարաբերությունների բնականոն գործառնության խաթարման դեպքում անցանկալի իրավական հետևանքների առաջացումն անխուսափելի է¹: Իրավահարաբերությունների այս խմբի կայունությունը երաշխավորված է պետության հեղինակությամբ, իրավական համակարգի բնականոն կեսագործունեության համար անհրաժեշտ կառուցակարգերով: Բոլոր իրավահարաբերությունների նման՝ սրանք ևս ծագում են կոնկրետ անձանց միջև և ունեն իրենց տարրերը՝ սուբյեկտների կազմը, օբյեկտը և բովանդակությունը: Սակայն հենց տարրերի անհատականացման շնորհիվ են արբիտրաժային իրավահարա-

¹ Օրինակ՝ եթե արբիտրաժային համաձայնության կողմերից մեկը, իր հանդեպ կիրառելի իրավունքի համաձայն, եղել է անգործունակ, կամ արբիտրաժային համաձայնությունը կողմերի ընտրած իրավունքի կամ այդպիսին ընտրած չլինելու դեպքում, Հայաստանի Հանրապետությամբ օրենսդրության համաձայն, անվավեր է, կամ կողմերի համաձայնությամբ արբիտրաժային դատարանի լուծմանը հանձնվել է վեճ, որը չի կարող լինել արբիտրաժային քննության առարկա, արբիտրաժային վճիռը վիճարկելու և չեղյալ հայտարարելու հիմք է:

5. Արբիտրաժային հարաբերությունները համակցում են քաղաքացիական և դատավարական իրավահարաբերությունների հիմնական բնութագրիչ գծերը և բնորոշվում է ինչպես մասնակիցների իրավահավասարության, այնպես էլ ենթակարգության սկզբունքով: Քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցները չեն կարող միմյանց պարտադրել որոշակի պայմաններ, այդ թվում՝ արբիտրաժային համաձայնություն կնքելու առումով: Սակայն այլ է վարույթի ընթացքում արբիտրաժային դատարանի և գործի քննության մասնակիցների փոխհարաբերությունը: Կողմերը կարող են ընտրել կիրառման ենթակա իրավունքը կամ ընթացակարգային կանոններ սահմանել, սակայն ընտրված իրավունքի շրջանակներում արբիտրաժային դատարանը գործի քննության այլ մասնակիցների նկատմամբ որոշակիորեն օժտված է իշխող իրավագործություններով: Արբիտրաժային վճիռը պարտադիր է կողմերի համար և ենթակա է հարկադիր կատարման:

Ընդհանրացնելով շարադրվածը՝ կարող ենք ասել, որ արբիտրաժային իրավահարաբերությունները վեճի լուծման կապակցությամբ արբիտրաժային դատարանի (հաստատության) և գործի քննության մասնակիցների միջև առաջացող համակարգային հասարակական հարաբերությունների ամբողջությունն է, որը կարգավորվում է արբիտրաժային օրենսդրությամբ:

Արբիտրաժային հարաբերությունները տարբեր են ծագման հիմքերով, ինչպես նաև արբիտրաժային քննության տարբեր փուլերում կոնկրետ նպատակին հասնելուն ուղղված իրավաբանական գործողությունների բովանդակությամբ: Ընդ որում, այստեղ չի գործում քաղաքացիական դատավարության իրավունքի գիտության մեջ ընդունված այն տեսակետը, որի համաձայն՝ քաղաքացիական դատավարության մեկ փուլից մյուսին անցնելը չի կարելի դիտարկել որպես դատավարական իրավահարաբերությունների զարգացում¹: Յուրաքանչյուր փուլում ա-

¹ Տե՛ս Ռ.Գ. Պետրոսյան Չայաստանի քաղաքացիական դատավարություն: Եր.: Երևանի համալսարանի հրատ., 2007, 189 էջ:

Չարկ է նշել, որ դատավարական իրավահարաբերություններն իրարից տարբերվում են նաև սուբյեկտների կազմով՝ մի դեպքում հարաբերություններ են առաջանում գործին մասնակցող անձանց և ընդհանուր իրավասության դատարանների, այլ դեպքում՝ վերաքննիչ դատարանի կամ վճռաբեկ դատարանի միջև: Արբիտրաժային հարաբերություններում վարույթն իրականացնող մարմինը միշտ նույնն է՝ արբիտրաժային դատարանը:

3. Արբիտրաժային իրավահարաբերությունները կամային հարաբերություններ են: Այս հարաբերությունների ծագման և փոփոխման համար որոշիչ նշանակություն ունի կողմերի կամահայտնությունը, իհարկե, եթե այն իրականացվել է օրենքով սահմանված կարգով: Օրինակ՝ վեճն արբիտրաժային դատարանի լուծմանը կարող է հանձնվել միայն կողմերի համաձայնությամբ (ՀՀ ՔԴՕ 18 հոդվ.): Օրենքի նորմերին չհամապատասխանող կամահայտնության արդյունքում ծագող արբիտրաժային իրավահարաբերություններն անհրաժեշտ իրավական հետևանքներ առաջացնել չեն կարող: Բացի այդ՝ արբիտրաժային քննության ընթացքում կամքի ինքնավարության դրսևորումները գերակշռող բնույթ են կրում, որոնք արտահայտվում են կիրառման ենթակա իրավունքի ընտրության, ինչպես նաև զուտ ընթացակարգային հարցերի լուծման մեջ:

4. Արբիտրաժային հարաբերությունները, քաղաքացիադատավարական հարաբերությունների նման, ունեն երկսուբյեկտ կառուցվածք: Դրանք վեճի լուծման կապակցությամբ արբիտրաժային դատարանի և քննության մասնակիցների միջև առաջացող հարաբերություններ են: Արբիտրաժային հարաբերություններ կարող են առաջանալ միայն արբիտրաժային հաստատության և գործին մասնակցող անձանց և վարույթի այլ մասնակիցների միջև: Ընդ որում, արբիտրաժային մարմինն այդ հարաբերությունների հիմնական մասնակիցն է, որը պատասխանատու է վարույթի ընթացքում իրավաբանական նշանակություն ունեցող հարցերի լուծման համար:

- պահանջել կողմից՝ փորձագետին տրամադրել գործին վերաբերող ցանկացած տեղեկություն կամ ուսումնասիրության համար ներկայացնել գործին վերաբերող փաստաթղթեր, ապրանքներ և այլ գույք կամ այդպիսի փաստաթղթերի, ապրանքների և այլ գույքի ուսումնասիրության հնարավորություն ստեղծել:

Կողմի միջնորդությամբ կամ արբիտրաժային դատարանի նախաձեռնությամբ փորձագետը պարտավոր է գրավոր կամ բանավոր եզրակացությունը ներկայացնելուց հետո մասնակցել նիստին, որտեղ դատարանի կազմին և կողմերին հնարավորություն կտրվի նրան հարցեր տալու, ինչպես նաև կողմերը կարող են ներկայացնել փորձագետ-վկաներ՝ քննվող հարցերի շուրջ բացատրություններ տալու նպատակով:

Արբիտրաժային դատարանի և փորձագետի կամ վկայի միջև առաջացող հարաբերությունները կարճատև են, ավարտվում են եզրակացության հրապարակմամբ, առաջադրվող հարցերի կապակցությամբ բացատրություններ կամ ցուցմունքներ տալով: Մինչդեռ գործի քննությունը կարող է շատ ավելի երկար տևել:

Արբիտրաժային իրավահարաբերությունները տարբեր են նաև կոնկրետ նպատակին ուղղված գործողությունների բովանդակությամբ: Այստեղ կարևորվում են պրոցեսուալ բնույթի այնպիսի գործողությունների հետևանքով առաջացող իրավահարաբերությունների բնույթը, որոնք ուղղված են որոշակի նպատակին հասնելուն՝ արբիտրաժային վարույթի հարուցմանը, գործն արբիտրաժային քննությանը նախապատրաստելուն, արբիտրաժային լսումներին և վճռի կայացմանը: Այս առումով կարելի է առանձնացնել արբիտրաժային վարույթի հարուցման կապակցությամբ առաջացող իրավահարաբերություններ, գործն արբիտրաժային քննության նախապատրաստելու և լսումների ընթացքում առաջացող իրավահարաբերություններ, որոնք ավարտվում են վճռահատությամբ կամ արբիտրաժի ավարտի վերաբերյալ որոշման կայացմամբ:

ռաջանում են քաղաքացիական դատավարական նոր իրավահարաբերություններ, քանի որ փոխվում է այդ հարաբերությունների հիմնական սուբյեկտը՝ վեճը լուծող մարմինը (դատարանը): Առաջին աստիճանի ընդհանուր իրավասության կամ մասնագիտացած դատարանը փոխվում է վերաքննիչ դատարանով, հետո որպես գործը քննող սուբյեկտ հանդես է գալիս վճռաբեկ դատարանը: Նշված տեսակետն արբիտրաժային իրավահարաբերությունների պարագայում կիրառելի չէ: Արբիտրաժային իրավահարաբերություններում վեճը լուծող կամ վարույթն իրականացնող սուբյեկտը չի փոխվում: Հետևաբար, արբիտրաժային իրավահարաբերությունները շարունակաբար զարգացող և միմյանց տրամաբանորեն հաջորդող հարաբերություններ են: Ընդ որում, վարույթի տարբեր մասնակիցների և արբիտրաժային դատարանի միջև առաջացող հարաբերություններն իրենց բնույթով և տևողությամբ կարող են տարբեր լինել: Օրինակ՝ արբիտրաժային դատարանի և կողմերի միջև ծագող հարաբերությունները հիմնական են, առաջանում են վեճը լուծելուն ուղղված կոնկրետ գործողությունների հետևանքով: Դրանք տևական հարաբերություններ են, քանի որ ծագում են վարույթի հարուցման պահից և դադարում են արբիտրաժային վճռի կայացմամբ:

Այլ է արբիտրաժային դատարանի և, օրինակ, փորձագետի միջև առաջացող հարաբերությունների բնույթը: Դրանք ուղղված են գործի քննության ժամանակ հատուկ գիտելիքներ պահանջող հարցերի պարզաբանմանը և ապահովում են քննության բազմակողմանիությունն ու լրիվությունը: Փորձագետի և արբիտրաժային դատարանի միջև առաջացող հարաբերությունները լրացնում են արբիտրաժային հարաբերությունների համակարգը: Այսպես՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 26-րդ հոդվածի համաձայն, եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ, ապա արբիտրաժային տրիբունալը կարող է՝

- նշանակել մեկ կամ մի քանի փորձագետ՝ արբիտրաժային տրիբունալի կողմից որոշված հարցերի վերաբերյալ եզրակացություն տալու համար,

արբիտրաժին փոխանցելու մասին ծանուցումը պատասխանողի կողմից ստանալու օրը: Կողմերի համաձայնեցրած կամ արբիտրաժային դատարանի կողմից որոշված ժամկետում հայցվորը պարտավոր է ներկայացնել հայցային պահանջները և դրանք հիմնավորող փաստերը, ապահովման կամ հատուցման մասին պահանջները, իսկ պատասխանողը ներկայացնում է իր առարկությունները դրանց վերաբերյալ, եթե կողմերն այդ հաղորդումների անհրաժեշտ տարրերի մասին այլ բան չեն պայմանավորվել:

Այնուհետև արբիտրաժային հարաբերությունները զարգանալով թևակոխում են վեճն արբիտրաժային կարգով քննելուն նախապատրաստելու փուլ: Այստեղ կողմերն իրենց հայեցողությամբ ընտրում են արբիտրաժի վայրը, լեզուն, ձևավորում են արբիտրաժային դատարանի կազմը: Ընդ որում, նախապատրաստական փուլի ընթացքում իրականացվող գործողություններն «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքում սպառիչ թվարկված չեն: Դրանք մենք պայմանականորեն կարող ենք բաժանել կողմերի և արբիտրաժային դատարանի կողմից իրականացվող գործողությունների՝ ուղղված գործն արբիտրաժային կարգով քննությանը նախապատրաստելուն: Այսպես՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 20-րդ հոդվածը նախատեսում է, որ կողմերն իրենց հայեցողությամբ կարող են համաձայնության գալ արբիտրաժի վայրի վերաբերյալ: Այդպիսի համաձայնության բացակայության դեպքում արբիտրաժի վայրը որոշում է արբիտրաժային դատարանը՝ հաշվի առնելով գործի հանգամանքները: Կողմերն իրենց հայեցողությամբ կարող են պայմանավորվել արբիտրաժի վարույթի ընթացքում կիրառվող լեզվի շուրջ: Նման համաձայնության բացակայության դեպքում արբիտրաժային դատարանն ինքն է որոշում արբիտրաժի ժամանակ կիրառելի լեզուն (օրենքի 22 հոդվ.): Կողմերը ձևավորում են նաև արբիտրաժային դատարանի կազմը՝ սահմանում են արբիտրների թիվը, արբիտրներին ներկայացնում համապատասխան պահանջներ, նշանակում կամ ընտրում են

Հարկ է նշել, որ արբիտրաժային վճռով կատարողական թերթ վերցնելն ու արբիտրաժային վճռի հարկադիր կատարումը չի կարելի դիտարկել արբիտրաժային հարաբերությունների համակարգում: Արբիտրաժային վճռով կատարողական թերթի տրամադրման պարագայում խոսքը գնում է քաղաքացիատաավարական հարաբերությունների մասին, որտեղ որպես պարտադիր սուբյեկտ հանդես է գալիս դատարանը: Իսկ կատարողական վարույթն իրականացվում է գործադիր իշխանության մարմինների համակարգում գործող դատական ակտերի հարկադիր կատարման ծառայության կողմից: Արբիտրաժային իրավահարաբերություններն առաջանում են վարույթի հարուցման պահից և ավարտվում են արբիտրաժային վճռի կայացմամբ: Այս հարաբերությունների համակարգից դուրս է նաև արբիտրաժային համաձայնության կնքումը: Այստեղ մենք առավելապես գործունենք քաղաքացիաիրավական հարաբերությունների հետ, քանի որ արբիտրաժային համաձայնությունն իր բնույթով ավելի շատ քաղաքացիաիրավական է և ընդամենն արբիտրաժային հարաբերությունների ծագման նախադրյալ է հանդիսանում: Արբիտրաժային համաձայնության կնքումն ինքնին արբիտրաժային վարույթ չի առաջացնում, այլ միայն վկայում է հնարավոր կամ առկա վեճն արբիտրաժային կարգով լուծելու՝ կողմերի կամ հախտնության մասին: Հնարավոր է, որ նույնիսկ գոյություն ունեցող արբիտրաժային համաձայնության պայմաններում կողմերը փոխադարձ համաձայնությամբ հրաժարվեն վեճն արբիտրաժային կարգով լուծելու մտադրությունից: Այդ իսկ պատճառով արբիտրաժային համաձայնության կնքումը պետք է դիտարկել արբիտրաժային հարաբերությունների ծագման նախադրյալների շրջանակներում:

Արբիտրաժային իրավահարաբերությունները ծագում են արբիտրաժային վարույթի հարուցման պահից: «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածը սահմանում է, որ կողմերի համաձայնությամբ այլ բան նախատեսված չլինելու դեպքում արբիտրաժային վարույթը համարվում է սկսված վեճն

Հետևաբար, *անհրաժեշտ է փոփոխություն կատարել «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքում առանձին հոդվածով նախատեսվող գործն արբիտրաժային կարգով լուծելուն ուղղված արբիտրաժային դատարանի կողմից իրականացվող նախապատրաստական գործողությունները:*

Արբիտրաժային իրավահարաբերությունները դադարում են գործի լուծման արդյունքում արբիտրաժային վճռի կամ արբիտրաժի ավարտի վերաբերյալ որոշման կայացման պահից: Այսպես՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 32-րդ հոդվածը նախատեսում է, որ արբիտրաժն ավարտվում է արբիտրաժային դատարանի (տրիբունալի) կողմից վճռի կամ արբիտրաժի ավարտի վերաբերյալ որոշման կայացման պահից:

Արբիտրաժային դատարանն արբիտրաժի ավարտի վերաբերյալ որոշում է կայացնում այն դեպքում, երբ

1. հայցվորը հրաժարվում է հայցից, բացառությամբ, երբ պատասխանողն առարկում է գործի վարույթի ավարտման դեմ, և արբիտրաժային դատարանը ճանաչում է նրա օրինական շահը վեճի վերջնական կարգավորման հարցում,

2. կողմերը պայմանավորվում են վարույթի դադարեցման վերաբերյալ,

3. արբիտրաժային դատարանը գտնում է, որ գործի քննության շարունակումը դարձել է ավելորդ կամ անհնարին:

Արբիտրաժային դատարանի լիազորությունները դադարում են արբիտրաժի ավարտի հետ միաժամանակ¹:

¹ Հարկ է նշել, որ արբիտրաժային վճռին և արբիտրաժի ավարտին վերաբերող 31 և 32-րդ հոդվածները զուրկ չեն թերություններից: Նախևառաջ օրենքում նշված չէ, թե երբ է արբիտրաժային վճիռը մտնում ուժի մեջ՝ կայացման, թե հրապարակման պահից: Այս առումով առավել նպատակահարմար կլիներ, որպեսզի օրենքում առանձին հոդվածով նախատեսվեր, որ արբիտրաժային վճիռն ուժի մեջ է մտնում հրապարակման կամ կողմերին առաքելու պահից: Հակառակ պարագայում ստացվում է, որ արբիտրաժային դատարանի վճիռն ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, անկախ այն հանգամանքից՝ կողմերին վճիռը հրապարակվել է, թե ոչ: Բացի այդ՝ արբիտրաժային վճռի բովանդակությանը և ձևին առաջադրվող պահանջներից առաջ անհրաժեշտ էր նախատեսել վճիռ կայացնելիս լուծման

նրանց (օրենքի 10, 11 հոդվ.): Հարկ է նշել, որ կան այնպիսի գործողություններ, որոնք իրականացնում է արբիտրաժային դատարանի կազմը՝ լուծման արդյունավետ կազմակերպելու նպատակով: Ի տարբերություն դատավարական օրենքի՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքը նախապատրաստական գործողությունների ծավալը չի նախատեսել: Մինչդեռ արբիտրաժային դատարանը մինչև լուծման սկսելը պարտավոր է՝

- պարզել հայցի առարկան և հիմքը,
- պարզել վիճելի իրավահարաբերության բնույթը,
- պարզել կողմերի ընտրած՝ վիճելի իրավահարաբերությունը կարգավորող իրավունքին համապատասխան որոշել կիրառման ենթակա օրենսդրությունը,
- անհրաժեշտության դեպքում կողմերին պարզաբանել իրենց իրավունքներն ու պարտականությունները, գործողություններ կատարելու կամ չկատարելու իրավական հետևանքները,
- որոշել ապացուցման ենթակա փաստերի շրջանակը, ապացուցման պարտականության կանոններին համապատասխան կողմերի միջև բաշխել ապացուցման պարտականություն, առաջարկել գործի լուծման համար անհրաժեշտ ապացույցներ ներկայացնել,
- որոշել փորձաքննություն նշանակելու, իրեղեն և գրավոր ապացույցները ուսումնասիրելու, ապացույցների ապահովման հարցերը,
- լուծել հայցի ապահովման, հակընդդեմ ապահովման հարցերը և կողմերի այլ միջնորդությունները,
- անհրաժեշտության դեպքում քննարկել մի քանի պահանջների միացման, հայցի հիմքը կամ առարկան փոխելու, ինչպես նաև այլ վայրում միստ անցկացնելու հնարավորության հարցերը,
- որոշել ապացույցների հետազոտման կարգը,
- իրականացնել գործի արդյունավետ քննությանն ուղղված այլ գործողություններ:

կացած անձի՝ որպես վկայի, ներկայությունն ապահովելու կամ որևէ այլ կերպ ապացույցներ ձեռք բերելուն օժանդակելու միջնորդությամբ: Դատարանը կարող է բավարարել այդ միջնորդությունն իր իրավասության շրջանակներում: Իհարկե, այս պարագայում արբիտրաժի կողմի և իրավասու դատարանի միջև առաջացող հարաբերությունները քաղաքացիադատավարական բնույթ կկրեն, որոնք ուղղված կլինեն արբիտրաժային կարգով գործի քննությանն օժանդակելուն:

§2. Արբիտրաժային իրավահարաբերությունների ծագման նախադրյալները

Արբիտրաժային իրավահարաբերությունների բնականոն գործառնությունը, այդ թվում՝ դրանց ծագումը, փոփոխումը, դադարումը հնարավոր է միայն որոշակի պայմանների կամ հանգամանքների առկայության պարագայում, որոնք իրավաբանական գրականության մեջ անվանվում են իրավահարաբերությունների ծագման նախադրյալներ:

Արբիտրաժային իրավահարաբերությունների ծագման նախադրյալներ են հանդիսանում *իրավունքի նորմերը, արբիտրաժային համաձայնությունը, իրավաբանական փաստերը և կողմերի իրավունակությունը (իրավասուբյեկտությունը)*:

Իրավունքի նորմերով որոշվում են արբիտրաժային իրավահարաբերությունների մասնակիցների հնարավոր կամ թույլատրելի վարքագիծը: Արբիտրաժային օրենսդրությամբ սահմանվում է այդ հարաբերությունների սուբյեկտների իրավունքներն ու պարտականությունները՝ որոշակի գործողություններ կատարելու և այդ գործողությունների իրավական հետևանքների առաջացման առումով: Իրավունքի նորմերով է սահմանվում արբիտրաժային համաձայնության կնքման, վեճն արբիտրաժի լուծմանը հանձնելու, արբիտրաժային դատարան դիմելու և վարույթի իրականացման հետ կապված հարցերը: Իհարկե, արբիտրաժային օրենսդրությունում առկա նորմերը հիմնականում

Արբիտրաժային վճռով կատարողական թերթի տրամադրման և հարկադիր կատարման փուլերը դուրս են արբիտրաժային վարույթի շրջանակներից, և այստեղ արբիտրաժային իրավահարաբերություններ չեն ծագում: Դրանք քաղաքացիադատավարական կամ կատարողական հարաբերություններ են, որոնք դուրս են գտնվում խնդրո առարկայից:

Հարկ է նշել, որ արբիտրաժային վարույթի ընթացքում կարող են նաև քաղաքացիադատավարական հարաբերություններ առաջանալ, որոնք կրում են արբիտրաժային կարգով գործի քննությանն օժանդակող բնույթ: Այսպես՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 27-րդ հոդվածի համաձայն, արբիտրաժային վարույթի ցանկացած փուլում արբիտրաժային դատարանը կամ կողմն արբիտրաժային դատարանի համաձայնությամբ կարող է դիմել Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարան կամ իրավասու ցանկացած այլ դատարան տվյալ անձի կողմից՝ արբիտրաժի մեկ կամ մեկից ավելի կողմերին կամ արբիտրաժային տրիբունալին վարույթին առնչվող ցանկացած փաստաթղթի կամ ապացույցի տրամադրումը պարտադրելու կամ լսումներին ցան-

---

ենթակա հարցերի շրջանակը: Մինչդեռ «Միջնորդ դատարանների և միջնորդ դատավարության մասին» 1998թ. ՀՀ օրենքի 34-րդ հոդվածը սահմանում էր, որ միջնորդ դատարանը վճիռ կայացնելիս գնահատում է ապացույցները, որոշում է տվյալ գործով կիրառման ենթակա օրենքները և այլ իրավական ակտերը, սահմանում է գործին մասնակցող անձանց իրավունքները և պարտականությունները, որոշում է հայցը բավարարելու կամ մերժելու հարցը:

Օրենքից պարզ չէ նաև՝ հայցվորի կողմից հայցից հրաժարվելու դեպքում կողմերի կրկին կարող են արբիտրաժային դատարան դիմել, թե ոչ: Կամ արբիտրաժի ավարտի վերաբերյալ որոշման կայացման պարագայում զրկվում են նույն գործով դատարան դիմելուց, թե ոչ: Քննադատության չի դիմանում նաև օրենքի 32-րդ հոդվածի 3-րդ կետը, որի համաձայն՝ արբիտրաժը կարող է ավարտվել նաև այն դեպքում, եթե արբիտրաժային դատարանը գտնի, որ գործի քննության շարունակումը դարձել է ավելորդ: Եթե կողմերը դիմել են արբիտրաժային դատարան և վճարել են արբիտրաժային տուրք, ապա վարույթը չի կարելի սոսկ այս նկատառումներով դադարեցնել: Դա պարզապես մատուցվող ծառայություններից անհարկի հրաժարում է:

Իրավունքի նորմերը սահմանվում են պետության կողմից, ունեն համապարտադիր բնույթ, սահմանում են արբիտրաժային իրավահարաբերությունների մասնակիցների հնարավոր և թույլատրելի վարքագիծը, կարգավորում են արբիտրաժային վարույթի ընթացքում առաջացող հասարակական հարաբերությունները, ապահովված են պետական հարկադրանքի, ինչպես նաև հարկադրանքի հետ կապ չունեցող ներգործության միջոցների կիրառման հնարավորությամբ:

Արբիտրաժային իրավահարաբերությունների ծագման հաջորդ նախադրյալն արբիտրաժային համաձայնությունն է: Հարկ է նշել, որ քաղաքացիական դատավարության գիտությունում իրավահարաբերությունների սուբյեկտների միջև կայացած համաձայնագրերը, այդ թվում՝ արբիտրաժային համաձայնությունն ընդունված է դիտարկել իրավաբանական փաստերի շրջանակներում¹: Ընդ որում, իրավաբանական նշանակություն է տրվում ոչ թե դատավարության իրավունքի սուբյեկտի միակողմանի կամահայտնությանը, այլ նրանց համաձայնությանը: Նշված համաձայնությունը վարույթի շարժման վրա ազդում է դատարանի դատավարական գործողությունների հետ համակցված: Ի տարբերություն քաղաքացիական դատավարության՝ արբիտրաժային իրավահարաբերությունները, առանց վեճն առևտրային արբիտրաժի լուծմանը հանձնելու մասին՝ օրենքով սահմանված կարգով ձեռք բերված համաձայնության, առաջանալ չեն կարող: Այդ իսկ պատճառով արբիտրաժային համաձայնությունը հարաբերությունների ծագման նախադրյալների շարքում պետք է առանձին դիտարկել: «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդվածի համաձայն՝ արբիտրաժային համաձայնությունը պայմանագրային կամ ոչ պայմանագրային որոշակի իրավահարաբերության կապակցությամբ կողմերի միջև կնքված համաձայնությունն է՝ առկա կամ հնարավոր բոլոր կամ որոշակի վեճերն արբիտրաժի լուծմանը հանձնելու վերաբերյալ:

¹ Տե՛ս Н.М. Коршунов, Ю. А. Мареев Гражданский процесс. М. 2007, 54-56 էջերը:

կրում են դիսպոզիտիվ բնույթ, որը պայմանավորված է կամքի ինքնավարության սկզբունքի գերակայությամբ, սակայն օրենքի խախտումով կատարված գործողություններն իրավական հետևանքներ առաջացնել չեն կարող: Իրավունքի նորմերի կիրառումն ապահովելու նպատակով դրանցում պարունակվում են համապատասխան սանկցիաներ: Օրինակ՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 34-րդ հոդվածի 2-րդ կետը սահմանում է, որ արբիտրաժային վճիռը կարող է դատարանի կողմից չեղյալ ճանաչվել, եթե դիմում ներկայացնող կողմն ապացույցներ ներկայացնի այն մասին, որ պատշաճ ձևով տեղեկացված չի եղել արբիտրի նշանակման կամ արբիտրաժի մասին կամ այլ պատճառներով զրկված է եղել իր գործը ներկայացնելու հնարավորությունից, կամ վճիռ է կայացվել այնպիսի վեճի կապակցությամբ, որը նախատեսված չէր արբիտրաժային համաձայնությամբ կամ չի համապատասխանում նրա պայմանների կամ որոշում է այնպիսի հարցեր, որոնք դուրս են արբիտրաժային համաձայնության սահմաններից՝ պայմանով, սակայն, որ եթե արբիտրաժային համաձայնությամբ նախատեսված մասով կայացված որոշումները կարող են առանձնացվել այն որոշումներից, որոնք դուրս են արբիտրաժային համաձայնության սահմաններից, ապա կարող է չեղյալ ճանաչվել արբիտրաժային տրիբունալի վճռի այն մասը, որը ներառում է արբիտրաժային համաձայնությամբ չնախատեսված հարցեր, կամ արբիտրաժային դատարանի կազմը կամ ընթացակարգը չի համապատասխանել կողմերի համաձայնությանը և այլն: Այսինքն՝ իրավունքի նորմերի խախտմամբ կատարվող գործողություններն իրավական հետևանքներ առաջացնել չեն կարող և չեն կարող դրվել արբիտրաժային հարաբերությունների հիմքում: Արբիտրաժային քննությունը արբիտրաժային դատարանի և վարույթի մասնակիցների գործունեությունն է՝ ուղղված վեճի լուծմանը: Այդ գործունեությունը կազմող գործողությունների շրջանակը և կատարման կարգը կարգավորված է օրենքով:

Արբիտրաժային իրավահարաբերությունների առանձնահատկությունը կայանում է նաև նրանում, որ դրանք ծագում են իրավաբանական փաստերի որոշակի համակցությամբ՝ կողմերի և արբիտրաժային դատարանի փոխադարձ գործողություններով: Կողմի գործողությունն ինքնին արբիտրաժային իրավահարաբերություն կամ անհրաժեշտ իրավական հետևանքներ առաջացնել չի կարող (օրինակ՝ հայց ներկայացնելը): Հակառակն է անգործության դեպքը, որի առաջացրած իրավական հետևանքը վարույթի, հետևաբար նաև արբիտրաժային իրավահարաբերությունների դադարման հիմք է հանդիսանում (օրենքի 25 հոդվ.):

Իրավաբանական փաստեր են նաև իրադարձությունները, որոնք արբիտրաժային իրավահարաբերություններում որոշակի իրավական հետևանքներ են առաջացնում: Հարկ է նշել, որ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքում իրադարձությունների հետ կապված իրավական հետևանքների առաջացման հնարավորության մասին որևէ հիշատակում չկա: Մասնավորապես՝ արբիտրաժի ավարտի հիմքերը սահմանող 32-րդ հոդվածում չի հիշատակվել, թե կողմ հանդիսացող քաղաքացու մահը կամ իրավաբանական անձի լուծարումը և նմանատիպ այլ իրադարձություններն արբիտրաժի ավարտի վերաբերյալ որոշման կայացման հիմք են, թե ոչ: Ամեն դեպքում օրենքն արբիտրաժային վարույթը դադարեցնելու հիմքերի շարքում դրանք չի նախատեսել: Մինչդեռ իրադարձությունները ևս որոշակի իրավական հետևանքներ են առաջացնում, որոնք իրավացիորեն ամրագրվել են ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում: Այսպես՝ ՀՀ ՔԴՕ 105-րդ հոդվածի 3-րդ և 109-րդ հոդվածի 4-րդ մասերը համապատասխան կողմի մահը, իրավահաջորդության թույլատրելիության դեպքում, հիմք է հանդիսանում վարույթը կասեցնելու, իսկ իրավահաջորդության անհնարինության դեպքում՝ գործի վարույթը կարճելու համար: Իհարկե, արբիտրաժային կարգով քննվող վեճերը, որպես կանոն, բխում են իրավահաջորդություն թույլատրող իրավահարաբերություններից, սակայն օրենքում նշում չկա այն մասին, թե ինչպես պետք է վարվի արբիտրաժային դատարանը, օրինակ՝ այն դեպքերում,

Երրորդ նախադրյալն իրավաբանական փաստերն են, այսինքն այն գործողությունները կամ անգործությունը, ինչպես նաև իրադարձությունները, որոնց հետ իրավունքի նորմը կապում է իրավունքների և պարտականությունների ծագումը, փոփոխումը կամ դադարումը, այդ թվում՝ որոշակի իրավական հետևանքների առաջացումը: Օրինակ՝ արբիտրաժային համաձայնության հիման վրա վեճն արբիտրաժային դատարանի լուծմանը հանձնելը և հայցային պահանջներն ու դրանք հիմնավորող փաստաթղթերը ներկայացնելը (օրենքի 21 և 23-րդ հոդվածներ): Կամ հայցվորի կողմից հայցից հրաժարումը հիմք է վարույթն ավարտելու համար (օրենքի 32-րդ հոդված): Եթե սահմանված ժամկետում կողմը չի նշանակում արբիտր, ապա մյուս կողմի խնդրանքով նշանակումը կատարում է արբիտրաժային համաձայնությամբ նախատեսված նշանակողը, իսկ նման համաձայնության բացակայության դեպքում՝ իրավասու դատարանը: Եթե հայցվորը չի ներկայացնում իր հայցադիմումն օրենքի 23-րդ հոդվածի պահանջներին համապատասխան՝ արբիտրաժային դատարանը դադարեցնում է վարույթը: Առևտրային արբիտրաժում իրավաբանական փաստերի շրջանակներում պետք է դիտարկել նաև այս կամ այն հարցի կապակցությամբ կողմերի փոխադարձ համաձայնությունը: Պայմանավորված կամքի ինքնավարության սկզբունքի գերակայությամբ՝ արբիտրաժային վարույթի կարևորագույն, այդ թվում՝ կիրառման ենթակա իրավունքի, արբիտրաժի վայրի, լեզվի ընտրության, դատարանի կազմի ձևավորման և այլ հարցերը որոշվում են կողմերի համաձայնությամբ: Միայն այդպիսի համաձայնության բացակայության պայմաններում են օրենքի նորմերն արբիտրաժային դատարանին նշված հարցերի կապակցությամբ որոշում կայացնելու իրավունք վերապահում: Վեճը հաշտությամբ լուծելու դեպքում արբիտրաժային դատարանը դադարեցնում է գործի քննությունը և կողմերի խնդրանքով, առարկությունների բացակայության պարագայում, կայացնում է վճիռ՝ հաշտության համաձայնության մասին (օրենքի 30 հոդվ.):

վիճարկվող իրավունքների ենթադրյալ կրողը¹: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ արբիտրաժային իրավահարաբերությունների մասնակիցները հիմնականում տնտեսվարող սուբյեկտներ են՝ առևտրային իրավաբանական անձինք և գործարարությամբ զբաղվող քաղաքացիներ, ապա իրավունակության և գործունակության մասին անջատ խոսելն անհիմաստ է (եթե կողմ-քաղաքացին դատական կարգով անգործունակ կամ սահմանափակ գործունակ չի ճանաչվել արբիտրաժային քննության ժամանակահատվածում):

Արբիտրաժային օրենսդրությունում իրավասուբյեկտության մասին նշում չկա, սակայն, հիմք ընդունելով այն հանգամանքը, որ իրավունակության և գործունակության կանոններն ընդհանուր են քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցների համար, կարող ենք ասել՝ իրավունքներ (այդ թվում՝ պրոցեսուալ բնույթի) ունենալու և պարտականություններ կրելու ունակությունը ճանաչվում է բոլոր ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց համար հավասար չափով: Քաղաքացիները, որպես նյութական իրավահարաբերությունների սուբյեկտներ, օժտված են իրավունակությամբ, որը ծագում է նրանց ծննդյան պահից և դադարում է մահվամբ: Իրավաբանական անձանց իրավունակությունը ծագում է գրանցման պահից և դադարում է լուծարմամբ:

Առևտրային արբիտրաժում քաղաքացիական շրջանառության որոշ սուբյեկտների իրավունակությունը սահմանափակված է, և նրանք չեն կարող, առանց իրավասու պետական մարմնի օրենքով սահմանված կազով համաձայնությունն ստանալու, ազատորեն արբիտրաժային համաձայնություն կնքել: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 128-րդ հոդվածով նախատեսվել է, որ Հայաստանի Հանրապետությունը և համայնքները քաղաքա-

¹ Անգործունակ, սահմանափակ գործունակ անձանց և անչափահասների իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության համար դատարան կամ այլ մարմին են դիմում նրանց օրինական ներկայացուցիչները կամ այլ անձանց իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությամբ հանդես գալու իրավունք ունեցող սուբյեկտները:

երբ համապատասխան կողմի ժառանգները հրաժարվում են ժառանգությունն ընդունելուց: Այդ իսկ պատճառով՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքում իրավական գնահատականներ պետք է տրվեն նաև իրադարձությունների: Հետևաբար, *օրենքի 32-րդ հոդվածում որպես արբիտրաժային վարույթի դադարեցման հիմք պետք է սահմանել նաև կողմի մահը, եթե նյութական իրավահարաբերությունը թույլ չի տալիս իրավահաջորդություն, կամ ժառանգները հրաժարվել են ժառանգությունն ընդունելուց¹, և իրավաբանական անձի լուծարումը:*

Արբիտրաժային իրավահարաբերությունների ծագման վերջին նախադրյալը, իրավաբանական գրականության մեջ ձևավորված ավանդական մոտեցման համաձայն, վարույթի մասնակիցների *իրավասուբյեկտությունն* է, որն արտահայտվում է վերջիններիս իրավունակության և գործունակության մեջ: Սակայն նշված մոտեցման հետ միանշանակ համաձայնվել չի կարելի: Իրավունակության հասկացությունը ներառում է իրավունքներ ունենալու ունակությունը, իսկ օրենքով կամ նորմատիվ այլ իրավական ակտով սահմանված յուրաքանչյուր սուբյեկտիվ իրավունք ենթակա է իրավական պաշտպանության: Այլ հարց է թե խախտված կամ վիճարկվող իրավունքի, ազատության կամ օրինական շահի պաշտպանության պահանջով ով է դատարան դիմում: Դատարան կամ այլ մարմին դիմելով՝ սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանությունն անձամբ կամ ներկայացուցչին հանձնարարելու միջոցով իրականացնելու համար անձը պետք է գործունակ լինի, սակայն չպետք է մոռանալ, որ վիճելի իրավահարաբերության սուբյեկտ և գործով վարույթի կողմ այն անձն է, ում իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության համար հարուցվել է վարույթը, այսինքն՝ խախտված կամ

¹ Նման դեպքերում ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով ժառանգ է դառնում համայնքը, սակայն տեղական ինքնակառավարման մարմնի ներգրավվումն արբիտրաժային քննությանը տվյալ պարագայում որոշակի ժամանակային բարդությունների հետ է կապված, ինչի հետևանքով նվազելու է արբիտրաժային կարգով իրավունքների պաշտպանության արդյունավետությունը:

քննության տակ գտնվող իրավահարաբերության սուբյեկտներ չեն, ապա առևտրային արբիտրաժում գործին մասնակցող անձինք հենց վիճելի իրավահարաբերության սուբյեկտներն են՝ արբիտրաժային համաձայնության կողմերը¹։ Գիշտ է, «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 34-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանվում է, որ արբիտրաժային վճիռը կարող է վիճարկվել դիմում ներկայացնող կողմի պահանջով, որի տակ կարելի է նկատի ունենալ ինչպես արբիտրաժային համաձայնության կողմերին, այնպես էլ շահագրգիռ այլ անձանց, սակայն արբիտրաժային վճիռի չեղյալ ճանաչումը դուրս է արբիտրաժային վարույթի շրջանակներից, և այստեղ առաջացող հարաբերությունները դատարանի (Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության) պարտադիր մասնակցությամբ ծագող քաղաքացիադատավարական հարաբերություններ են։ Հետևաբար, արբիտրաժային իրավահարաբերություններին նշվածը չի վերաբերում։

Ֆիզիկական և իրավաբանական անձինք օժտված են նաև արբիտրաժային դատարաններում իրենց գործողություններով իրավունքներ իրականացնելու և պարտականություններ ստանձնելու ունակությամբ (գործունակություն)։ Իրավաբանական անձինք գործունակություն ձեռք են բերում գրանցման պահից իրավունակության հետ միաժամանակ։ Ֆիզիկական անձանց համար գործունակությունը լրիվ ծավալով ծագում է տասնութ տարեկան դառնալու պահից, էմանսիպացիայի կամ մինչև

¹ ՀՀ ՔԴՕ 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ օրենքով նախատեսված դեպքերում այլ անձանց իրավունքների, ազատությունների ու օրինական շահերի պաշտպանության համար իրավունք ունեն դատարան դիմել այդպիսի պաշտպանությամբ հանդես գալու իրավասություն ունեցող անձինք։ Կան 37-րդ հոդվածը սահմանում է, որ պետական մարմիններն իրավունք ունեն դատարան դիմել պետության գույքային շահերի պաշտպանության հայցով։ Հայց հարուցած պետական մարմինն օգտվում է հայցվորի իրավունքներից և կրում է նրա պարտականությունները։ Դատախազը պետության գույքային շահերի պաշտպանությամբ հայց է հարուցում 2007թ. փետրվարի 22-ին ընդունված «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված դեպքերում։

ցիական շրջանառությանը մասնակցում են այլ քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց հետ հավասար հիմունքներով։ Մինչդեռ «Օտարերկրյա ներդրումների մասին» ՀՀ օրենքի¹ 24-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանվել է, որ օտարերկրյա ներդրումների հետ կապված այն վեճերը, որոնցում որպես կողմ հանդես չի գալիս Հայաստանի Հանրապետությունը, ազգային օրենսդրությանը համապատասխան քննվում են դատարաններում կամ տնտեսական վեճեր լուծող այլ մարմիններում, իսկ վիճող կողմերի համաձայնությամբ՝ նաև արբիտրաժային տրիբունալներում, եթե միջազգային պայմանագրերով կամ վիճող կողմերի նախնական պայմանավորվածությամբ այլ կարգ չի նախատեսված։ Այսինքն՝ սահմանափակված է պետության մասնակցությունն արբիտրաժային իրավահարաբերություններին։ Մինչդեռ այս նորմը հակասության մեջ է մտնում «Պետությունների և օտարերկրյա ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց միջև ներդրումային վեճերի կարգավորման մասին» 1965թ. Վաշինգտոնի կոնվենցիայի հետ, որի 25-րդ հոդվածը վերաբերում է պետությունների և օտարերկրյա ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց միջև ներդրումային վեճերը փոխադարձ համաձայնությամբ կենտրոնի (հաստատության) իրավասությանը հանձնելու մասին։

Հարկ է նշել, որ, ի տարբերություն քաղաքացիական դատավարության, արբիտրաժային հարաբերություններում իրավունակությամբ օժտված են միայն նյութական իրավահարաբերության մասնակիցները, և գործին մասնակցող անձ լինելու ունակություն ունեն միայն նրանք²։ *Եթե քաղաքացիական դատավարությունում դատավարական իրավունակությամբ օժտված են նաև իրավունքի այնպիսի սուբյեկտներ, որոնք դատարանի*

¹ Ընդունվել է 1994թ. (ուժի մեջ է մտել 1994թ. հուլիսի 31-ից) Պաշտոնական տեղեկագիր Հ. Ն-1093-1.-ՀՕ-115:

² Վկան, թարգմանիչը, փորձագետը նյութական իրավահարաբերությունների սուբյեկտներ չեն, բայց միևնույն ժամանակ կարող են արբիտրաժային իրավահարաբերությունների մասնակից հանդիսանալ, սակայն ոչ որպես գործին մասնակցող անձ։

§3. Արբիտրաժային իրավահարաբերությունների տարրերը

Որպես իրավական հարաբերությունների ինքնուրույն տարատեսակ՝ արբիտրաժային հարաբերություններն ունեն իրենց տարրերը՝ սուբյեկտները, օբյեկտը և բովանդակությունը:

Արբիտրաժային իրավահարաբերությունների սուբյեկտները սուբյեկտիվ իրավունքների և պարտականությունների կրողներն են, որոնց, ըստ իրենց շահագործվածության բնույթի, արբիտրաժային վարույթում ունեցած դերակատարության, իրավունքների և պարտականությունների ծավալի, պայմանականորեն կարելի է բաժանել չորս խմբի՝

1. վեճը լուծող սուբյեկտներ,
2. վեճի (արբիտրաժային համաձայնության) կողմեր (պրոցեսուալ հակառակորդներ),
3. գործի քննությանն օժանդակող անձինք,
4. արբիտրաժին աջակցող և վերահսկող իրավասու դատարան:

Սուբյեկտների առաջին խումբը են կազմում **արբիտրաժային դատարանները կամ այլ հաստատությունները**: Ընդ որում, դրանք կարող են իրեց կարգավիճակով և կազմակերպարավական տեսակներով տարբեր լինել: Առևտրային արբիտրաժները գործում են թե՛ միջազգային միջկառավարական կազմակերպությունների շրջանակներում (1965թ. Վաշինգտոնի համաձայնագրով հիմնված Ներդրումային վեճերի լուծման միջազգային կենտրոնը՝ International center of settling investment disputes (ICSID)) և թե՛ միջազգային ոչ կառավարական կազմակերպությունների շրջանակներում (Առևտրի միջազգային պալատին առընթեր միջազգային առևտրային արբիտրաժային դատարանը):

Արբիտրաժային դատարանները կարող են լինել կոնկրետ վեճը լուծելու համար նախատեսված (ad hoc) կամ մշտապես գործող (ինստիտուցիոնալ), որոնք տարբեր են թե՛ իրենց ստեղծման կարգով, թե՛ գործառնության իրավական ռեժիմներ:

տասնութ տարին լրանալը՝ օրենքով սահմանված կարգով ամուսնանալու պահից: Չարկ է նշել, որ առևտրային արբիտրաժում քննվում են առևտրային հարաբերություններից բխող վեճերը, իսկ այս հարաբերությունների մասնակիցները, որպես կանոն, տնտեսական գործունեությամբ զբաղվողներ են, հատկապես, երբ խոսք է գնում միջազգային առևտրատնտեսական հարաբերություններից բխող վեճերի լուծման մասին: Չետևաբար, իրավասուբյեկտության հարցի հետ կապված բարդություններն առևտրային արբիտրաժում հասնում են նվազագույնի:

Պետք է նշել նաև, որ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 34-րդ հոդվածի 2-րդ մասով արբիտրաժային համաձայնության կնքման պահին կողմի անգործունակությունն արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու հիմք է համարվել: Մասնավորապես՝ արբիտրաժային վճիռը կարող է չեղյալ ճանաչվել, եթե դիմում ներկայացնող կողմն ապացուցի, որ արբիտրաժային համաձայնության կողմերից մեկը, իր հանդեպ կիրառելի իրավունքի համաձայն, եղել է անգործունակ, կամ արբիտրաժային համաձայնությունը կողմերի ընտրած իրավունքի կամ այդպիսին ընտրած չլինելու դեպքում, Հայաստանի օրենսդրության համաձայն, անվավեր է:

Այսպիսով՝ արբիտրաժային իրավահարաբերությունների առաջացման նախադրյալներն այն իրավական նորմերն ու իրավաբանական հանգամանքներն են, առանց որոնց անհնար է վարույթի կամ արբիտրաժային կարգով վեճերի լուծման ընթացքում արբիտրաժային դատարանի և կողմերի ու վարույթի այլ մասնակիցների միջև հարաբերությունների առաջացումը, զարգացումը և դադարումը: Ընդ որում, միայն այդ նախադրյալների համակցությունն է արբիտրաժային իրավահարաբերությունների առաջացման, զարգացման և դադարման համար հիմք հանդիսանում: Դրանցից որևէ մեկի բացակայության պայմաններում այդ հարաբերությունների, այդ թվում՝ անհրաժեշտ իրավական հետևանքների առաջացումն անհնարին է:

տասխանողի դերում: Վիճակն այլ է արդեն իսկ գոյություն ունեցող վեճի կապակցությամբ արբիտրաժային համաձայնություն կնքելու պարագայում, երբ արդեն հայտնի են վիճելի իրավունքների և պարտականությունների ենթադրյալ կրողները:

Արբիտրաժային հարաբերություններում որպես կողմ հանդես են գալիս քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցները՝ ՀՀ քաղաքացիները (անհատ ձեռնարկատերերը) և իրավաբանական անձինք, օտարերկրյա քաղաքացիները և իրավաբանական անձինք, ինչպես նաև քաղաքացիություն չունեցող անձինք: Հայաստանի Հանրապետությունը և համայնքները քաղաքացիական շրջանառությանը մասնակցում են այլ քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց հետ հավասար հիմունքներով: Իսկ «Օտարերկրյա ներդրումների մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանափակվել է Հայաստանի Հանրապետության մասնակցությամբ օտարերկրյա ներդրումների հետ կապած վեճերն արբիտրաժային կարգով լուծելու հնարավորությունը:

«Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքում ընդհանրապես արբիտրաժային հարաբերություններում որպես կողմ հանդես եկող սուբյեկտների մասին հիշատակում չկա: Հետևաբար՝ օրենքում առանձին հոդվածով պետք է սահմանել, որ կողմերի արբիտրաժային համաձայնության առկայության դեպքում արբիտրաժային դատարան դիմելու կամ արբիտրաժային վարույթում որպես հայցվոր կամ պատասխանող հանդես գալու իրավունք ունեն Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիները և իրավաբանական անձինք, օտարերկրյա քաղաքացիները և իրավաբանական անձինք, ինչպես նաև քաղաքացիություն չունեցող անձինք: Հայաստանի Հանրապետության և համայնքների մասնակցությամբ վեճերն արբիտրաժային կարգով կարող են լուծվել միայն օրենքով և միջազգային համաձայնագրերով նախատեսված դեպքերում:

«Օտարերկրյա ներդրումների մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածում պետք է ավելացնել, որ Հայաստանի Հանրապե-

րով: Ինստիտուցիոնալ արբիտրաժային դատարանները կարող են գործել որևէ կազմակերպության առընթեր (օրինակ՝ Առևտրի միջազգային պալատին առընթեր միջազգային առևտրային արբիտրաժային դատարանը) կամ գործեն որպես ինքնուրույն իրավաբանական անձ (օրինակ՝ Լոնդոնի միջազգային առևտրային արբիտրաժային դատարանը): Ինստիտուցիոնալ արբիտրաժներն կարող են բաժանվել նաև ազգային (վերջիններս, որպես կանոն, ստեղծվում են առևտրաարդյունաբերական պալատներին առընթեր) և միջազգային արբիտրաժային հաստատությունների:

Բացի այդ՝ տեսության մեջ ընդունված է արբիտրաժային դատարանները դասակարգել՝ հիմք ընդունելով վերջիններիս գործառնության ոլորտը, մասնավորապես՝ գործառնության ընդհանուր ոլորտ ունեցող (օրինակ՝ ՌԴ առևտրաարդյունաբերական պալատին (ԱԱՊ) առընթեր միջազգային առևտրային արբիտրաժային դատարանը) և մասնագիտացված արբիտրաժային դատարանների (օրինակ՝ ծովային արբիտրաժը):

Ամեն դեպքում արբիտրաժային դատարաններն արբիտրաժային իրավահարաբերություններում հանդես են գալիս որպես վեճը լուծող մարմին, որն օժտված է սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության իրավազորությամբ:

Սուբյեկտների երկրորդ խումբը վեճի կողմերն են՝ գործին մասնակցող հիմնական անձինք (հայցվորը և պատասխանողը), որոնք գործի ելքում ունեն իրավաբանական շահագրգռվածություն, նյութաիրավական շահ: Կողմերը վիճելի իրավահարաբերության սուբյեկտներ են, որոնք գործի ելքում ունեն հակադիր շահեր: Արբիտրաժային վճռի նյութաիրավական հետևանքները տարածվում են նրանց վրա, և արբիտրաժային ծախսերը կրելու բեռն ամբողջությամբ ընկած է վերջիններիս վրա:

Հարկ է նշել, որ արբիտրաժային համաձայնության կողմերը նույնանում են հետագայում հայցվորի և պատասխանողի հետ: Սակայն արբիտրաժային համաձայնության կնքման պահին անորոշ է, թե հետագայում ով հանդես կգա հայցվորի, ով՝ պա-

նակցել նիստին, որտեղ արբիտրաժային դատարանին և կողմերին հնարավորություն կտրվի նրան հարցեր տալու, ինչպես նաև կողմերը կարող են ներկայացնել փորձագետ-վկաներ՝ քննվող հարցերի շուրջ բացատրություններ տալու նպատակով:

Վկա կարող է լինել ցանկացած անձ, որին հայտնի են քննվող վեճի ճիշտ լուծման համար նշանակություն ունեցող տեղեկություններ և հանգամանքներ: Ընդ որում, արբիտրաժային վարույթի ցանկացած փուլում արբիտրաժային դատարանը կամ կողմն արբիտրաժային դատարանի համաձայնությամբ կարող է դիմել իրավասու դատարան լսումներին ցանկացած անձի՝ որպես վկայի ներկայությունն ապահովելու մասին: Այստեղ հարց է առաջանում, թե դատական աջակցության կարգով արբիտրաժային վարույթին որպես վկա ներգրավված անձը զգուշացվում է արդյոք սուտ ցուցմունք տալու համար ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված պատասխանատվության մասին: Տրամաբանական կլիներ, որ դա այդպես լիներ:

Թարգմանիչ այն անձն է, որը տիրապետում է թարգմանության համար անհրաժեշտ լեզուներին և կողմի միջնորդությամբ կամ արբիտրաժային դատարանի նախաձեռնությամբ ներգրավվում է վարույթ: Հարկ է նշել, որ արբիտրաժային վարույթին թարգմանչի մասնակցության դեպքերը գրեթե բացառվում են, քանի որ լեզվի ազատ ընտրության սկզբունքի իրացման շնորհիվ գործի քննությունը կարելի է իրականացնել երկու կողմերի համար հասկանալի ցանկացած լեզվով:

Արբիտրաժային վարույթում ուրույն դերակատարություն ունեն նաև ներկայացուցիչները, որոնք վիճելի իրավահարաբերության սուբյեկտներ չեն, գործի ելքում ունեցած նրանց շահագրգռվածությունն անմիջականորեն չի բխում վիճելի նյութական հարաբերություններից, այլ գործի քննության մասնակցում են կողմերի իրավունքների և շահերի պաշտպանության նպատակով: Վեճի կողմերն արբիտրաժային վարույթին կարող են մասնակցել ինչպես անձամբ, այնպես էլ ներկայացուցիչների միջոցով: Ընդ որում, կողմի մասնակցությունը գործին չի զրկում

տության մասնակցությամբ ներդրումային վեճերն արբիտրաժային կարգով կարող են լուծվել միջազգային համաձայնագրերով նախատեսված դեպքերում:

Սուբյեկտների երրորդ խումբ են կազմում գործի քննությանն օժանդակող անձինք, որոնք գործի ելքում նյութական շահագրգռվածություն չունեն, վիճելի իրավահարաբերությունների սուբյեկտներ չեն հանդիսանում, և վճռի իրավական հետևանքները նրանց վրա չեն տարածվում: Հարկ է նշել, որ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքում այս սուբյեկտներն առանձին չեն դասակարգվել, դրանց մասին հատուկ հիշատակում չկա: Օրենքը պարզապես սահմանել է փորձագետի նշանակման կարգը (26 հոդվ.):

Արբիտրաժային վարույթում գործի քննությանն օժանդակող սուբյեկտներ են հանդիսանում **փորձագետները, վկաները, ներկայացուցիչները, թարգմանիչները:**

Արբիտրաժային վարույթում որպես **փորձագետ** կարող է հանդես գալ համապատասխան որակավորում ունեցող և օրենքով նախատեսված կարգով արբիտրաժային դատարանի կողմից նշանակված անձը: Եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ, ապա արբիտրաժային դատարանը, գործի քննության ժամանակ հատուկ գիտելիքներ պահանջող հարցերի պարզաբանման նպատակով, կարող է

– նշանակել մեկ կամ մի քանի փորձագետ՝ արբիտրաժային դատարանի կողմից որոշված հարցերի վերաբերյալ եզրակացություն տալու համար,

– պահանջել կողմից փորձագետին տրամադրելու գործին վերաբերող ցանկացած տեղեկություն կամ ուսումնասիրության համար ներկայացնելու գործին վերաբերող փաստաթղթեր, ապրանքներ և այլ գույք կամ այդպիսի փաստաթղթերի, ապրանքների և այլ գույքի ուսումնասիրության հնարավորություն ստեղծելու: Կողմերից մեկի պահանջով կամ արբիտրաժային դատարանի նախաձեռնությամբ փորձագետը պարտավոր է գրավոր կամ բանավոր եզրակացությունը ներկայացնելուց հետո մաս-

Եվ վերջապես, «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 34 և 36-րդ հոդվածներով նախատեսված հիմքերով և կարգով դատարանը կարող է չեղյալ ճանաչել արբիտրաժային վճիռը, ինչպես նաև ճանաչումը և հարկադիր կատարումը մերժել: Օրենքի վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ արբիտրաժային վճիռի վիճարկման վարույթում կամ մինչև վճիռի ճանաչումը և կատարողական թերթ տրամադրելը դատարանը որոշակի ստուգողական գործողություններ է իրականացնում՝ պարզելով, թե կամ արդյոք վճիռը չեղյալ ճանաչելու կամ կատարողական թերթ տրամադրելը մերժելու հիմքեր, թե ոչ¹: Վստահ կարող ենք ասել,

¹ Արբիտրաժային վճիռը կարող է դատարանի կողմից չեղյալ ճանաչվել միայն այն դեպքում, եթե դիմում ներկայացնող կողմն ապացույցներ ներկայացնի այն մասին, որ՝ 1. արբիտրաժային համաձայնության կողմերից մեկը, իր հանդեպ կիրառելի իրավունքի համաձայն, եղել է անգործունակ, կամ արբիտրաժային համաձայնությունը կողմերի ընտրած իրավունքի կամ այդպիսին ընտրած չլինելու դեպքում, ՀՀ օրենսդրության համաձայն, անվավեր է, կամ 2. տվյալ կողմը պատշաճ ձևով տեղեկացված չի եղել արբիտրի նշանակման կամ արբիտրաժի մասին կամ այլ պատճառներով զրկված է եղել իր գործը ներկայացնելու հնարավորությունից, կամ 3. վճիռ է կայացվել այնպիսի վեճի կապակցությամբ, որը նախատեսված չէր արբիտրաժային համաձայնությամբ կամ չի համապատասխանում նրա պայմաններին կամ որոշում է այնպիսի հարցեր, որոնք դուրս են արբիտրաժային համաձայնության սահմաններից, պայմանով սակայն, որ եթե արբիտրաժային համաձայնությամբ նախատեսված մասով կայացված որոշումները կարող են առանձնացվել այն որոշումներից, որոնք դուրս են արբիտրաժային համաձայնության սահմաններից, ապա կարող է չեղյալ ճանաչվել արբիտրաժային դատարանի վճիռի այն մասը, որը ներառում է համաձայնությամբ չնախատեսված հարցեր, կամ 4. արբիտրաժային դատարանի կազմը կամ ընթացակարգը չի համապատասխանել կողմերի արբիտրաժային համաձայնությանը, եթե այդ համաձայնությունը չի հակասում օրենքի պարտադիր դրույթներին, կամ նման համաձայնության բացակայության դեպքում չի համապատասխանել օրենքին, կամ դատարանը պարզի, որ՝ ա) համաձայն ՀՀ օրենսդրության՝ վեճի առարկան ենթակա չէ լուծման արբիտրաժի կողմից, կամ բ) վճիռը հակասում է Հայաստանի Հանրապետության հանրային կարգին:

Արբիտրաժային դատարանի վճիռի ճանաչումը և հարկադիր կատարումը, որը կայացվել է Հայաստանի Հանրապետության տարածքում կամ Օտարերկրյա արբիտրաժային որոշումների ճանաչման և կատարման Նյու-Յորքի կոնվենցիայի անդամ որևէ այլ պետության տարածքում, կարող է մերժվել միայն՝ 1. այն կողմի խնդրանքով, որի դեմ այն ուղղված է, եթե այդ կողմն

նրան գործով ներկայացուցիչ ունենալու իրավունքից: Արբիտրաժում ներկայացուցիչ կարող է լինել ցանկացած անձ, որն ունի դատարանում գործը վարելու պատշաճ ձևակերպված լիազորություն: Իրավաբանական անձանց ղեկավարները կամ նրանց կանոնադրությանը համապատասխան՝ իրավաբանական անձի շահերը ներկայացնելու իրավունք ունեցող այլ անձինք ներկայացուցչությունն իրականացնում են՝ ելնելով պաշտոնական կարգավիճակից կամ աշխատանքային պարտականությունների կատարման բերումով:

Արբիտրաժային իրավահարաբերությունների սուբյեկտների դասակարգման մեջ ուրույն տեղ ունի արբիտրաժին աջակցող և վերահսկող իրավասու դատարանը: Ինչպես նշվել է, «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ արբիտրաժին աջակցող և վերահսկողական գործառույթներն իրականացնում է Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանը¹: Ընդ որում, վերջինս օժանդակում է գործի քննությանը և իրականացնում է դատական վերահսկողություն: Մասնավորապես՝ գործի քննությանն օժանդակելու գործառույթը դրսևորվում է հայցի ապահովման միջոցներ ձեռնարկելու մասին որոշում կայացնելու (9 հոդվ.), արբիտր նշանակելու (11 հոդվ. 3-րդ և 4-րդ մասեր), արբիտրի բացարկի հարցը լուծելու (13 հոդվ. 3-րդ կետ) և արբիտրների լիազորությունների դադարեցման հարցը լուծելու վերաբերյալ որոշում կայացնելու (14 հոդվ.), վարույթին առնչվող ցանկացած փաստաթղթի կամ ապացույցի տրամադրումը պարտադրելու կամ լսումներին ցանկացած անձի՝ որպես վկայի ներկայությունն ապահովելու կամ որևէ այլ կերպ ապացույցներ ձեռք բերելուն օժանդակելու (27 հոդվ.) ձևով:

¹ «Միջնորդ դատարանների և միջնորդ դատավարության մասին» 1998թ. ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածով սահմանվել էր, որ այդ գործառույթներն իրականացնում է միջնորդ դատարանի գտնվելու վայրի առաջին ատյանի դատարանը:

գող իրավահարաբերությունների օբյեկտ կարող է լինել միայն վեճը: Թե՛ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը (18-րդ հոդված), թե՛ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքը (7-րդ հոդված), սահմանում են, որ կողմերի համաձայնությամբ արբիտրաժային դատարանի լուծմանը կարող են հանձնել միայն վեճը: Այստեղ հայցվորը ներկայացնում է պատասխանողին ուղղված իր պահանջները՝ կատարել որոշակի գործողություն, ձեռնպահ մնալ որոշակի գործողություններ կատարելուց, ճանաչել որոշակի իրավահարաբերության առկայությունը կամ բացակայությունը: Սակայն արբիտրաժային իրավահարաբերությունների օբյեկտն ավելի նեղ է, եթե համեմատելու լինենք քաղաքացիադատավարական իրավահարաբերությունների օբյեկտի հետ: Քաղաքացիական դատավարության կարգով կարող են լուծվել քաղաքացիական իրավահարաբերություններից բխող գույքային և ոչ գույքային բնույթի վեճերը: Առևտրային արբիտրաժի պարագայում խոսքը գնում է առևտրային, այդ թվում՝ պայմանագրային և ոչ պայմանագրային հարաբերություններից ծագող վեճերի մասին:

Արբիտրաժում ևս կարելի է, իրավահարաբերությունների համակարգի ընդհանուր օբյեկտից բացի, առանձնացնել արբիտրաժային դատարանի և գործի քննության մասնակիցներից յուրաքանչյուրի միջև իրավահարաբերությունների հատուկ օբյեկտներ (օրինակ՝ գործը լուծելու համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները վեր հանելը և փաստական կազմը պարզելը): Սակայն արբիտրաժային վարություն դրանք կարող են մղվել երկրորդ պլան, քանի որ արբիտրաժային վարությամբ առաջնայինը վեճի կարգավորումն է, որը նաև կարող է լինել ինչպես փոխզիջումների, այնպես էլ արբիտրաժային դատարանին արդարության ընդհանուր սկզբունքների հիման վրա (ex aequo et bono) կամ որպես հաշտարար միջնորդ (amiable compositeur) վեճը լուծելուն լիազորելը:

Արբիտրաժային իրավահարաբերությունների **բովանդակությունն** են կազմում այդ հարաբերությունների մասնակիցների

որ սա դատարանների կողմից արբիտրաժի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու գործառնության ամենավառ դրսևորումն է¹:

Արբիտրաժային իրավահարաբերությունների **օբյեկտը** կողմերի միջև վեճն է՝ **վիճելի նյութական իրավահարաբերությունը**: Հարկ է նշել, որ եթե քաղաքացիական դատավարությունում իրավահարաբերության օբյեկտ կարող է լինել նաև հատուկ վարույթներում պահանջը՝ հաստատելու որոշակի իրավաբանական նշանակություն ունեցող փաստ, անձի իրավական վիճակ կամ անվիճելի իրավունք, ապա առևտրային արբիտրաժում ծա-

---

ապացույցներ ներկայացնի դատարան, որտեղ հայցվում է վճռի ճանաչումը կամ հարկադիր կատարումն այն մասին, որ՝ 1. արբիտրաժային համաձայնության կողմերից մեկը, իր հանդեպ կիրառելի իրավունքի համաձայն, եղել է անգործունակ, կամ արբիտրաժային համաձայնությունը անվավեր է կողմերի ընտրած իրավունքի կամ այդպիսին ընտրած չլինելու դեպքում, վճռի կայացման երկրի օրենսդրությամբ, կամ 2. տվյալ կողմը պատշաճ ձևով տեղեկացված չի եղել արբիտրի նշանակման կամ արբիտրաժի մասին կամ այլ պատճառներով զրկված է եղել իր գործը ներկայացնելու հնարավորությունից, կամ 3. վճիռ է կայացվել այնպիսի վեճի կապակցությամբ, որը նախատեսված չէր արբիտրաժային համաձայնությամբ կամ չի համապատասխանում նրա պայմաններին կամ որոշում է այնպիսի հարցեր, որոնք դուրս են արբիտրաժային համաձայնության սահմաններից՝ պայմանով սակայն, որ եթե արբիտրաժային համաձայնությամբ նախատեսված մասով կայացված որոշումները կարող են առանձնացվել այն որոշումներից, որոնք դուրս են արբիտրաժային համաձայնության սահմաններից, ապա կարող է չեղյալ ճանաչվել արբիտրաժային դատարանի վճռի այն մասը, որը ներառում է համաձայնությամբ չնախատեսված հարցեր, կամ 4. արբիտրաժային դատարանի կազմը կամ ընթացակարգը չի համապատասխանել կողմերի արբիտրաժային համաձայնությանը կամ նման համաձայնության բացակայության դեպքում չի համապատասխանել վճռի կայացման երկրի օրենսդրությանը, 5. վճիռը դեռևս չի դարձել պարտադիր կողմերի համար կամ չեղյալ է ճանաչվել, կամ դրա կատարումը կասեցվել է այն պետության դատարանի կողմից, որտեղ կամ որի իրավունքին համապատասխան՝ կայացվել է այդ վճիռը, կամ դատարանը պարզի, որ՝ ա) համաձայն Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության՝ վեճի առարկան ենթակա չէ լուծման արբիտրաժի կողմից, կամ բ) վճիռը հակասում է Հայաստանի Հանրապետության հանրային կարգին:

¹ Հարկ է նշել, որ արբիտրաժային դատավարության նկատմամբ ընթացակարգային հսկողության որոշ տարրեր նկատվում են նաև ԱԱԴ նախագահի լիազորություններում (հիարկե, եթե մենք նկատի ունենք մշտապես գործող արբիտրաժային դատարանները):

- արբիտրաժային քննության ընթացակարգային կանոններ սահմանելը կամ որևէ արբիտրաժային կանոնակարգի ընտրությունը,

- վեճի էության նկատմամբ կիրառելի նորմերի ընտրությունը (որևէ ազգային իրավունքին կամ իրավական համակարգին հղում կատարելը) կամ արբիտրաժային դատարանին վեճը ex aequo et bono լուծելուն լիազորելը:

Կողմերի **գործառության իրավունքներն** (պարտականություններն) են՝

- պահանջներ ներկայացնելը, այդ թվում՝ հակընդդեմ հայց հարուցելը,

- ապացույցներ ներկայացնելը և դրանց հետազոտմանը մասնակցելը,

- բացարկներ հայտնելը,

- արբիտրաժային դատարանին կամ վերջինիս թույլտվությամբ վարույթի այլ մասնակիցներին հարցեր, բացատրություններ տալը,

- միջնորդություններ անելը,

- գործի քննության ընթացքում ծագող բոլոր հարցերի վերաբերյալ սեփական փաստարկները ներկայացնելը,

- այլ անձանց միջնորդությունների և փաստարկների դեմ առարկելը,

- արբիտրաժային վարույթին անձամբ կամ ներկայացուցչի միջոցով մասնակցելը,

- հաշտության համաձայնություն կնքելը,

- արբիտրաժային վարույթը դադարեցնելը,

- արբիտրաժային դատարանի վճիռը չեղյալ ճանաչելու պահանջով իրավասու դատարան դիմելը,

- արբիտրաժային դատարանի վճռի հիման վրա կատարողական թերթ ստանալու խնդրանքով իրավասու դատարան դիմելը:

Արբիտրաժային դատարանի համար վերը թվարկած կազմակերպական իրավունքներն ու պարտականությունները ծա-

սուբյեկտիվ իրավունքների ու պարտականությունների ամբողջությունը: Ընդ որում, առևտրային արբիտրաժի ոլորտում առաջացող իրավահարաբերությունների սուբյեկտների իրավունքներն ու պարտականությունները ի վերջո հանգում են որոշակի

(դատավարական կամ պրոցեսուալ բնույթի) գործողություններ կատարելու կամ չկատարելու հնարավորության, և, ելնելով կոնկրետ այն հանգամանքից, թե դրանք ինչ նպատակի են ուղղված, իրավունքները (պարտականությունները) կարելի է դասակարգել երկու խմբի՝ կազմակերպական և գործառությանի (\$ուսկցիոնալի): Հարկ է նշել, որ դասակարգման այս շրջանակներում կարելի է դիտարկել արբիտրաժային իրավահարաբերությունների հիմնական սուբյեկտ (արբիտրաժային դատարանի) իրավունքներն ու պարտականությունները:

Սուբյեկտների վերջին խումբը կազմող պետական դատարանների կազմակերպական գործառությունները, ելնելով իրավահարաբերության բնույթից, կարող են փոխակերպվել օժանդակի, ինչը բխում է վերջինիս կողմից իրականացվող առանձին գործողությունների բնույթից

Կողմերի **կազմակերպական իրավունքներն** (պարտականություններն) են՝

- արբիտրներ նշանակելը կամ ընտրելը (արբիտրաժի կազմի ձևավորումը),

- արբիտրների թեկնածության համար պարտադիր պայմաններ սահմանելը,

- արբիտրների թվաքանակ սահմանելը,

- արբիտրաժի վայրի ընտրությունը,

- արբիտրաժի լեզվի ընտրությունը,

- արբիտրաժային դատավարության ժամանակացույցը որոշելը,

- լսումների իրականացման կարգը (բանավոր կամ փաստաթղթային) որոշելը,

- վարույթի իրականացման կարգը (գաղտնի կամ հրապարակային) որոշելը,

առևտրային արբիտրաժի պարագայում չեն կարող կիրառվել: Այսպես օրինակ՝ կողմերի փոփոխությունը քաղաքացիական դատավարությունում: Ինչպես գիտենք, դատարանն իրավունք ունի ոչ պատշաճ կողմին փոխարինել պատշաճով: ԴՅ Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 31-րդ հոդվածը սահմանում է դրա իրականացման կարգը: Այս նորմը չի կարող կիրառվել արբիտրաժում, քանի որ արբիտրաժային վարույթի հիմքն արբիտրաժային համաձայնությունն է, որն անմիջականորեն արտահայտում է կողմերի կամքը: Արբիտրաժային դատարանն իրավունք չունի որևէ մեկին, առանց նրա համաձայնության, մասնակից դարձնել գործի քննությանը:

Առևտրային արբիտրաժի ոլորտում պետական իրավասու դատարանների լիազորությունների դասակարգումն օժանդակողի և գործառույթայինի առավելապես կախված է արբիտրաժի կողմից վեճը քննելու կամ տվյալ գործով վճիռ կայացնելու հանգամանքից: Պետական դատարանների օժանդակ լիազորությունների շարքում կարելի է առանձնացնել (հայցի կամ ապացույցների) ապահովման միջոցների կիրառումը, այդ թվում՝ դատական աջակցությունն ապացույցներ ձեռք բերելիս, ինչպես նաև կողմերի կազմակերպական իրավունքների ու պարտականությունների իրականացմանը նպաստելը, մասնավորապես՝ արբիտրներ նշանակելը, բացարկների հարցը լուծելը և այլն:

Դատարանների գործառույթային լիազորությունները հիմնականում հանգում են արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու, արբիտրաժային վճռով կատարողական թերթ տրամադրելու կամ ճանաչումը և հարկադիր կատարումը մերժելուն: Ամեն դեպքում արբիտրաժային իրավահարաբերություններում դատարանի գլխավոր առաքելությունն արբիտրաժին աջակցելը, ինչպես նաև օրենքով սահմանված կարգով վարույթի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելն է, որը վերջինիս իրականացնում է իրեն վերապահված լիազորությունների շրջանակներում:

գում են միայն այն դեպքերում, երբ կողմերը նշված հարցերի շուրջ համաձայնություն ձեռք չեն բերում կամ դրանց լուծումը թողնում են արբիտրաժի հայեցողությանը: Այսպես՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ԴՅ օրենքի 20-րդ հոդվածի համաձայն՝ կողմերն իրենց հայեցողությամբ կարող են համաձայնության գալ արբիտրաժի վայրի վերաբերյալ: Այդպիսի համաձայնության բացակայության դեպքում արբիտրաժի վայրը որոշում է արբիտրաժային դատարանը՝ հաշվի առնելով գործի հանգամանքները, ներառյալ՝ կողմերի համար հարմարությունը: Կամ՝ օրենքի 22-րդ հոդվածի համաձայն՝ կողմերն իրենց հայեցողությամբ կարող են պայմանավորվել արբիտրաժային վարույթի ընթացքում կիրառվող լեզվի (լեզուների) շուրջ: Կիրառվող լեզվի ընտրության վերաբերյալ համաձայնության բացակայության դեպքում արբիտրաժային դատարանն ինքն է որոշում արբիտրաժի ժամանակ կիրառելի լեզուն (լեզուները) և այլն:

Արբիտրաժային դատարանի գործառույթային իրավունքներն (պարտականություններն) են՝

- հայցի (առաջադրված պահանջների) հիմքն ու առարկան պարզելը,
- հայցի կամ ապացույցների ապահովման միջոցների կապակցությամբ որոշումներ կայացնելը,
- ապացուցման առարկան կամ ապացուցման ենթակա փաստերի շրջանակը որոշելը,
- անհրաժեշտ ապացույցներ պահանջելը, դրանք հետազոտելն ու գնահատելը,
- կողմերի և վարույթի այլ մասնակիցների միջնորդությունները լուծելը,
- վեճի լուծումն ու գործով վճիռ կայացնելը:

Հարկ է նշել, որ արբիտրաժի գործառնական իրավունքներն ու պարտականությունները համընկնում են պետական դատարանների գործառնական լիազորությունների հետ: Սակայն պետական դատարանների մի շարք լիազորություններ ընդհանրապես անհամատեղելի են արբիտրաժային վարույթում և

հանձնելու հնարավորության մասին: Հետևաբար, արբիտրաժային դատարանի իրավասության հարցը որոշելիս դատավարության օրենքով որպես ելակետ ընդունվում է վեճը դատարանին ընդդատյա լինելու հանգամանքը: Ընդ որում, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 18-րդ հոդվածում կողմերի փոխադարձ համաձայնությամբ այն արբիտրաժի լուծմանը հանձնելու հնարավորությունը սահմանելիս եզրույթաբանական տեսանկյունից ավելի ճիշտ կլիներ օգտագործել «դատարանի իրավասությանը կամ ենթակայությանը վերապահված վեճը» բառակապակցությունը: Գործող ձևակերպման պայմաններում օրենսդիրն անհարկի խառնաշփոթ է մտցնում դատական ենթակայության և ընդդատության կանոնների միջև, քանի որ ենթակայությունը սահմանում է, թե որ գործերը կարող են քննվել դատական կարգով, իսկ ընդդատությունը՝ թե կոնկրետ որ դատարանը պետք է գործը քննի: Գիշտ է, իրավաբանական գրականության մեջ կարծիք է արտահայտված առ այն, որ առարկայական ընդդատությունն ու ենթակայությունը համարժեք իստիտուտներ են, սակայն քննարկվող հոդվածում առարկայական ընդդատության մասին նշում չկա¹:

Բացի այդ՝ արբիտրաժային ենթակայությունն ու ընդդատությունը, ի տարբերություն ՀՀ քաղաքացիական դատավարության նույնանուն ինստիտուտների, միմյանցից անջատ դիտարկել չի կարելի: Դրանք միմյանցից առանձնացնելու պարագայում մենք արհեստական խոչընդոտներ ենք ստեղծում արբիտրաժի իրավասությունը բնորոշելու հարցում: Ավելին, արբիտրաժային ենթակայությունը տեսակների դասակարգելը ևս ճիշտ չէ: Արբիտրաժային ենթակայությունը քաղաքացիական դատավարության իրավունքի գիտությունում համարվում է բացառապես պայմանագրային բնույթի ինստիտուտ: Այսինքն՝ այն իր էությամբ պայմանագրային է, քանի որ արբիտրաժային դա-

¹ Ст'я Коршунов Н.М., Мареев Ю.А. Гражданский Процесс. Москва: Омега-А, 2007, էջ 63. Гражданский Процесс. Учебник (под. ред. М.К. Треушникова.) - М. ООО Городец-Издат. 2001, էջ 74:

ԳԼՈՒԽ IV ԱՐԲԻՏՐԱԺԱՅԻՆ ԵՆԹԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

§1. Արբիտրաժային ենթակայության հասկացությունը

Սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության խնդրով որևէ մարմին դիմելու պարագայում առաջին հերթին գործնական կարևորություն է ձեռք բերում ենթակայությունը որոշելու հարցը: Քանի որ Հայաստանի Հանրապետությունում սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության իրավասությամբ օժտված են տարբեր մարմիններ, որոնք իրենց կարգավիճակով և այլ հատկանիշներով եականորեն տարբերվում են միմյանցից, ապա ենթակայությունն առաջին հերթին կանխորոշում է իրավաբանական գործերի այն շրջանակը, որոնք կարող են հանձնվել կոնկրետ մարմնի լուծմանը: Այսինքն՝ ենթակայությունը մաս իրավաբանական գործերը լուծելու առումով կոնկրետ մարմնի իրավասությունը որոշող ինստիտուտ է: Ենթակայությունը կարելի է համարել իրավասության տարր, քանի որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարությունում ենթակայության և ընդդատության ինստիտուտների միջոցով է որոշվում քաղաքացիաիրավական վեճը կոնկրետ դատարանի կողմից լուծելու հնարավորության հարցը: Ընդ որում, արբիտրաժային ենթակայությունը սերտորեն կապված է դատական ենթակայության և ընդդատության ինստիտուտների հետ:

Դատական ենթակայությունը սահմանում է դատարանների իրավասությանը վերապահված գործերի շրջանակը, իսկ ընդդատության ինստիտուտի միջոցով իրականացվում է քաղաքացիական գործերի բաշխումը միևնույն օղակի կոնկրետ դատարանների միջև: Արբիտրաժային քննության առարկա հանդիսացող գործերի շրջանակը սահմանելիս ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում (հոդված 18) խոսվում է դատարանին ընդդատյա վեճն արբիտրաժային դատարանի լուծմանը

հունով կարող է ուղղակի նախատեսվել վեճն արբիտրաժային կարգով լուծելու հնարավորություն (այս դեպքում կողմերն ընդամենն ընտրում են իրավունքների պաշտպանության արբիտրաժային ձևը) կամ էլ վեճը ad hoc արբիտրաժին հանձնելու հանգամանքը: Նման պայմաններում անիմաստ է տարանջատել արբիտրաժային ենթակայությունն ու ընդդատությունը: Հակառակ պարագայում ստացվում է, որ ենթակայությունը հրամայական է (քանի որ արբիտրաժի լուծմանը ենթակա վեճերի շրջանակը սահմանող նորմերն իմպերատիվ են), իսկ ընդդատությունը՝ պայմանագրային:

Մեր կարծիքով, արբիտրաժային դատարանի մոտ վեճը լուծելու իրավասությունն առաջանում է այն դեպքում, երբ կողմերը փոխադարձ համաձայնությամբ ՀՀ օրենսդրության համաձայն արբիտրաժային քննության առարկա հանդիսացող վեճը հանձնում են արբիտրաժային դատարանի լուծմանը (լինի դա ինստիտուցիոնալ կամ մշտապես գործող, թե ad hoc): Այսինքն՝ վեճն արբիտրաժի լուծմանը հանձնելու վերաբերյալ կողմերի կամահայտությունը պետք է դրսևորվի ՀՀ օրենսդրությանը համապատասխան, քանի որ հակառակ պարագայում իրավական ցանկալի հետևանքների առաջացումը կբացառվի:

Հետևում է, որ արբիտրաժային ենթակայությունը ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված արբիտրաժային քննության առարկա հանդիսացող հնարավոր այն վեճերի շրջանակն է, որը կողմերի փոխադարձ համաձայնությամբ կարող է հանձնվել արբիտրաժային դատարանի լուծմանը:

Խախտված կամ վիճարկվող իրավունքների պաշտպանության ձևերն ուսումնասիրելիս արբիտրաժային ենթակայությունը պետք է ուսումնասիրել բացառապես պայմանագրային բնույթի ինստիտուտի շրջանակներում՝ հաշվի առնելով ՀՀ օրենսդրությամբ ամրագրված հրամայական պահանջները:

տարանի մոտ վեճը լուծելու իրավասությունն առաջանում է միայն կողմերի փոխադարձ համաձայնության, այն է՝ արբիտրաժային համաձայնության առկայության պարագայում: Նման համաձայնության առկայությունն իրավական որոշակի հետևանքներ է առաջացնում նաև քաղաքացիական դատավարությունում (օրինակ՝ հայցը թողնվում է առանց քննության): Սակայն արբիտրաժային քննության առարկա հանդիսացող վեճերի շրջանակը սահմանող նորմերն իմպերատիվ բնույթի են և դրանց խախտումը հանգեցնում է կամ արբիտրաժային վճռի ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը մերժելուն, կամ էլ վճիռը չեղյալ ճանաչելուն: Հետևաբար, դատարանի բացառիկ ենթակայությանը վերապահված գործերն արբիտրաժային դատարանի իրավասությանը վերապահվել չեն կարող (օրինակ՝ վարչարավական, հողային և պետախիշխանական ենթակարգության վրա հիմնված այլ իրավահարաբերություններից): Վեճն արբիտրաժի լուծմանը հանձնելու մասին կողմերի կամահայտությունը կարող է դրսևորվել միայն արբիտրաժային ենթակայության վերապահված վեճերի շրջանակներում:

Եթե արբիտրաժային քննության առարկա հանդիսացող գործերի շրջանակը սահմանված է ՀՀ օրենսդրությամբ ամրագրված հրամայական նորմերով, ապա վեճը կոնկրետ արբիտրաժի լուծմանը հանձնելու վերաբերյալ հարցը որոշվում է կողմերի փոխադարձ համաձայնությամբ: Հարցի նման կարգավորվածությունը կարող է տպավորություն ստեղծել, թե արբիտրաժային ենթակայությունը սահմանվում է ՀՀ օրենսդրությամբ, իսկ ընդդատությունը՝ կողմերի համաձայնությամբ: Սակայն նման մոտեցումն արդարացված համարել չի կարելի: Վեճը լուծելու հարցում արբիտրաժային դատարանի իրավասությունը որոշելիս ենթակայությունն ու ընդդատությունն առանձնացնել չի կարելի: Ճիշտ է, կողմերը կարող են փոխադարձ համաձայնությամբ վեճը հանձնել մշտապես գործող որևէ արբիտրաժային դատարանի կամ հաստատության լուծմանը, սակայն չպետք է մոռանալ, որ արբիտրաժային համաձայնությամբ կամ վերապա-

գործերի շրջանակը որոշելու հարցում առաջին հերթին պետք է ուշադրություն դարձնել «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 4-րդ մասին, որի համաձայն՝ «առևտրային» հասկացությունը ներառում է առևտրային բնույթի բոլոր հարաբերությունները՝ ինչպես պայմանագրային, այնպես էլ ոչ պայմանագրային: Առևտրային բնույթի հարաբերությունները մասնավորապես ներառում են հետևյալ գործարքները՝ բանկերի կամ այլ ֆինանսական կազմակերպությունների և նրանց հաճախորդների միջև կնքված, ապրանքների ու ծառայությունների մատակարարման և փոխանակման, առևտրային ներկայացուցչության կամ գործակալման, ֆակտորինգի, վարձակալության, աշխատանքների կատարման, խորհրդատվության, նախագծման, լիցենզային, ներդրման, ֆինանսավորման, ապահովագրության, շահագործման կամ կոնցեսիայի, համատեղ ձեռնարկատիրության կամ արդյունաբերական, ձեռնարկատիրական համագործակցության այլ ձևերի, ծովային, օդային, երաթուղային և ավտոմոբիլային փոխադրումների: Այսինքն՝ առևտրային արբիտրաժային կարգով լուծվում են վերը նշված իրավահարաբերություններից բխող վեճերը: Սակայն ըստ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի՝ դատարանին ընդդատյա վեճը մինչև գործն ըստ էության լուծող դատական ակտ կայացնելը կողմերի համաձայնությամբ կարող է հանձնվել արբիտրաժային տրիբունալի լուծմանը: Այս պարագայում ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքն արբիտրաժի իրավասությանն է վերապահել քաղաքացիական իրավահարաբերություններից բխող վեճերը (ինչպես գույքային բնույթի, այնպես էլ ոչ գույքային, այդ թվում՝ նախապայմանագրային ցանկացած վեճ): Քաղաքացիական իրավունքով են կարգավորվում նաև ընտանեկան, աշխատանքային, բնական պաշարների օգտագործման և շրջակա միջավայրի պահպանության ոլորտներում ծագող և քաղաքացիաիրավական կարգավորման առանձնահատկություններ պարունակող գույքային հարաբերությունները, եթե այլ բան նախատեսված չէ ընտանեկան, աշ-

§2. Արբիտրաժային ենթակայության վերապահված գործերի շրջանակը

Ի տարբերություն քաղաքացիական դատավարության, որտեղ գործում է դատական պաշտպանության անսահմանափակ իրավունք, արբիտրաժային կարգով կարող են քննվել և լուծվել միայն որոշակի իրավահարաբերություններից բխող վեճերը: Եթե քաղաքացիական դատավարությունում հիմնական պահանջ է համարվում վեճի դատական ենթակայությունը և կողմի ներկայացրած պահանջի իրավաչափությունը, ապա առևտրային արբիտրաժում վերը նշվածի դրսևորումը խիստ սահմանափակված է: Առևտրային արբիտրաժի իրավասությանը վերապահված գործերի շրջանակը նախևառաջ պայմանավորված է արբիտրաժային ենթակայությամբ և հանրային կարգի սահմանափակումներով: Ընդ որում, գործող օրենսդրությամբ քննարկվող հարցն այնքան վերացական և անորոշ կերպով է կարգավորված, որ խնդիրների կամ որոշակի հակասությունների առաջացումն անխուսափելի է:

«Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածի 4-րդ կետի համաձայն՝ վերոնշյալ օրենքի գործողությունը չի բացառում Հայաստանի Հանրապետության մեկ այլ օրենքի գործողություն, որի համաձայն՝ որոշակի վեճեր չեն կարող հանձնվել արբիտրաժի լուծմանը կամ կարող են հանձնվել արբիտրաժի լուծմանը այն դրույթներին համապատասխան, որոնք սահմանված չեն նշված օրենքով: Հետևում է, որ արբիտրաժային կարգով չեն կարող լուծվել որոշակի խումբ իրավահարաբերություններից բխող գործեր, որոնք վերապահված են դատարանի բացառիկ իրավասությանը: Իսկ այդ իրավահարաբերությունների ցանկը և գործերի շրջանակն արբիտրաժի օրենքով չի սահմանվում: Դրանց մասին մենք կարող ենք դատողություններ անել միայն համադրելով ՀՀ օրենսդրական տարբեր ակտերի դրույթները: Արբիտրաժային քննության առարկա հանդիսացող

վեճերը կարող են լուծվել արբիտրաժային կարգով: Նման մոտեցումն արդարացի համարել չի կարելի: Հակառակ դեպքում, բացը լրացնելու համար ՀՀ օրենսդիրը պետք է առանձին, այսպես կոչված, «ոչ առևտրային» արբիտրաժի մասին օրենք ընդունի: Նման պարագայում էլ այս երկու օրենքների նորմերն անխուսափելիորեն նույնությամբ կրկնելու են միմյանց:

Հարկ է նշել, որ արբիտրաժի մասին օրենքից այս առումով շահեկանորեն տարբերվում էր «Միջնորդ դատարանների և միջնորդ դատավարության մասին» 1998թ. ՀՀ օրենքը, որի «Միջնորդ դատարանի իրավասությունը» վերտառությամբ 5-րդ հոդվածով սահմանվում էր միջնորդ դատարանի ենթակայությանը վերապահված գործերի շրջանակը¹:

Արբիտրաժային դատարանի ենթակայությանը վերապահված գործերի շրջանակը չսահմանելու հետևանքով հակասություններ կարող են առաջանալ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության, վարչական դատավարության օրենսգրքերի, արբիտրաժի մասին օրենքի և այլ իրավական ակտերի միջև: Սնանկության գործերն իրենց բնույթով գույքային են, և այստեղից հարց է ծագում, թե դրանք արդյոք կարող են արբիտրաժային

¹ Այդ հոդվածի համաձայն՝ միջնորդ դատարանը լուծում էր ՀՀ քաղ. դատ. օրենսգրքին համապատասխան Հայաստանի Հանրապետության դատարանների իրավասությանը ենթակա գույքային վեճերը, բացառությամբ պետաիրավական, վարչաիրավական, հարկային և այլ իշխանական ենթակայության վրա հիմնված, ինչպես նաև ալիմենտային իրավահարաբերություններից ծագող վեճերի և իրավաբանական անձանց ու քաղաքացիների սնանկության գործերի: Հետևում է, որ օրենքն ուղղակիորեն նախատեսում էր, ամունաընտանեկան իրավահարաբերություններից բխող գույքային վեճերը կարող էին լուծվել արբիտրաժային կարգով: Սակայն «Միջնորդ դատարանների և միջնորդ դատավարության մասին» 1998թ. ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածով սահմանվում էր, որ մշտապես գործող միջնորդ դատարաններ կարող են ստեղծվել առևտրաարդյունաբերական պալատներին, բորսաներին, հրապարակային սակարկություններ իրականացնող կազմակերպություններին, ՀՀ բանկերի միությանը և այլ կազմակերպություններին առընթեր: Նման մոտեցումը ևս ճիշտ չէր, քանի որ առնվազն զարմանալի կլիներ, որ առևտրաարդյունաբերական պալատներին, բորսաներին կամ ՀՀ բանկերի միությանը առընթեր միջնորդ դատարանն ամունաընտանեկան հարաբերություններից բխող գույքային վեճ քններ:

խատանքային, հողային, բնապահպանական և այլ հատուկ օրենսդրությամբ (ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1 հոդվ., կետ 4): Հետևաբար՝ քաղաքացիական իրավունքով կարգավորվող գույքային, այդ թվում՝ իրավունքի սուբյեկտների միջև նյութական բարիքների ստեղծման, ձեռքբերման, տիրապետման, օգտագործման, տնօրինման, կառավարման և փոխանցման կապակցությամբ առաջացող և ապրանքադրամական բնույթ ունեցող հասարակական հարաբերություններից բխող վեճերը կարող են լուծվել արբիտրաժային կարգով, եթե այդ հարաբերությունները հիմնված չեն մեկ կողմի՝ մյուսի վարչական կամ այլ իշխանական ենթակայության վրա¹:

Հարկ է նշել, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի և «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի միջև որոշակի անհամապատասխանություններ կան: Ընդ որում, արբիտրաժի օրենքով անհարկի սահմանափակվել է այն իրավահարաբերությունների ցանկը, որոնցից բխող վեճերը կարելի է հանձնել արբիտրաժային դատարանի լուծմանը:

Առևտրային արբիտրաժային կարգով կարող են լուծվել առևտրային իրավահարաբերություններից բխող վեճերը, իսկ քաղաքացիական օրենսդրությամբ կարգավորվող, այդ թվում՝ ընտանեկան և այլ հարաբերություններից ծագող գույքային վեճերի լուծման հարցն անտեսվել է: Այս առումով օրենսդիրը թույլ է տվել եական բացթողում օրենքի վերտառությունը որոշելու հարցում: Ավելի ճիշտ կլիներ, որ ՀՀ օրենսդիրն օրենքի վերտառությունից հաներ «առևտրային» բառը, որը կկարգավորեր ինչպես առևտրային, այնպես էլ քաղաքացիաիրավական բնույթի այլ իրավահարաբերություններից բխող վեճերն արբիտրաժային կարգով լուծելու հարցը, այլապես նման ձևակերպումից հետևում է, որ միայն առևտրային հարաբերություններից բխող

¹ Քաղաքացիական օրենսդրությամբ չեն կարգավորվում մեկ կողմի՝ մյուսի վարչական կամ այլ իշխանական ենթակայության վրա հիմնված գույքային, այդ թվում՝ հարկային, ֆինանսական, և վարկային հարաբերությունները, եթե օրենսդրությամբ այլ բան չի նախատեսված (ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1 հոդվ., կետ 6):

րավական հարաբերություններից ծագող պայմանագրային կամ ոչ պայմանագրային բնույթի վեճերը, բացառությամբ պետաիրավական, վարչաիրավական, հարկային և այլ իշխանական ենթակայության վրա հիմնված, ինչպես նաև ալիմենտային իրավահարաբերություններից ծագող վեճերի և քաղաքացիների ու իրավաբանական անձանց սնանկության գործերի»:

Սեր կարծիքով, ալիմենտային իրավահարաբերություններից ծագող վեճերի կողքին կարելի է ավելացնել նաև կտակային իրավահարաբերություններից ծագող վեճերը, քանզի արբիտրաժային կարգով վերջիններիս լուծումը նույնպես ենթակա է սահմանափակումների, ինչը գործող օրենքում նույնպես տեղ չի գտել¹:

¹ Նման մոտեցումը պայմանավորված է կտակային իրավահարաբերություններին նոտարի մասնակցության հանգամանքով, որը պետական պաշտոնատար անձ է:

կարգով լուծվել, թե ոչ: Արբիտրաժային կարգով չեն կարող լուծվել նաև հանրային-իրավական հարաբերություններից բխող գործերը, ինչի վերաբերյալ արբիտրաժի օրենքում ևս նշում չկա: Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու դրանց պաշտոնատար անձանց վարչական և նորմատիվ ակտերի, գործողությունների կամ անգործության դեմ ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց դատական պաշտպանության իրավունքի իրականացման կարգը սահմանվել է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով¹, որը կողմերի համաձայնությամբ վեճն արբիտրաժային դատարանին հանձնելու հնարավորության վերաբերյալ որևէ դրույթ չի պարունակում: Քանի որ դատական քննության ընթացքում դատավարության մասնակիցները կարող են իրականացնել միայն այն գործողությունները, որոնք ուղղակիորեն նախատեսված են օրենքով, ուստի՝ ՀՀ վարչական դատարանի իրավասությանը վերապահված գործերը չեն կարող լուծվել արբիտրաժային կարգով:

Հարկ է նշել, որ բոլոր թերություններով հանդերձ՝ «Միջնորդ դատարանների և միջնորդ դատավարության մասին» 1998թ.ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածով սահմանել էր, որ միջնորդ դատարանի իրավասությանը ենթակա գործերի շրջանակը և այս ոլորտում որոշակիություն էր մտցրել:

Այս ամենի փոխարեն, «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ՝ «Արբիտրաժային տրիբունալի իրավասությունը» գլխում խոսք է գնում միայն արբիտրաժային տրիբունալի կողմից իր իրավասության, արբիտրաժային համաձայնության առկայության կամ վավերականության, ինչպես նաև հայցի ապահովման միջոցների կիրառման վերաբերյալ որշում կայացնելու մասին, այն էլ բավական անորոշ ձևակերպումներով: Այդ իսկ պատճառով «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքում առանձին հոդվածով պետք է սահմանվի:

«Կողմերի համաձայնությամբ արբիտրաժային դատարանի լուծմանը կարող են հանձնվել առևտրային և այլ քաղաքացիաիրավական հարաբերությունները»:

¹ Ընդունվել է 2007թ. դեկտեմբերի 4-ին:

Համաձայնությունն առանձնակի կարևորվում է միջազգային առևտրային արբիտրաժում, քանի որ այստեղ վեճերի լուծման հետ կապված իրավահարաբերություններն ավելի բարդ ու բազմաբովանդակ բնույթ են ձեռք բերում: Անկարելի է անտեսել արբիտրաժային համաձայնությունների դերն արբիտրաժային պրակտիկայում, որոնք, կարելի է ասել, հանդիսանում են միջազգային առևտրային արբիտրաժի անկյունաքարը: Մասնավորապես, հենց այս համաձայնությունների կնքումով է կանխորոշվում և լուծվում այնպիսի իրավական հետևանքների առաջացումը, որոնք կապված են վեճը առևտրային արբիտրաժային կարգով քննելու և լուծելու, գործի քննության կարգի, վճռի կայացման և կատարման հետ: Այսպես՝ արբիտրաժային համաձայնության ճիշտ կնքումից է կախված՝

1. պետությունների կողմից արբիտրաժային համաձայնությունների օրինականության ճանաչումը (իհարկե, դատական ստուգման արդյունքում) և հարկադիր կատարումը՝ արբիտրաժին հարկադրելը,

2. արբիտրաժային համաձայնության առկայության պարագայում վեճի դատական քննության անհնարինությունը, և դատարանի պարտականությունը՝ կողմերին հարկադրելու արբիտրաժի (ՀՀ ՔԴՕ 103-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ դատարանը հայցը թողնում է առանց քննության, եթե կողմերից մեկը հղում է կատարում տվյալ վեճն արբիտրաժային դատարանի քննությանը հանձնելու՝ կողմերի միջև առկա համաձայնությանը, և արբիտրաժային դատարան դիմելու հնարավորությունը չի վերացել),

3. օտարերկրյա արբիտրաժային վճիռների ճանաչումը (1958թ. Նյու-Յորքի համաձայնագրին և ՀՀ ՔԴՕ 247⁷-րդ հոդվածին համապատասխան),

4. առանց գործի կրկնակի քննության՝ օտարերկրյա արբիտրաժային վճիռների հարկադիր կատարումը:

Ցավոք, սկզբնական ժամանակաշրջանում իրավաբանական պրակտիկայում արբիտրաժային համաձայնությունների

ԳԼՈՒԽ V ԱՐԲԻՏՐԱԺԱՅԻՆ ՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

§1. Արբիտրաժային համաձայնության հասկացությունը և տեսակները

Անկարելի է որևէ երևույթի մասին ամբողջական պատկերացում ունենալ՝ առանց վերջինիս էությունը կազմող տարրերի և հիմնական ինստիտուտների ուսումնասիրության: Բացառություն չէ նաև առևտրային արբիտրաժը, որի առանցքային, ելակետային ինստիտուտը արբիտրաժային համաձայնությունն է: Վերջինիս գոյությունը հատկապես կարևորում են պայմանագրային տեսության կողմնակիցները: Նրանք, մասնավորապես, գտնում են, որ արբիտրաժային համաձայնությունը ոչ միայն կանխորոշում է արբիտրաժային քննության ընթացակարգը, այլև այս ինստիտուտի շարժիչ ուժն է: Արբիտրաժային համաձայնությունից ուղղակիորեն կախված են իրավունքների պաշտպանության արբիտրաժային ձևի մյուս ինստիտուտների գործառնությունը: Այս ինստիտուտը պայմանավորում է արբիտրաժի զարգացումն ու գոյությունը:

Արբիտրաժային համաձայնությունը և արբիտրաժային վարույթը գտնվում են բավականին հետաքրքրական հարաբերակցության մեջ: Հանդիսանալով առևտրային արբիտրաժի ինստիտուտ՝ արբիտրաժային համաձայնությունն առանձին դեպքերում հանդես է գալիս որպես արբիտրաժն ածանցող երևույթ: Բացի այդ՝ արբիտրաժային համաձայնությունն արբիտրաժային վարույթում կատարում է նաև կարգավորիչ գործառնույթ: Կողմերն ազատորեն կարող են համաձայնության գալ արբիտրաժի վայրի, լեզվի, ընթացակարգի, կիրառման ենթակա իրավունքի, արբիտրների թվաքանակի և գործնական նշանակություն ունեցող այնպիսի հարցերի շուրջ, որոնք արբիտրաժային քննության ընթացքում միանշանակորեն կարգավորիչ նշանակություն ունեն:

Արբիտրաժային համաձայնությունը կարող է կնքվել ինչպես հիմնական պայմանագրում արբիտրաժային վերապահման, այնպես էլ առանձին պայմանագրի (արբիտրաժային համաձայնագրի) ձևով:

Արբիտրաժային համաձայնությունը կնքվում է գրավոր (օրենքի 7 հոդվ., մաս 2): Համաձայնությունը համարվում է գրավոր ձևով կնքված, եթե դա կատարվել է կողմերի ստորագրությամբ մեկ փաստաթուղթ կազմելով, կամ կնքված է նամակներով, հեռատիպով, հեռագրով, էլեկտրոնային կամ այդպիսի համաձայնության ձևակերպումն ապահովող կապի այլ միջոցների օգտագործմամբ՝ հաղորդումներ փոխանակելու միջոցով կամ հայցի ու պատասխանի վերաբերյալ հաղորդումների փոխանակմամբ, որտեղ մի կողմը վկայակոչում է արբիտրաժային համաձայնության առկայությունը, իսկ մյուս կողմը չի առարկում դրա դեմ:

Պայմանագրում կատարված հղումն այնպիսի փաստաթղթին, որը պարունակում է արբիտրաժային վերապահում, համարվում է արբիտրաժային համաձայնություն այն պայմանով, որ պայմանագիրը կնքված է գրավոր ձևով, և տվյալ հղումը այնպիսին է, որ նշված վերապահումը դարձնում է պայմանագրի մաս: Արբիտրաժային համաձայնությունը համարվում է գրավոր ձևով կնքված նաև, եթե արբիտրաժային համաձայնության մասին մի կողմի գրավոր առաջարկությունը որևէ ձևով ընդունել է մյուս կողմը:

Հարկ է նշել, որ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդվածը, սահմանելով արբիտրաժային համաձայնության հասկացությունը և ձևին ներկայացվող պահանջները, ոչ մի դրույթով չի անդրադարձել համաձայնության տեսակներին և բովանդակությանը: Մինչդեռ արբիտրաժային պրակտիկայում (այդպես էր վարվում նաև «Միջնորդ դատարանների և միջնորդ դատավարության մասին» 1998թ. ՀՀ օրենքի 10-րդ հոդվածը) ընդունված է առանձնացնել՝

մեծ նշանակություն չէր տրվում, ինչի հետևանքով հաճախ դա հանգեցնում էր ոչ ցանկալի հետևանքների առաջացման: Պետք է նշել, սակայն, որ ներկայումս արբիտրաժային համաձայնությունները համապարփակ կարգավորման են ենթարկվել ինչպես միջազգային համաձայնագրերով, այնպես էլ բազմաթիվ ներպետական օրենսդրական ակտերով, ինչը վկայում է վերջինիս դերի բարձրացման և նշանակության կարևորման մասին: Մասնավորապես, Սիացյալ ազգերի կազմակերպության միջազգային առևտրի իրավունքի հանձնաժողովի (ՄԱԿՄԱԻՀ) նուշային օրենքի դրույթները զարգացնելով՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդվածը սահմանում է, որ արբիտրաժային համաձայնությունը պայմանագրային կամ ոչ պայմանագրային բնույթի իրավահարաբերությունների կապակցությամբ կողմերի միջև կնքված համաձայնություն է՝ առկա կամ հնարավոր բոլոր կամ առանձին վեճերը արբիտրաժի լուծմանը հանձնելու մասին¹:

¹ Պետք է նշել նաև, որ «Միջնորդ դատարանների և միջնորդ դատավարության մասին» 1998թ. ՀՀ օրենքն իր 7-ից 10-րդ հոդվածներով նույնպես համապարփակ կարգավորման էր ենթարկել միջնորդ համաձայնությունների կնքման հետ կապված բոլոր հարցերը՝ սահմանելով, որ միջնորդ համաձայնությունը կարող է կնքվել ինչպես առանձին պայմանագրի (միջնորդ պայմանավորվածություն), այնպես էլ հիմնական պայմանագրում վերապահման (միջնորդ վերապահում) ձևով: ՀՀ օրենքը սահմանում էր նաև միջնորդ համաձայնությունների կնքման կարգը, ձևը, վերջինիս բովանդակությանը ներկայացվող պահանջները, ինչպես նաև տարբերակում է միջնորդ համաձայնությունների տեսակները: Մասնավորապես, ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի համաձայն՝ միջնորդ համաձայնությունը կնքվում էր գրավոր: Միջնորդ համաձայնությունը կնքված էր համարվում, եթե դա կատարվել էր կողմերի ստորագրած մեկ փաստաթուղթ կազմելով կամ կնքված էր նամակներով, հեռախոսագրով, հեռագրով կամ այդպիսի համաձայնության ամրագրումն ապահովող կապի այլ միջոցների օգտագործմամբ՝ հաղորդումներ փոխանակելու միջոցով: Այս կանոնները չպահպանելու դեպքում միջնորդ համաձայնությունն առոչինչ էր: Անցնելով միջնորդ համաձայնության բովանդակությանը՝ օրենքի 9-րդ հոդվածը սահմանում է, որ միջնորդ համաձայնության մեջ պետք է նշվեն՝ 1. միջնորդ դատարանի կազմավորման կարգը և դրա խախտման հետևանքները, 2. միջնորդ դատավորի ինքնաբացարկի և նրան բացարկ հայտնելու կարգը, 3. միջնորդ դատավորի ինքնաբացարկի և նրան հայտնված բացարկի լուծման կարգը:

Համաձայնագրի 5-րդ հոդվածն իր հերթին սահմանում է, որ արբիտրաժային վճիռների ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը կարող է մերժվել, եթե.

1. կողմերն իրենց նկատմամբ կիրառվող նյութական իրավունքի նորմերի համաձայն, անգործունակ են,

2. արբիտրաժային համաձայնության նկատմամբ կիրառվող իրավունքի համաձայն՝ արբիտրաժային համաձայնությունն առջինն է,

3. արբիտրաժային համաձայնության նկատմամբ որևէ երկրի իրավունքը կիրառելու մասին կողմերի համաձայնության բացակայության պայմաններում՝ արբիտրաժային համաձայնությունը հակասում է այն երկրի օրենքին, որտեղ կայացվել է արբիտրաժային վճիռը:

Նմանատիպ նորմեր են պարունակում միջազգային առևտրային արբիտրաժի մասին գրեթե բոլոր երկրների օրենքները (օրինակ՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի կամ «Միջազգային առևտրային արբիտրաժի մասին» ՌԴ օրենքի 34-րդ, 36-րդ հոդվածները):

Ի մի բերելով արբիտրաժային համաձայնությանը վերաբերող Նյու-Յորքյան համաձայնագրի դրույթները, կարող ենք ասել, որ վերջինս արբիտրաժային համաձայնությանը ներկայացնում է հետևյալ հիմնական պահանջները.

- այն պետք է լինի գրավոր,
- վերաբերվի կողմերի միջև առկա կամ հնարավոր (ծագելիք) վեճերի լուծմանը,
- վեճերը պետք է լինեն իրավական բնույթի՝ պայմանագրային կամ ոչ պայմանագրային իրավահարաբերություններից բխող,
- վեճը պետք է հնարավոր լինի քննել և լուծել արբիտրաժային կարգով,
- կողմերը պետք է լինեն գործունակ,
- արբիտրաժային համաձայնությունը պետք է լինի օրինական՝ կողմերի համաձայնությամբ որոշված կամ էլ արբիտրաժային վճռի կայացման վայրի իրավունքին համապատասխան:

1. բոլոր վեճերը մշտապես գործող որևէ արբիտրաժային դատարան հանձնելու,

2. ելնելով գործի բնույթից՝ վեճը մշտապես գործող համապատասխան (ինստիտուցիոնալ) արբիտրաժային դատարան հանձնելու և

3. կոնկրետ վեճը լուծող (ad hoc) արբիտրաժային դատարան հանձնելու մասին արբիտրաժային համաձայնությունները:

Բացի այդ՝ պետք է սահմանվեր նաև արբիտրաժային համաձայնության բովանդակությունը, որը, ելնելով համաձայնության առանձին տեսակներից, կարող է տարբեր լինել: Մասնավորապես, արբիտրաժային համաձայնության մեջ պետք է նշվեն՝

ա) արբիտրաժային դատարանի կազմավորման կարգը և արբիտրների թվաքանակը, ինչպես նաև արբիտրներին ներկայացվող պահանջները, եթե կողմերն այդ մասին ցանկություն են հայտնել,

բ) արբիտրների ինքնաբացարկի և նրան բացարկ հայտնելու կարգը,

գ) արբիտրաժային տուրքերի հարցը:

Մշտապես գործող (ինստիտուցիոնալ) արբիտրաժային դատարանին վեճը հանձնելու մասին կողմերի համաձայնությունը, վերը նշված պայմանների փոխարեն, կարող է հղում պարունակել արբիտրաժային դատարանի կանոնակարգին:

Միջազգային առևտրային արբիտրաժի տեսանկյունից հատկանշական են արբիտրաժային համաձայնությանը ներկայացվող՝ «Արբիտրաժային վճիռների ճանաչման և հարկադիր կատարման մասին» 1958թ. Նյու-Յորքի համաձայնագրով սահմանված պահանջները: Մասնավորապես, վերոնշյալ համաձայնագրի 2-րդ հոդվածի համաձայն. «Համաձայնագրին միացող ցանկացած պետություն պարտավոր է ճանաչել այն գրավոր համաձայնությունը, որով կողմերը պարտավորվել են արբիտրաժի լուծմանը հանձնել պայմանագրային կամ այլ բնույթի իրավահարաբերությունների կապակցությամբ իրենց միջև առկա կամ հնարավոր բոլոր կամ առանձին վեճերը, որոնք կարող են հանդիսանալ արբիտրաժային քննության առարկա»:

յին համաձայնության կողմերից մեկի մահը չի հանգեցնում արբիտրաժային համաձայնության դադարման, եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ կամ վիճելի իրավահարաբերությունը չի բացառում իրավահաջորդություն: Հետևում է, որ արբիտրաժային համաձայնությամբ ենթակայություն սահմանելը համապարփակ իրավահաջորդության կարգով անցնում է ժառանգներին:

Առանձին բարդություններ կարող են առաջանալ այն դեպքերում, երբ արբիտրաժային համաձայնություն կնքելու մասին առաջարկությունն արվել է գրավոր, բայց այն ընդունվել է բանավոր կերպով կամ կոնկլյուդենտ գործողությունների կատարմամբ: Այս հարցի շուրջ տարբեր պետություններում ձևավորվել են գործնականում միմյանցից էականորեն տարբերվող մոտեցումներ: Բացի այդ՝ տարբեր երկրներում արբիտրաժային համաձայնությունների ձևի և բովանդակության հետ կապված տարբեր պահանջներ են ներկայացվում: Եվ շատ դեպքերում արբիտրաժի վայրն ընտրելիս, եթե խոսքը գնում է այնպիսի երկրների մասին, ինչպիսիք են օրինակ՝ Իսպանիան, Կորեան, Լյուքսեմբուրգը կամ Գերմանիան, նախևառաջ անհրաժեշտ է ուսումնասիրել տեղի օրենսդրությունը, քանզի վերջիններս աչքի են ընկնում իրենց առանձնահատուկ արբիտրաժային օրենսդրությամբ¹:

Հարկ է նշել, որ արբիտրաժի մասին միջազգային համաձայնագրերով, ինչպես նաև շատ երկրների ներպետական օրենսդրությամբ տարբերություն չի դրվում արդեն իսկ գոյություն ունեցող վեճերի կապակցությամբ կնքված արբիտրաժային համաձայնությունների և առաջիկայում հնարավոր վեճերի կապակցությամբ կնքվող արբիտրաժային համաձայնությունների միջև: Անկարելի է անտեսել նաև այն հանգամանքը, որ մինչ այժմ Նյու-Յորքի համաձայնագրի մասնակից շատ երկրներ չեն ճանաչում այն արբիտրաժային համաձայնությունները, որոնք

¹ See Alan Parker International commercial arbitration in different legal systems. 1981, 48-66 էջերը:

Ինչպես Նյու-Յորքի համաձայնագրով (այսուհետ նաև՝ Նյու-Յորքի կոնվենցիա կամ Համաձայնագիր), այնպես էլ ՀՀ օրենսդրությամբ (մասնավորապես՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքով) արբիտրաժային համաձայնությանը ներկայացվող պահանջների շարքում առաջին հերթին առանձնացվում է վերջինիս գրավոր լինելու պայմանը: Մասնավորապես, Համաձայնագրի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասով¹ ևս արբիտրաժային համաձայնությունը համարվում է գրավոր կնքված, եթե դա կատարվել է կողմերի ստորագրությամբ մեկ փաստաթուղթ կազմելով, կամ կնքված է նամակներով, հեռառիպով, հեռագրով, էլեկտրոնային կամ այդպիսի համաձայնության ձևակերպումն ապահովող կապի այլ միջոցների օգտագործմամբ՝ հաղորդումներ փոխանակելու միջոցով կամ հայցի ու պատասխանի վերաբերյալ հաղորդումների փոխանակմամբ, որտեղ մի կողմը վկայակոչում է արբիտրաժային համաձայնության առկայությունը, իսկ մյուս կողմը չի առարկում դրա դեմ: Հարկ է նշել, որ «Միջազգային առևտրային արբիտրաժի մասին» ՌԴ օրենքը, զարգացնելով Նյու-Յորքի համաձայնագրի դրույթները, սահմանում է նաև հայցով արբիտրաժ դիմելը և հայցադիմումին պատասխանելը, որտեղ կողմերից մեկը պնդում է արբիտրաժային համաձայնության առկայության մասին, իսկ մյուս կողմը չի առարկում դրա դեմ: Ընդ որում, նման պարագայում արբիտրաժային համաձայնությունը գրավոր կհամարվի միայն այն դեպքում, երբ հիմնական պայմանագիրը կնքված է գրավոր, իսկ հղումից պարզ երևում է, որ արբիտրաժային վերապահումը հանդիսանում է այդ պայմանագրի բաղկացուցիչ մասը (նախատեսված է առանձին կետով): Այսպիսով՝ բանավոր կնքված ցանկացած արբիտրաժային համաձայնությունն առոչինչ է և իրավական հետևանքներ առաջացնել չի կարող:

Հարկ է նշել, որ արբիտրաժը կարգավորող հայրենական օրենքում տեղ է գտել դրույթ, որը սահմանում է, որ արբիտրաժա-

¹ Կարելի է ասել, որ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդվածն ուղղակիորեն արտացոլում է Նյու-Յորքի համաձայնագրի 2-րդ հոդվածի դրույթները:

նը առոչինչ կհամարվի՝ առաջացնելով անցանկալի իրավական հետևանքներ (օրինակ՝ արբիտրաժային վճռի չեղյալ ճանաչում կամ ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը մերժելը): Կողմերի գործունակությանը վերաբերվող պահանջներ են պարունակվում ինչպես Նյու-Յորքի համաձայնագրում (5-րդ հոդվածի 1-ին կետ), այնպես էլ ՀՀ օրենսդրությունում (օրինակ՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 34-րդ հոդված 2-րդ մաս և 36-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետ):

Պետք է ընդգծել, որ աշխարհում դեռևս գոյություն չունեն կողմերի գործունակությունը կարգավորող միասնական կանոններ: Տարբեր պետություններում այս հարցը լուծվում է տարբեր կերպ: Ըստ որում, ֆիզիկական անձանց գործունակությունը որոշվում է այն երկրի իրավունքով, որի քաղաքացին են վերջիններս կամ որտեղ նրանք ունեն մշտական բնակության վայր: Իրավաբանական անձանց գործունակությունը որոշվում է նրանց պետական գրանցման, իսկ երբեմն էլ՝ հիմնական գործունեության իրականացման վայրի իրավունքով: Հարկ է նշել, որ «գործունակություն» եզրույթը հիմնականում օգտագործվում է քաղաքացիների նկատմամբ: Արտաքին առևտրատնտեսական հարաբերությունների մասնակիցներ, հետևաբար արբիտրաժային համաձայնության կողմեր մեծամասամբ հանդիսանում են իրավաբանական անձինք: Եվ քանի որ վերջիններիս գործունակությունը ծագում է իրավունակության հետ միասին, ապա ավելի ճիշտ կլինի նրանց նկատմամբ օգտագործել «իրավասուբյեկտություն» եզրույթը:

Իրավունակության (գործունակության) հետ կապված առանձնակի բարդություններ կարող են առաջանալ այն դեպքերում, երբ արբիտրաժային համաձայնության կողմում հանդես են գալիս պետությունները (պետական մարմինները կամ կազմակերպությունները): Որոշ երկրների օրենսդրությամբ պետական մարմիններին ու կազմակերպություններին ուղղակիորեն արգելված է կնքել արբիտրաժային համաձայնություններ կամ էլ դրանք պարտադիր կարգով պետք է հավանության արժանա-

կնքվել են ապագայում հնարավոր ծագելիք վեճերի կապակցությամբ: Այդպիսիք են Մերձավոր Արևելքի երկրները: Լատինական Ամերիկայի երկրներում, չնայած որ ապագայում հնարավոր վեճերի կապակցությամբ կնքված արբիտրաժային համաձայնությունները ճանաչվում և համարվում են օրինական, բայցևայնպես, վեճ առաջանալու դեպքում անհրաժեշտ է գործն արբիտրաժին հանձնելու մասին կողմերի լրացուցիչ համաձայնություն:

Արբիտրաժի լուծմանը հանձնված վեճերի մեծ մասն ունեն պայմանագրային բնույթ, այսինքն՝ բխում են պայմանագրային իրավահարաբերություններից: Սակայն արբիտրաժային կարգով կարող են լուծվել նաև այնպիսի վեճեր, որոնք պայմանագրային իրավահարաբերությունների հետ գտնվում են անուղղակի կապի մեջ: Դրանց թվին կարող ենք դասել վնասի փոխհատուցման կապակցությամբ առաջացող վեճերը, նախապայմանագրային վեճերը:

Անհրաժեշտ է առանձնակի ուշադրության արժանացնել առևտրատնտեսական վեճերն արբիտրաժի լուծմանը հանձնելու հնարավորության հետ կապված երկու օրինաչափություններ: Առաջին օրինաչափության էությունը կայանում է նրանում, որ կողմերը կարող են արբիտրաժ դիմել իրենց այն իրավունքների պաշտպանության համար, որոնք նրանք կարող են ազատորեն տնօրինել: Դրանց թվին կարելի է նախևառաջ դասել քաղաքացիական օրենսդրությամբ ամրագրված իրավունքները: Երկրորդ օրինաչափությունն այն է, որ արտաքին առևտրատնտեսական հարաբերություններից բխող վեճերի լուծման դեպքում արբիտրաժային քննության կիրառելիության շրջանակը շատ ավելի լայն է, քան երբ խոսքը գնում է ներպետական արբիտրաժի, այսինքն՝ երկրի ներսում ռեզիդենտների միջև առևտրատնտեսական վեճերի լուծման մասին:

Ինչպես ցանկացած գործարք, այնպես էլ արբիտրաժային համաձայնություն կնքելու համար կողմերը պետք է լինեն գործունակ: Հակառակ դեպքում արբիտրաժային համաձայնություն-

ծի «ա» ենթակետի համաձայն արբիտրաժային համաձայնությունը պետք է համապատասխանի վերջինիս նկատմամբ կիրառվող իրավունքին, իսկ եթե կիրառման ենթակա իրավունքի մասին կողմերի համաձայնությունը բացակայում է, ապա այն երկրի իրավունքին, որտեղ կայացվել է արբիտրաժային վճիռը: Նմանատիպ դրույթներ են պարունակում նաև «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 34-րդ և 36-րդ հոդվածները:

Արբիտրաժային համաձայնության օրինականության հարցի լուծումը հանդիսանում է արբիտրաժային քննության ամենաեզակետային հիմնախնդիրներից մեկը: Ընդ որում, այս հարցը սովորաբար ծագում է կամ արբիտրաժային վարույթի սկզբում, կամ էլ ամենավերջում: Այսպես՝ մինչ արբիտրաժային քննությունն սկսվելը կողմերից մեկն ուղղակիորեն կարող է հայտարարել, որ արբիտրաժային կարգով գործի քննությունը տեղի ունենալ չի կարող, քանի որ արբիտրաժային համաձայնությունն անօրինական է: Նման հայտարարություն կարող է ուղղվել ինչպես արբիտրաժային դատարանին, այնպես էլ հակառակ կողմին: Արբիտրաժային համաձայնության անօրինականության մասին հայտարարություն կարող է արվել նաև արբիտրաժային վարույթի ավարտին, այսինքն՝ երբ արդեն գործով կայացվել է վճիռ, քանի որ վերջինս կարող է արբիտրաժային վճռի բեկանման (վերանայման) հիմք հանդիսանալ: Պատճառաբանելով արբիտրաժային համաձայնության անօրինականությունը՝ կողմը կարող է դատարանից պահանջել վերացնելու արբիտրաժային վճիռը կամ էլ չճանաչել այն և մերժել կատարողական թերթի տրամադրումը:

Արբիտրաժային համաձայնության վավերության հարցը որոշելիս հաշվի են առնվում բոլոր այն պահանջները, որոնք կիրառվում են ընդհանրապես գործարքների օրինականությունը ստուգելիս (կողմերի գործունակությունը, պայմանագրի ձևը, կողմերի կամքի և կամարտահայտության համապատասխանությունը և այլն): Ինչպես արդեն նշվել է, իրավաբանական պրակտիկան որոշակի պահանջներ է թելադրում նաև արբիտ-

նան կամ հաստատվեն վերադաս մարմինների կողմից (նախարարություն կամ կառավարություն): Այն պետությունների թվին, որոնք հրամայական ձևով արգելում են պետական մարմիններին կամ կազմակերպություններին արբիտրաժային համաձայնություններ կնքել, դասվում են Բելգիան և Սաուդյան Արաբիան: Սակայն ներկայումս պետությունների մեծ մասն այս հարցում առավելապես ունեն նվազ կոշտ դիրքորոշում: Այսպես՝ ԱՄՆ-ում ֆեդերալ կառավարությունն իրավասու չէ արբիտրաժային համաձայնություններ կնքել, սակայն մյուս պետական մարմինների և կազմակերպությունների համար նման արգելք չկա: Ֆրանսիայում, Ավստրիայում և Իտալիայում պետական մարմիններն ու կազմակերպություններն արբիտրաժային համաձայնություն կարող են կնքել միայն այն դեպքում, երբ լիազորված են դրա համար կամ ունեն հատուկ թույլտվություն¹: Ընդ որում, Ֆրանսիայում պետական մարմիններն արբիտրաժային համաձայնություններով արբիտրաժի լուծմանը կարող են հանձնել առևտրատնտեսական հարաբերություններից ծագող ցանկացած վեճ: Ներկայումս ինչպես ՌԴ-ում, այնպես էլ ԱՊՀ երկրներից մեծամասնությունում պետական մարմինները սահմանափակված են արբիտրաժային համաձայնությունների կնքման իրավասության հարցում²: Նյու-Յորքի կոնվենցիայի 5-րդ հոդվա-

¹ Տե՛ս The Legal Systems and General view of Contract, 1998, էջ 56:

² «Միջնորդ դատարանների և միջնորդ դատավարության մասին» ՀՀ օրենքն ուղղակիորեն չէր արգելել պետական մարմինների ու կազմակերպություններին դիմել միջորդ դատարան, սակայն վորոհիշյալ օրենքի 6-րդ հոդվածում միջնորդ դատարան դիմելու (հետևաբար՝ միջնորդ համաձայնություն կնքելու) իրավունք ունեցող անձանց շարքում չէր նշվել Հայաստանի Հանրապետությանը, ՀՀ պետական մարմիններին ու կազմակերպություններին: Մասնավորապես՝ «Միջնորդ դատարանների և միջնորդ դատավարության մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ «կողմերի միջնորդ համաձայնության առկայության դեպքում միջնորդ դատարան դիմելու իրավունք ունեն ՀՀ քաղաքացիները (այդ թվում՝ անհատ ձեռնարկատերերը) և իրավաբանական անձինք, օտարերկրյա քաղաքացիները և իրավաբանական անձինք, ինչպես նաև քաղաքացիություն չունեցող անձինք»: Այստեղից էլ կարող ենք եզրակացնել, որ ՀՀ պետական մարմինները և կազմակերպություններն այդպիսի իրավասությամբ օժտված չէին:

7. արբիտրների քանակի սահմանումը,

8. արբիտրների ընտրության կարգը որոշելը:

Կոնկրետ իրավահարաբերության բնույթից կախված՝ արբիտրաժային համաձայնությունում կարող են նախատեսվել նաև լրացուցիչ (այլ) պայմաններ:

Այսպիսով՝ արբիտրաժային համաձայնություն կնքելիս առաջնային հարցը, որ պետք է լուծեն կողմերը, արբիտրաժային դատարանի տեսակի ընտրությունն է: Մշտապես գործող (ինստիտուցիոնալ) արբիտրաժ ընտրելու դեպքում կողմերը մեխանիկորեն ընտրում են նաև վերջինիս կանոնակարգը: Յետևաբար, կողմերը պարտավորվում են ենթարկվել ընտրված արբիտրաժի կանոնակարգով սահմանված ընթացակարգային կանոններին: Սրա հետ կապված՝ որոշ հեղինակներ (օրինակ՝ Մ.Գ. Ռոզենբերգ¹) գտնում են, որ ինստիտուցիոնալ արբիտրաժն առավել արդյունավետ է ad hoc արբիտրաժից: Ի հաստատումն իրենց դիրքորոշման՝ նրանք բերում են հետևյալ փաստարկները.

1. մշտապես գործող միջազգային արբիտրաժային կենտրոնների նմուշային արբիտրաժային համաձայնությունները կողմերին ազատում են արբիտրաժային համաձայնության մշակման վրա ավելորդ ժամանակի անհարկի վատնումից.

2. ինստիտուցիոնալ արբիտրաժն ունի իր կանոնակարգը, որով լուծում են ստացել ընթացակարգային բոլոր հիմնարար հարցերը: Ընդ որում, արբիտրաժների կանոնակարգերը, տեսության և պրակտիկայի զարգացմանը համընթաց փոփոխվում և լրացվում են, ինչն ապահովում է վեճերի արդյունավետ լուծումն ու միջազգային առևտրատնտեսական հարաբերությունների հետ վերջինիս համահունչությունը,

3. արբիտրաժային կենտրոնի աշխատակիցներն ունեն բոլոր անհրաժեշտ մասնագիտական գիտելիքները՝ գործը հավուր պատշաճի քննելու համար,

¹Տե՛ս М.Г. Международный договор и иностранное право в практике Международного коммерческого арбитражного суда.-2-е изд., перераб. и доп.-М.: «Статут», 2000. 126-304 էջերը:

րաժային համաձայնություններին՝ կապված վերջիններիս բովանդակության հետ: Մասնավորապես՝ արբիտրաժային համաձայնության մեջ ցանկալի է, որ նշվեն արբիտրաժային դատարանի կազմավորման կարգը և դրա խախտման հետևանքները, արբիտրների ինքնաբացարկի և նրան բացարկ հայտնելու, ինչպես նաև ինքնաբացարկի և նրան հայտնված բացարկի լուծման կարգը: Այս պայմանները չպահպանելու դեպքում արբիտրաժային համաձայնությունը վեճերի ծագման պարագայում չի կարող լիարժեք կարգավորիչ ազդեցություն ունենալ:

§2. Արբիտրաժային համաձայնությամբ լուծման ենթակա հարցերի շրջանակը

Արբիտրաժային համաձայնության կարգավորիչ գործառույթը նախևառաջ իրացվում է կազմակերպական, ինչպես նաև առաջնային նշանակություն ունեցող այնպիսի հարցերի շրջանակ նախատեսելով, որոնք բարձրացնում են արբիտրաժային կարգով առևտրային վեճերի լուծման արդյունավետությունը: Խոսելով առևտրային արբիտրաժի մասին՝ կարող ենք ասել, որ այստեղ կարևորվում է նաև արբիտրաժային համաձայնությունների համար հիմնարար նշանակություն ունեցող այլ հարցերի լուծումը: Այդ հարցերից են մասնավորապես՝

1. արբիտրաժային դատարանի տեսակի որոշումը (մշտապես գործող կամ ad hoc),

2. մշտապես գործող արբիտրաժային դատարան ընտրելու դեպքում՝ կոնկրետ միջազգային առևտրային արբիտրաժային կենտրոնի, հետևաբար և՛ վերջինիս կանոնադրության ընտրությունը,

3. վեճերի տեսակները, որոնք պետք է քննվեն և լուծվեն արբիտրաժում,

4. արբիտրաժի վայրի ընտրությունը,

5. արբիտրաժի լեզուն որոշելը,

6. կիրառման ենթակա իրավունքը որոշելը,

տությունը կամ պետական կազմակերպությունը, գործն ինստիտուցիոնալ արբիտրաժի քննությանը հանձնելը դառնում է անհնար: Նման պարագայում առավել ընդունելի է ad hoc արբիտրաժը: Եթե գործն ad hoc արբիտրաժի լուծմանը հանձնելու մասին որոշում է կայացվել, ապա անհրաժեշտ է կամ մանրամասն կանոնակարգել արբիտրաժային վարույթի ողջ ընթացքը, կամ էլ արբիտրաժն անցկացնել կողմերի ընտրած որևէ կանոնակարգի հիման վրա: Սակայն պրակտիկան ցույց է տալիս, որ որևէ արբիտրաժի կանոնակարգի հիման վրա ad hoc արբիտրաժ կազմակերպելու փորձերը սովորաբար հաջողությամբ չեն պսակվում: Բանը նրանում է, որ այդ կանոնները հարմարեցված են ինստիտուցիոնալ արբիտրաժին, և սովորաբար արբիտրաժային կենտրոններից դուրս արդյունավետ չեն գործում: Հարկ է նշել, որ անհրաժեշտության դեպքում կողմերը կարող են պայմանավորվել ad hoc արբիտրաժից անցում կատարել ինստիտուցիոնալ արբիտրաժի, կամ էլ հակառակը՝ ինստիտուցիոնալ արբիտրաժից՝ ad hoc արբիտրաժի: Նման պարագայում ավելի նպատակահարմար կլինի, եթե կողմերը պայմանագրում ինստիտուցիոնալ արբիտրաժի մասին առանձին դրույթ նախատեսել, որը կողմերի համաձայնությամբ կարող է փոփոխվել և վերածվել ad hoc արբիտրաժի:

Ներկայումս աշխարհում գործում են բազմաթիվ արբիտրաժային կենտրոններ, որոնք հայտնի են իրենց հեղինակությամբ և կողմերին հնարավորություն են ընձեռում, ելնելով նպատակահարմարությունից, ընտրել իրենց խնդիրներին առավելապես համապատասխանող արբիտրաժային կենտրոն: Չպետք է մոռանալ նաև, որ արբիտրաժները (նրանց կանոնակարգերը) կարող են ձեռնառու չլինել պայմանագրի կողմերին, և այս պատճառով էլ այս հարցին պետք է շատ զգուշորեն մոտենալ: Արբիտրաժային այս կամ այն կենտրոնի ընտրությունը նախևառաջ կախված է կողմերի ազգային պատկանելությունից, գործարքի բնույթից, վճռի կատարման հետ կապված հնարավոր խնդիրների առաջացումից, ինչպես նաև հատուկ տարածաշրջանային կամ քաղաքական գործոններից:

4. արբիտրաժային կենտրոնի հեղինակությունն առանձին դեպքերում կարող է օժանդակել արբիտրաժային վճիռների արագ կատարմանը և այլն:

Անկասկած, ինստիտուցիոնալ արբիտրաժն ունի նաև իր թերությունները, որոնց շարքում նախևառաջ կարելի է առանձնացնել գործի քննության լրացուցիչ ծախսերը (օրինակ՝ արբիտրաժային տուրք, մուծումներ, որոշ դեպքերում՝ անհարկի բարդեցված ընթացակարգերը և այլն):

Ad hoc արբիտրաժի դեպքում կողմերին հնարավորություն է ընձեռվում ինքնուրույն կանխորոշել և կառուցել արբիտրաժային քննության ողջ ընթացակարգը: Այն ավելի ճկուն է: Կողմերն այստեղ կարողանում են միջոցներ խնայել, քանի որ ad hoc արբիտրաժի դեպքում միջնորդ տուրքեր և վարչական մուծումներ չկան: Ad hoc արբիտրաժի թերությունների շարքում կարող ենք առանձնացնել ժամանակի ավելորդ կորուստը, որը վատնվում է արբիտրաժային համաձայնություններ մշակելու վրա, արբիտրների ընտրության դժվարությունը: Շատ դեպքերում կողմերի միջև համաձայնություն չի կայացվում նաև նախագահողի ընտրության հարցում: Սակայն հարկ է նշել, որ ad hoc արբիտրաժի դեպքում ևս հնարավորություն կա խուսափելու բոլոր այս դժվարություններից և բացառելու հնարավոր բոլոր թերությունները: Մասնավորապես կողմերը կարող են արբիտրաժային համաձայնություն կնքելիս ուղղակիորեն կիրառել ՄԱԿՄԱԻՀ-ի կանոնակարգը:

Այսպիսով՝ և՛ ինստիտուցիոնալ և՛ ad hoc արբիտրաժներն ունեն թե՛ իրենց թերությունները և թե՛ առավելությունները: Արբիտրաժի այս կամ այն տեսակի ընտրությունն առավելապես կախված է կոնկրետ իրավահարաբերության բնույթից: Օրինակ՝ եթե վեճը ծագել է միջազգային առուվաճառքի պայմանագրից, դժվար թե նպատակահարմար լինի վեճը հանձնել մշտապես գործող արբիտրաժային դատարանի քննությանը: Բայց միևնույն ժամանակ, եթե վեճը բխում է բարդ իրավահարաբերությունից կամ եթե պայմանագրի կողմ է հանդիսանում պե-

կողմերի միջև վեճ առաջանա: Եթե վեճ առաջանալու պահին արբիտրաժային վերապահունով ընտրված արբիտրաժն արդեն չի գործում, ապա նման պարագայում կիրառվում է Նյու-Յորքի համաձայնագրի 2-րդ հոդվածի 3-րդ կետը (ՌԴ ԱԱՊ միջազգային առևտրային արբիտրաժային դատարանի կանոնակարգի § 8, կետ 1), համաձայն որի՝ դատարանը կողմերին չի կարող հարկադրել արբիտրաժի, եթե արբիտրաժային համաձայնությունն առաջին է, կորցրել է ուժը կամ չի կարող իրականացվել (ակտիվացվել):

Գրականության մեջ ընդունված է արբիտրաժները տարբերակել՝ ելնելով վարչարարության աստիճանից: Մասնավորապես առանձնացվում են լրիվ վարչարարության (административным) և մասնակի վարչարարության արբիտրաժները: Առաջինի օրինակ են հանդիսանում Ամերիկայի արբիտրաժային ասոցիացիան և Լոնդոնի միջազգային արբիտրաժային դատարանը, որտեղ արբիտրաժային վարույթը կազմակերպվում և վերահսկվում է զարգացման բոլոր փուլերում (այստեղ հրապարակվում են նաև բոլոր արբիտրաժային վճիռները): Մասնակի վարչարարության արբիտրաժի օրինակ է հանդիսանում Առևտրի միջազգային պալատին առընթեր գործող Միջազգային արբիտրաժը, որը բավարարվում է միայն առանձին կարևորագույն գործառույթների իրականացմամբ, օրինակ՝ կողմերի անհամաձայնության դեպքում արբիտրների թեկնածուներ առաջադրելով, կայացված վճռի ստուգմամբ և կազմակերպչական այլ գործառույթներով: Իրականացվող վարչական բնույթի ծառայությունների շարքում կարելի է առանձնացնել նաև սղագրությունը և այլ օժանդակ ծառայությունների մատուցումը: Դրանց մեջ մտնում է գործի քննության կազմակերպումը, կողմերի և արբիտրների միջև նամակագրության իրականացումը, արբիտրներին հոնորարներ հանձնելը և այլն:

Հարկ է նշել, որ յուրաքանչյուր միջազգային արբիտրաժային կենտրոն ունի արբիտրաժային համաձայնության իր տարբերակը (ստանդարտ արբիտրաժային համաձայնություն), որը սո-

Արբիտրաժային այս կամ այն կենտրոնն ընտրելիս հաշվի են առնվում՝

1. համապատասխան տարածաշրջանի հետ արբիտրաժային կենտրոնի աշխարհագրական կապը: Այսպես՝ Յունկոնգի միջազգային արբիտրաժում քննվում և լուծվում են Խաղաղօվկիանոսյան տարածաշրջանում առևտրատնտեսական գործունեությանը զբաղվող անձանց միջև վեճերը (ամենից առաջ՝ Չինաստանի ռեզիդենտների), Կահիրեի արբիտրաժում՝ Յուսիսային Աֆրիկայի և Մերձավոր Արևելքի տարածաշրջանից բխող առևտրատնտեսական վեճերը, իսկ Կուալա-Լումպուրի միջազգային արբիտրաժում՝ Հարավային և Հարավ-Արևելյան Ասիայի տարածաշրջանում առևտրատնտեսական գործունեությանը զբաղվող սուբյեկտների միջև վեճերը: Բայց պետք է նշել, որ միևնույն ժամանակ կան արբիտրաժային այնպիսի կենտրոններ, որոնք ոչ մի տարածաշրջանի հետ աշխարհագրական կապվածություն չունեն: Օրինակ՝ Առևտրի միջազգային պալատի արբիտրաժը (չնայած, որ այստեղ առավելապես լուծվում են Եվրոպական տարածաշրջանից բխող առևտրային վեճերը),

2. որակյալ կանոնադրության (կանոնակարգի) առկայությունը, որը հնարավորություն կընձեռի արագ, արդյունավետ և արդարացի լուծել ընթացակարգային բոլոր հարցերը և որը երկու կողմերին էլ ձեռնտու կլինի,

3. արհեստավարժ մասնագետների առկայությունը,

4. տեղական իշխանություններից արբիտրաժի անկախությունը, որը վերջինիս անկողմնակալության լրացուցիչ երաշխիք է հանդիսանում,

5. արբիտրաժային կենտրոնի կայունությունը: Կողմերը պետք է վստահ լինեն, որ վեճ առաջանալու պահին արբիտրաժը, որին հղում են կատարել իրենք, գոյություն կունենա: Պայմանագիր կնքելիս կողմերը հաճախ արբիտրաժային վերապահունով հնարավոր բոլոր վեճերը հանձնում են որևէ կոնկրետ արբիտրաժային դատարանի լուծմանը: Իսկ պայմանագիր կնքելուց հետո հնարավոր է, որ տարիներ անցնեն, և նոր միայն

Արբիտրաժային համաձայնությամբ արբիտրաժի լուծմանը չեն կարող հանձնվել այնպիսի վեճեր, որոնք կիրառման ենթակա իրավունքի համաձայն չեն կարող հանդիսանալ արբիտրաժային դատարանի քննության առարկա: Հակառակ դեպքում արբիտրաժային համաձայնությունն առոչինչ է: Ընդ որում, կողմերը կարող են փոխադարձ համաձայնությամբ արբիտրաժային կարգով լուծման ենթակա վեճերի ցանկը ձևակերպել ինչպես լայն, այնպես էլ նեղ տարբերակներով: Այս առումով առավել գերադասելի է ձևակերպման լայն տարբերակը, քանի որ այս դեպքում կողմերը արբիտրաժի լուծմանը կարող են հանձնել ինչպես նախապայմանագրային, այնպես էլ պայմանագրի կատարման հետ կապված և հենց բուն պայմանագրի պարտավորություններից բխող վեճերը, օրինակ՝ գործարքի կնքման հետ կապված վեճերը, պայմանագրից բխող վեճերը և այլն: Խոսելով արբիտրաժային կարգով լուծման ենթակա վեճերի ցանկը որոշելու մասին՝ պետք է հիշատակել Նյու-Յորքի համաձայնագրի 1-ին հոդվածի 3-րդ կետը, որից բխում է, որ պետությունները կարող են սահմանափակել վերջինիս գործողությունը միայն պայմանագրային և ոչ պայմանագրային այն վեճերի կապակցությամբ, որոնք այս կամ այն չափով առնչվում են վարչական մարմինների գործունեությանը: Իրենից մեծ կարևորություն է ներկայացնում նաև արբիտրաժի վայրի ճիշտ ընտրության հարցը: Այս հարցի լուծման արդյունավետությունը կախված է մի շարք գործոններից, այն է՝

- աշխարհագրական,
- քաղաքական,
- տնտեսական,
- իրավական:

Արբիտրաժի վայրը պետք է հարմար լինի երկու կողմերի համար էլ և մատչելի՝ հաղորդակցման արդյունավետության տեսանկյունից: Սովորաբար միջոցներ խնայելու նպատակով արբիտրաժի վայրն ընտրվում է՝ հիմք ընդունելով կողմերի ծավալած հիմնական գործունեության վայրը: Սրա հետ է կապված

վորաբար կողմերին է առաջարկվում պայմանագիր կնքելիս: Սակայն տիպային համաձայնությունները պարտադիր չեն կողմերի համար և արբիտրաժային համաձայնությունների մշակման համար կարող են և հիմք չհանդիսանալ: Իսկ ինչ վերաբերում է այն հարցին, թե նպատակահարմար է արդյոք տիպային համաձայնություններն օգտագործել այն տեսքով, որով առաջարկվում է արբիտրաժային կենտրոնի կողմից, չի կարելի միանշանակ պատասխանել: Ինչպես ցույց են տվել այս ոլորտում կատարված ուսումնասիրությունները, տիպային համաձայնությունները շատ դեպքերում փոփոխման և լրացման կարիք են զգում: Այսպես՝ Առևտրի միջազգային պալատին առընթեր Միջազգային առևտրային արբիտրաժային դատարանի լուծմանը հանձնված 237 գործերից միայն մեկ դեպքում է տիպային արբիտրաժային համաձայնությունն առանց փոփոխությունների ու լրացումների օգտագործվել: Ընդ որում, չնայած որ արբիտրաժային տարբեր կենտրոնների տիպային համաձայնությունները տարբերվում են միմյանցից, սակայն այդ տարբերություններն էական չեն: Դրանք հիմնականում վերաբերում են արբիտրաժային համաձայնությունների ձևակերպմանը, ծավալին, իսկ որոշ դեպքերում՝ նաև բովանդակությանը:

Պետք է նշել, որ արբիտրաժային համաձայնությունը պարտադիր կարգով պետք է ցուցում պարունակի այն վեճերի մասին, որոնք կողմերը մտադիր են լուծել արբիտրաժային կարգով: Դա կարող է իրականացվել տարբեր եղանակներով, օրինակ՝ բացառման եղանակով (բոլոր վեճերը՝ բացառությամբ բուն գործարքի կնքմանը վերաբերվող վեճերի ենթակա են ՄԱԱԴ-ի լուծմանը) կամ ընդհակառակը՝ կողմերը կարող են թվարկել բոլոր այն վեճերը, որոնք նրանք հանձնում են արբիտրաժի լուծմանը, օրինակ՝ «տեխնիկական բնույթի բոլոր վեճերը, որոնք առաջանում են սույն պայմանագրի իրականացման ընթացքում, հանձնվում են արբիտրաժի լուծմանը: Իրավական բնույթի բոլոր վեճերը ենթակա են լուծման դատական կարգով»:

Տնտեսական գործոնների թվին են դասվում ֆինանսական միջոցների արագ փոխանցման, տեղաշարժման հնարավորությունը, արբիտրաժի վայր դրանց անխոչընդոտ ներմուծումը, անհրաժեշտ փաստաթղթերի և իրեղեն ապացույցների ապահովման հնարավորությունը, զարգացած ենթակառուցվածքների՝ այն է անհրաժեշտ շինությունների, կապի և տրանսպորտային միջոցների առկայությունը: Բացի այդ՝ գործի որակյալ քննության համար անհրաժեշտ է ապահովել բարձրակարգ թարգմանիչների և մասնագետների մասնակցությունը միջնորդ դատավարությանը: Մի խոսքով՝ տնտեսական գործոնների շարքին են դասվում արբիտրաժի արդյունավետ անցկացման համար անհրաժեշտ բոլոր տնտեսական միջոցները: Ընդ որում, տարբեր արբիտրաժային կենտրոններում վարույթի կազմակերպման հետ կապված ծախսերը տարբեր են (օրինակ՝ Արևմուտքում արբիտրաժային ծախսերը զգալիորեն գերազանցում են ՀՀ-ում կամ ՌԴ-ում գանձվող արբիտրաժային ծախսերը):

Արբիտրաժի վայրի ընտրության գործում ամենավճռորոշ դերը պատկանում է իրավական գործոններին՝ գործի արդյունավետ քննության համար անհրաժեշտ իրավական դաշտի առկայությանը: Պետությունն աշխարհագրական տեսանկյունից կարող է շատ հարմար լինել, կայուն՝ քաղաքական տեսանկյունից, ունենալ բարենպաստ տնտեսական պայմաններ: Սակայն հնարավոր է, որ վերջինիս արբիտրաժային օրենսդրությունը խրթին կամ հնացած լինի, արբիտրաժային քննությանը միջամտեն պետական մարմինները (առաջին հերթին՝ դատարանները) կամ արբիտրաժային վճիռները ենթարկվեն խիստ դատական ստուգման և այլն: Այս ամենը բավական է, որպեսզի կողմերը խուսափեն տվյալ երկրում արբիտրաժն անցկացնելուց:

Արբիտրաժի վայրի ընտրության հարցում կարևորագույն գործոն է հանդիսանում նաև միջազգային համաձայնագրերին տվյալ պետության մասնակցության փաստը: Եթե պետությունը, որտեղ կողմերը որոշել են անցկացնել արբիտրաժը, հանդիսա-

համապատասխան տարածաշրջանային արբիտրաժային կենտրոնների գործունեությունը (օրինակ՝ Մոսկվայի, Վանկուվերի, Յոնկ-Կոնգի կամ Կահիրեի արբիտրաժները): Շատ հաճախ կողմերն արբիտրաժի վայրն ընտրելիս նախընտրում են դիմել երրորդ՝ չեզոք պետության արբիտրաժ, որը կապված չէ ոչ՝ կողմերի և ոչ՝ էլ պայմանագրի կատարման վայրի հետ: Ընդ որում, չեզոք պետություն ընտրելիս պետք է անվերապահորեն հաշվի առնվեն արհեստավարժ (որակյալ) արբիտրների, ինչպես նաև արբիտրաժային դատավարության անցկացման արդյունավետության հետ կապված բոլոր խնդիրները:

Քաղաքական գործոնների շարքում կարելի է առանձնացնել երկրի քաղաքական կայունությունն ապահովող միջոցները, կողմերի համար արբիտրաժի վայրի անվտանգությունն ու մատչելիությունն ապահովող միջոցների ամբողջությունը (այդ թվում՝ արագացված կարգով մուտքի վիզա ստանալու հնարավորությունը), ինչպես նաև արբիտրների, կողմերի, նրանց ներկայացուցիչների, վկաների և փորձագետների մուտքի հետ կապված սահմանափակումների բացակայությունը: Մի խոսքով՝ արբիտրաժի վայրն ընտրելիս շատ կարևոր է համապատասխան երկրի քաղաքական իրավիճակի ճիշտ գնահատումը: Քաղաքական իրավիճակի սխալ գնահատականը կարող է առաջացնել անցանկալի հետևանքներ, ինչպես այդ տեղի ունեցավ Իրանի Նավթային Ազգային Ընկերության և «Էշլեդ» կորպորացիայի դեպքում: Այն է՝ Ամերիկյան կողմը հրաժարվեց մասնակցել արբիտրաժին՝ պատճառաբանելով, որ Իրանի տարածքում ԱՄՆ քաղաքացիներին վտանգավոր է որևէ գործընթացի մասնակցել, իսկ Իրանական կողմին չհաջողվեց վերջինիս հարկադրել արբիտրաժի (նույնիսկ այն դեպքում, երբ արբիտրաժի վայր էր առաջարկվում հենց ԱՄՆ-ն): Դատարանը մերժեց իրանական կողմի պահանջը՝ պատճառաբանելով, որ արբիտրաժային համաձայնությամբ արբիտրաժի վայր է ընտրված Թեհրանը, իսկ դատարանը իրավասու չէ այն փոխել: Արբիտրաժի վայրը կարող է փոխվել միայն երկու կողմերի փոխադարձ համաձայնությամբ:

գործերի շրջանակը: Օրինակ՝ ԱՄՆ-ում արբիտրաժի լուծմանը կարող է հանձնվել ցանկացած գործ՝ բացառությամբ քրեական և մարդու իրավունքների ոտնահարման հետ կապված գործերի: Ավելին, այնտեղ արբիտրաժային դատարաններում կարող են այնպիսի գործեր լուծվել, որոնք ենթակա չեն նույնիսկ դատարաններին (վարչական կարգով քննվող գործերը): Սակայն աշխարհում մեծ թվով պետություններ դեռևս չեն վերացրել արբիտրաժային կարգով գործերի քննության հետ կապված սահմանափակումները (օրինակ՝ Չայաստան, ՌԴ և այլն): Գրեթե բոլոր պետություններում թույլատրվում է, որպեսզի իր տարածքում անցկացվող արբիտրաժային վարույթի նկատմամբ կիրառվեն այլ պետության իրավունքով նախատեսված ընթացակարգային կանոնները (դատավարական իրավունքի նորմերը): Արբիտրաժային օրենսդրությամբ պետք է սահմանվեն, մասնավորապես, արբիտրների նշանակման կարգը, նրանց ներկայացվող պահանջները և այլն: Ընդ որում, արբիտրաժի վայրի ընտրությունը կարող է ազդել նաև տվյալ իրավահարաբերության նկատմամբ կիրառվող նյութական իրավունքի ընտրության վրա: Եթե կողմերը չեն ընտրել կիրառման ենթակա նյութական իրավունքը, ապա արբիտրաժային դատարանն այս հարցի լուծման համար կարող է գնալ երկու ճանապարհով՝ կամ կիրառել տեղի նյութական իրավունքը, կամ էլ այն որոշել կոլիզիոն նորմերի օգնությամբ: Պետք է նշել, որ ցանկացած պետություն ունի կոլիզիոն նորմերի իր համակարգը: Արբիտրաժի վայրի ընտրությունը միշտ էլ էական նշանակություն է ունենում կողմերի իրավունքների և պարտականությունների որոշման համար:

Իրավաբանական գրականության մեջ ընդունված է առանձնացնել նաև արբիտրաժը խրախուսող կամ արբիտրաժի նկատմամբ բարյացակամ վերաբերմունք ունեցող պետությունները: Այդպիսի պետությունների թվին են դասվում Ֆրանսիան, Շվեյցարիան, ԱՄՆ-ն, ՅՅ-ն և այլն: Ընդ որում, նման դասակարգման չափորոշիչ են հանդիսանում, որպես կանոն, բարենպաստ (ժամանակակից) արբիտրաժային օրենսդրության առկայությունը,

նում է, օրինակ՝ 1958թ. Նյու-Յորքի համաձայնագրի մասնակից, ապա արբիտրաժային վճռի կատարման հետ կապված բարդություններ առաջանալ չեն կարող: Արբիտրաժային վճռի ճանաչման և հարկադիր կատարման հետ բարդություններ առաջանալ չեն կարող նույնիսկ այն դեպքում, երբ կողմերը Նյու-Յորքի համաձայնագրի մասնակից չհանդիսացող պետության քաղաքացիներ են, եթե արբիտրաժն անցկացվել է համաձայնագրի մասնակից պետությունում: Իսկ եթե արբիտրաժային վարույթն անց է կացվել համաձայնագրի մասնակից չհանդիսացող պետության տարածքում, ապա անհրաժեշտ է հաշվի առնել մի շարք լրացուցիչ իրավական գործոնների առկայության փաստը, որպեսզի հնարավոր լինի արբիտրաժային վճռի ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը: Դրանց թվին կարելի է դասել տարածաշրջանային համաձայնագրերը (օրինակ՝ Եվրոպական կամ Պանամայի համաձայնագիրը), առևտրի, իրավական փոխօգնության կամ ներդրումների խրախուսման ու իրավական պաշտպանության մասին երկկողմ պայմանագրերը, ինչպես նաև դատական և արբիտրաժային վճիռների ու որոշումների ճանաչումն ու հարկադիր կատարումն ապահովող այլ պայմանագրերի առկայությունը:

Ի դեպ, պետությունները միմյանցից տարբերվում են նաև առևտրային արբիտրաժի իրավական կարգավորման աստիճանի տեսանկյունից: Ներկայումս ժամանակակից արբիտրաժային օրենսդրություն ունեցող պետությունների մեծ մասում արբիտրաժային օրենսդրության ընդունման համար հիմք է ծառայել ՄԱԿՄԱԻԴ-ի 1985 թվականի տիպային օրենքը, որը հանգամանակից կարգավորում է արբիտրաժային ենթակայության հետ կապված բոլոր հարցերը, արբիտրների նշանակման, նրանց բացարկ հայտնելու, ինչպես նաև ինքնաբացարկի լուծման հետ կապված հարցերը, սահմանում է գործի քննության ընթացակարգային հիմնական կանոնները և այլն:

Պետք է հաշվի առնել արբիտրաժի վայրի օրենսդրությանը համապատասխան արբիտրաժային կարգով լուծման ենթակա

րոշումը մանրակրկիտ ներկայացնելու հնարավորությունը և ժամանակային սահմանափակումների բացակայությունը: Եթե տեղի իրավունքը նրան այդպիսի հնարավորություն կամ արբիտրաժային վճիռը վերանայելու (վերացնելու) մասին միջնորդություն ներկայացնելու իրավունք է վերապահում, ապա այս դեպքում պատասխանողի ընտրությունը որևէ տարակուսանքի տեղիք չի տալիս: Արբիտրների դիրքորոշումը նման պարագայում սովորաբար համընկնում է հայցվորի դիրքորոշման հետ, քանի որ նրանք ծագում են հնարավորինս արագ լուծել իրենց առջև դրված խնդիրները:

Այսպիսով՝ կարող ենք ասել, որ արբիտրաժի անցկացման իդեալական վայր գոյություն չունի, և նման դեպքերում լավագույն տարբերակն է հանդիսանում արբիտրաժային քննության բոլոր մասնակիցների շահերի միջև հարաբերական հավասարակշռություն գտնելը: Ընդ որում, կողմերը կարող են արբիտրաժի վայրն ընտրել մինչև արբիտրաժային քննության սկիզբը ցանկացած պահի: Սակայն, թե կոնկրետ ո՞ր պահին է առավել նպատակահարմար արբիտրաժի վայրն ընտրել, իրավաբանական գրականության մեջ միասնական կարծիք չկա: Ոմանք գտնում են, որ այս հարցի լուծումը հնարավոր է միայն վեճը ծագելուց հետո, քանի որ գործարքի կնքման պահին դեռևս հայտնի չէ, թե կողմերի միջև ինչ բնույթի վեճ կառաջանա կամ ընդհանրապես, տարածայնություններ կառաջանան, թե ոչ, կամ կողմերից որ մեկը հանդես կգա որպես հայցվոր, իսկ որը՝ պատասխանող, որտեղ կգտնվեն ապացույցների մեծ մասը կամ վկաները: Այս ամենի հետևանքով էլ վեճի առաջացումից հետո արբիտրաժի վայրի ընտրությունը կողմերին լրացուցիչ հնարավորություն է ընձեռում հաշվի առնել գործի բոլոր առանձնահատկությունները: Հեղինակների մյուս խումբը պնդում է, որ վեճ ծագելուց հետո արբիտրաժի վայրի շուրջ համաձայնություն ձեռք բերելը բավականին դժվարանում է: Բացի այդ՝ նախապես իմանալով արբիտրաժային քննության անցկացման վայրը, կողմերը կարող են առանց ավելորդ ժամանակ վատնելու անցնել

1958 թվականի Նյու-Յորքի համաձայնագրին անդամակցության փաստը, արբիտրաժային օրենսդրության համապատասխանությունը ՄԱԿՄԱԻԳ-ի տիպային օրենքի պահանջներին, միջազգային առևտրանտեսական հարաբերություններից բխող գրեթե բոլոր վեճերը արբիտրաժային կարգով լուծելու հնարավորությունը, ազգային դատարանների կողմից միջնորդ դատավարությանը միջամտելու՝ օրենսդրությամբ սահմանված սահմանափակումների առկայությունը, արբիտրաժային համաձայնության կանխավարկածի ընդունումը, արբիտրաժային վերապահման և «competense» դոկտրինաների ճանաչումը, արբիտրաժային դատարանի կազմը ձևավորելու և արբիտրաժային դատավարությունն ինքնուրույն կազմակերպելու կողմերի ազատությունը, կողմերի կամ արբիտրաժային դատարանի կողմից որոշված կիրառման ենթակա նյութական իրավունքի ընդունումը՝ որպես նյութական իրավահարաբերության կարգավորման միջոց, արբիտրաժային դատարանի կողմից հայցի ապահովման միջոցների կիրառման հնարավորությունը, արբիտրաժային դատավարությանը դատարանների կողմից իրականացվող օժանդակության առկայությունը և վերջապես, արբիտրաժային վճիռների ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը:

Ինչ վերաբերում է արբիտրաժի վայրի ընտրությանը, ապա այն պետք է ընդունելի լինի ինչպես կողմերի, այնպես էլ արբիտրների համար: Այսինքն՝ արբիտրաժի վայրն ընտրելիս պարտադիր կարգով հաշվի են առնվում հայցվորի, պատասխանողի և արբիտրների շահերը: Այս առումով, իհարկե, դժվար է գտնել արբիտրաժի վայրի իդեալականորեն փոխընդունելի տարբերակ: Նման դեպքերում հայցվորը սովորաբար շահագրգռված է, որպեսզի արբիտրաժային դատավարությունը հնարավորինս արագ անցնի և քիչ ծախսատար լինի: Պատասխանողը, իհարկե, եթե մտադիր չէ հակընդդեմ հայց հարուցել, որպես կանոն, այդքան էլ շահագրգռված չէ արբիտրաժային քննության արագությամբ: Նման դեպքերում պատասխանողին ավելի շատ հետաքրքրում է արբիտրաժի ընթացքում իր դիրքո-

գով, ապա արբիտրաժի վայրի շուրջ համաձայնության բացակայության դեպքում հարցը կլուծի արբիտրաժը նախաձեռնող կողմի գտնվելու վայրի դատարանը (Ստոկհոլմի ինստիտուցիոնալ արբիտրաժի կանոնակարգի 22-րդ կետ): Արբիտրաժի վայրի շուրջ կողմերի համաձայնության բացակայության պայմանում արբիտրաժային դատարանը սովորաբար որոշում է արբիտրաժային վարույթը կազմակերպել այն պետության տարածքում, որի իրավունքը կիրառվում է վիճելի նյութական իրավահարաբերության նկատմամբ (վերջինս, որպես կանոն, որոշվում է կողմերի փոխադարձ համաձայնությամբ):

Հարցի լուծման այս տարբերակն արդարացված է և ունի լուրջ հիմնավորում, քանի որ սովորաբար նախագահող արբիտր է ընտրվում այն պետության ներկայացուցիչը, որտեղ պետք է իրականացվի արբիտրաժը և որը տիրապետում է տեղի իրավունքին: Մի խոսքով՝ կարող ենք ասել, որ եթե կողմերը որոշում են կայացրել կիրառման ենթակա նյութական իրավունքի շուրջ, ապա առավել արդյունավետ և նպատակահարմար է արբիտրաժային դատավարությունն անցկացնել այն պետության տարածքում, որի իրավունքին կողմերը հղում են կատարել:

Այն դեպքերում, երբ կողմերը տարբեր պետությունների քաղաքացիներ են (ծագում են տարբեր պետություններից), ապա նրանց միջև կնքվող պայմանագրի տեքստը, որպես կանոն, կազմվում է մի քանի լեզուներով (կողմերի մայրենի լեզվով): Ընդ որում, շատ հաճախ նշվում է նաև, որ պայմանագրի տեքստի բոլոր տարբերակներն էլ հավասարազոր են կամ օժտված են միևնույն իրավական ուժով: Լինում են նաև դեպքեր, երբ պայմանագրի տեքստը կազմվում է երրորդ (չեզոք՝ բոլոր կողմերի համար հասկանալի լեզվով): Օրինակ՝ Հայաստանի Հանրապետության և Վրաստանի կողմերի միջև պայմանագրի տեքստը կարող է կազմվել ռուսերեն: Եթե կողմերն արբիտրաժային համաձայնությամբ որոշել են արբիտրաժային քննության լեզուն, ապա նրանց որոշումը պարտադիր է արբիտրաժային դատարանի համար: Իսկ եթե արբիտրաժային համաձայնությամբ այս

մյուս հարցերի լուծմանը (օրինակ՝ արբիտրներ նշանակելուն և այլն): Երկրորդ մտեցումը առավել հիմնավորված է համարվում, չնայած որ հնարավոր են այնպիսի դեպքեր, երբ բանակցությունների ընթացքում արբիտրաժի վայրի շուրջ կողմերի միջև համաձայնություն չի կայացվում, և այդ հարցի լուծումը թողնվում է արբիտրաժային դատարանի հայեցողությանը: Արբիտրաժի վայրի ընտրության ամենազխտավոր չափանիշն է արբիտրաժային վճռի հարկադիր կատարման հնարավորությունն ինչպես այն երկրում, որտեղ կայացվել է, այնպես էլ ցանկացած այլ երկրում, որտեղ պատասխանողը կարող է գույք ունենալ (նկատի են առնվում Նյու-Յորքի համաձայնագրի մասնակից երկրները):

Առանձնակի ուշադրության են արժանի այն դեպքերը, երբ կողմերին չի հաջողվում արբիտրաժի վայրի շուրջ համաձայնության գալ: Այս հարցը հետաքրքրական է հատկապես հնարավոր հետևանքների առաջացման տեսանկյունից: Եթե կողմերն արբիտրաժի վայրի շուրջ համաձայնություն ձեռք չեն բերում, ապա այդ հարցը լուծվում է կամ արբիտրաժային կենտրոնի, կամ էլ արբիտրների կողմից: Արբիտրաժի վայրն արբիտրաժային կենտրոնի կողմից որոշելու հնարավորություն են նախատեսում Ամերիկայի արբիտրաժային ասոցիացիայի և Առևտրի միջազգային պալատին առընթեր միջազգային արբիտրաժային դատարանի կանոնակարգերը: ՌԴ առևտրաարդյունաբերական պալատին առընթեր միջազգային առևտրային արբիտրաժային դատարանի կանոնադրությունը սահմանում է, որ նման դեպքերում արբիտրաժային քննությունը պետք է անց կացվի Մոսկվայում: Արբիտրաժային որոշ կենտրոնների կանոնակարգեր (օրինակ՝ Լոնդոնի միջազգային առևտրային արբիտրաժային դատարան) այս հարցի լուծումը թողել են արբիտրների հայեցողությանը: Հարցի լուծման նույնանման տարբերակ է առաջարկում նաև ՄԱԿՄԱԻՀ-ի արբիտրաժային կանոնակարգը: Եթե արբիտրաժային համաձայնությամբ նախատեսված է, որ վեճ ծագելու դեպքում այն պետք է լուծվի ad hoc արբիտրաժային կար-

րույթի լեզվի հետ կապված կողմերի միջև շատ հազվադեպ է վեճ առաջանում, և բացառիկ դեպքերում են կողմերը նման պահանջով դիմում դատարան: Նմանատիպ դեպք է գրանցվել 1997 թվականին Ավստրիայում, որտեղ Գերագույն Դատարանի կողմից քննվել է մի գործ, որով պատասխանող կողմը հայց էր հարուցել արբիտրաժային դատարանի դեմ և պահանջում էր, որ գործի քննությունն իրականացվի գերմաներեն, այլ ոչ թե անգլերեն լեզվով (արբիտրաժն անգլերեն լեզվով անցկացնելու մասին արբիտրաժային դատարանը որոշում էր կայացրել): Սակայն Ավստրիայի Գերագույն Դատարանը չընդունեց պատասխանող կողմի հայցը՝ պատճառաբանելով արբիտրաժին չմիջամտելու սկզբունքի անխախտելիության պահանջը: Դրանով դատավարության լեզվի վերջնական որոշումը թողնվեց արբիտրաժային դատարանի հայեցողությանը:

§ 3. Կիրառման ենթակա իրավունքի ընտրությունն առևտրային արբիտրաժում

Առևտրային արբիտրաժում ամենակարևոր հարցը, թերևս, համարվում է կիրառման ենթակա իրավունքը որոշելը՝ իրավունքի ընտրությունը, որով պետք է կարգավորվի (կիրառվի նյութական իրավահարաբերության նկատմամբ) պայմանագիրը (գործարքը)¹: Սա ունի առաջնային նշանակություն: Իհարկե, իրավաբանական պրակտիկայում հնարավոր են այնպիսի դեպքեր, երբ կազմված պայմանագիրն իր մեջ պարունակում է դրա կատարման, առանձին կետերի մեկնաբանման և հնարավոր վեճերի լուծման անհրաժեշտ բոլոր կանոնները: Սակայն այդպիսի դեպքեր հազվադեպ են հանդիպում: Դրանց մշակումը բավականին մեծ ժամանակ և ջանքեր է պահանջում: Ընդ որում, նույնիսկ այդ դեպքում հնարավոր չէ նախատեսել և կարգավորման ենթարկել բոլոր մանրամասները: Այս ամենի հետևանքով էլ իրա-

հարցը չի լուծվել, ապա արբիտրաժային վարույթի լեզվի ընտրությունը թողնվում է արբիտրաժային դատարանի հայեցողությանը: Նման դեպքերում արբիտրաժի անցկացման համար ընտրվում է այն լեզուն, որով կազմվել է պայմանագրի տեքստը: Եթե պայմանագրի տեքստը կազմվել է երկու տարբեր լեզուներով, ապա արբիտրաժային դատարանի որոշմամբ արբիտրաժը կարող է իրականացվել միայն դրանցից մեկով: Ընդ որում, հնարավոր է նաև արբիտրաժային լուծման միաժամանակյա (սինխրոն) թարգմանությունը կողմերի համար հասկանալի այլ լեզվով: Բացի այդ, իրավաբանական պրակտիկայում հանդիպում են դեպքեր, երբ կողմերն արբիտրաժային համաձայնության մասնատեսում են արբիտրաժային դատարան մի քանի լեզուներով կազմված փաստաթղթեր ներկայացնելու հնարավորություն: Այս դեպքում փաստաթղթերը կազմվում են այն լեզուներով, որոնք հասկանալի են ինչպես կողմերի, այնպես էլ արբիտրաների համար: Որոշ դեպքերում արբիտրաժային համաձայնության մեջ լեզվի ընտրության մասին դրույթի բացակայության դեպքում արբիտրաժային վարույթի լեզուն է ընտրվում արբիտրաժի վայրի պետական լեզուն: Դատավարության լեզվի հետ կապված՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդվածը սահմանում է, որ դատավարության լեզուն (լեզուները), որը պետք է օգտագործվի վեճը լուծելիս, որոշվում է կողմերի համաձայնությամբ: Նման համաձայնության բացակայության դեպքում վարույթի իրականացման լեզուն որոշում է արբիտրաժային դատարանը: Արբիտրաժային դատարանը կարող է կողմերից պահանջել գրավոր ապացույցների տեքստի թարգմանությունն այն լեզվով, որը պետք է օգտագործվի վեճը լուծելիս: Նմանատիպ դրույթ է պարունակում նաև «Միջազգային առևտրային արբիտրաժի մասին» ՌԴ օրենքի 22-րդ հոդվածը: Իսկ ՄԱԱԴ կանոնադրության § 10-ը սահմանում է, որ գործի քննությունն իրականացվում է ռուսերեն լեզվով, սակայն այն կարող է իրականացվել նաև այլ լեզուներով՝ կողմերի փոխադարձ համաձայնությամբ: Հարկ է նշել, որ արբիտրաժային վա-

¹ Տե՛ս 22 Yearbook, Commercial Arbitration (1997) էջ 263:

2. արբիտրաժային համաձայնության վավերությունը սահմանող իրավունքը,

3. արբիտրաժային վարույթը կարգավորող իրավունքը (lex arbitri),

4. վեճի (նյութական իրավահարաբերության) նկատմամբ կիրառվող իրավունքը:

Եթե կիրառման ենթակա իրավունքի ընտրության հետ կապված կողմերի միջև համաձայնություն չի կայացվել, ապա՝

5. հղում կոլիզիոն նորմերին, որոնց հիման վրա պետք է կատարվի կիրառման ենթակա իրավունքի ընտրությունը:

1. Կողմերի գործունակությունը կարգավորող իրավունք: Ինչպես ցանկացած պայմանագիր, այնպես էլ արբիտրաժային համաձայնություն կնքելու համար կողմերը պետք է օժտված լինեն գործունակությամբ (Նյու-Յորքի համաձայնագրի 5-րդ հոդված կետ 1-ին): Ընդ որում, աշխարհում գոյություն չունի գործունակության հետ կապված հարցերը կարգավորող միջազգային նորմերի միասնական համակարգ: Իրավաբանական անձանց գործունակությունը ծագում է իրավունակության հետ համատեղ, իսկ ֆիզիկական գործունակության համար տարբեր երկրներում տարբեր չափորոշիչներ են սահմանված (Չայաստանի Չանրապետությունում՝ 18 տարեկան, Սուդանում՝ 14 տարեկան և այլն):

2. Արբիտրաժային համաձայնության վավերությունը սահմանող իրավունք: Ինչ վերաբերում է արբիտրաժային համաձայնության վավերությունը որոշող իրավունքին, ապա Նյու-Յորքի համաձայնագրի 5-րդ հոդվածի 1-ին կետի «ա» ենթակետի համաձայն՝ այն պետք է համապատասխանի պայմանագրի նկատմամբ կիրառվող իրավունքին, իսկ եթե պայմանագրում կիրառման ենթակա իրավունքի ընտրության մասին դրույթ նախատեսված չէ, ապա՝ արբիտրաժի վայրի կամ վճռի կատարման իրավունքին:

3. Արբիտրաժային դատավարությունը կարգավորող իրավունք (lex arbitri): Lex arbitri եզրույթն ավելի շատ վերաբերում

վաբանական պրակտիկայում հարցի լուծման համար հաճախ կիրառվում է այլ մոտեցում, այն է՝ սահմանելով գործարքի համար էական նշանակություն ունեցող պայմանները կարգավորող կանոնները՝ կողմերն ընտրում են նաև իրավունք, որը կոչված է կարգավորելու պայմանագրում չհիշատակված բոլոր մյուս հարցերը: Բացի կիրառման ենթակա նյութական իրավունքի ընտրությունից՝ կողմերը կարող են պայմանավորվել, որ պայմանագրի նկատմամբ պետք է կիրառվեն և բոլոր մեկնաբանություններն իրականացվեն միջազգային համաձայնագրերի հիման վրա (օրինակ՝ «Ապրանքների միջազգային առուվաճառքի մասին» կոնվենցիայի), Lex Mercatoria-ի կամ իրավունքի ընդհանուր սկզբունքների հիման վրա, որպեսզի արբիտրաժային դատարանը հնարավորություն ունենա վեճը լուծել ex aequo et bono («ըստ արդարացիության և բարի խղճի»): Արբիտրաժային համաձայնության մեջ կիրառման ենթակա իրավունքի մասին նշումը կարևորվում է նաև այն պատճառով, որ համաձայնությունում այլ պայմանների բացակայության դեպքում հենց այդ իրավունքով է որոշվելու արբիտրաժային համաձայնության օրինականությունը, գործողության ոլորտը և իրավական հետևանքների առաջացման հնարավորությունը: Բացի այդ՝ կարող ենք ասել, որ պայմանագրի տարբեր մասերի նկատմամբ հնարավոր է, որ կիրառվեն տարբեր պետությունների իրավունքներ: Սակայն վեճ առաջանալու դեպքում այն լրացուցիչ բարդություններ կարող է առաջացնել: Երբ հայտնի է կիրառման ենթակա իրավունքը, ապա հեշտանում է նաև արբիտրների ճիշտ ընտրության հարցը, քանի որ արբիտրների ընտրության հիմնական չափանիշ է հանդիսանում կիրառվող իրավունքին տիրապետելու աստիճանը:

Պետք է նշել նաև, որ արբիտրաժի ընթացքում տարբեր հարցերի կարգավորման նպատակով կարող են կիրառվել տարբեր իրավունքներ՝

1. կողմերի գործունակությունը կարգավորող իրավունքը,

որոշ է նաև հարց առաջանալ, թե կողմերն առանձին հարցերով ո՞ր դատարան պետք է դիմեն (օրնակ՝ ապահովման միջոցների կիրառման անհրաժեշտության դեպքում)՝ արբիտրաժի անցկացման վայրի դատարան, թե՞ այն երկրի դատարան, որի իրավական համակարգի վրա հղում են կատարել կողմերը: Այս պատճառով է, որ արբիտրաժն ավելի նպատակահարմար է անցկացնել այն պետության տարածքում, որի իրավունքի վրա հղում են կատարում կողմերը: Ընդ որում, վեճի կարգավորման նպատակով որևէ երկրի նյութական իրավունքի կիրառումն ամենևին չի նշանակում, որ գործի լուծման համար պետք է կիրառվի հենց այդ պետության դատավարական իրավունքը:

4. Վեճի (նյութական իրավահարաբերության) նկատմամբ կիրառվող իրավունք: Ներկայումս ինչպես միջազգային համաձայնագրերում, այնպես էլ ներպետական օրենսդրությունում արմատավորվել է գործարքը կարգավորող նյութական իրավունքի ազատ ընտրության կամ, այսպես կոչված, կողմերի ինքնավարության սկզբունքը: Այս սկզբունքն ամրագրվել է «Միջազգային առևտրային արբիտրաժի մասին» 1961թ. եվրոպական համաձայնագրում (հոդվ. 7), Վաշինգտոնի 1965թ. համաձայնագրում (հոդվ. 42), «Պամանագրային պարտավորությունների նկատմամբ կիրառվող իրավունքի մասին» ՅՈՒՆԿՏԻՎ-ի 1980թ. համաձայնագրում, ՄԱԿՄԱԻՅ-ի Արբիտրաժային կանոնակարգում (հոդվ. 33, կետ1-ին), «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքում (հոդվ. 28), համաձայն որի՝ արբիտրաժային դատարանը վեճերը լուծելիս կիրառում է կողմերի համաձայնությամբ ընտրված իրավունքի նորմերը: Ցանկացած պետության իրավունքին կամ իրավական համակարգին կատարված հղումը պետք է մեկնաբանվի որպես տվյալ պետության իրավունքի նյութական, այլ ոչ թե կոլիզիոն նորմերին կատարված հղում: Կողմերի համաձայնության բացակայության դեպքում արբիտրաժային դատարանը կիրառում է այն իրավունքը, որը որոշված էր իր կողմից կիրառվող կոլիզիոն նորմերով (ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի, քաղաքացիական իրավունքի նորմեր պարունակող օրենքների և

է այն պետության իրավունքին, որտեղ պետք է իրականացվի արբիտրաժը, իսկ ավելի ստույգ՝ արբիտրաժը կարգավորող օրենսդրությանը: Բացի արբիտրաժային դատարանների կազմակերպմանն ու դրանց իրավասությանը վերաբերող նորմերից՝ արբիտրաժային օրենսդրությամբ սահմանվում է նաև արբիտրաժին ենթակա գործերի ցանկը, հայցի ապահովման միջոցների կիրառման, հայցապահանջների փոփոխման և լրացման, միացման կարգը, արբիտրաժային վճռին ներկայացվող պահանջները, ինչպես նաև դրանց դատական ստուգման իրականացման կարգը: Ուստի, անհրաժեշտ է նշել, որ lex arbitri-ին ամենից առաջ հանդիսանում է արբիտրաժային դատավարության բուն ընթացքը կարգավորող նորմերի ամբողջություն: Օրինակ՝ ՀՀ-ում որպես lex arbitri է հանդես գալիս «Առևտրային արբիտաժի մասին» օրենքը, ինչպես նաև Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքը, կամ էլ կողմերը կարող են ազատորեն համաձայնվել արբիտրաժային դատարանի կողմից իրականացվող վարույթի ընթացակարգի շուրջ: Արբիտրաժային համաձայնություններում սովորաբար չի նշվում, թե արբիտրաժային դատարանը գործը քննելիս ինչ դատավարական օրենքով պետք է ղեկավարվի: Միջազգային արբիտրաժային պրակտիկայում ընդունված է, որ արբիտրաժային քննությունն անց է կացվում արբիտրաժի վայրի (դատավարական) օրենսդրությանը համապատասխան: Սակայն հնարավոր է նաև, որ արբիտրաժային դատավարությունն իրականացվի այլ պետության դատավարական օրենսդրությանը համապատասխան: Արբիտրաժային համաձայնությունում երրորդ պետության արբիտրաժային օրենսդրության վրա հղում կատարելը չի կարելի ողջամիտ քայլ անվանել, չնայած որ այս դեպքում էլ պարտադիր կարգով պետք է պահպանվեն ֆորումի (ընտրված պետության իրավունքի) իմպերատիվ նորմերը: Հակառակ դեպքում տվյալ պետության տարածքում արբիտրաժային վճռի հարկադիր կատարումն անհնար կլինի (Նյու-Յորքի համաձայնագրին համապատասխան հանրային կարգին հակասելու դեպքում): Բացի այդ՝ այս դեպքում կա-

այլ երկրի իրավունքի կիրառման հնարավորությունը: Նման պարագայում նյութական իրավահարաբերության նկատմամբ այլ իրավունք կիրառելու մասին արբիտրաժային դատարանին ուղղված կողմի բոլոր պահանջներն ու փորձերն անհաջողության են դատապարտված, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ խոսքը գնում է հրամայական նորմերի պահպանման մասին¹:

Կիրառման ենթակա իրավունքն ընտրելիս կողմերը կարող են արբիտրաժային համաձայնությամբ պայմանագրի կարգավորման և նրանից բխող բոլոր վեճերի լուծման նպատակով հղում կատարել`

- որևէ պետության ազգային իրավունքին,
- միջազգային իրավունքին,
- միջազգային համաձայնագրերին և այլ միջպետական պայմանագրերին,
- իրավունքի համընդհանուր սկզբունքներին,
- միջազգային առևտրային իրավունքին (Lex Mercatoria),
- երաշխավորող բնույթի միջազգային փաստաթղթերին,
- առևտրային սովորույթներին,
- արդարության սկզբունքներին (բարոյական նորմեր),
- իրավունքի նորմերի, սկզբունքների, առևտրային սովորույթների համակցությանը:

Արտաքին տնտեսական պայմանագրերը սովորաբար հղում են պարունակում կողմերից մեկի կամ որևէ երրորդ պետության ազգային իրավունքին: Որպես կանոն, կիրառման ենթակա իրավունքն ընտրելիս կողմերը նախապատվությունը տալիս են երրորդ պետության ազգային իրավունքին: Նման ընտրությունը հնարավորություն է ընձեռում կանխատեսելու պայմանագրի կատարման, մեկնաբանման հետ կապված հնարավոր հարցերի առաջացումը: Որևէ պետության ազգային իրավունքին նախապատվություն տալը նախևառաջ պայմանավորված է պայմա-

¹Տե՛ս Розенберг М.Г. “Практика Международного Коммерческого Арбитражного Суда”, 1993, էջ 235:

այլ իրավական ակտերի ու ՀՀ միջազգային պայմանագրերի հիման վրա): Բոլոր դեպքերում արբիտրաժային տրիբունալը վճիռ է կայացնում պայմանագրի պայմանների համաձայն` հաշվի առնելով տվյալ գործարքի համար կիրառելի առևտրային սովորույթները:

Կողմերի համաձայնությամբ նախատեսված դեպքերում արբիտրաժային դատարանը կիրառում է այլ պետությունների իրավունքի նորմեր: Բացի այդ` այս սկզբունքն ամրագրված է նաև բազմաթիվ արբիտրաժային կենտրոնների կանոնակարգերում (ԱՄՊ-ի Արբիտրաժային կանոնակարգի հոդված 13-ի 1-ին կետ): Իսկ ՌԴ ԱԱՊ ՄԱԱԴ-ի կանոնադրության § 13-ով սահմանվում է, որ ՄԱԱԴ-ն վեճը լուծում է կողմերի համաձայնությամբ որոշված նյութական իրավունքի նորմերին համապատասխան: Կիրառման ենթակա նյութական իրավունքի ընտրության հետ կապված կողմերի իրավունքն առանձին դեպքերում կարող է սահմանափակվել: Ընդ որում, այդ սահմանափակումները կարող են նախատեսվել ինչպես արբիտրաժի վայրի, այնպես էլ այն պետության օրենսդրությամբ, որի քաղաքացին են հանդիսանում կողմերը կամ գործարքի կատարման վայրի օրենսդրությամբ¹: Բացառությամբ այսպիսի հրամայական պահանջների, կողմերն ազատ են կիրառման ենթակա իրավունքի հարցում: Կիրառման ենթակա իրավունքն ընտրելու մասին կողմերի համաձայնությունը բացառում է տվյալ իրավահարաբերության նկատմամբ

¹ Այսպես` Չիլիի առևտրային օրենսգրքով (հոդվ. 32) սահմանված է, որ եթե գործարքը պետք է կատարվի Չիլիի տարածքում, ապա այն պետք է կարգավորվի տեղի օրենսդրությամբ, անկախ այն հանգամանքից, թե կողմերը կիրառման ենթակա իրավունքի շուրջ ինչ ընտրություն են կատարել: Սաուդյան Արաբիայում նավթի արդյունահանման, վերամշակման կամ առևտրաճանաչի հետ կապված ցանկացած գործարք պետք է կարգավորվի տեղի օրենսդրությամբ: Չինական ժողովրդական Հանրապետությունում կապիտալ շինարարության (շինարարական կապալ), ինչպես նաև համատեղ ձեռնարկությունների ստեղծման հետ կապված պայմանագրերը պետք է կարգավորվեն բացարձակապես տեղի օրենսդրությամբ: ՌԴ տարածքում համատեղ ձեռնարկությունների ստեղծման պայմանագրերի նկատմամբ պետք է կիրառվի ՌԴ օրենսդրությունը:

խավորությունն առ այն, որ եթե տեղի իրավունքը իր մեջ չի պարունակում նորմեր, որոնք պայմանագրի կատարումն անհնարին են դարձնում, խոչընդոտում են պայմանագրից ծագող վեճն արբիտրաժային դատարանի քննությանը հանձնելուն: Գործի քննության ընթացքում օտարերկրյա իրավունքի կիրառումն իրականացվում է արբիտրաժային դատարանի կողմից՝ պաշտոնական կամ դոկտրինալ մեկնաբանություններին, դատական և արբիտրաժային պրակտիկայում ձևավորված կանոններին համապատասխան: Այս կապակցությամբ արբիտրները կարող են հաշվի առնել համապատասխան պետության ազգային իրավունքի վերաբերյալ փորձագետների ուսումնասիրությունները, կածիքները, ինչպես նաև հետազոտել իրավունքի մասին ամբողջական պատկերացում ապահովող այլ փաստաթղթեր: Յարկ է նշել, որ ՌԴ-ում գործում է սկզբունք, որի համաձայն՝ օտարերկրյա իրավունքի նորմերի մեկնաբանման անհնարինության դեպքում կիրառվում է ՌԴ իրավունքը (ՌԴ քաղաքացիական օրենսգրքի 157-րդ հոդվ. 2-րդ կետ): Ընդ որում, կիրառման ենթակա իրավունքի վերաբերյալ կողմերի ընտրությունը պարտադիր կերպով հաշվի է առնվում արբիտրաժային դատարանի կողմից: Բացառություն են կազմում հանրային կարգին հակասելու դեպքերը (Նյու-Յորքի համաձայնագրի 5-րդ հոդվ., ՌԴ քաղ. օր. 158-րդ հոդվ. և այլն):

Արտաքին առևտրատնտեսական հարաբերություններում հազվադեպ են հանդիպում պայմանագրի նկատմամբ միջազգային հանրային իրավունքի կիրառման դեպքեր: Ընդ որում, մեծամասնաբ միջազգային հանրային իրավունքը կիրառվում է այն պայմանագրերի նկատմամբ, որոնցում կողմ են հանդիսանում պետությունները կամ պետական մարմիններն ու կազմակերպությունները, մի խոսքով՝ երբ խոսքը գնում է պետությունների մասնակցությամբ պայմանագրերի մասին: Որպես օրինակ կարող ենք բերել Անգլիայի և Ֆրանսիայի միջև Լա-Մանշի թունելի կառուցման պայմանագիրը, որից բխող վեճերը պետք է լուծվեն պայմանագրին և միջազգային հանրային իրավունքի սկզբունք-

նագրի հետ վերջինիս կապվածության աստիճանով: Օրինակ՝ ռուսական և հայկական ընկերությունների միջև կնքված առուվաճառքի պայմանագրի նկատմամբ կողմերը կարող են կիրառել ՌԴ իրավունքը, եթե ՌԴ-ն պայմանագրի կատարման, ինչպես նաև վաճառողի գտնվելու վայրն է հանդիսանում: Շինարարական կապալի պայմանագրի դեպքում կողմերը պայմանագրի նկատմամբ կարող են կիրառել այն պետության ազգային իրավունքը, որի տարածքում պետք է կառուցվի շինությունը: Բացի այդ՝ իրավունքի ընտրության հարցում վճռորոշ է նաև վերջինիս զարգացվածության և որակյալ լինելու աստիճանը, այսպես՝ շատ հաճախ կողմերն ընտրում են Անգլիայի ծովային իրավունքը, քանի որ վերջինս զարգացած է և համապարփակ իրավական կարգավորման է ենթարկում թե՛ ծովային փոխադրումները և թե՛ ծովային փոխադրումների հետ կապված այլ իրավահարաբերությունները (օրինակ՝ ապահովագրությունը): Պետք է նշել նաև, որ դաշնային պետությունների իրավունքի ընտրության դեպքում անհրաժեշտ է նշել կոնկրետ նահանգի՝ կիրառման ենթակա իրավունքը, քանի որ դաշնային պետություններում միասնական ճյուղային օրենսդրությունը բացակայում է. օրինակ՝ ԱՄՆ-ում՝ միասնական առևտրային օրենսգիրքը, չնայած որ ԱՄՆ գրեթե բոլոր նահանգներն ընդունել են առևտրային օրենսգրքեր (բացառությամբ Լուիզիանա և Նևադա նահանգների), այնուամենայնիվ, նահանգների առևտրային օրենսդրությունն այս կամ այն չափով տարբերվում է միմյանցից:

Առանձնակի ուշադրությամբ է պետք կատարել կիրառման ենթակա իրավունքի ընտրությունն այն դեպքերում, երբ պայմանագրի կողմ են հանդիսանում պետությունները, պետական մարմինները կամ կազմակերպությունները: Միջազգային առևտրային պրակտիկայում ընդունված է որևէ պետության ազգային իրավունքը կիրառել միջազգային հանրային իրավունքի ընդհանուր սկզբունքների կամ Lex Mercatoria-ի հետ համադրությամբ: Տարածված է նաև երաշխիքային միջոցների կիրառումը, օրինակ՝ ռեցիպիենտ-պետության կառավարության երաշ-

միջազգային արբիտրաժային դատարան: Պայմանագրային իրավահարաբերությունների կարգավորման նպատակով իրավունքի համընդհանուր սկզբունքների կիրառության դեպքերը տարածված չեն: Որպես կանոն, վերջիններս կիրառվում են որևէ պետության ազգային իրավունքի հետ համադրությամբ (1965 թվականի Վաշինգտոնի համաձայնագրի 42-րդ հոդվ. 1-ին կետ): Կարելի է ասել, որ իրավունքի համընդհանուր սկզբունքների վրա հղումը, որևէ պետության ազգային իրավունքի համադրությամբ կիրառելը հանդիսանում է կայունացնող և երաշխավորող գործոն: Այսպես՝ օտարերկրյա ներդրումների պաշտպանության համար այն կարող է ավելի բարենպաստ գտնվել, օրինակ՝ օտարերկրյա ներդրումներն ազգայնացնելն արգելել: Խոսելով միջազգային արբիտրաժային պրակտիկայում իրավունքի ընդհանուր սկզբունքների կիրառության մասին՝ անհրաժեշտ է խոսել Մասնավոր իրավունքի միասնականացման (ունիֆիկացման) միջազգային ինստիտուտի (UNIDROIT) կողմից 1994 թվականին մշակված միջազգային առևտրային պայմանագրերի կնքման սկզբունքների ու կանոնների մասին: Վերջիններս կիրառվում են միայն այն դեպքում, երբ կողմերն ուղղակիորեն հղում են կատարել դրանց վրա: Այսպես՝ երբ կողմերը պայմանագրում մշտել են իրավունքի համընդհանուր սկզբունքի կիրառման մասին, հղում են կատարել Lex Mercatoria-ի վրա, ինչպես նաև երբ կիրառման ենթակա իրավունքի նորմը որոշելն անհնար է և միասնականացված (ունիֆիկացված) միջազգային իրավական փաստաթղթերի մեկնաբանման անհրաժեշտություն է առաջանում, միջազգային իրավունքի սկզբունքների կիրառումը դառնում է անհրաժեշտ: Ընդ որում, սկզբունքները կարող են կիրառվել ինչպես առանձին, այնպես էլ որևէ պետության ազգային իրավունքի հետ համակցված: Վերը մշտված մոտեցման օրենսդրական հիմնավորում է հանդիսանում, օրինակ, ՀՀ սահմանադրության 6-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, որի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության անունից կնքված միջազգային համաձայնագրերը կիրառվում են միայն վավերացվելուց հետո: Վավե-

ներին համապատասխան: Բայց միևնույն ժամանակ աննպատակահարմար է արտաքին առևտրատնտեսական գործարքները կարգավորել միջազգային հանրային իրավունքով, քանի որ վերջինս չի պարունակում միջազգային մասնավոր ոլորտում պայմանագրային իրավահարաբերությունների համապարփակ կարգավորման համար անհրաժեշտ նորմեր: Իսկ այս հանգամանքը ոչ միայն չի հեշտացնի, այլև անհարկի կոժվարացնի այդպիսի պայմանագրերից բխող վեճերի լուծումը:

Կողմերը կարող են պայմանագրի նկատմամբ կիրառել նաև առանձին միջազգային համաձայնագրեր: Ընդ որում, միջազգային առևտրատնտեսական հարաբերություններում ամենից հաճախ կիրառվում են «Ապրանքների միջազգային առուվաճառքի մասին» 1980թ. Վիեննայի, «Միջազգային ֆինանսական լիզինգի մասին» 1988թ. Օտտավայի, «Բեռների միջազգային փոխադրման մասին» 1978թ. Մոսկվայի համաձայնագրերը և այլն: Հարկ է մշտել, որ միջազգային համաձայնագրերը կարող են կիրառվել ինչպես այն պարագայում, երբ պայմանագրի կողմերը համաձայնագրի մասնակից պետության քաղաքացիներ են (ռեզիդենտներ), այնպես էլ այն դեպքերում, երբ միայն մեկ կողմն է մասնակից պետության քաղաքացի: Միջազգային արբիտրաժային պրակտիկայում գրեթե չեն հանդիպում դեպքեր, երբ համաձայնագրի մասնակից չհանդիսացող պետություններից սերվող կողմերը պայմանագրի նկատմամբ կիրառեն այդպիսի համաձայնագիր, չնայած տեսականորեն այդպիսի դեպքերը չեն բացառվում: Եթե առաջին դեպքում կողմերը կարող են արբիտրաժային համաձայնությունում այդ մասին առանձին մշտում չկատարել, ապա երկրորդ և երրորդ դեպքերում նման մշտումը պարտադիր է:

ՄԱԿ-ի միջազգային դատարանի կանոնադրությունը միջազգային իրավունքի աղբյուրների շարքում առանձնացնում է «Քաղաքակիրթ ազգերի (պետությունների) կողմից ճանաչված իրավունքի հիմնարար սկզբունքները»: Այս օրինակին հետևում են բազմաթիվ արբիտրաժային դատարաններ, օրինակ՝ Լոնդոնի

լու առանձին երկրներում ձեռնարկատիրական (առևտրային) գործունեության կարգավորման տարբերությունները, վերացներ միջազգային առևտրի զարգացման խոչընդոտները, հեշտացներ միջազգային առևտրատնտեսական հարաբերություններից ծագող վեճերի լուծումը: Խոսելով Lex Mercatoria-ի մասին՝ տարբեր հեղինակներ հաճախ տարբեր եզրույթներ են օգտագործում. «Միջազգային պայմանագրային իրավունք» (Транснацональное торговое право), «Lex Mercatoria» կամ «Միջազգային առևտրային իրավունք»: Սակայն բոլոր դեպքերում ի նկատի է առնվում արտաքին առևտրային գործարքները կարգավորող համընդհանուր, ամբողջական, վերազգային իրավական նորմերի համակարգը: Իրավաբանական գրականության մեջ ընդունված է «Lex Mercatoria»-ն բնորոշել որպես սովորույթներից, միջազգային համաձայնագրերից, նախադեպից և բազմաթիվ օրենքներից (ներպետական) բաղկացած իրավունքի աղբյուր: Ժամանակակից Lex Mercatoria-ի կերտողներից է ֆրանսիացի հանրաճանաչ իրավաբան Բերտրան Գոլբանը, որն առաջին անգամ նախորդ դարի 60-ական թվականների իր աշխատություններում օգտագործեց «Lex Mercatoria» եզրույթը: «Lex Mercatoria» դոկտրինան գլխավորապես զարգանում էր կոնտինենտալ Եվրոպայում, որտեղ վերջինիս ջատագովներից էր շվեյցարացի իրավաբան Պիեր Լալիվը: Վերջինս միջազգային իրավունքի և միջազգային առևտրային արբիտրաժի առաջատար մասնագետներից մեկն է: Lex Mercatoria-ի հիմնարար սկզբունքների ճանաչումն ու ընդունումը շատ արդյունավետ և օգտակար էր միջազգային առևտրային արբիտրաժի զարգացման համար: Նորանունությունն այնքան արդյունավետ էր, որ նույնիսկ իսլամական արբիտրաժի ներկայացուցիչները հայտարարում են, որ Lex Mercatoria-ն և իսլամական իրավունքը լիովին համատեղելի են: Ինչ վերաբերում է Մեծ Բրիտանիայի և ԱՄՆ-ի իրավաբաններին, ապա նրանք վերապահումով են մոտենում Lex Mercatoria-ին՝ գտնելով, որ վերջինս ընդհանրական է, զուրկ որոշակիությունից, և գործի քննության ընթացքում արբիտրներին մեծ ազա-

րացված միջազգային պայմանագրերը ՀՀ իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասն են հանդիսանում: Եթե նրանցում սահմանված են այլ նորմեր, քան նախատեսված են ներպետական օրենսդրությամբ, ապա կիրառվում են միջազգային պայմանագրի նորմերը: Ինչպես գիտենք, իրավունքի համընդհանուր սկզբունքներն իրենց ամրագրումն են ստանում միջազգային համաձայնագրերում ու պայմանագրերում: Այս առումով հատկանշական է ՌԴ սահմանադրությունը, որի 7-րդ հոդվածում հստակ ձևակերպված է, որ միջազգային իրավունքի հանրաճանաչ նորմերն ու սկզբունքները ՌԴ իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասն են հանդիսանում:

Իրավաբանական գրականության մեջ արբիտրաժում իրավունքի համընդհանուր սկզբունքների կիրառման շուրջ ձևավորված միասնական կարծիք գոյություն չունի: Այս հարցին տարբեր հեղինակներ տարբեր կերպ են մոտենում: Մի խումբ հեղինակներ գտնում են, որ վերջիններս կոչված են որոշակիացնել և կոնկրետացնել ազգային իրավունքը, ըստ որում դրանք գործում են նաև այն դեպքում, երբ ազգային իրավունքի այս կամ այն նորմը հակասում է վերջիններիս: Հեղինակների մյուս խումբը գտնում է, որ իրավունքի համընդհանուր սկզբունքները կարող են կիրառվել միայն այն դեպքում, երբ ազգային իրավունքն ունի բացեր և չի կարող համապարփակ իրավական կարգավորման ենթարկել համապատասխան իրավահարաբերությունները, ուստի դրանք կրում են օժանդակող բնույթ: Հարկ է նշել սակայն, որ լինելով միայն սկզբունքների, այլ ոչ թե իրավունքի զարգացած համակարգ՝ իրավունքի համընդհանուր սկզբունքները ոչ միշտ է, որ բավարար են միջազգային բարդ առևտրատնտեսական վեճերի լուծման համար:

Կողմերը կարող են ուղղակիորեն հղում կատարել նաև միջազգային առևտրային իրավունքի վրա: Lex Mercatoria-ն կամ միջազգային առևտրային իրավունքն առաջացել է առևտրային սովորույթների և առևտրային իրավունքի նորմերի համընդհանրացման արդյունքում: Իրավունք, որը պետք է օգներ վերացնե-

յին օրենքներին և երաշխավորող բնույթի այլ ակտերին, օրինակ՝ ՄԱԿՄԱԻՅ-ի «Ապրանքների (աշխատանքների) և ծառայությունների ձեռք բերման մասին» 1994թ. մոդելային օրենքին: Շատ դեպքերում ռուսական ընկերությունները կնքվող պայմանագրերում օգտագործում են «Մատակարարման ընդհանուր կանոնները», որը գործում է Տնտեսական փոխօգնության խորհրդում: Որպեսզի պայմանագրի նկատմամբ կիրառվի երաշխավորող բնույթի փաստաթղթերից որևէ մեկը, կողմերն այդ մասին ուղղակիորեն նշում պետք է կատարեն:

Առևտրային սովորույթներ: Առևտրային սովորույթները միջազգային տնտեսական վեճեր լուծելիս հաճախ են օգտագործվում: «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 28-րդ հոդվածը, «Ապրանքների միջազգային առուվաճառքի մասին» Վիեննայի համաձայնագրի 9-րդ հոդվածը, ՄԱԿՄԱԻՅ-ի արբիտրաժային կանոնակարգի 33-րդ հոդվածի 3-րդ կետը, արբիտրաժային բազմաթիվ այլ կենտրոնների, այդ թվում՝ ԱՄՊ-ի ՄԱԱԴ-ի կանոնադրությունները պահանջում են, որպեսզի արբիտրաժային դատարանը վեճը լուծի ոչ միայն կիրառման ենթակա իրավունքի հիման վրա, այլև հաշվի առնի համապատասխան ոլորտում ձևավորված առևտրային սովորույթները: Ըստ որում, առևտրային սովորույթները կարող են ազգային իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասը հանդիսանալ կամ էլ գործեն վերջինից առանձին, անկախ (օրինակ՝ INCOTERMS կանոնները): Հետևաբար հնարավոր է դրանց կիրառման երկու տարբերակ՝

1. առևտրային սովորույթները, լինելով ազգային իրավունքի բաղկացուցիչ մաս, կիրառվում են՝ անկախ այն հանգամանքից, թե կողմերը դրա վրա հղում կատարե՞լ են, թե՞ ոչ,

2. առևտրային սովորույթները կարող են կիրառվել միայն այն դեպքում, երբ կողմերը միջնորդ համաձայնությունում ուղղակիորեն հղում են կատարել դրանց վրա: Եթե առևտրային այս կամ այն սովորույթը համընդհանուր ճանաչման չի արժանացել, ապա նախևառաջ անհրաժեշտ է ապացուցել վերջինիս գոյությունը, ուսումնասիրությունները և մեկնաբանությունները կատա-

տություն է ընձեռում, իսկ այս հանգամանքը կարող է պայմանագրի պայմանների կամայական մեկնաբանման տեղիք տալ: Այս դոկտրինան գլխավորապես հիմնված է ո՛չ թե գրված իրավունքի կամ դատական նախադեպի վրա, այլ իրավունքի հիմնարար սկզբունքների և սովորույթների վրա: Ավանդականորեն Lex Mercatoria-ի աղբյուր են համարվում ազգային իրավական համակարգերի մեծամասնության համար ընդհանուր իրավունքի հիմնարար սկզբունքները: Վեճի լուծման ընթացքում ծայրահեղ դեպքերում կարող են կիրառվել այնպիսի սկզբունքներ, որոնք ընդհանուր են կողմերի ազգային իրավունքի համար: Որպես կանոն, այդպիսի սկզբունքներ են հանդիսանում միջազգային պայմանագրերի ու համաձայնագրերի հիմնարար դրույթները (օրինակ՝ «Ապրանքների միջազգային առուվաճառքի մասին» 1980թ. Վիեննայի համաձայնագրի, «Պայմանագրային պարտավորությունների նկատմամբ կիրառվող իրավունքի մասին» Հռոմի 1980թ. համաձայնագրի), առևտրային սովորույթները (այդ թվում՝ Առևտրի միջազգային պալատի կողմից օրինակարգված) և վերջապես, միջազգային արբիտրաժային դատարանների վճիռները՝ որպես նախադեպ: Սկզբունքների թվին են դասվում նաև UNIDROIT 1994թ. Միջազգային առևտրային պայմանագրերի սկզբունքները, որոնք զգալիորեն համակարգեցին Lex Mercatoria սկզբունքները: Այս առումով հատկանշական է անգլիացի իրավաբան Լորդ Մայքլ Մասփիլի աշխատությունը, որը փորձել է համակարգման ենթարկել միջազգային առևտրային իրավունքի 20 հիմնարար սկզբունքները¹: Մի խոսքով՝ արբիտրաժային կարգով վեճերի լուծման ընթացքում Lex Mercatoria-ի կիրառման հետ խնդիրներ չեն կարող առաջանալ, եթե կողմերն ուղղակիորեն արբիտրաժային համաձայնությամբ նախատեսել են վերջինիս կիրառումը:

Երաշխավորող բնույթի միջազգային փաստաթղթեր: Կողմերը կարող են պայմանագրում հղում կատարել տարբեր տիպա-

¹ Տե՛ս Lord Justice Mustill, “The New Lex Mercatoria: The first 25 years, 4-th Yearbook, International Arbitration”, 1988, 86-108 էջերը:

լայնորեն կիրառվում են միջազգային առևտրատնտեսական հարաբերություններում¹: Ընդ որում, Անգլիան և ֆրանսիան տարբեր իրավական համակարգի երկրներ են (Անգլիան՝ ընդհանուր, Ֆրանսիան՝ մայրցամաքային), երկուսն էլ ունեն զարգացած առևտրային իրավունք, բայց, այնուամենայնիվ, շատ հարցերում նրանց մոտեցումներն առանձնանում և տարբերվում են միմյանցից: Չնայած որ կողմերի նման ընտրությունը հանդիսանում է փոխզիջման արդյունք, այն կարող է նաև զանազան բարդությունների պատճառ հանդիսանալ:

Ընկերական միջնորդներ և վեճի լուծում ex aequo et bono:

Ընկերական միջնորդների միջոցով (amiable compositeurs) և ex aequo et bono վեճերի լուծման անհրաժեշտությունը սովորաբար առաջանում է այն դեպքերում, երբ իրադրության փոփոխման հետևանքով պայմանագիրը նույն պայմաններով կատարելը դառնում է անհնարին, կամ վերջինիս կատարումը կողմերից մեկի համար կարող է ծանր հետևանքներ ունենալ, իսկ ծագած վեճն իրավունքի նորմերի խստագույն պահպանմամբ լուծելն անարդար է թվում: Այսպիսի պայմանների մեք հիմնականում կարող ենք հանդիպել երկարաժամկետ պայմանագրերում, որտեղ կողմերն արբիտրաժային դատարանին հնարավորություն են ընձեռում վեճը լուծելիս հաշվի առնել նաև նոր երևան եկած կամ փոփոխված հանգամանքները: Տարբեր երկրների օրենսդրությունները տարբեր կերպ են մոտենում ex aequo et bono լուծելու խնդրին: Մի խումբ երկրներ ընդհանրապես բացառում են այն, երկրների մյուս խումբը վերջինիս կիրառումը թույլատրում է միայն այն դեպքում, երբ առկա է կողմերի համաձայնությունը, իսկ վեճն ex aequo et bono լուծելու մասին միջնորդների որոշումը պարտադիր է կողմերի համար: Երրորդ խումբ երկրներում միջնորդների՝ նման որոշումներ ընդունելու իրավասությունը սահմանափակված է:

¹ Տե՛ս Alan Redfern, Martin Hunter, Law and Practic of International Commercial Arbitration 1999, էջ 108:

րել՝ ելնելով գործի հանգամանքներից: Բազմաթիվ առևտրային սովորույթների մեկնաբանումներ են կատարվել Առևտրի միջազգային պալատի կողմից (Ինկոտերմս-Առևտրային եզրույթների մեկնաբանություններ): Ներկայումս մշակվել են պայմանագրերի ստանդարտ ձևեր, որոնք լայնորեն կիրառվում են միջազգային առևտրի, ծովային փոխադրումների, միջազգային մատակարարման և այլ ոլորտներում, որոնցում հղում է կատարված առևտրային սովորույթների վրա: Վերջիվերջո այս ամենը կհանգեցնի առևտրային սովորույթների և այս ոլորտում ձևավորված կանոնների համընդհանրացման:

Իրավունքի սկզբունքների, նորմերի և սովորույթների համակցումը:

Ազգային իրավունքը միջազգային իրավունքի նորմերի հետ համակցելու և համադրելու հնարավորությունն ուղղակիորեն ամրագրված է Վաշինգտոնի 1965թ համաձայնագրում: Կարելի է ասել, որ այս միջոցով ազգային իրավունքը որոշակիորեն դրվում է հսկողության տակ, որն օտարերկրյա ներդրումների պաշտպանության լրացուցիչ երաշխիք է հանդիսանում: Գործնականում ազգային իրավունքն իրավունքի համընդհանուր սկզբունքների, Lex Mercatoria-ի և արդարության սկզբունքների համադրությամբ կիրառելը լայն տարածում է ստացել: Նույնը կարելի է ասել իրավունքի նորմերը սովորույթների հետ համադրությամբ կիրառելու մասին: Առանձնակի զգուշությամբ է պետք մոտենալ երկու տարբեր երկրների իրավունքի նորմերի համադրմանը, քանի որ տարբեր իրավական համակարգերը միշտ չէ, որ միևնույն հարցին նույնանման մոտեցում են ցուցաբերում: Այսպես՝ օրինակ՝ Լա-Մանչի թունելի կառուցման գործարքը կնքելիս անգլիական և ֆրանսիական ընկերությունները փոխադարձ համաձայնությամբ որոշել էին իրենց և պատվիրատուների միջև առաջացող հարաբերությունները կարգավորել ինչպես ֆրանսիական, այնպես էլ անգլիական իրավունքի համար ընդհանուր սկզբունքների հիման վրա, իսկ ընդհանուր սկզբունքների բացակայության դեպքում՝ միջազգային առևտրային իրավունքի ընդհանուր սկզբունքների վրա, որոնք

հողվածներով այդպիսի հնարավորություն է նախատեսված: Բացի այդ՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքն ուղղակիորեն նման հնարավորություն ընձեռում է (28 հոդվ.):

Երբ կողմերը պայմանագրում վեճն *ex aequo et bono* լուծելու մասին դրույթ են նախատեսում, ապա նախևառաջ անհրաժեշտ է հանգամանալից ուսումնասիրել արբիտրաժի վայրի և միջնորդ վճռի հնարավոր կատարման վայրի օրենսդրությունը:

Կոլլիզիոն նորմեր: Քանի որ միևնույն պայմանագիրը կարող է կարգավորվել միաժամանակ մի քանի երկրների իրավունքով (օրինակ՝ պետության, որտեղ կնքվել է այն, պետության, որի տարածքում պետք է կատարվի պայմանագիրը), անհրաժեշտ է որոշել, թե որ երկրի իրավունքին է տրվում նախապատվությունը: Կոլլիզիոն նորմերն էլ հենց կոչված են լուծել իրավունքի կիրառության հարցը, և, կիրառման ենթակա իրավունքի մասին կողմերի համաձայնության բացակայության դեպքում պատասխանել այն հարցին, թե կոնկրետ որ պետության իրավունքով պետք է կարգավորվի այն: Ընդ որում, յուրաքանչյուր պետություն ունի կոլլիզիոն նորմերի իր համակարգը¹: Հայաստանի Հանրապետությունում դրանք պարունակվում են ՔԴՕ-ում և ՔՕ-ում, ՌԴ-ում՝ Քաղաքացիական օրենսդրության հիմունքներում (7-րդ գլուխ): Որպես կանոն, կիրառման ենթակա իրավունքը որոշվում է այն պետության կոլլիզիոն նորմերով, որտեղ անց է կացվելու արբիտրաժային վարույթը: Միջազգային առևտրային արբիտրաժի դեպքում կիրառման ենթակա իրավունքի հարցը որոշելիս պետք է հաշվի առնվեն պայմանագրի կնքման, պայմանագրի կնքմանը նախորդող բանակցությունների անցկացման, գործարքի կատարման, պայմանագրի առարկայի գտնվելու վայրի օրենսդրության բոլոր մանրամասները: Այս ամենը արբիտրաժային դատարանին հնարավորություն կտա որոշելու, թե գործարքը առավել սերտ ո՞ր պետության իրավունքի հետ է կապված: Այդպիսին սովորաբար համարվում է.

¹ Տե՛ս Ա. Հայկյան, Միջազգային մասնավոր իրավունք: Եր.: Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, 2003, 40-49 էջերը:

Կարելի է ասել, որ մեծամասամբ արբիտրաժային կանոնակարգերն ու օրենքներն արբիտրաժային դատարանին թույլատրում են վեճերը լուծել «իրենց խղճին և արդարացիության սկզբունքներին համապատասխան և հանդես գալ որպես ընկերական միջնորդներ, եթե կողմերն ուղղակիորեն նախատեսել են դրա հնարավորությունը»: «Միջազգային առևտրային արբիտրաժի մասին» ՄԱԿՄԱԻԳ-ի մուշային օրենքում ամրագրված է միջազգային արբիտրաժային պրակտիկայում ձևավորված մի կանոն, համաձայն որի արբիտրաժային դատարանը պարտավոր է վեճը լուծել իրավունքի նորմերի հիման վրա, եթե կողմերը արբիտրաժային համաձայնությամբ չեն նախատեսել ծագած վեճը *ex aequo et bono* կարգով լուծելու հնարավորություն: ՀՀ օրենսդրությամբ վեճն *ex aequo et bono* լուծելու և որպես «ընկեր-միջնորդ» որոշում կայացնելու հնարավորություն նախատեսված է: Հարկ է նշել, որ բառացիորեն կրկնելով «Միջազգային առևտրային արբիտրաժի մասին» ՄԱԿՄԱԻԳ-ի մոդելային օրենքի տեքստը՝ ՌԴ օրենքի 31-րդ հոդվածի 2-րդ կետը նախատեսում է արբիտրաժային դատարանի կողմից առանց մոտիվի մատնանշման վճիռ կայացնելու հնարավորությունը, իսկ 28-րդ - հոդվածի 3-րդ կետը՝ առանց նյութական իրավունքի նորմերի վճիռը հիմնավորելու հնարավորություն, եթե առկա է կողմերի համաձայնությունը:

«Արդարության սկզբունքների» հիման վրա կայացված վճիռը ոչ մի ընդհանուր բան չունի Անգլո-Սաքսոնական իրավական համակարգի երկրներում տարածված արդարության իրավունքի հետ, քանի որ արդարության սկզբունքների հիման վրա կայացված վճիռն իրավունքի նորմերով չի հիմնավորվում:

Ինչ վերաբերում է ռուսական և հայկական ընկերությունների մասնակցությամբ այն պայմանագրերին, որոնցում կողմերի միջև հնարավոր վեճն *ex aequo et bono* կամ «ընկերական միջնորդների» միջոցով լուծելու մասին դրույթ է պարունակվում, կարող են հիմնավորվել «Արտաքին առևտրային արբիտրաժի մասին» 1961թ. Եվրոպական համաձայնագրով, որի 7-րդ և 8-րդ

ներպետական օրենսդրությունում («Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 28-րդ հոդված): ՌԴ-ում, օրինակ՝ քաղ.օր. հիմունքների 166-րդ հոդվածը սահմանում է, որ «Արտաքին տնտեսական գործարքներ կնքելիս կողմերի իրավունքներն ու պարտականությունները կարող են սահմանվել գործարքի կնքման ժամանակ կողմերի ընտրած պետության իրավունքին, կամ էլ գործարքի կնքմանը հաջորդող արբիտրաժային համաձայնությանը համապատասխան»: Ընդ որում, կիրառման ենթակա իրավունքն ընտրելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել երեք հանգամանք՝

- ընտրված պետության իրավունքը պետք է զարգացած և կատարյալ լինի (գոնե այն հարցերի մասով, որոնք կարող են ծագել պայմանագրի կատարման կապակցությամբ),
- ցանկալի է բացառել իրավունքում պարունակվող այն կոլիզիոն նորմերի կիրառումը, որոնք ուղղակիորեն վերաբերվում են նյութական իրավունքի ընտրությանը,
- անհրաժեշտ է համոզվել, որ ընտրված պետության իրավունքը հնարավոր է համարում պայմանագրից բխող վեճերը լուծել արբիտրաժային կարգով:

Զարգացած արբիտրաժային օրենսդրություն ունեցող երկրներում ձևավորված իրավունքի ընտրության դասական դոկտրինան պարտադիր է համարում պայմանագրի (արբիտրաժային վերապահման) և ընտրված իրավական համակարգի միջև որոշակի կապի առկայությունը: Սակայն միջազգային արբիտրաժային պրակտիկան, ինչպես նաև մի շարք միջազգային համաձայնագրեր (օրինակ՝ «Պայմանագրային պարտավորությունների նկատմամբ կիրառվող իրավունքի մասին» 1980թ. Եվրոպական համաձայնագիրը) ներկայումս գնում են կողմերի ընտրությունն անվերապահորեն ընդունելու և հաշվի առնելու ճանապարհով: Իսկ եթե կիրառման ենթակա իրավունքի ընտրության շուրջ բանակցությունները մտնում են փակուղի, ապա նպատակահարմար է պայմանագրում իրավունքի ընդհանուր սկզբունքների կամ այդ սկզբունքներն ազգային իրավունքի, մի-

- առուվաճառքի պայմանագրի դեպքում՝ վաճառողի երկրի իրավունքը,
- գույքի վարձակալության պայմանագրում՝ վարձատուի երկրի իրավունքը,
- շինարարական կապալի (կապիտալ շինարարություն) պայմանագրի դեպքում՝ այն պետության իրավունքը, որտեղ պետք է իրականացվի շինարարությունը:

Պետք է հիշել, որ վեճերն անմիջականորեն կոլիզիոն նորմերի հիման վրա չեն լուծվում: Կոլիզիոն նորմերով որոշվում է միայն կիրառման ենթակա իրավունքը: Դրանց կիրառումը հանդիսանում է կիրառման ենթակա նյութական իրավունքի ընտրության միջանկյալ փուլ: Եվ որպեսզի բացառվի կոլիզիոն նորմերի կիրառման ավելորդ փուլը (որը հաճախ բարդացնում է արբիտրաժային դատավարությունը), կողմերը պետք է նախապես արբիտրաժային համաձայնությամբ կատարեն կիրառման ենթակա նյութական իրավունքի ընտրություն:

Արբիտրաժային պրակտիկայում օգտագործվում է կիրառման ենթակա իրավունքի ընտրության երկու տարբերակ: Առաջին դեպքում կողմերն այն կարող են ուղղակիորեն նախատեսել պայմանագրում: Իսկ այն դեպքում, երբ կիրառման ենթակա իրավունքի ընտրության մասին կողմերի համաձայնությունը բացակայում է, հարցի լուծումը վերջնական թողնվում է արբիտրաժային դատարանի հայեցողությանը: Ընդ որում, արբիտրաժային դատարանը նախևառաջ պետք է հանգամանակից ուսումնասիրի արբիտրաժային համաձայնությունը՝ կիրառման ենթակա իրավունքի թաքնված ընտրությունը (այսպես կոչված, իրավունքի թաքնված կամ ենթադրվող ընտրություն) բացահայտելու նպատակով: Իսկ եթե կողմերի համաձայնությունում այդպիսին բացակայում է, ապա հարցի վերջնական լուծումը թողնվում է արբիտրաժային դատարանի հայեցողությանը:

Կողմերին կիրառման ենթակա իրավունքի ընտրության հնարավորություն են ընձեռում ինչպես բազմաթիվ միջազգային համաձայնագրեր, այնպես էլ վերջինս իր ամրագրումն է ստացել

կայունությունը և այլն: Իսկ ասվածը չի նշանակում, որ վերագրյալ գործոնների առկայությունը վկայում է նաև զարգացած և կատարյալ իրավական համակարգի մասին: Միջազգային համաձայնագրերով և ներպետական օրենսդրությամբ արբիտրաժային դատարանի՝ կիրառման ենթակա իրավունքը որոշելու հետ կապված նրան բավականին լայն լիազորություններ են վերապահված: Այսպես՝ 1961թ. Եվրոպական համաձայնագրի 7-րդ հոդվածն ամրագրում է կոլիզիոն նորմերի հիման վրա կիրառման ենթակա իրավունքն ընտրելու արբիտրաժային դատարանի ազատությունը: Ընդ որում, արբիտրաժային դատարանն ընտրությունը կատարում է այն կոլիզիոն նորմերի հիման վրա, որոնց կիրառումն առավել նպատակահարմար և արդյունավետ է համարվում: 1965թ. Վաշինգտոնի համաձայնագրով ամրագրված է վեճի կողմ հանդիսացող պետության իրավունքը՝ միջազգային իրավունքի սկզբունքների համադրությամբ կիրառելու արբիտրաժային դատարանի իրավունքը (42-րդ հոդվ. 1-ին կետ): ՄԱԿՄԱԻՅ-ի արբիտրաժային կանոնակարգի 33-րդ հոդվածով և «Միջազգային առևտրային արբիտրաժի մասին» տիպային օրենքի 28-րդ հոդվ. 2-րդ կետով արբիտրաժային դատարանին ազատություն է ընձեռվում կիրառման ենթակա իրավունքի ընտրության հարցում, և սահմանվում է, որ վերջինիս ընտրությունը կատարվում է այն կոլիզիոն նորմերի հիման վրա, որոնց կիրառումը տվյալ դեպքում նպատակահարմար է համարվում: «Միջազգային առևտրային արբիտրաժի մասին» 1993թ. ՌԴ օրենքը նույնպես հետևել է վերջիններիս օրինակին (28-րդ հոդված 2-րդ կետ): Եթե արբիտրաժային համաձայնությունը կիրառման ենթակա իրավունքի ընտրության մասին որևէ նշում չի պարունակում, ապա արբիտրաժային դատարանը կարող է այս հարցը լուծել՝ ելնելով հետևյալներից.

1. արբիտրաժի վայրն ընտրողը ընտրում է նաև կիրառման ենթակա իրավունքը: Ինչպես արդեն նշվել է, նման մոտեցումն իրեն չի արդարացնում և ներկայումս իրավաբանական պրակտիկայում հազվադեպ է կիրառվում,

ջազգային համաձայնագրերի, Lex Mercatoria-ի, միջազգային առևտրային պայմանագրերի սկզբունքների (UNIDROIT) համադրմամբ կիրառելու կամ վեճերն *ex aequo et bono* լուծելու հնարավորություն նախատեսել:

Կողմերը կարող են պայմանագրում լրացուցիչ դրույթ նախատեսել, համաձայն որի՝ վեճ ծագելու դեպքում այն պետք է լուծվի գործարքի կնքման պահին գործող իրավունքի հիման վրա: Սակայն նման որոշումը միշտ չէ, որ հաշվի է առնվում միջնորդ դատարանի կողմից (որպես կանոն, արբիտրաժային դատարանը վեճը լուծում է միջնորդ դատավարության պահին գործող իրավունքի հիման վրա):

Եթե կողմերն ուղղակիորեն պայմանագրում կիրառման ենթակա իրավունքի մասին նշում չեն կատարել, ապա այս հարցը լուծելիս արբիտրաժային դատարանը կարող է համապատասխան եզրակացության գալ՝ ելնելով իրավունքի՝ այսպես կոչված ժխտական ընտրության բանաձևից (այսինքն՝ որոշել, թե կողմերը որ իրավունքը չեն ընտրել, կամ նրանք ինչ իրավունք կնախընտրեին կիրառել նյութական իրավահարաբերությունների կարգավորման նպատակով): Իրավաբանական պրակտիկայում ընդունված է ենթադրել, որ կիրառման ենթակա իրավունքի վերաբերյալ կողմերի համաձայնության բացակայությունը նախևառաջ վկայում է իրենց ազգային իրավունքները կիրառելուց հրաժարվելու մասին: Երբեմն կողմերը միջնորդ համաձայնությամբ կարող են նախատեսել կոլիզիոն նորմեր կիրառելու արբիտրաժային դատարանի պարտականությունը:

Երկար ժամանակ իրավունքի թաքնված ընտրությունը որոշվում էր՝ ելնելով «արբիտրաժի վայրն ընտրողն ընտրում է նաև կիրառման ենթակա իրավունքը» սկզբունքից: Այսպիսի մոտեցմամբ հատկապես առանձնանում են Անգլիայի արբիտրաժային կենտրոնները: Սակայն այս մոտեցումն արդարացված համարել չի կարելի, քանի որ հաճախ արբիտրաժի վայրն ընտրվում է՝ ելնելով ոչ թե իրավական, այլ ուրիշ չափանիշներով՝ աշխարհագրական դիրքի հարմարությունը, քաղաքական

նաև զսպիչ, կանխող գործոն, քանզի գաղտնիք չէ, որ վատ մշակված և ոչ արդյունավետ արբիտրաժային համաձայնությունը պայմանագրային պարտավորությունները խախտելու մտադրություն ունեցող կողմի համար կանխարգելիչ ազդեցություն չի կարող ունենալ: Որակյալ արբիտրաժային համաձայնությունների կնքմանը կարելի է բացառել նաև արբիտրաժային վարույթը բարդացնող և երկարաձգող, իսկ որոշ դեպքերում էլ՝ արբիտրաժային վճիռների կատարումը դժվարացնող խնդիրների հնարավոր առաջացումը կամ դրանք հասցնել նվազագույնի:

2. կիրառել արբիտրաժի վայրի կոլիզիոն նորմերը և կիրառման ենթակա իրավունքը որոշել վերջիններիս հիման վրա: Ներկայումս այս բանաձևը լայնորեն օգտագործվում է աշխարհի բոլոր արբիտրաժային կենտրոններում,

3. կիրառման ենթակա իրավունքը որոշել կողմերի ընտրած կոլիզիոն նորմերի հիման վրա: Այս մոտեցումն իր ամրագրումն է ստացել ՄԱԿՄԱԻՅ-ի տիպային օրենքում և «Արբիտրաժային կանոնակարգում», և հետևաբար՝ նախատեսվել է նաև «Միջազգային առևտրային արբիտրաժի մասին» ՌԴ օրենքում: Կիրառման ենթակա իրավունքը որոշելը կատարվում է՝ ելնելով որևէ երկրի ազգային իրավունքի հետ վերջինիս փոխկապակցվածության աստիճանից («Միջազգային մասնավոր իրավունքի մասին» 1987թ. Շվեյցարիայի օրենք):

Մի խոսքով՝ արբիտրաժը սկսելու համար անհրաժեշտ բոլոր հարցերն իրենց լուծումն են գտնում նախևառաջ արբիտրաժային համաձայնությունում: Առանց արբիտրաժային համաձայնության կամ պայմանագրում արբիտրաժային վերապահում կատարելու՝ անհնար է կողմերի միջև ծագած կամ հնարավոր վեճն արբիտրաժի լուծմանը հանձնել: Բացի այդ՝ արբիտրաժային համաձայնությունից է կախված նաև արբիտրաժի հետագա ընթացքը, քանի որ հենց արբիտրաժային համաձայնությամբ է սահմանվում արբիտրաժային դատարանի կազմավորման, արբիտրների ինքնաբացարկի և նրանց հայտնված բացարկի լուծման կարգը, արբիտրաժային դատարանի իրավասությունը, արբիտրաժի վայրը, լեզուն, ընթացակարգային կանոնները, այդ թվում՝ բանավոր լսումների, ապացույցների ներկայացման կարգին, ապահովման միջոցների կիրառմանը վերաբերվող պայմանները և այլն:

Ի մի բերելով վերը շարադրվածը՝ կարող ենք ասել, որ որքան մանրակրկիտ և հանգամանալից է մշակված արբիտրաժային համաձայնությունը, այնքան արագ և արդյունավետ կլուծվի ծագած վեճը, և կկարգավորվեն կողմերի միջև առաջացած բոլոր տարաձայնությունները: Բացի այդ՝ վերջինս հանդիսանում է

պես կարգավորվում են որոշումների կայացման ընթացքում առաջացող հարաբերությունները:

Նախևառաջ անհրաժեշտ է տարբերակել արբիտրաժային դատարանի վերջնական և միջանկյալ ակտերը: Այս առումով որոշակի ընդհանրություններ կան արբիտրաժի և քաղաքացիական դատավարությունում վերոնշյալ ինստիտուտների միջև: Ընդ որում, արբիտրաժի վերջնական ակտը վճիռն է, որով ըստ էության լուծվում է վեճը: Սակայն գործնականում հնարավոր է, որ արբիտրաժային վարույթում վերջնական լինի նաև վեճն ըստ էության չլուծող ակտը՝ որոշումը, որն ուղղված է արբիտրաժային իրավահարաբերությունների դադարեցմանը: Խոսքը գնում է, օրինակ, «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 32-րդ հոդվածով նախատեսված դեպքերում արբիտրաժի ավարտի վերաբերյալ որոշում կայացնելու մասին: Հետևաբար, առևտրային արբիտրաժում անհրաժեշտ է առանձնացնել արբիտրաժային դատարանի վերջնական և միջանկյալ ակտերը, ինչպես նաև գործնականում ըստ էության լուծող և չլուծող ակտերը: Արբիտրաժային վճիռը վեճն ըստ էության լուծող վերջնական ակտ է, իսկ որոշումը՝ արբիտրաժային դատարանի կողմից կայացված՝ գործնականում ըստ էության չլուծող ակտ, որը կարող է ինչպես վերջնական բնույթ ունենալ, այնպես էլ միջանկյալ (օրինակ՝ օրենքի 20 և 22-րդ - հոդվածներով սահմանված կարգով արբիտրաժի վայրի և կիրառվող լեզվի (լեզուների) վերաբերյալ արբիտրաժային դատարանի որոշումները): Այս առումով բավականին հակասական դրույթ է պարունակում «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 17-րդ հոդվածը, որտեղ սահմանվել է, որ արբիտրաժային դատարանի կողմից հայցի ապահովման միջոցների կիրառման վերաբերյալ որոշումները կարող են ամրագրվել միջանկյալ վճռի ձևով (2-րդ մաս):

Ամեն դեպքում, արբիտրաժային դատարանի վերջնական ակտերը վեճն ըստ էության լուծող, ինչպես նաև վեճը չլուծող, սակայն վարույթի ընթացքում փոփոխման ոչ ենթակա կամ արբիտրաժային իրավահարաբերությունների դադարման համար

ԳԼՈՒԽ VI ԱՐԲԻՏՐԱԺԱՅԻՆ ԱԿՏԵՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

§1. Արբիտրաժային ակտերի հասկացությունը և տեսակները

Արբիտրաժային կարգով սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության ընթացքում ծագում են բազմաթիվ հարցեր, որոնք իրենց լուծումն են ստանում արբիտրաժային դատարանի ակտերում (որոշումներում): Հարկ է նշել, որ արբիտրաժային ակտերով կարող են տարբեր իրավական արժեք ներկայացնող հարցեր կարգավորվել, դրանք կարող են տարբեր իրավական հետևանքներ առաջացնել, սակայն դրանց տեսական արժեքորումն իրավաբանական գրականության մեջ նշված հանգամանքներով չի սահմանափակվում: Արբիտրաժային ակտերում հիմնականում արտահայտվում են վարույթի ընթացքում արբիտրաժային դատարանի գործողությունները, նյութական և պրոցեսուալ իրավահարաբերությունների կապակցությամբ վերջինիս դիրքորոշումը և հրամայական եզրահանգումները:

Առևտրային արբիտրաժի տեսությունում արբիտրաժային ակտերը հաճախ բնորոշում են որպես արբիտրաժի կազմի կայացրած որոշումներ, որոնք ուղղված են գործի քննության ընթացքում ծագող բոլոր կամ որոշակի հարցերի լուծմանը¹: Սակայն արբիտրաժային ակտերի բովանդակությունն ու էությունը նշված ձևակերպմամբ չի կարող սպառվել: Արբիտրաժային ակտերի հասկացությունն արբիտրաժային հարաբերություններ կարգավորող միջազգային համաձայնագրերով և ազգային իրավական ակտերով, այդ թվում՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքով չի ձևակերպվել: Նշված ակտերով առավելա-

¹ Տե՛ս Alan Redfern, Martin Hunter, Law and Practice of International Commercial Arbitration, 1999թ. էջ 364:

կայացման կարգով, թե՛ հնարավոր իրավական հետևանքների առաջացման առումով: Հայրենական օրենքում բավականին մակերեսային և թերի կարգավորվել են վճռի կայացմանը, ձևին և բովանդակությանը վերաբերող հարցերը, իսկ որոշումների մասին ընդհանրապես խոսք չկա: Օրենքի բովանդակությունից պարզ չէ առանձին ակտի ձևով կամ բանավոր որոշումների կայացման կարգը: Մինչդեռ արբիտրաժային պրակտիկայում դրանք ունեն բավականին կարևոր նշանակություն: Առևտրային արբիտրաժում որոշումների կայացման կարգն առավելապես պայմանավորված է կողմերի կամահայտնությամբ, այսինքն՝ այն հանգամանքով՝ կողմերի փոխադարձ համաձայնությամբ նախատեսված է վարույթն իրականացնել բանավոր լսումների, թե միայն փաստաթղթերի և այլ նյութերի հիման վրա, կամ նիստն արձանագրվելու է, թե ոչ: Բոլոր դեպքերում ցանկալի է, որ արբիտրաժային դատարանի որոշումները կայացվեն գրավոր, առանձին ակտի ձևով: Սակայն արբիտրաժային վարույթում կան այնպիսի ընթացիկ հարցեր, որոնք անմիջական լուծում են պահանջում (օրինակ՝ ապացույցների հետազոտման հաջորդականությունը սահմանելը) և կարող են առանձին ակտի ձևով չկայացվել: Այսինքն՝ որոշման կայացման կարգը նախևառաջ պայմանավորված է առարկայով և իրավական հետևանքների առաջացման հնարավորությամբ: Դրա համար էլ արբիտրաժում պետք է հնարավոր համարել ինչպես առանձին ակտի ձևով՝ գրավոր, այնպես էլ բանավոր որոշումների կայացումը: Իսկ ՀՀ օրենքն այս հարցն անուշադրության է մատնել: Այդ իսկ պատճառով, անհրաժեշտ է «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքում առանձին հոդվածով սահմանել, որ *արբիտրաժային դատարանը կարող է կայացնել ինչպես առանձին ակտի ձևով՝ գրավոր, այնպես էլ բանավոր որոշումներ, եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ*: Ամեն դեպքում առանձին ակտի ձևով պետք է կայացվեն արբիտրաժային դատարանի կողմից՝ իր իրավասության, արբիտրաժի վայրի և լեզվի (լեզուների) ընտրության, արբիտրաժի ավարտի վերաբերյալ որոշումները:

հիմք հանդիսացող որոշումներն են, որոնցում արտահայտված են արբիտրի (արբիտրների) եզրահանգումներն ու հրամայական դատողությունները գործի քննության ընթացքում բացահայտված փաստերի, իրավահարաբերությունների և վարույթի հետագա ընթացքի վրա ազդող այլ հանգամանքների վերաբերյալ: Արբիտրաժային դատարանի միջանկյալ ակտերն այն որոշումներն են, որոնք կրում են նախապատրաստական կամ նախնական բնույթ, ուղղված են արբիտրաժային կարգով գործի քննության ընթացքում ծագող մասնավոր հարցերի լուծմանը և վարույթի ցանկացած փուլում կարող են փոփոխվել կամ վերացվել կամ կողմերի փոխադարձ համաձայնությամբ, կամ արբիտրաժային դատարանի կողմից:

Հարկ է նշել, որ լայն առումով արբիտրաժային դատարանի բոլոր որոշումներն էլ վերջնական են, քանի որ ենթակա չեն բողոքարկման և առևտրային արբիտրաժի պարագայում չկա պետական դատական համակարգին բնորոշ այն աստիճանակարգությունը, որը բողոքարկման իրավունքի իրացման հիմք կարող էր հանդիսանալ¹: Առևտրային արբիտրաժում տարանջատման հիմնական չափորոշիչը գործի քննության ընթացքում այն հարցերի բնույթն է կամ վերջնական նպատակը, որոնց լուծմանը կամ որին հասնելուն ուղղված է արբիտրաժային դատարանի համապատասխան ակտը: Հետևաբար, առևտրային արբիտրաժում և ՀՀ քաղաքացիական դատավարությունում միջանկյալ և վերջնական ակտերը չպետք է նույնացնել:

Արբիտրաժային վճիռների և որոշումների առարկան՝ վեճն ըստ էության կամ գործի քննության ընթացքում ծագող մասնավոր հարցերի լուծումը, տարբեր է, հետևաբար, դրանց պետք է տալ տարբեր իրավական արժեքավորում: Սակայն «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքն ընդհանրապես այս հարցն անուշադրության է մատնել, մինչդեռ, դրանք տարբերվում են թե՛

¹ Արբիտրաժային որոշումները, այն էլ միայն արբիտրաժային դատարանի վճիռները, կարող են վիճարկվել դատական կարգով «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 34-րդ հոդվածով սահմանված դեպքերում:

վունքի գիտությունում փորձ է կատարվել այս ակտերը դասակարգման ենթարկել: Ընդ որում, թե՛ օրենսդրական մակարդակով, թե՛ առևտրային արբիտրաժի տեսությունում արբիտրաժային դատարանի վճիռների սահմանման և դրանց առանձին տեսակների իրավական բնութագրման վերաբերյալ միասնական կարծիք դեռևս չի ձևավորվել: Այսպես՝ ՄԱԿՄԱԻՅ-ի արբիտրաժային կանոնակարգով, արբիտրաժային դատարանին վերջնական (**final award**) որոշումներից (վճիռներից) բացի, հնարավորություն է ընձեռվել ժամանակավոր (**interim**), միջանկյալ (**interlocutory**) և մասնակի (**partial**) որոշումներ (վճիռներ) կայացնել (32 հոդվ., կետ 1): Սակայն կանոնակարգով չի սահմանվում վերոնշյալ որոշումների հասկացությունը և իրավական բնույթը: ՄԱԿՄԱԻՅ-ի «Միջազգային առևտրային արբիտրաժի մասին» տիպային օրենքի մշակման փուլում արբիտրաժային վճիռներն առաջարկվում էր բնորոշել որպես արբիտրաժային դատարանի որոշումներ, որոնք լուծում են արբիտրաժի ենթակայությանը վերապահված բոլոր հարցերը, այդ թվում՝ վեճն ըստ էության լուծող վերջնական ակտերը կամ արբիտրաժային դատարանի իրավասությանը վերաբերող ակտերը, ինչպես նաև արբիտրաժային վարույթի ընթացակարգային հարցերը լուծող ակտերը՝ պայմանով, որ արբիտրաժային դատարանն այդ ակտերը որակի որպես վճիռներ (այսինքն՝ կայացնի վճռի ձևով): Սակայն նման ձևակերպումը տարակարծությունների և վեճերի տեղիք տվեց, քանի որ հեղինակների մի մասը գտնում էր, որ արբիտրաժային դատարանն իր իրավասության կամ վարույթի ընթացակարգային հարցերի վերաբերյալ վճիռ չի կարող կայացնել: Այդ հարցերը հնարավոր է կարգավորել միայն միջանկյալ ակտերով, որոնք վճռի ձևով չեն կայացվում: Արդյունքում՝ տիպային օրենքի նախագծի մշակողներն ընդհանրապես հրաժարվեցին արբիտրաժային որոշումների (վճիռների) հասկացությունը տիպային օրենքում սահմանելու մտքից¹:

¹ St' u Howard M. Josef F. Neuhaus E. Model Law on International Commercial Arbitration. Legislative History & Commentary, Kluwer 1986 էջ 147:

Առանձին ակտի ձևով կայացված որոշման մեջ պետք է նշվեն՝

- արբիտրաժային դատարանի անվանումը, կազմը, որոշումը կայացնելու ամսաթիվը, վեճի առարկան,
- գործին մասնակցող անձանց անունները կամ անվանումները,
- հարցը, որի վերաբերյալ որոշում է կայացվում,
- շարժառիթները, որոնցով արբիտրաժային դատարանը հանգել է հետևությունների,
- եզրահանգումները քննարկվող հարցով:

Վարույթի ընթացքում լուծում պահանջող հարցերով այն որոշումները, որոնք առանձին ակտի ձևով չեն ձևակերպվում, կայացվում են բանավոր, որոնք ներառվում են արձանագրության մեջ, եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ:

Ի տարբերություն որոշման՝ արբիտրաժային վճիռը վեճն ըստ էության լուծող ակտ է: Այն ուղղված է վիճելի իրավահարաբերությունների մասնակիցների սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանությանը և հաստատում է որոշակի խախտված կամ վիճարկվող իրավունքների, իրավահարաբերությունների առկայությունը կամ բացակայությունը, կարգավորում է կողմերի միջև առկա հարաբերությունները՝ դրանց մասնակիցների իրավունքների և պարտականությունների իրականացումն ապահովելով: Արբիտրաժային վճիռն իրավակիրառ և ստեղծագործ գործունեության արդյունք է, քանի որ վճռի հիմքում ընկած է կողմերի ընտրած կիրառման ենթակա իրավունքը կամ էլ արդարության ընդհանուր սկզբունքները (ex aequo et bono), ինչպես նաև որպես հաշտարար միջնորդ (amiable compositeur) վեճը լուծելու լիազորությունը: Չետևաբար, արբիտրաժային վճռով իրացվում են նաև իրավունքի նորմերն ու համընդհանուր սկզբունքները:

Ելնելով տարբեր իրավական ակտերում առկա արբիտրաժային վճիռների ձևակերպումներից և դրանց հիմքում ընկած մոտեցումների տարբերություններից՝ արբիտրաժային իրա-

Սեկ այլ դեպքում արբիտրաժի վերջնական որոշումները ձեռք են բերում իմաստային այլ նշանակություն, մասնավորապես, երբ դրանք բնորոշվում են որպես արբիտրաժային դատարանի վեճն ըստ էության կամ մասնակի լուծող ակտեր, որոնք ուղղված են արբիտրաժային իրավահարաբերությունների դադարեցմանը կամ արբիտրաժի ավարտին: Նման պարագայում պետք է առանձնացնել միջանկյալ (interlocutory) ակտերը կամ արբիտրաժի ընթացակարգային հարցեր լուծող որոշումները, որոնք վեճի էությանը կամ կողմերի նյութաիրավական պահանջներին չեն վերաբերում: Նման մոտեցում ամրագրված է Նիդերլանդների արբիտրաժային օրենսդրությամբ, մասնավորապես՝ քաղ. դատ. օրենսգրքի 1049-րդ հոդվածով, որի համաձայն՝ արբիտրաժային դատարանը կարող է վեճը լուծել վերջնական արբիտրաժային, այդ թվում՝ լրիվ կամ մասնակի որոշումներով: Հետևում է, որ վերջնական արբիտրաժային որոշումը կարող է ինչպես լրիվ, այնպես էլ մասնակի լինել՝ կախված որոշման առարկա հանդիսացող հարցերի շրջանակից:

ՀՀ արբիտրաժային օրենսդրության վերլուծությունը հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ արբիտրաժային դատարանը կայացնում է վճիռներ և որոշումներ: Արբիտրաժային վճիռը վեճն ըստ էության լուծող ակտ է, որն արբիտրաժային դատարանը կայացնում է կողմերի պահանջները բավարարելու կամ մերժելու, ինչպես նաև վիճելի իրավահարաբերությունը կարգավորելու առումով: Արբիտրաժային որոշումները վեճն ըստ էության չլուծող ակտերն են:

Կարելի է առանձնացնել նաև արբիտրաժային դատարանի վերջնական և միջանկյալ ակտերը: Ընդ որում, արբիտրաժային վճիռն ամեն դեպքում վերջնական ակտ է, որով արբիտրաժային դատարանը գնահատում է ապացույցները, իրացնում է տվյալ գործով կիրառման ենթակա իրավունքի նորմերը կամ արդարության ընդհանուր (ex aequo et bono) սկզբունքները, հաստատում է գործին մասնակցող անձանց իրավունքներն ու պարտականությունները, որոշում է հայցային պահանջները բավարարե-

Արբիտրաժային որոշումների (վճիռների) հասկացության սահմանման և դրանց դասակարգման հարցերը խնդրահարույց են նաև միջազգային համաձայնագրերում: Այս հարցին որոշակիորեն անդրադարձել է 1958թ. Նյու-Յորքի կոնվենցիան, որի 1-ին հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ արբիտրաժային որոշումները ոչ միայն կոնկրետ վեճը լուծելու համար նշանակված արբիտրների, այլև արբիտրաժային հաստատության մշտական մարմինների կողմից կայացված ակտերն են: Հարկ է նշել, որ այս մոտեցումը մշակվել է նախորդ դարի 50-ական թվականներին և իրավագիտության զարգացման ժամանակակից մոտեցումներին չի համապատասխանում: Ձևակերպումից պարզ չէ, թե որոնք են վեճն ըստ էության լուծող և չլուծող ակտերը, որոնք են արբիտրաժային դատարանի վերջնական կամ միջանկյալ ակտերը, դրանց միջև ինչ տարբերություններ կան՝ հնարավոր իրավական հետևանքների առաջացման, կայացման կարգի և այլ առումներով:

Հետևում է, որ արբիտրաժային որոշումների սահմանման և դասակարգման շուրջ առևտրային արբիտրաժի միջազգային պրակտիկայում միասնական մոտեցում չի ձևավորվել, ավելին՝ առանձին պետությունների ազգային իրավունքներում եզրութաբանական տարբերություններն էլ ավելի են դժվարացնում ընդհանուր հայեցակարգի մշակումը:

Արտասահմանյան արբիտրաժային պրակտիկայում «վերջնական արբիտրաժային որոշում» կամ «արբիտրաժի վերջնական ակտ» (sentence definitive, sentence final, final award) եզրույթները ևս օգտագործվում են իմաստային տարբեր առումներով: Հաճախ արբիտրաժի վերջնական որոշումը որակվում է որպես արբիտրաժային դատարանի քննությանը վերապահված բոլոր պահանջները լուծող ակտ: Նման մեկնաբանության պայմաններում առանձնացնում են նաև մասնակի (partial) որոշումները, որոնցով լուծվում են պահանջների մի մասը: Սակայն այս պարագայում արբիտրաժային վարույթը չի ավարտվում, և արբիտրները շարունակում են գործի քննությունը:

համընկնում հայրենական իրավագիտության և իրավական համակարգի ինստիտուտներին: Հայցի ապահովումն արբիտրաժի ցանկացած փուլում արբիտրաժի կողմերից մեկի միջնորդության հիման վրա համապատասխան միջոցների ձեռնարկումն է, որը բացառում է հետագայում արբիտրաժային վճռի կատարման անհնարինությունը կամ դժվարացումը կամ վեճի առարկա հանդիսացող գույքի հնարավոր վատթարացումը: Հետևաբար, հայցի ապահովման միջոցներն ուղղված են հետագայում վճռի կատարումն ապահովելուն: Այս ակտով արբիտրաժային դատարանը գործն ըստ էության չի լուծում, և առնվազն անհեթեթություն է արբիտրաժային վճռով արբիտրաժային վճռի կատարումն ապահովելը: Առավել տրամաբանական կլիներ, որ օրենսդիրը խուսափեր օտարածին եզրույթաբանությունից և հայցի ապահովման միջոցներ կիրառելու մասին արբիտրաժային դատարանին որոշում կայացնելու հնարավորություն ընձեռեր: Հավանաբար նման ձևակերպումը պայմանավորված է նաև այն հանգամանքով, որ ՀՀ օրենսդրությամբ իրավասու դատարանը ճանաչում և կատարողական թերթ է տրամադրում միայն արբիտրաժային վճիռների հիման վրա:

ՀՀ օրենսդիրն «Առևտրային արբիտրաժի մասին» օրենքում, միջանկյալ վճռից բացի, առանձնացնում է նաև արբիտրաժային դատարանի **լրացուցիչ** և համաձայնեցված պայմաններով՝ **հաշտության համաձայնության մասին վճիռները**, ինչպես նաև նախատեսում է վճռի ուղղման և պարզաբանման կարգը:

Այսպես՝ ՀՀ օրենքի 33-րդ հոդվածը սահմանում է, որ վճիռը ստանալուց հետո՝ 30-օրյա ժամկետում, եթե կողմերի համաձայնությամբ այլ ժամկետ չի սահմանվել, կողմը, տեղեկացնելով մյուս կողմին, կարող է դիմել արբիտրաժային դատարան՝ խնդրելով ուղղել վճռում տեղ գտած թվաբանական սխալները, վրիպակները կամ գրասխալները կամ նմանաբնույթ այլ սխալներ: Կողմերի միջև համապատասխան համաձայնության առկայության դեպքում կողմը, տեղեկացնելով մյուս կողմին, կարող է դիմել արբիտրաժային դատարան՝ խնդրելով պարզաբանել

լու կամ մերժելու հարցը¹: Սակայն վերջնական են արբիտրաժային դատարանի այն որոշումները, որոնք ուղղված են արբիտրաժային իրավահարաբերությունների կամ արբիտրաժային վարույթի դադարեցմանը: Այս առումով որոշակի տարըմբռնում կարող է առաջացնել «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 17-րդ հոդվածը, որը սահմանում է՝ եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ, ապա արբիտրաժային տրիբունալը կողմերից յուրաքանչյուրի միջնորդությամբ կարող է որոշում կայացնել հայցի ապահովման այնպիսի միջոցներ կիրառելու վերաբերյալ, որոնք գտնի անհրաժեշտ՝ հաշվի առնելով վեճի առարկան: Հայցի ապահովման միջոցների կիրառման վերաբերյալ որոշումները կարող են ամրագրվել **միջանկյալ վճռի** ձևով: Հայցի ապահովման միջոցները, որոնք պահանջել կամ կարգադրել է ձեռնարկել արբիտրաժը՝ կայացնելով միջանկյալ վճիռ, կարող են ճանաչվել, հարկադիր կատարվել կամ չեղյալ ճանաչվել իրավասու դատարանի կողմից օրենքի 34-36-րդ հոդվածների պահանջների պահպանմամբ: Նման մոտեցումը պայմանավորված է արտասահմանյան երկրների արբիտրաժային օրենսդրությունում ամրագրված արբիտրաժային որոշումների դասակարգման չափանիշներով, որոնք ընդհանրապես չեն

¹ Հարկ է նշել, որ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքը չի սահմանել վճիռ կայացնելիս արբիտրաժային դատարանի կողմից լուծման ենթակա հարցերի շրջանակը: Մինչդեռ «Միջնորդ դատարանների և միջնորդ դատավարության մասին» ՀՀ օրենքի 34-րդ հոդվածը սահմանում էր, որ միջնորդ դատարանը վճիռ կայացնելիս գնահատում է ապացույցները, որոշում է կիրառման ենթակա օրենքներն ու այլ իրավական ակտերը, սահմանում է գործին մասնակցող անձանց իրավունքներն ու պարտականությունները, որոշում է հայցը բավարարելու կամ մերժելու հարցը: Նման ձևակերպումը ևս ճիշտ համարել չի կարելի, քանի որ կիրառման ենթակա իրավունքի նորմերն արբիտրաժային համաձայնությամբ կարող են որոշել նաև կողմերը: Արբիտրաժային դատարանի մոտ այդ իրավասությունը սուբսիդիար է և ժազում է այն դեպքում, երբ կողմերն այս հարցի շուրջ համաձայնություն չեն կայացրել: Բացի այդ՝ արբիտրաժային դատարանը ոչ թե սահմանում է գործին մասնակցող անձանց իրավունքները և պարտականությունները, այլ հաստատում է դրանք: Իրավահարաբերությունների մասնակիցների իրավունքներն ու պարտականությունները սահմանված են նորմատիվ իրավական ակտերով:

վճռում չարտացոլված պահանջների մասով: Քաղաքացիական դատավարությունում լրացուցիչ վճռի կայացման հիմքերը երեքն են, այն է՝ եթե դատարանը՝

- վճիռ չի կայացրել որևէ պահանջով, որով գործին մասնակցող անձինք ապացույցներ են ներկայացրել,

- լուծելով իրավունքի մասին հարցը, չի նշել հատկացվող գումարի չափը, հանձնման ենթակա գույքը կամ այն գործողությունները, որոնք պարտավոր է կատարել պատասխանողը,

- չի լուծել դատական ծախսերի հարցը:

Չաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ արբիտրաժային դատարանի վճռում արբիտրաժային ծախսերի նշումը և դրանց բաշխումն իրականացվում է միայն կողմերի համաձայնությամբ նախատեսված դեպքում, ապա լրացուցիչ վճռի կայացման հիմքերում ինպերատիվ ձևով նման դրույթ նախատեսել ճիշտ չէր լինի: Սակայն հողվածի բովանդակությունից պարզ չէ, թե ինչպես պետք է վարվի արբիտրաժային դատարանը, երբ լուծելով իրավունքի մասին հարցը՝ չի նշել հատկացվող գումարի չափը, հանձնման ենթակա գույքը կամ այն գործողությունները, որոնք պարտավոր է կատարել պատասխանողը:

Չաշվի առնելով վերոգրյալը՝ ավելի ճիշտ կլիներ, որ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 33-րդ հոդվածում որպես լրացուցիչ վճիռ կայացնելու հիմք նախատեսվեր նաև՝

- արբիտրաժային դատարանը, լուծելով իրավունքի մասին հարցը, չի նշել հատկացվող գումարի չափը, հանձնման ենթակա գույքը կամ այն գործողությունները, որոնք պարտավոր է կատարել պատասխանողը,

- վճռով չի լուծվել արբիտրաժային ծախսերի հարցը, եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ:

Եթե արբիտրաժի ընթացքում կողմերը հաշտությամբ լուծում են վեճը, ապա արբիտրաժային դատարանը դադարեցնում է գործի քննությունը և կողմերի խնդրանքով արբիտրաժային դատարանի կողմից առարկությունների բացակայության դեպքում համաձայնեցված պայմաններով կայացնում է վճիռ հաշ-

վճռի որևէ կետ կամ մաս: Արբիտրաժային դատարանը կողմի դիմումը հիմնավոր գտնելու դեպքում պարտավոր է այն ստանալուց հետո՝ 30 օրյա ժամկետում, կատարել համապատասխան ուղղումները կամ տալ պարզաբանում: Այդ պարզաբանումը դառնում է վճռի բաղկացուցիչ մասը: Չետևում է, որ արբիտրաժային վարույթում վճռի ուղղումը կամ պարզաբանումը կարող է իրականացվել նաև կողմերի միջև համապատասխան համաձայնությամբ սահմանված կարգով: Եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ, ապա կողմը, մյուս կողմին տեղյակ պահելով, կարող է վճիռը ստանալուց հետո՝ 30 օրյա ժամկետում, դիմել արբիտրաժային դատարան (տրիբունալ)՝ խնդրելով կայացնել լրացուցիչ վճիռ արբիտրաժային վարույթի ժամանակ ներկայացված, սակայն վճռում չարտացոլված պահանջների մասով: Արբիտրաժային դատարանը (տրիբունալը) դիմումը հիմնավոր գտնելու դեպքում պարտավոր է այն ստանալուց հետո՝ 60-օրյա ժամկետում, կայացնել լրացուցիչ վճիռ:

Օրենքի 33-րդ հոդվածի 5-րդ մաս համաձայն՝ վճռի ուղղման, պարզաբանման կամ լրացուցիչ վճռի կայացման դեպքերում կիրառվում են արբիտրաժային վճռի ձևին և բովանդակությանը վերաբերող կանոնները: Վճռի ուղղումն ու պարզաբանումն իրականացվում է գրավոր, ստորագրվում է միանձնյա արբիտրի կամ արբիտրների կողմից:

Ի տարբերություն արբիտրաժային վճռի ուղղման կամ պարզաբանման՝ լրացուցիչ վճիռն առանձին ակտ է, որն արբիտրաժային դատարանը կայացնում է կողմի դիմումի հիման վրա, կողմերի համաձայնությամբ և օրենքով սահմանված կարգով: Քանի որ լրացուցիչ վճիռը կայացվում է հիմնական վճռի կայացման կանոնների պահպանմամբ՝ ինքնուրույն արբիտրաժային ակտի ձևով, այն առաջացնում է համապատասխան իրավական հետևանքներ և կարող է չեղյալ ճանաչվել ընդհանուր հիմունքներով՝ սկզբնական վճռից առանձին: Արբիտրաժային վարույթում նախատեսվել է լրացուցիչ վճիռ կայացնելու միայն մեկ հիմք՝ գործի քննության ժամանակ ներկայացված, սակայն

վական ակտեր են, քանի որ դրանք իրավական նորմեր չեն պարունակում, այլ սահմանում են վարքագծի կանոններ միայն դատական ակտում ուղղակի անհատապես նշված ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց կամ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների համար: Անհատական իրավական ակտն ընդունվում է միայն նորմատիվ իրավական ակտի համաձայն և դրա սահմանած շրջանակում: Սակայն առանձին դեպքերում նորմատիվ բնույթի կարող են լինել նաև դատական ակտերը, երբ խոսքը գնում է, մասնավորապես, վարչական դատավարության կարգով ենթաօրենսդրական բնույթի իրավական ակտերը¹ դրանց համեմատ ավելի բարձր իրավաբանական ուժ ունեցող նորմատիվ ակտերին (բացի ՀՀ Սահմանադրությունից) համապատասխանությունը վիճարկելու վերաբերյալ գործերով (ՀՀ Վարչական դատավարության օրենսգրքի գլուխ 24) կայացված վճիռների մասին: Այս պարագայում դատական ակտը կլինի նորմատիվ բնույթի, քանի որ «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ նորմատիվ իրավական ակտ է համարվում նաև նորմատիվ իրավական ակտում փոփոխություններ կամ լրացումներ նախատեսող, ինչպես նաև նորմատիվ իրավական ակտի կամ դրա մի մասի գործողությունը դադարեցնող իրավական ակտը, նույնիսկ այդ փոփոխությունների կամ լրացումների իրավական նորմ չպարունակելու դեպքում²: Այդ իսկ պատճառով հաճախ դատական ակտերն իրավաբանական գրականությունում որակվում են որպես նեգատիվ բնույթի նորմատիվ իրավական ակտեր: Այստեղից հարց է առաջանում, թե իրավական, այդ թվում՝ դատական ակտին բնու-

¹ Խոսքը գնում է այնպիսի նորմատիվ իրավական ակտերի (գերատեսչական նորմատիվ ակտերի՝ ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանելու, ինչպես նաև ՀՀ նախագահի նորմատիվ բնույթ ունեցող ակտերի, ՀՀ կառավարության, վարչապետի նորմատիվ որոշումների, գերատեսչական նորմատիվ իրավական ակտերի, համայնքի ավագանու, համայնքի ղեկավարի որոշումների) մասին, որոնց վիճարկման վերաբերյալ գործերը վերապահվել են ՀՀ Վարչական դատարանի իրավասությանը:

² Ընդունվել է 2002թ. ապրիլի 3-ին: ՀՀ ՊՏ N49 (224), ՀՕ-320:

տության համաձայնության մասին, որը պետք է բավարարի արբիտրաժային վճռի ձևին և բովանդակությանը ներկայացվող պահանջներին և պարունակի նշում այն մասին, որ հանդիսանում է արբիտրաժային դատարանի վճիռ: Ընդ որում, օրենքի 30 հոդվածի 2-րդ կետն ուղղակիորեն սահմանել է, որ այդպիսի վճիռն ունի նույն ուժը, ինչ արբիտրաժային դատարանի կողմից ըստ գործի էության կայացվող ցանկացած այլ վճիռ: Պետք է նշել, որ համաձայնեցված պայմանների շուրջ վճիռ կայացնելու հիմքը ոչ միայն կողմերի հաշտության համաձայնությունն է, որը նրանք կարող են կնքել վարույթի ցանկացած փուլում, այլև՝ արբիտրաժային դատարանի կողմից դրա դեմ չառարկելը: Այս առումով արբիտրաժային վարույթում կնքված հաշտության համաձայնությունը դատավարական կարգի առումով նմանվում է քաղաքացիական դատավարությունում կնքվող համաձայնությանը, քանի որ վարույթն իրականացնող դատարանը կարող է չհաստատել այն՝ օրենքին հակասելու հիմքով, ինչպես նաև, եթե դրանով խախտվում են այլ անձանց իրավունքներն ու օրինական շահերը:

Իրավաբանական գրականության մեջ առանձնացնում են նաև ex parte արբիտրաժային վճիռները, որոնք վարույթի կողմերի կամ նրանցից մեկի բացակայությամբ կայացվող արբիտրաժային ակտեր են: Սակայն արբիտրաժի ex parte ակտերն իրենց իրավաբանական բնույթով և բովանդակությամբ չեն առանձնանում մյուս արբիտրաժային որոշումներից, հետևաբար վերջիններիս դասակարգման և արբիտրաժային այլ որոշումներից տարանջատելու հիմքում ընկած հանգամանքների ուսումնասիրությունը գործնական կարևոր նշանակություն չունի:

§2. Արբիտրաժային վճռի էությունը

Առանձնակի ուշադրության է արժանի արբիտրաժային վճռի իրավաբանական բնույթը որոշելու հարցը: ՀՀ քաղաքացիական դատավարությունում դատարանի վճիռներն անհատական իրա-

ներ կամ ձեռնպահ մնալ սահմանված գործողություններ կատարելուց, ճանաչել որոշակի իրավունքի, իրավահարաբերության առկայությունը կամ բացակայությունը, ինչն ընդհանուր առմամբ ուղղված է սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանությանը:

Որոշ դժվարություններ գոյություն ունեն իրավական ակտն ընդունող սուբյեկտների շրջանակում արբիտրաժային դատարանների կարգավիճակը որոշելու հարցում, քանի որ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքով չեն սահմանվում արբիտրաժային դատարանների տեսակներն ու կազմակերպարարական այլ առանձնահատկությունները:

Ինստիտուցիոնալ արբիտրաժի պարագայում, երբ մշտապես գործող արբիտրաժային դատարանները ստեղծվում են որոշակի կազմակերպություններին առընթեր կամ ինքնուրույն իրավաբանական անձի կարգավիճակով, նշված խնդրի հանգուցալուծումն իրենից բարդություն չի ներկայացնում: Սակայն խնդիրներ կարող են առաջանալ կոնկրետ վեճը լուծելու համար նախատեսված (ad hoc) արբիտրաժային կարգով վճիռ կայացնելու դեպքում, քանի որ ad hoc արբիտրաժային դատարանների կարգավիճակը և կազմակերպարարական ձևը օրենքով սահմանված չեն: Կոնկրետ վեճը լուծելու համար արբիտրաժային դատարանները ստեղծում են արբիտրաժային համաձայնության կողմերը և դրանք իրավաբանական անձի կարգավիճակ չունեն: Ամեն դեպքում ad hoc արբիտրաժային վճիռները ևս իրավական ակտեր են, քանի որ օրենքն իրավաբանական տեսանկյունից չի տարբերակում ինստիտուցիոնալ և կոնկրետ վեճը լուծելու համար նախատեսված արբիտրաժային դատարանների ակտերը, և դրանք առաջացնում են նույն իրավական հետևանքները, հատկապես, երբ պետությունը՝ ի դեմս իրավասու դատարանի, ճանաչում է արբիտրաժային վճիռները, դրանք ձեռք են բերում իրավական ակտին՝ ավելի կոնկրետ դատական ակտին բնորոշ հատկանիշներ, քանի որ ապահովված են լինում

որոշ ինչ հատկանիշներով է օժտված արբիտրաժային դատարանի վճիռը կամ վերջնական որոշումը:

Արբիտրաժային վճիռն իրավական բնույթի ակտ է: «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ իրավական ակտը Հայաստանի Հանրապետության ժողովրդի, ՀՀ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների, պետական և համայնքային հիմնարկների, ինչպես նաև իրավաբանական անձանց, դրանց առանձնացված ստորաբաժանումների կամ հիմնարկների՝ օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով իրենց լիազորությունների շրջանակում ընդունված պաշտոնական գրավոր փաստաթուղթ է, որով սահմանվում են պարտադիր ճանաչման, պահպանության, պաշտպանության, կատարման կամ կիրառման ենթակա իրավունքներ, պարտականություններ, սահմանափակումներ կամ այլ կանոններ:

Հետևում է, որ արբիտրաժային վճիռը բավարարում է իրավական ակտին ներկայացվող պահանջներին: Այն արբիտրաժային դատարանի՝ օրենքով սահմանված կարգով և իր լիազորությունների շրջանակներում ընդունված ակտ է: Արբիտրաժային դատարանը լուծում է միայն օրենքով սահմանված կարգով կողմերի արբիտրաժային համաձայնությամբ իր իրավասությանը վերապահված վեճերը: Արբիտրաժային դատարանը գործերը քննում է և վճիռ է կայացնում օրենքով իրեն վերապահված լիազորությունների շրջանակներում: Հակառակ պարագայում արբիտրաժի ակտն անհրաժեշտ իրավական հետևանքներ առաջացնել չի կարող: Արբիտրաժային վճիռը պաշտոնական գրավոր փաստաթուղթ է, որով արբիտրաժային դատարանը սահմանում է վիճելի իրավահարաբերությունների սուբյեկտների պարտադիր ճանաչման, պաշտպանության և կատարման ենթակա իրավունքներ և պարտականություններ:

Արբիտրաժային վճռով վերականգնվում են խախտված կամ վիճարկվող իրավունքները, վիճելի պարտականությունների կրողին պարտավորեցվում է կատարել որոշակի գործողություն-

բիտրաժային վճիռը նաև պրոցեսուալ կամ դատավարական ակտ է, որը պետք է համապատասխանի նման ակտերին ներկայացվող պահանջներին:

§3. Արբիտրաժային վճռի իրավական ուժի հատկանիշները

Պետք է նշել նաև, որ արբիտրաժային վարույթը կարգավորող օրենսդրության պահանջների պահպանման և համապատասխանաբար հանրային կարգին չհակասելու հանգամանքներն էլ պայմանավորում են պետության կողմից արբիտրաժային վճռի ճանաչումը և վճռով սահմանված հնարավոր իրավական հետևանքների առաջացումը: Ուստի, արբիտրաժային վճիռն օժտված է **պարտադիրության** հատկանիշով: Որպես կանոն, արբիտրաժային վարույթը կարգավորող նորմատիվ իրավական ակտերում սահմանվում է արբիտրաժային վճիռների վերջնական և կողմերի համար պարտադիր լինելը՝ դրանով իսկ ամրագրելով վճռի պարտադիրությունը, որոշ դեպքերում էլ՝ կատարելիությունը: Այսպես՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 35-րդ հոդվածի 1-ին կետը սահմանում է, որ արբիտրաժային դատարանի վճիռը, որը կայացվել է Հայաստանի Հանրապետության տարածքում կամ Օտարերկրյա արբիտրաժային որոշումների ճանաչման և կատարման մասին Նյու-Յորքի կոնվենցիայի անդամ որևէ այլ պետության տարածքում, պետք է ճանաչվի որպես պարտադիր և համապատասխան դատարանին գրավոր միջնորդելու դեպքում կատարվի օրենքով սահմանված կարգով (հիարկե, եթե չկան արբիտրաժային վճռի ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը մերժելու հիմքեր): Հետևաբար, արբիտրաժային վճիռն օժտված է թե՛ պարտադիրության, թե՛ կատարելիության հատկանիշներով: Սակայն արբիտրաժային վճռի և քաղաքացիական դատավարության կարգով կայացված վճռի պարտադիրությունն և կատարելիությունը, ինչպես նաև օրինական ուժի այլ իրավական հետևանքները չեն նույնանում:

նաև պետության հեղինակությամբ և պետական հարկադրանքի ուժով¹:

Արբիտրաժային վճիռն անհատական ակտ է, քանի որ արբիտրաժային դատարանը, լուծելով իր իրավասությանը վերապահված վեճը, որոշում է կայացնում միայն ուղղակի անհատապես որոշված ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ: Այն իրավական նորմ չի պարունակում, այլ սահմանում է կոնկրետ անձանց վարքագծի կանոնները: Արբիտրաժային վճիռը, ի տարբերություն վերջնական դատական ակտի, նորմատիվ բնույթի լինել էլ կարող, քանի որ ՀՀ օրենսդրությամբ հնարավոր չէ արբիտրաժային կարգով վիճարկել նորմատիվ իրավական ակտի իրավաչափությունը: Վերոնշյալ գործերով բացառիկ դատական ենթակայություն է սահմանված, և դրանք քննվում են միայն վարչական դատավարության կարգով²:

Արբիտրաժային վճիռն ունի երկակի բնույթ՝ այն հրամայական ակտ է, որը, սակայն, պարունակում է պայմանագրային որոշակի տարրեր: Արբիտրաժային վճռի պայմանագրային կողմնարտահայտվում է նրանում, որ, արբիտրաժային համաձայնությամբ վեճն արբիտրաժի լուծմանը հանձնելով, կողմերն ապրիորի պարտավորվում են ընդունել և կատարել արբիտրաժային դատարանի վճիռը: Ինչպես կողմերի, այնպես էլ արբիտրաժային դատարանի գործողությունները պետք է համապատասխանեն արբիտրաժի վայրի կամ արբիտրաժային վճռի ճանաչման և կատարման երկրի (պետության) օրենսդրությամբ արբիտրաժային քննությանը ներկայացվող պահանջներին: Հետևաբար, ար-

¹ Ինստիտուցիոնալ արբիտրաժների վճիռներն ապահովված են նախառաջ այն կայացնող դատարանի վարկով և հեղինակությամբ: Որքան հեղինակավոր է արբիտրաժային դատարանը, այնքան բարձր է արբիտրաժային վճռի ճանաչման և հարկադիր կատարման հնարավորությունը: Նման պարագայում հաճախ պետական իրավասու մարմնի (դատարանի) կողմից արբիտրաժային վճռի ճանաչումն ու հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթի տրամադրումը կրում է ձևական բնույթ:

² Տե՛ս ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 1-ին և 8-րդ հոդվածները:

պահովող հատկանիշ է: Վճռի կատարելիությունը նշանակում է, որ վճիռը պարտադիր ենթակա է կատարման: Այն կատարվում է կամավոր, ընդ որում, վճռում սահմանված ժամկետներում և կարգով: Վճիռը կանոնադրված չկատարելու դեպքում, դրա կատարումն ապահովվում է դատական ակտերի հարկադիր կատարման ծառայության միջոցով՝ պարտապանի հաշվին, քանի որ «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի¹ 2-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ կետերի համաձայն՝ հարկադիր կատարման ենթակա են նաև արբիտրաժային դատարանների, ինչպես նաև ՀՀ միջազգային համաձայնագրերով նախատեսված դեպքերում՝ օտարերկրյա արբիտրաժային դատարանների վճիռներն ու որոշումները:

Հարկ է նշել, որ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքն անուշադրության է մատնել նաև արբիտրաժային վճռի կատարման հետ կապված հարցերը՝ 35 և 36-րդ հոդվածներով կարգավորելով միայն ճանաչումն ու կատարումը մերժելու կարգը և հիմքերը: Միջնորդ դատարանների և միջնորդ դատավարության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածը սահմանում էր, որ միջնորդ դատարանի վճիռը կատարվում է կամավոր: Սահմանված ժամկետում և կարգով վճիռը չկատարվելու դեպքում կողմն իրավունք ունի դիմել միջնորդ դատարանի գտնվելու վայրի առաջին աստիճանի դատարան՝ միջնորդ դատարանի վճռի հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ ստանալու պահանջով: Առևտրային արբիտրաժը կարգավորող 2006թ. օրենքը, փաստորեն, չի նախատեսում արբիտրաժային վճռի կամավոր կատարման հարցերը: Իսկ գործնականում հնարավոր է, որ պարտապանը ցանկություն հայտնի կամավոր կատարել արբիտրաժային դատարանի վճիռը՝ հարկադիր կատարման հետ կապված լրացուցիչ ծախսերից խուսափելու համար:

Բացի այդ՝ այս հանգամանքը հիմք էր տալիս եզրակացնելու, որ մինչև արբիտրաժային վճռով կատարողական թերթ

¹ Ընդունվել է 1998թ. մայիսի 5-ին: Ուժի մեջ է մտել 1999թ. հունվարի 1-ից: ՀՀԳՏ 15.06.1998/12 (45)

ՀՀ քաղաքացիական դատավարությունում դատական ակտերը պարտադիրություն, կատարելիություն, անհերքելիություն, բացառիկություն և նախադատելիություն ձեռք են բերում միայն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո: Արբիտրաժի պարագայում վճիռը վերոնշյալ իրավական հետևանքները կարող է առաջացնել միայն իրավասու դատարանի կողմից ճանաչվելու արդյունքում: Ընդ որում, արբիտրաժային իրավունքի գիտությունում վիճելի է արբիտրաժային վճռի պարտադիրության սահմանները որոշելու հարցը: Մասնավորապես, Ս. Դուբրովինան նշում է, որ արբիտրաժային վճռի և դատական ակտի պարտադիրության հատկանիշները չեն համընկնում, քանի որ արբիտրաժային վճիռը պարտադիր է կողմերի, իսկ դատական ակտը՝ անձանց անորոշ շրջանակի, այդ թվում՝ բոլոր պետական մարմինների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների և պաշտոնատար անձանց համար¹: Սակայն արտահայտված տեսակետը որևէ ադերս չունի ՀՀ գործող օրենսդրության հետ, քանի որ օրենքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասով արբիտրաժային վճռի պարտադիրությունը սահմանելիս անձանց կոնկրետ շրջանակ (այդ թվում՝ վեճի կողմերի առումով) չի նշվում: Հետևաբար, արբիտրաժային վճիռը պարտադիր է Հայաստանի Հանրապետության ողջ տարածքում, բոլոր ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու դրանց պաշտոնատար անձանց համար: Վերոնշյալ սուբյեկտները պարտավոր են հաշվի նստել արբիտրաժային վճռի, ինչպես նաև վճռով հաստատված իրավունքների հետ, նրանք չեն կարող վճռին հակասող որոշումներ կայացնել: Հետևում է, որ արբիտրաժային վճիռը պարտադիր է ոչ միայն կողմերի, այլև այլ անձանց համար:

Կատարելիություն արբիտրաժային վճռով նախատեսված կոնկրետ գործողությունների կատարումը կամ գործողություններից ձեռնպահ մնալը, իրավունքի ռեալ պաշտպանությունն ա-

¹ Дубровина М.А. Международны́й коммерчески́й арбитраж в Швейцарии, Монография, Москва, 2001թ., էջ 145:

նաչելու և հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու վերաբերյալ իրավասու դատարանի դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելն ինքնին հանգեցնում է արբիտրաժային վճռում արտացոլված իրավահարաբերությունների և փաստական հանգամանքների իրացմանն այն նույն ժամկետով, ինչը տեղի է ունենում գործն ըստ էության լուծող վերջնական դատական ակտերի օրինական ուժի մտնելու պարագայում:

Յետևաբար, արբիտրաժային վճիռն օժտված է նաև **անհերքելիության** հատկանիշով, որը ենթադրում է, որ այն կայացնող արբիտրաժային դատարանն իրավունք չունի փոխել կամ բեկանել այն: Ավելին, «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքն ընդհանրապես արբիտրաժային վճիռը նոր երևան եկած հանգամանքների ուժով վերանայելու ինստիտուտ չի նախատեսում: Մինչդեռ «Միջնորդ դատարանների և միջնորդ դատավարության մասին» ՀՀ օրենքի 38-րդ հոդվածը սահմանում էր, որ միջնորդ դատարանն իր կայացրած վճիռը, մինչև դրա կատարումը, կարող է վերանայել նոր երևան եկած հանգամանքների հետևանքով: Ընդ որում, նոր երևան եկած հանգամանքների հետևանքով միջնորդ դատարանի վճիռը վերանայվում էր ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված հիմքերով¹: Միջնորդ դատարանը վճիռը վերանայելու մասին դիմումը

¹ ՀՀ ՔԴՕ-ի 204¹¹-րդ հոդվածով սահմանվել է, որ նոր երևան եկած հանգամանքները հիմք են դատական ակտի վերանայման համար, եթե՝ 1. դիմողն ապացուցում է, որ այդ հանգամանքները հայտնի չեն եղել գործին մասնակցող անձանց, կամ այդ հանգամանքները հայտնի են եղել գործին մասնակցող անձանց, բայց նրանցից անկախ պատճառներով չեն ներկայացվել դատարան, և այդ հանգամանքները գործի լուծման համար ունեն էական նշանակություն, 2. դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով հաստատված՝ վկայի ակնհայտ կեղծ ցուցմունքները, փորձագետի ակնհայտ կեղծ եզրակացությունը, փաստաթղթի կամ իրեղեն ապացույցի կեղծված լինելը հանգեցրել է ապօրինի կամ չհիմնավորված դատական ակտ կայացնելուն, 3. դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով հաստատվել է, որ գործին մասնակցող անձինք կամ նրանց ներկայացուցիչները կամ դատավորը, գործի քննության հետ կապված, կատարել են հանցավոր արարք, կամ 4. այն դատական ակտի, դատավճռի կամ այլ մարմնի որոշման վերացումը, որը հիմք է ծառայել տվյալ վճռի կայացման համար:

տրամադրելը այն պարտադիր էր միայն կողմերի համար, իսկ կատարելիության հատկանիշն առաջանում էր վճռի հիման վրա կատարողական թերթը ստանալուց հետո:

ժամանակակից դատավարագիտությունում օրինական ուժի մեջ մտած վճիռների պարտադիրության և կատարելիության հատկանիշները հաճախ դիտարկվում են միասնական: Նման մոտեցումը կարելի է արդարացված համարել, քանի որ պարտադիրության հատկանիշը ներառում է նաև վճռի կատարելիությունը: Այսինքն կարելի է ասել, որ վճռի կատարելիությունը պարտադիրության հատկանիշի կոնկրետ դրսևորումն է: Բացի այդ՝ քաղաքացիական դատավարությունում ճանաչողական հայցերով կայացված վճիռներով, ի տարբերություն կատարողական կամ վճռող հայցերով կայացված վճիռների, հարկադիր կատարման անհրաժեշտություն ոչ միշտ է առաջանում:

ՀՀ գործող օրենսդրությամբ սահմանված կարգով ճանաչելով արբիտրաժային վճիռը՝ իրավասու դատարանը փաստացի սանկցավորում է այն՝ վերջինիս օժտելով հանրային իրավական ուժով և ապահովելով պետության հեղինակությանը: Յետևաբար, այս պարագայում արբիտրաժային վճռին հատուկ են դատական ակտի օրինական ուժի իրավական հետևանքները, որոնք իրենց հերթին պայմանավորված են սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության արբիտրաժային ձևի առանձնահատկություններով: Այս հանգամանքը հանդիսանում է արբիտրաժային վճռի երկակի բնույթի դրսևորումներից մեկը, քանի որ լինելով պայմանագրային հարաբերությունների արդյունք՝ օրենքով սահմանված կարգով այն ձեռք է բերում հանրային-իրավական ակտին բնորոշ հատկանիշներ, ինչը վկայում է արբիտրաժի խառը կամ հիբրիդային տեսության իրավացիության մասին:

Եթե մենք խոսում ենք արբիտրաժային վճռի պարտադիրության և կատարելիության մասին, ապա չպետք է անտեսենք նաև անհերքելիության, բացառիկության և նախադատելիության հատկանիշները: Մասնավորապես, արբիտրաժային վճիռը ճա-

րավունքների պաշտպանության որոշակիության ապահովման գործունե աշխատանք կհանդիսանա:

Արբիտրաժային վճռի և դատական ակտերի անհերքելիության դրսևորումները տարբերվում են միմյանցից: Նախևառաջ դատական վճիռներն անհերքելիություն են ձեռք բերում օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո: Քաղաքացիական դատավարությունում անհերքելիությունը ենթադրում է, որ առաջին աստիճանի դատարան վերաքննիչ բողոք բերել հնարավոր չէ, իսկ վերաքննության կամ վճռաբեկության կարգով վճիռը բողոքարկելու արդյունքում, երբ վճռի մի մասը բեկանվում է, և գործն ուղարկվում է նոր քննության, ապա քննարկման առարկա չի կարող հանդիսանալ այն մասը, որի վերաբերյալ վճիռը մտել է օրինական ուժի մեջ:

Արբիտրաժային վճռի **բացառիկությունը** ենթադրում է, որ անհնար է նույնական հայցով նույն կողմերի միջև թե՛ արբիտրաժային, թե՛ դատական կարգով գործի կրկին քննության հնարավորությունը: Սակայն արբիտրաժային վճռի բացառիկությունն առաջանում է միայն իրավասու դատարանի կողմից այն ճանաչելու պահից: Հարկ է նշել, որ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքը, ի տարբերություն ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի, արբիտրաժային վճռի բացառիկության կանոններ չի սահմանել: Մասնավորապես, օրենսգրքի 109-րդ հոդված 3-րդ կետով գործի վարույթի կարճման հիմքերի շարքում սահմանել է, որ դատարանը կարճում է գործի վարույթը, եթե նույն անձանց միջև, նույն առարկայի մասին միևնույն հիմքերով վեճի վերաբերյալ առկա է արբիտրաժային տրիբունալի վճիռ, բացառությամբ դատարանի կողմից արբիտրաժային տրիբունալի վճռի հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթը տալը մերժելու դեպքի: Օրենսգրքի 91-րդ հոդվածի 4-րդ կետի համաձայն՝ դատավորը նույն հիմքով մերժում է նաև հայցադիմումի ընդունումը: Այսինքն՝ դատավարության օրենքն արբիտրաժային վճռի առկայության հետ կապում է հայց հարուցելու իրավունքի իրականացումը (այն համարելով հայցի իրա-

քննում էր նիստում, ինչի արդյունքում կամ վերացնում էր վճիռը, կամ մերժում դրա վերանայումը: Ներկայումս արբիտրաժը կարգավորող ՀՀ օրենքը, չնախատեսելով նոր երևան եկած հանգամանքների հետևանքով արբիտրաժային վճռի վերանայման հնարավորություն, փաստացի ամրագրել է բացարձակ անհերքելիության և անփոփոխելիության հատկանիշ: Ընդ որում, անհերքելիությունը կամ անփոփոխելիությունը ծագում է ոչ թե իրավասու դատարանի կողմից արբիտրաժային վճռի ճանաչման, այլ կայացման պահից: Արբիտրաժային վճիռները կարող են միայն վիճարկվել դատական կարգով, և այս ակտերը չեղյալ ճանաչելու հիմքերի շարքում նոր երևան եկած հանգամանքները չեն ներառվել: Սակայն «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ մասը բավականին հակասական ձևով ամրագրել է, որ դատարանը, որին ներկայացվել է չեղյալ ճանաչելու մասին դիմումը, կարող է կողմերից մեկի խնդրանքով կամ իր նախաձեռնությամբ որոշակի ժամանակով դադարեցնել այդ հարցի քննությունը, որպեսզի հնարավորություն ընձեռի արբիտրաժային դատարանին վերսկսելու արբիտրաժային վարույթը կամ ձեռնարկելու այլ միջոցներ, որոնք արբիտրաժային դատարանի կարծիքով կարող են վերացնել արբիտրաժային վճռի բեկանման հիմքերը: Հարց է առաջանում՝ կարելի է արդյոք այս դրույթի շրջանակում դիտարկել արբիտրաժային դատարանի կողմից վճռի փոփոխության հնարավորությունը, թե ոչ: Ամեն դեպքում արբիտրաժային վճիռը որևէ էական փոփոխությունների ենթարկելն արդեն իսկ կխախտի իրավունքների պաշտպանության արբիտրաժային ձևի արդյունավետությունը, քանի որ կողմը զրկվում է սուբյեկտիվ իրավունքների արագ և առանց անհարկի ձգձգումների պաշտպանության հնարավորությունից: Եթե առկա է արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու որևէ հիմք, ապա իրավասու դատարանը միանշանակ պետք է չեղյալ ճանաչելու մասին ակտ կայացնի: Իսկ եթե բացակայում են չեղյալ ճանաչելու հիմքերը, դատարանը պետք է չբավարարի դիմող կողմի պահանջը, ինչն արբիտրաժային վճռի կատարման և կողմի ի-

տինքյան ճանաչում է նաև վճռի իրավական ուժը և սանկցավորում այն: Հետևաբար, արբիտրաժային վճռի պարտադիրության հետ մեկտեղ անհրաժեշտ է խոսել նաև նախադատելիության հատկանիշի մասին, որը հավասարապես պետք է վերաբերի թե՛ քաղաքացիական դատավարության, թե՛ արբիտրաժային կարգով գործերի քննությանը: Նախադատելիությունն ու պարտադիրությունը փոխկապակցված հասկացություններ են, պայմանավորում են միմյանց, և արբիտրաժային վճռում տեղ գտած փաստերն ու իրավահարաբերությունները չեն կարող կասկածի տակ դրվել և ապացուցման առարկայի մեջ մտցվել: Արբիտրաժային վճռի ճանաչումից հետո անհմաստ է վճռով հաստատված փաստերը, իրավունքներն ու պարտականությունները նույն անձանց միջև այլ գործ քննելիս վիճարկել (իհարկե, եթե չկան արբիտրաժային վճիռը վիճարկելու օրենքով սահմանված հիմքեր):

Հետևաբար, անհրաժեշտ է «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքում առանձին հոդվածով սահմանել, որ արբիտրաժային վճռով հաստատված հանգամանքները նույն անձանց միջև արբիտրաժային կարգով այլ գործ քննելիս կրկին չեն ապացուցվում, բացառությամբ դատարանի կողմից արբիտրաժային դատարանի վճռի հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթը տալը մերժելու դեպքի, ինչպես նաև ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 52-րդ հոդվածում նախատեսել, որ արբիտրաժային վճռով հաստատված հանգամանքները նույն անձանց միջև դատարանում այլ գործ քննելիս կրկին չեն ապացուցվում, բացառությամբ դատարանի կողմից արբիտրաժային դատարանի վճռի հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթը տալը մերժելու դեպքի:

Նկատի ունենալով վերոգրյալը՝ կարող ենք ասել, որ արբիտրաժային վճիռները ևս օժտված են անհերքելիության, բացառիկության, պարտադիրության, նախադատելիության, կատարելիության հատկանիշներով, որոնց դրսևորումները տարբերվում են քաղաքացիական դատավարությունում դատական ակտի օրինական ուժի իրավական հետևանքներից: Դա

վունքի ընդհանուր և բացասական նախադրյալ) և բացառում է հետագայում նույնական հայցով դատական կարգով գործի քննության հնարավորությունը: Հետևում է, որ արբիտրաժային վճռի բացառիկությունը գործում է ՀՀ քաղաքացիական դատավարությունում, իսկ արբիտրաժային վարույթում օրենսդրի անուշադրության պատճառով նույնական հայցով նույն կողմերի միջև գործի կրկին քննությունը չի բացառվում:

Ուստի, «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 32-րդ հոդվածում որպես արբիտրաժի ավարտի վերաբերյալ որոշում կայացնելու հիմք պետք է սահմանվի նույն անձանց միջև, նույն առարկայի մասին միևնույն հիմքերով վեճի վերաբերյալ արբիտրաժային վճռի առկայությունը, բացառությամբ դատարանի կողմից արբիտրաժային վճռի հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթը տալը մերժելու դեպքի:

Առանձնակի ուշադրության է արժանի արբիտրաժային վճռի **Նախադատելիության** հատկանիշը: Ընդ որում, այս հարցին միանշանակ մոտենալ չի կարելի, քանի որ թե՛ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում, թե՛ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքում արբիտրաժային վճռի նախադատելիության մասին դրույթներ չեն նախատեսվել: Քաղաքացիական դատավարությունում նախկինում քննված քաղաքացիական գործով օրինական ուժի մեջ մտած դատարանի վճռով հաստատված հանգամանքները դատարանում նույն անձանց մասնակցությամբ այլ գործ քննելիս կրկին անգամ չեն ապացուցվում (ՀՀ ՔԴՕ 52-րդ հոդվ.): Ամրագրելով դատական ակտերի փոխադարձ պարտադիրությունը՝ արբիտրաժային վճիռներին այս առումով իրավական որևէ գնահատական չի տրվել, ինչը տարակուսանքի տեղիք է տալիս¹: Եթե պետությունը ճանաչում է արբիտրաժային վճիռը և դրա պարտադիրությունը, ինքնըս-

¹ ՀՀ ՔԴՕ 52-րդ հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն՝ քրեական գործերով օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռը պարտադիր է դատարանի համար միայն այն փաստերով, ըստ որոնց՝ հաստատված են որոշակի գործողություններ և դրանք կատարած անձինք:

ցառիկություն և նախադատելիության հատկանիշ: Իսկ անհերքելիությունն առաջանում է հենց արբիտրաժային վճռի կայացման պահից, քանի որ օրենքով արբիտրաժային վճիռը կայացնող արբիտրաժային դատարանի կամ հաստատության կողմից այն փոխելու, վերացնելու կամ բեկանելու, ինչպես նաև վերանայելու կարգ սահմանված չէ:

Հետևաբար, արբիտրաժային վճռի իրավական հետևանքների առաջացման շուրջ անորոշությունից և տարակարծիք մեկնաբանություններից խուսափելու համար անհրաժեշտ է օրենքով հստակ սահմանել արբիտրաժային վճռի ուժի մեջ մտնելու կարգը: Այս կապակցությամբ առաջարկում ենք *«Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքում առանձին նորմով սահմանել, որ արբիտրաժային վճիռներն ուժի մեջ են մտնում իրավասու դատարանի կողմից այն ճանաչելու պահից:*

Նման ձևակերպումը հնարավորություն կընձեռի խուսափել առևտրատնտեսական հարաբերությունների ոլորտում հնարավոր չարաշահումներից: Եթե օրենքով սահմանվի, որ արբիտրաժային վճիռն ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, կամ արբիտրաժային վճիռը կատարվում է կամավոր, ու սահմանված ժամկետում և կարգով վճիռը չկատարվելու դեպքում կողմն իրավունք ունի դիմելու իրավասու դատարան՝ հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ ստանալու պահանջով, ապա կողմերին փաստացի հնարավորություն է ընձեռվում, շրջանցելով իրավասու դատարանը, կատարել վճռով սահմանված պարտավորությունները: Մինչդեռ նման մոտեցումն արդարացված համարել չի կարելի: Հնարավոր է, որ կողմերը փողերի լվացման կամ հարկերից խուսափելու նպատակով կեղծ վեճ կամ վեճի իմիտացիա ստեղծեն և կոնկրետ վեճը լուծելու համար նախատեսված (ad hoc) արբիտրաժային կարգով լուծեն «վեճը»՝ ստանալով իրենց համար ցանկալի վճիռը: Նման պարագայում հնարավոր չէ ստուգել նաև արբիտրաժային համաձայնության վավերականության, այդ թվում՝ արբիտրաժի լուծմանը հանձնված վեճի թույլատրելի ենթակայության հարցը:

նախևառաջ պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի բովանդակությունից պարզ չէ, թե արբիտրաժային վճիռները երբ են մտնում ուժի մեջ: Ժամանակակից դատավարագիտությունում վճիռների օրինական ուժի մեջ մտնելու՝ գոյություն ունեցող տարբեր կարգեր են ուսումնասիրության արժանանում, որոնք կարող են տեսական արժևորում ունենալ նաև առևտրային արբիտրաժում:

Արբիտրաժային վարույթը կարգավորող օրենքի վերլուծությունից չի երևում՝ արբիտրաժային դատարանի վճիռներն ուժի մեջ են մտնում կայացման, հրապարակման, թե իրավասու դատարանի կողմից այն ճանաչելու պահից: Վերոնշյալ հանգամանքը բավական մեծ գործնական նշանակություն ունի հատկապես արբիտրաժային վճռի օրինական ուժի իրավական հետևանքների հնարավոր առաջացման առումով: «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 32-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ արբիտրաժն ավարտվում է արբիտրաժային դատարանի կողմից վճռի կամ արբիտրաժի ավարտի վերաբերյալ որոշման կայացմամբ՝ ընդհանրապես չամրագրելով արբիտրաժային վճիռը կողմերին հրապարակելու դատավարական կարգը: Մինչդեռ «Միջնորդ դատարանների և միջնորդ դատավարության մասին» ՀՀ օրենքի 33-րդ հոդվածը սահմանում էր, որ նախագահողը վճռի եզրափակիչ մասը հրապարակում էր միջնորդ դատարանի նիստում: Վճռի տեքստը կազմելը կարող էր հետաձգվել ոչ ավելի, քան տասն օրով, որից հետո պատշաճ ձևով ուղարկվում էր կողմերին: Հաշվի առնելով, որ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքը չի սահմանել նաև արբիտրաժային վճռի կամավոր կատարում, կարող ենք ասել, որ վճռի կատարելիությունն առաջանում է իրավասու դատարանի կողմից այն ճանաչելու պահից: Մինչև դատարանի կողմից ճանաչելն արբիտրաժային վճիռը պարտադիր է կողմերի համար, սակայն ճանաչումից հետո այն պարտադիր է դառնում նաև այլ, այսինքն՝ անձանց անորոշ շրջանակի համար: Պարտադիրության հետ մեկտեղ արբիտրաժային վճիռը ձեռք է բերում նաև բա-

բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ, ապա արբիտրաժային դատարանի վճռում պետք է նշվեն նաև արբիտրաժային ծախսերը և դրանց բաշխումը կողմերի միջև: Վճռում նշվում են արբիտրաժի անցկացման ամսաթիվը և վայրը: Արբիտրաժային տրիբունալի վճիռը համարվում է կայացված վճռում նշված վայրում: Վճռի կայացումից հետո յուրաքանչյուր կողմին պետք է ուղարկվի դրա պատճենը՝ ստորագրված միանձնյա արբիտրի կամ արբիտրների կողմից:

Սակայն օրենքը չի սահմանել, թե ինչ ժամկետում է արբիտրաժային դատարանը պարտավոր վճռի տեքստն ուղարկել կողմերին: Նման բացթողումը գործնականում կարող է լուրջ բացասական հետևանքներ առաջացնել, հատկապես, երբ առևտրատնտեսական հարաբերություններում յուրաքանչյուր թույլ էակնան նշանակություն ունի: Մինչդեռ «Միջնորդ դատարանների և միջնորդ դատավարության մասին» ՀՀ օրենքի 38-րդ հոդվածը սահմանում էր, որ վճռի տեքստը կազմելը կարող է հետաձգվել ոչ ավելի, քան տասն օրով, որից հետո այն պատշաճ ձևով ուղարկվում էր կողմերին:

Վերոնշյալ հոդվածի վերլուծությունից երևում է, որ ՀՀ օրենքով արբիտրաժային վճռի ձևին ներկայացվող պահանջներն իմպերատիվ են՝ արբիտրաժային վճիռը պետք է կայացվի **գրավոր ձևով**, ստորագրվի միանձնյա արբիտրի կամ արբիտրների կողմից: Արբիտրաժային վճռի ձևին ներկայացվող պահանջներն իրավաբանական գրականության մեջ ընդունված է դասակարգել *lex loci arbitri* նորմերի շարքին, որոնք սահմանում են նաև վճռի բովանդակության և կայացման կարգին վերաբերող ընդհանուր պայմաններն ու կանոնները:

Ի տարբերություն արբիտրաժային վճռի ձևին ներկայացվող պահանջների՝ բովանդակությունը սահմանող օրենսդրական նորմերը դիսպոզիտիվ բնույթի են, քանի որ կողմերը փոխադարձ համաձայնությամբ կարող են արբիտրաժի վերջնական ակտի բովանդակությանը վերաբերող այլ պահանջներ նախատեսել:

Դրա համար էլ անհրաժեշտ է պահպանել պատշաճ դատական հսկողությունն արբիտրաժային վարույթի նկատմամբ, իհարկե, հաշվի առնելով նաև իրավունքների պաշտպանության արբիտրաժային ձևի ինքնուրույնությունն ու կամքի ինքնավարության սկզբունքի դրսևորումները:

§ 4. Արբիտրաժային վճռի ներկայացվող պահանջները

Ինչպես արդեն նշվել է, արբիտրաժային վճիռը, թեև պայմանագրային որոշակի տարրեր է պարունակում, սակայն պրոցեսուալ (դատավարական բնույթի) ակտ է, և պետք է համապատասխանի օրենքով սահմանված որոշակի պայմանների: Պետության կողմից արբիտրաժային վճիռների ճանաչումն առավելապես կապված է ազգային օրենսդրությամբ սահմանված պահանջների պահպանման հետ, որոնք ներառում են՝

- արբիտրաժային վճռի ձևին և բովանդակությանը ներկայացվող,
- արբիտրաժային վճռի կայացման կարգին վերաբերող պահանջները:

Արբիտրաժային վճռի ձևին և բովանդակությանը ներկայացվող պահանջները սահմանված են «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 31-րդ հոդվածով, որի համաձայն՝ արբիտրաժային դատարանի վճիռը պետք է կայացվի գրավոր ձևով և ստորագրվի այն կայացնող միանձնյա արբիտրի կամ արբիտրների կողմից: Սեկից ավելի արբիտրների մասնակցությամբ արբիտրաժային վարույթի դեպքում բավական է արբիտրաժային տրիբունալի անդամների մեծամասնության ստորագրությունների առկայությունը՝ այն պայմանով, որ վճռում նշվեն բացակայող ստորագրությունների պատճառները:

Արբիտրաժային տրիբունալի վճռում պետք է նշվեն դրա հիմքում ընկած հանգամանքները, բացառությամբ, երբ կողմերը համաձայնվել են, որ այդպիսիք չպետք է նշվեն վճռում, կամ եթե կայացվել է համաձայնեցված պայմանների շուրջ վճիռ: Եթե այլ

Հարկ է նշել սակայն, որ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 31-րդ հոդվածով, արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու հիմքերի շարքում սահմանված չէ, որ իրավասու դատարանի կողմից վճիռը կարող է չեղյալ ճանաչվել, եթե այն չի համապատասխանում օրենքով կամ կողմերի համաձայնությամբ արբիտրաժային վճռի ձևին և բովանդակությանը ներկայացվող պահանջներին: Այս հանգամանքը կարելի է օրենքի բացթողումներից համարել, քանի որ օրենսդիրը, մեխանիկորեն առաջնորդվելով Նյու-Յորքյան համաձայնագրի դրույթներով, անուշադրության է մատնել այս հիմքը: Վիճակը որոշակիորեն շտկում է օրենքի 34-րդ հոդվածի 2-րդ կետի «դ» ենթակետը, որի համաձայն՝ արբիտրաժային վճիռը կարող է չեղյալ ճանաչվել, եթե արբիտրաժային տրիբունալի կազմը կամ ընթացակարգը չի համապատասխանել կողմերի արբիտրաժային համաձայնությանը, եթե այդ համաձայնությունը չի հակասում օրենքի պարտադիր դրույթներին, կամ նման համաձայնության բացակայության դեպքում չի համապատասխանում օրենքին:

Ինչպես տեսնում ենք, ՀՀ օրենքն արբիտրաժային վճռի բովանդակությունը սահմանելիս առանձին հարցերի լուծումը թողել է կողմերի հայեցողությանը, սակայն կան այնպիսի հարցեր, որոնց ընդհանրապես չի անդրադարձել: Մինչդեռ արբիտրաժային վճիռն իրավունքների պաշտպանությանն ուղղված այն կարևորագույն փաստաթուղթն է, որը նախ՝ պետք է ճանաչվի իրավասու դատարանի կողմից, հետո՝ կատարվի: Հետևաբար, արբիտրաժային վճիռը, որքան հնարավոր է, պետք է հանգամանալից կարգավորված լինի նաև բովանդակային առումով՝ հետագայում թյուրիմացություններից և հնարավոր բացասական հետևանքներից խուսափելու նպատակով: Օրենքի բովանդակությունից պարզ չէ, թե արբիտրաժային վճռում նշվում է արդյոք արբիտրաժային դատարանի կազմը, արբիտրաժային համաձայնությունը, որի հիման վրա գործել է արբիտրաժային դատարանը, կողմերի անունները (անվանումը) և հասցեն, վեճի էության համառոտ շարադրանքը, վճռի կատարման կարգը և

Հարկ է նշել, որ տարբեր ազգային իրավական համակարգերում արբիտրաժային վճիռների բովանդակությանը տարբեր պահանջներ են ներկայացվում: Մասնավորապես՝ Բելգիայի Պատական օրենսգրքի 1701-րդ հոդվածով սահմանվել է, որ արբիտրաժային վճռում պետք է նշվեն կողմերի և արբիտրների անունները (անվանումը) և իրավաբանական հասցեները, վեճի առարկան, վճռի կայացման վայրը: Ֆրանսիայի քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 1412-րդ հոդվածով, բացի վերը նշված պայմաններից, նախատեսվել է, որ արբիտրաժային վճիռը պետք է բովանդակի նաև կողմերի ներկայացուցիչների անունները: Նմանատիպ պահանջներ են սահմանված նաև Նիդերլանդների քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 1507-րդ հոդվածով, իսկ Մեծ Բրիտանիայի Արբիտրաժի մասին ակտի 52-րդ հոդվածում նախատեսվել է, որ արբիտրաժային վճիռը պետք է պարունակի նշումներ արբիտրաժի վայրի և ակտի կայացման ամսաթվի մասին, բոլոր արբիտրների ստորագրությունները և վճռի հիմնավորումը:

Ընդհանրացնելով արբիտրաժային վճռի **բովանդակությանը** ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված պահանջները՝ կարող ենք ասել, որ արբիտրաժային վճիռը պետք է՝

- կայացվի գրավոր ձևով,
- ստորագրվի միանձնյա արբիտրի կամ արբիտրների կողմից, ընդ որում, այստեղ բավարար է արբիտրաժային դատարանի կազմի անդամների մեծամասնության ստորագրության առկայությունը,
- բովանդակի արբիտրաժի անցկացման վայրը և ամսաթիվը,
- հաշտեցման պայմանները, եթե վճիռը կայացվել է համաձայնեցված պայմանների շուրջ,
- վճռի հիմքում ընկած հանգամանքները, եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ,
- արբիտրաժային ծախսերը և դրանց բաշխումը կողմերի միջև, եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ:

ըղ պետք է պարունակի հաշտության համաձայնության բառացի շարադրանքը: Այս հանագամանքն ունի գործնական կարևոր նշանակություն, քանի որ արբիտրաժային վճիռը ճանաչելու ժամանակ իրավասու դատարանին հնարավորություն է ընձեռվում ստուգել կողմերի հաշտության համաձայնության համապատասխանությունը ՀՀ օրենսդրությանը և հանրային կարգին, ինչպես նաև պարզելու, թե հաշտության համաձայնությամբ կարող են խախտվել այլ անձանց իրավունքներն ու օրինական շահերը:

Կարևոր է վճռում նաև կատարման կարգի վերաբերյալ նշումը, քանի որ, ելնելով հայցվորի կողմից պատասխանողին ուղղված նյութաիրավական պահանջի բնույթից, արբիտրաժային վճռի կատարման կարգը կարող է տարբեր առանձնահատկություններ ունենալ: Այդ իսկ պատճառով «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքում պետք է սահմանվեն նաև դրամական միջոցներ բռնագանձելու կամ գույք հատկացնելու մասին, մի քանի հայցվորների օգտին կամ մի քանի պատասխանողների դեմ կայացված, պայմանագիր կնքելու կամ փոխելու մասին, ինչպես նաև պատասխանողին որոշակի գործողություններ կատարելուն պարտադրող վճռի առանձնահատկությունները:

Դրամական միջոցները գանձելու վերաբերյալ հայցը բավարարելու դեպքում արբիտրաժային դատարանը պետք է սահմանի բռնագանձվող գումարի ընդհանուր չափը՝ առանձին նշելով հիմնական պարտքի, վնասների, տուժանքի չափերը, ինչպես նաև այն գումարի չափը, որի վրա հաշվեգրվում են տոկոսներ, այդ տոկոսների չափը և դրանց հաշվեգրման սկզբի տարին, ամիսը և ամսաթիվը: Գույք հատկացնելու դեպքում արբիտրաժային դատարանը նշում է հանձնման ենթակա գույքի անվանումը, դրա արժեքը, իսկ եթե հայտնի է՝ նաև գտնվելու վայրը:

Մի քանի հայցվորների օգտին վճիռ կայացնելու դեպքում դատարանը պետք է նշի նրանցից յուրաքանչյուրի պահանջը բավարարելու չափը կամ նշում այն մասին, որ բռնագանձման իրավունքը համիրավ է: Մի քանի պատասխանողների դեմ վճիռ

ժամկետները և այլն: Ընդ որում, արբիտրաժային վճռի բովանդակությունը սահմանող նորմերն պվելի շատ ինպերատիվ բնույթի պետք է լինեն: Հակառակ պարագայում արբիտրաժային վճռի ուսումնասիրությունից պարզ չի լինի, թե ինչ վեճ է լուծել արբիտրաժային դատարանը կամ որոնք են վարույթի կողմերը, ինչ կազմով է արբիտրաժային դատարանը քննել գործը և վճիռ կայացնել, ինչ կարգով պետք է կատարվի արբիտրաժային վճիռը և այլն:

Հետևաբար, ավելի ճիշտ կլինի, եթե արբիտրաժային դատարանի վճռում նշվեն՝

- *վճռի կայացման տարին, ամիսը, ամսաթիվը և վայրը,*
- *արբիտրաժային դատարանի կազմը,*
- *կողմերի արբիտրաժային համաձայնությունը, որի հիման վրա գործել է արբիտրաժային դատարանը,*
- *կողմերի անունները (անվանումը) և հասցեները,*
- *վեճի առարկան,*
- *վեճի էության համառոտ շարադրանքը,*
- *արբիտրաժային դատարանի կողմից պարզված հանգամանքները, եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ,*
- *ապացույցները, որոնց վրա հիմնված են արբիտրաժային դատարանի հետևությունները,*
- *այն օրենքները, այլ իրավական ակտերը և գործարար շրջանառության սովորույթները, որոնցով ղեկավարվել է արբիտրաժային դատարանը վճիռ կայացնելիս,*
- *հայցվորի պահանջները բավարարելու կամ մերժելու մասին արբիտրաժային դատարանի եզրահանգումները,*
- *արբիտրաժային ծախսերը և դրանց բաշխումը կողմերի միջև, վճռի կատարման կարգը և ժամկետները:*

Ուստի, վերը նշված հանգամանքները պետք է հաշվի առնվեն «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 31-րդ հոդվածում համապատասխան փոփոխություններ կատարելու համար:

Օրենքում անհրաժեշտ է նշել նաև, որ *կողմերի հաշտության համաձայնության մասին արբիտրաժային դատարանի վճի-*

վը և վայրը, արբիտրաժային դատարանի կազմը, կողմերի արբիտրաժային համաձայնությունը, որի հիման վրա գործել է արբիտրաժային դատարանը, կողմերի անունները (անվանումը), հասցեն և վեճի առարկան:

Ներածական մասում կարող է նշվել այն մասին, թե արբիտրաժային վարույթը գաղտնի է իրականացվել, թե ոչ: Սակայն, այս հարցը որոշելն արբիտրաժային պրակտիկայում սովորաբար թողնվում է կողմերի հայեցողությանը:

Նկարագրական մասում նշվում է վեճի էության համառոտ շարադրանքը, որը պետք է պարունակի հայցային պահանջների, դրա պատասխանի կամ պատասխանողի առարկությունների, արբիտրաժային քննության մասնակիցների միջնորդությունների և այլ գործողությունների համառոտ շարադրանքը: Ընդ որում, այստեղ իրավական արժեքավորում են ստանում կողմերի այն գործողությունները, որոնք ուղղված են արբիտրաժային վարույթի շարժի վրա ազդելուն կամ հայցային պահանջների, առարկությունների, ինչպես նաև դրանց հիմքում ընկած հանգամանքները փոխելուն: Պետք է նշել նաև, որ վճռի նկարագրական մասում նշվում են միայն գործի քննության կամ լսումների ընթացքում կատարվող գործողությունները: Վարույթի իրականացման կարգը որոշելը, արբիտրների նշանակման, արբիտրաժի լեզվի և վայրի ընտրության, վեճի էության նկատմամբ կիրառվող նյութական իրավունքի նորմերի ընտրության, ինչպես նաև ընթացակարգային կանոնները որոշելուն ուղղված գործողությունները, որ կատարվել են մինչև լսումներն սկսելը, վճռի նկարագրական մասում չեն նշվում:

Վճռի **պատճառաբանական** մասում նշվում են արբիտրաժային դատարանի կողմից պարզված հանգամանքները՝ թե՛ այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ, ապացույցները, որոնց վրա հիմնված են արբիտրաժային դատարանի հետևությունները, այն օրենքները, այլ իրավական ակտերը և գործարար շրջանառության սովորույթները, որոնցով ղեկավարվել է արբիտրաժային դատարանը վճիռ կայացնելիս: Այսինքն՝

կայացնելու դեպքում արբիտրաժային դատարանը պետք է նշի նրանցից յուրաքանչյուրի պարտավորության չափը կամ սահմանի, որ նրանց պատասխանատվությունը համապարտ է:

Պայմանագիրը կնքելու կամ փոխելու հետ կապված վեճով վճռում պետք է նշվի պայմանագրի յուրաքանչյուր վիճելի պայմանի վերաբերյալ որոշումը, իսկ պայմանագիրը կնքելուն հարկադրելու պահանջի մասին վեճով՝ այն պայմանները, որոնցով կողմերը պարտավոր են կնքել պայմանագիր:

Պատասխանողին՝ գույք հանձնելու կամ դրամական գումարներ գանձելու հետ չկապված գործողություններ կատարելուն պարտադրող վճռում արբիտրաժային դատարանը պետք է նշի, թե ով, որտեղ, երբ կամ ինչ ժամկետում պետք է կատարի այդ գործողությունները: Անհրաժեշտության դեպքում արբիտրաժային դատարանը կարող է սահմանել նաև, որ պատասխանողի կողմից վճիռը չկատարելու դեպքում հայցվորն իրավունք ունի համապատասխան գործողությունները կատարել պատասխանողի հաշվին:

Առևտրային արբիտրաժը կարգավորող հայրենական օրենքի վերլուծությունը թույլ չի տալիս առանձնացնել վճռի բաղկացուցիչ մասերը՝ դատավարագիտությունում ընդունված ավանդական մոտեցմանը համապատասխան: Մինչդեռ արբիտրաժային վճիռը պրոցեսուալ ակտ է, որը բաղկացած է ներածական, նկարագրական, պատճառաբանական և եզրափակիչ մասերից, որոնք անխզելի և տրամաբանական կապի մեջ են գտնվում: Սակայն գործող օրենքն արբիտրաժային վճռի բովանդակությունը սահմանելիս չի առանձնացրել դրանք, ավելին, չի նշել բոլոր այն տեղեկությունները, որոնք անհրաժեշտ են վճռի անհատականացման համար:

Ընդհանրացնելով «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքում վճռի բովանդակությունը սահմանող նորմում փոփոխություններ և լրացում կատարելու վերաբերյալ առաջարկը՝ կարող ենք ասել, որ արբիտրաժային վճռի **ներածական** մասը պետք է պարունակի վճռի կայացման տարին, ամիսը, ամսաթի-

յին վճռում նշվի վեճն արդարության սկզբունքների հիման վրա (ex aequo et bono) կամ որպես հաշտարար միջնորդ (amiable compositeur) լուծելու վերաբերյալ՝ արբիտրաժային դատարանին տրված լիազորությունը:

Առաջնորդվելով «Միջազգային առևտրային արբիտրաժի մասին» ՄԱԿՄԱԻՅ տիպային օրենքի դրույթներով՝ որոշ պետություններ արբիտրաժը կարգավորող ազգային օրենքներով արբիտրաժային վճռի բովանդակության շրջանակներում պարտադիր են համարում իրավական և փաստական հիմնավորումների առկայությունը (օրինակ՝ Ֆրանսիայի քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 1471 հոդվածը): Ֆրանսիական օրենսդրությունը նման պահանջներ է սահմանում ներքին արբիտրաժում վճիռների կայացման համար, սակայն միջազգային առևտրային արբիտրաժի պարագայում հրամայական բնույթի այդպիսի կանոնները բացակայում են՝ կողմերին հնարավորություն ընձեռելով ինքնուրույն որոշել արբիտրաժի ընթացակարգը և վճռին առաջադրվող պահանջները: Նմանատիպ դրույթներ է պարունակում նաև «Միջազգային մասնավոր իրավունքի մասին» Շվեյցարիայի դաշնային օրենքի 189-րդ հոդվածի 2-րդ կետը: Այլ պետությունների ազգային օրենքներով իմպերատիվ է համարվում արբիտրաժային վճռի պատճառաբանական մասի առկայությունը (օրինակ՝ Բելգիայի դատական օրենսգրքի 1701-րդ հոդվածի 2-րդ կետը, Նիդերլանդների քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 1057-րդ հոդվածի 4-րդ կետի «ե» ենթակետը):

Մի շարք արբիտրաժային կանոնակարգերով սահմանվել է, որ արբիտրաժային դատարանի վճռի փաստական հիմնավորումն ու պատճառաբանությունը պարտադիր է, եթե կողմերը փոխադարձ համաձայնությամբ այլ բան չեն սահմանել: Այստեղ որոշիչ նշանակություն ունի կողմերի կամահայտնությունն արբիտրաժային կանոնակարգի համապատասխան դրույթների, ինչպես նաև վարույթի ընթացակարգը սահմանող դատավարական նորմերի ընտրության հարցում:

արբիտրաժային վճռի պատճառաբանական մասը պետք է ներառի փաստական և իրավական հիմնավորումները, ինչպես նաև արբիտրաժային դատարանի դատողությունները և հետևությունները՝ թույլատրելիության և վերաբերելիության կանոնների հիման վրա ապացույցների գնահատման, գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող հանգամանքների հաստատման, կողմերի փոխհարաբերությունների իրավաբանական որակման, հաստատված փաստերի և իրավահարաբերությունների նկատմամբ նյութական իրավունքի նորմերի կիրառման վերաբերյալ: Վճռի պատճառաբանական մասը պետք է արտացոլի վճռի ներածական և նկարագրական մասի բովանդակային շարունակությունը: Ընդ որում, արբիտրաժային դատարանը վճիռ կայացնելիս կիրառում է կողմերի ընտրած իրավունքի նորմերը: Կողմերի համաձայնության բացակայության դեպքում արբիտրաժային դատարանը կիրառում է այն իրավունքը, որը որոշված է իր կողմից կիրառելի համարվող կոլիզիոն նորմերով:

Հարկ է նշել, որ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքով արբիտրաժային վճռի փաստական և իրավական հիմնավորումը պարտադիր պայման չի համարվում: Մասնավորապես, «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 31 հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ արբիտրաժի վճռում պետք է նշվեն դրա հիմքում ընկած հանգամանքները, բացառությամբ, երբ կողմերը համաձայնվել են, որ այդպիսիք չպետք է նշվեն վճռում: Իսկ 28-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ անկախ ընտրված իրավունքից՝ կողմերը մինչև վճռի կայացումը կարող են արբիտրաժային դատարանին ուղղակիորեն լիազորել վեճը լուծելու արդարության սկզբունքների հիման վրա (ex aequo et bono) կամ որպես հաշտարար միջնորդ (amiable compositeur): Հետևում է, որ ՀՀ օրենսդրությամբ արբիտրաժային վճռի պատճառաբանական մասում վճռի փաստական կամ իրավական հիմնավորման առկայությունն ուղղակիորեն կախված է կողմերի կամահայտնությունից: Ամեն դեպքում ցանկալի է, որպեսզի արբիտրաժա-

մանագիր կնքելու կամ փոխելու մասին, ինչպես նաև պատասխանողին որոշակի գործողություններ կատարելուն պարտադրող վճռի կատարման առանձնահատկությունները:

Առանձին դեպքերում ազգային օրենքներով և արբիտրաժային կանոնակարգերով արբիտրաժային դատարանի **վճռի լեզվին վերաբերող պահանջներ** են սահմանվում, որոնք ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ կարգավորում են նաև արբիտրաժային վարույթի իրականացման լեզվի ընտրության հետ կապված հարցերը: Այսինքն՝ արբիտրաժային վճիռը շարադրվում է այն լեզվով, որը կողմերը փոխադարձ համաձայնությամբ որոշել են կիրառել արբիտրաժային վարույթի նկատմամբ: Սակայն կողմերը կարող են փոխել այս կանոնը և միջնորդել, որպեսզի արբիտրաժային վճռի տեքստը կազմվի այլ լեզվով¹: Պետք է նշել նաև, որ բոլոր դեպքերում վճռի կատարման փուլում այն պետք է թարգմանվի այն երկրի պետական լեզվով, որի տարածքում ճանաչվելու և հարկադիր կատարման է ենթարկվելու արբիտրաժային վճիռը (Նյու-Յորքի համաձայնագրի հոդված IV):

«Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքը սահմանել է նաև արբիտրաժային **վճռի կայացման կարգը**, որի 23-րդ հոդվածի համաձայն՝ մեկից ավելի արբիտրների մասնակցությամբ վեճի քննության դեպքում արբիտրաժային դատարանը (տրիբունալը) վճիռ է կայացնում իր անդամների ձայների մեծամասնությամբ, եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ: Այնուամենայնիվ, նախագահողը կարող է որոշում կայացնել վարույթին առնչվող հարցերի շուրջ, եթե դրա համար լիազորված է կողմերի կամ արբիտրաժային դատարանի անդամների կողմից:

Հետևում է, որ արբիտրաժային դատարանի՝ վեճն ըստ էության լուծող վերջնական ակտը՝ վճիռը, կայացվում է արբիտրաժային դատարանի անդամների ձայների մեծամասնությամբ, եթե, իհարկե, վարույթն իրականացվում է կոլեգիալ կազմով:

¹ Տե՛ս Լոնդոնի Միջազգային առևտրային արբիտրաժային դատարանի կանոնակարգի 21-22-րդ հոդվածներ:

Արբիտրաժային վճռի **եզրափակիչ** մասում նշվում են հայցվորի պահանջները բավարարելու կամ մերժելու մասին արբիտրաժային դատարանի եզրահանգումները, արբիտրաժային ծախսերը և դրանց բաշխումը կողմերի միջև, վճռի կատարման կարգը և ժամկետները: Հայցային պահանջները լրիվ կամ մասնակիորեն բավարարելու կամ մերժելու մասին արբիտրաժային դատարանի վերջնական և հրամայական եզրահանգումները պետք է սպառիչ պատասխաններ պարունակեն ինչպես սկզբնական, այնպես էլ հակընդդեմ հայցերի մասով¹:

Արբիտրաժային ծախսերի բաշխումը վճռի եզրափակիչ մասում թողնելով կողմերի հայեցողությանը՝ մեր կարծիքով, օրենսդիրը ճիշտ է վարվել: Կողմերը փոխադարձ համաձայնությամբ պետք է հնարավորություն ունենան ինքնուրույն որոշել նաև արբիտրաժային ծախսերի լուծման հարցը: Նրանք կարող են սահմանել, որ ամեն դեպքում ծախսերն իրենց միջև բաշխվում են հավասար կամ բավարարված հայցապահանջների չափին համամասնորեն, կամ սահմանել դրանց բաշխման այլ կարգ: Բոլոր դեպքերում ճիշտ կլիներ, որպեսզի արբիտրաժային դատարանի վճռի եզրափակիչ մասում արբիտրաժային ծախսերի մասին նշումն արտացոլեր դրանց բաշխման վերաբերյալ կողմերի համաձայնությունը, եթե նման համաձայնություն առկա է:

Կարևոր է նաև վճռի կատարման կարգի և ժամկետի մասին նշումը, որը պետք է արտացոլի դրամական միջոցներ բռնագանձելու կամ գույք հատկացնելու մասին, մի քանի հայցվորների օգտին կամ մի քանի պատասխանողների դեմ կայացված, պայ-

¹ Թե՛ն ՀՀ օրենքով չի սահմանվել արբիտրաժային վարույթում հակընդդեմ հայց ներկայացնելու կարգը, գործնականում դա բացառված չէ: Պատասխանողը, հայցային պահանջների վերաբերյալ օրենքի 23-րդ հոդվածով սահմանված կարգով իր առարկությունները ներկայացնելով, կարող է նաև հակընդդեմ հայց հարուցել, եթե, իհարկե, հակընդդեմ հայցը ևս բխում է արբիտրաժային համաձայնության առարկան կազմող վիճելի իրավահարաբերություններից, կամ կողմերը դրա կապակցությամբ առանձին համաձայնություն են կնքել:

յան հետ համաձայն չլինելու և հատուկ կարծիք¹ ունենալու պարագայում:

Որպես կանոն, առևտրային արբիտրաժը կարգավորող նորմատիվ իրավական ակտերով արբիտրաժային վճռի կայացման կարգին վերաբերող պահանջները հասցված են նվազագույնի: Միջազգային արբիտրաժային պրակտիկայում այդպիսի պահանջներից է համարվում վճիռ կամ այլ որոշում կայացնելիս արբիտրների միջև խորհրդակցությունների իրականացման գաղտնիության ապահովումը: Եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ, ապա արբիտրներն իրենք են սահմանում միմյանց միջև խորհրդակցությունների իրականացման կարգը (Շվեյցարիայի «Միջազգային մասնավոր իրավունքի մասին» դաշնային օրենքի 182-րդ հոդվածի 2-րդ մաս): Արբիտրաժային դատարանի կողմից ընթացակարգային նման հարցի լուծումը որոշման ձևով չի կայացվում, հետևաբար, արբիտրաժային քննության ցանկացած փուլում կարող է փոփոխվել վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից և իրավասու դատարանում վիճարկման առարկա լինել չի կարող: Արբիտրների միջև խորհրդակցությունները կարող են իրականացվել ինչպես բանավոր, այնպես էլ գրավոր կարգով:

«Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ արբիտրների միջև խորհրդակցություն կարող է իրականացվել միայն արբիտրաժային դատարանի նիստում: Մասնավորապես՝ օրենքի 20-րդ հոդվածը սահմանում է, որ արբիտրաժային դատարանը կարող է, եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ, նիստ գումարել ցանկացած այլ վայրում, որը հարմար է համարում արբիտրների միջև խորհրդակցություն իրականացնելու, վկաներին, փորձագետներին կամ կողմերին լսելու կամ ապրանքներ, այլ գույք կամ փաստաթղթեր զննելու նպատակով:

¹ Դա կարող է նշանակություն ունենալ արբիտրաժային վճռի վիճարկման վարույթում իրավասու դատարանի կողմից այն չեղյալ ճանաչելու հարցը լուծելիս:

վեճն ըստ էության չլուծող միջանկյալ ակտերը՝ վարույթին առնչվող հարցերի շուրջ արբիտրաժային որոշումները, կարող է կայացնել նախագահողը, եթե դրա համար նրան՝

- ուղղակիորեն լիազորել են կողմերը,

- արբիտրաժային դատարանի բոլոր անդամները: Ընդ որում, այստեղ մենք գործ ունենք արբիտրների կողմից իրենց իրավասությանը հանձնված հարցերով որոշում կայացնելու իրավունքը վերալիազորման միջոցով նախագահողին փոխանցելու հետ, որը կարող է իրականացվել միայն արբիտրաժային դատարանի կազմի բոլոր անդամների ընդհանուր համաձայնությամբ: Վարույթին առնչվող հարցերի վերաբերյալ որոշումներ կայացնելու իրավազորությունը նախագահողին փոխանցելու համար բավարար չէ արբիտրների ձայների մեծամասնությունը, այլ անհրաժեշտ է բոլորի համաձայնությունը: Նախագահողին չի կարելի փոխանցել վեճն ըստ էության լուծող վերջնական ակտ կայացնելու իրավազորությունը:

Պետք է նշել, որ ՀՀ օրենքն արբիտրաժային վճռի կայացման կարգը բավականին մակերեսային է կարգավորել և չի սահմանել՝ արբիտրն իրավունք ունի ձեռնպահ մնալ քվեարկությունից, թե ոչ, կամ կարող է արդյոք հատուկ կարծիք հայտնել և այդ նկատառումներով չստորագրել արբիտրաժային վճիռը և այլն: Այս առումով օրենքի 31-րդ հոդվածը սահմանում է, որ մեկից ավելի արբիտրների մասնակցությամբ արբիտրաժային վարույթի դեպքում բավական է արբիտրաժային դատարանի անդամների մեծամասնության ստորագրության առկայությունն այն պայմանով, որ վճռում նշվեն բացակայող ստորագրությունների պատճառները՝ չկարգավորելով արբիտրների հատուկ կարծիքին վերաբերող հարցերը: Գիշտ կլինեն, որպեսզի օրենքում սահմանվեր, որ արբիտրն իրավունք չունի ձեռնպահ մնալ քվեարկելուց, սակայն կարող է չստորագրել արբիտրաժային վճիռը՝ արբիտրաժային դատարանի անդամների մեծամասնությամբ:

արբիտրաժային վճռի հեղինակությունը, բայց ոչ իրավաբանական ուժը¹:

Հատուկ կարծիքի թույլատրելիության հարցում տարբեր մոտեցումներ են ամրագրում նաև արբիտրաժային կանոնակարգերը: ՄԱԿՄԱԻԴ և Լոնդոնի միջազգային արբիտրաժային դատարանի կանոնակարգերն ընդհանրապես արբիտրների հատուկ կարծիքի թույլատրելիության հարցին չեն անդրադարձել: Ներդրումային վեճերի կարգավորման միջազգային կենտրոնի (ICSID) կանոնակարգի 17-րդ հոդվածի 3-րդ կետով և 1965թ. Վաշինգտոնի Համաձայնագրի 48-րդ հոդվածով սահմանվել է, որ արբիտրաժային դատարանի յուրաքանչյուր անդամ իրավունք ունի վճռին կցել իր հատուկ կարծիքն անկախ այն հանգամանքից՝ կիսում է արբիտրաժային դատարանի անդամների մեծամասնության կարծիքը, թե ոչ, կամ էլ կարող է արբիտրաժային վճռում նշել հատուկ կարծիքի առկայության մասին: Նմանատիպ դրույթ է պարունակում նաև Ստոկհոլմի առևտրի պալատի արբիտրաժային կանոնակարգի 28-րդ հոդվածի 2-րդ կետը:

Ֆրանկո-գերմանական առևտրաարդյունաբերական պալատի արբիտրաժային կանոնակարգն, ի տարբերություն վերը նշվածների, ուղղակիորեն արգելում է արբիտրի հատուկ կարծիքի արտահայտման հնարավորությունը (24.1 հոդվ.): Առևտրի միջազգային պալատի արբիտրաժային կանոնակարգի 17-րդ հոդվածը սահմանում է, որ դատարանը վերահսկողություն է իրականացնում արբիտրաժի վայրի ինպերատիվ նորմերի պահպանման, այդ թվում՝ արբիտրների հատուկ կարծիքի արտահայտման հնարավորության նկատմամբ: ԱՄՊ արբիտրաժային դատարանը ստանում է հատուկ կարծիքն արբիտրների ձայների մեծամասնությամբ կայացված արբիտրաժային վճռի նախագծի հետ միասին և կիրառման ենթակա իրավունքի նորմերին համապատասխան՝ որոշում է կայացնում այն կողմերին հաղորդելու հնարավորության մասին: Եթե կողմերի նկատմամբ կիրառելի իրավունքով հատուկ կարծիքի հնարավորությունը չի բացառվում, ապա արբիտրաժային դատարանը կողմերին

Միջազգային արբիտրաժային իրավունքի տեսությունում տարբեր են նաև արբիտրների հատուկ կարծիքի վերաբերյալ առկա մոտեցումները, որոնք հաճախ իրարամերժ են: Նման մոտեցումները հիմնականում արտացոլված են արբիտրաժային օրենքներում և կանոնակարգերում և արտահայտում են վճռի կայացման փուլում արբիտրի հատուկ կարծիքի (dissenting opinion) հնարավորության հարցը: Ընդ որում, ելնելով հատուկ կարծիքի թույլատրելիության, վիճարկման հնարավորության, իրավական ռեժիմի առանձնահատկություններից՝ իրավաբանական գրականությունում ընդունված է այս ինստիտուտը ենթարկել կոնկրետ իրավահամեմատական ուսումնասիրության: Վճիռ կայացնելիս արբիտրների հատուկ կարծիքի թույլատրելիությունը սովորական երևույթ է ընդհանուր իրավունքի երկրներում, իսկ մայրցամաքային իրավական համակարգում դրա կիրառումը հնարավոր է միայն առանձին դեպքերում: Որոշ տեսաբաններ գտնում են (օրինակ՝ Պիեր Լալիվ)¹ արբիտրաժային գործում հատուկ կարծիքի առկայությունը կարող է խախտել խորհրդակցությունների գաղտնիությունը, եթե մեծամասնության հետ անհամակարծիք արբիտրը շարադրի քննարկվող հարցերի վերաբերյալ արտահայտած այլ դիրքորոշումները, որոնք տեղ չեն գտել արբիտրաժային վճռում¹: Հատուկ կարծիքի հնարավորությունն արբիտրի տեսակետի հրապարակային արտահայտման իրավունքի իրացման ձևերից է, որն իրականացվում է գրավոր ձևով և ունի ինքնուրույն բնույթ: Հաճախ հատուկ կարծիք արտահայտած արբիտրը նպատակ է հետապնդում ապացուցել, որ գործի քննության ընթացքում վերջինս մինչև վերջ հավատարիմ է մնացել իրեն նշանակող կողմի շահերին, ինչն ուղղակիորեն հակասում է արբիտրների անկողմնակալության և անաչառության սկզբունքին, ինչպես նաև իրավունքների պաշտպանության արբիտրաժային ձևի էությանն ու նպատակներին: Որոշ եվրոպական հետազոտողներ (օրինակ՝ Ֆ. Ֆուշար, Ե. Գոլդման) գտնում են, որ հատուկ կարծիքի առկայությունը նվազեցնում է

¹ Stéu Fouchard Ph., Gaillard E., Goldman B., Указатель сочинений, N88,778 էջ:

¹ Stéu P. Lalive, J.-F. Poudret. C. Reymond. Указатель сочинений, N18, 1988, 416-417 էջերը:

ՀՀ օրենսդրության վերլուծությունը թույլ է տալիս եզրակացնելու, որ բացի «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքով արբիտրաժային վճռի ձևին և բովանդակությանը, ինչպես նաև կայացման կարգին վերաբերող պահանջներից՝ գոյություն ունեն նաև այլ չափանիշներ, որոնց պետք է բավարարի արբիտրաժային դատարանի՝ վեճն ըստ էության լուծող վերջնական ակտը: Ընդ որում, այդ պահանջները կամ ուղղակիորեն նախատեսված են օրենքով, կամ բխում են ՀՀ օրենսդրության ընդհանրական վերլուծությունից:

Արբիտրաժային վճիռը նախևառաջ պետք է լինի **օրինական**: Միայն օրենքով սահմանված կարգով կայացված արբիտրաժային վճիռն է անհրաժեշտ իրավական հետևանքներ առաջացնում, ճանաչվում պետության կողմից, որի կատարումն ապահովված է պետական հարկադրանքի ուժով: Ընդհանուր առմամբ արբիտրաժային վճիռն օրինական է, եթե չի հակասում ՀՀ օրենսդրության դրույթներին: Սակայն առևտրային արբիտրաժում վճռի օրինականությունն ունի մասնավոր դրսևորումներ, որոնք հատուկ ուշադրության են արժանի:

Արբիտրաժային վճիռն օրինական է, եթե այն կայացվել է գործով կիրառման ենթակա նյութական իրավունքի նորմերին, ինչպես նաև գործի քննության ընթացակարգային կանոններին համապատասխան: Այստեղ որոշիչ նշանակություն ունի նաև կամքի ինքնավարության սկզբունքով պայմանավորված կողմերի կամահայտնությունը, որի հիման վրա սահմանվում են ինչպես վեճի էության նկատմամբ կիրառելի իրավունքի նորմերը, այնպես էլ գործերի լուծման կարգը:

Այսպես՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 28-րդ հոդվածը սահմանում է, որ արբիտրաժային դատարանը (տրիբունալը) վեճերը լուծելիս կիրառում է կողմերի համաձայնությամբ ընտրված իրավունքի նորմերը: Ընդ որում, ցանկացած պետության իրավունքին կամ իրավական համակարգին կատարված հղումը պետք է մեկնաբանվի որպես տվյալ պետության իրավունքի նյութական, այլ ոչ թե կոլիզիոն նորմերին կատարված հղում: Հետևում է, որ վիճելի իրավահարաբերության

սահմանված կարգով ծանոթացնում է հատուկ կարծիքի հետ: Հարկ է նշել նաև, որ արբիտրաժային դատարանը չի կարող խոչընդոտել արբիտրի կողմից հատուկ կարծիքն ուղղակիորեն կողմերին ուղարկելուն՝ շրջանցելով արբիտրաժային մարմնի հսկողությունն այս գործընթացի նկատմամբ:

Ինչ վերաբերում է հատուկ կարծիքի իրավաբանական բնույթին, ապա իրավաբանական գրականությունում գերակշռող է այն տեսակետը, որ վերջինս արբիտրաժային վճռի բաղկացուցիչ չի հանդիսանում: Այս մոտեցումն արդարացված է նաև ՀՀ գործող օրենսդրության պայմաններում: Արբիտրաժային վճիռն արբիտրների ձայների մեծամասնությամբ կայացվող վերջնական ակտ է, որը որոշակի իրավական հետևանքներ է առաջացնում վիճելի նյութական իրավահարաբերությունների սուբյեկտների համար: Հատուկ կարծիքի պարագայում ձայների մեծամասնության մասին խոսք լինել չի կարող, այն իրավական հետևանքներ կողմերի համար չի առաջացնում, հակառակ պարագայում այն՝ որպես արբիտրաժային վճռի բաղկացուցիչ, պետք է ճանաչվեր իրավասու դատարանի կողմից և հարկադիր կատարման ենթարկվեր:

Շվեյցարիայի Դաշնային դատարանը հատուկ որոշմամբ սահմանել էր, որ արբիտրի հատուկ կարծիքն արբիտրաժային վճռի բաղկացուցիչ չէ: Միայն կողմերի համաձայնությամբ նախատեսված դեպքերում կամ արբիտրաժային դատարանի անդամների մեծամասնության համաձայնությամբ արբիտրն իրավունք ունի իր հատուկ կարծիքը կցել արբիտրաժային վճռին, ընդ որում, միայն այս պարագայում է հնարավոր կողմերին ծանոթացնել հատուկ կարծիքի բովանդակությանը¹: Արբիտրն իրավունք ունի պահանջել իր հատուկ կարծիքը կողմերին հրապարակել կամ տրամադրել, ինչպես նաև կցել արբիտրաժային գործին, եթե դա ուղղակիորեն նախատեսված է կողմերի համաձայնությամբ:

¹ St'eu Tribunal Federal, 11.05.92, Bulletin ASA, 1992, 381, 386 էջ: Revue Suisse droit international et droit europeenne, 1994:

Հարկ է նշել, որ ՀՀ օրենքն ուղղակիորեն սահմանել է վարույթի ընթացակարգային կանոնների պահպանմամբ վճռի կայացման անհրաժեշտությունը (34 հոդվ., մաս 2, կետ «դ»): Արբիտրաժային դատարանի կողմից կայացված վճիռը պետք է համապատասխանի վարույթի ընթացակարգին, որը սահմանվում է կողմերի համաձայնությամբ, իսկ նման համաձայնության բացակայության դեպքում չպետք է հակասի ՀՀ օրենսդրությանը: Հակառակ պարագայում արբիտրաժի վերջնական ակտը կարող է չեղյալ ճանաչվել:

Պետք է նշել նաև, որ արբիտրաժային վճռի օրինականությունն ու դատական ակտի օրինականության սահմանային դրսևորումները չեն համընկնում, քանի որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարությունում դատարանի վճռին ներկայացվող պահանջները բովանդակային առումով հարցերի բավական լայն շրջանակ են ներառում: Դատարանի վճիռը պետք է կայացվի գործով կիրառման ենթակա նյութական իրավունքի նորմերին համապատասխան և ՀՀ դատավարական նորմերի պահանջների խստագույն պահպանմամբ: Դատարանի վերջնական ակտն անօրինական է, եթե խախտվել են նյութական իրավունքի նորմերը կամ սխալ են կիրառվել, իսկ արբիտրաժային վճռի պարագայում ՀՀ օրենքն իրավական նշանակություն է տալիս կիրառման ենթակա իրավունքին համապատասխան վճռի կայացմանը՝ չմանրամասնելով վիճելի իրավահարաբերությունը կարգավորող նյութաիրավական նորմերի կիրառման կամ մեկնաբանման դեպքերը: Իսկ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքով նյութական իրավունքի նորմերի սխալ կիրառման կամ մեկնաբանման հիմքերով արբիտրաժային վճռի վիճարկման հնարավորություն չի ընձեռվել:

Վիճելի է արբիտրաժային վճռի հիմնավորվածության հարցը: Եթե ՀՀ քաղաքացիական դատավարությունում վճռի օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը հրամայական պահանջներ են, ապա առևտրային արբիտրաժում վճռի հիմնավորվա-

նկատմամբ կիրառելի իրավունքը որոշում են արբիտրաժային համաձայնության կողմերը, սակայն կոնկրետ գործով կիրառման ենթակա նորմերը՝ արբիտրաժային դատարանը, եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ: Այս պարագայում վեճեր լուծելիս արբիտրաժային դատարանը պետք է ղեկավարվի այն երկրի ազգային իրավունքի կամ իրավական համակարգի հիմնարար դրույթներով, որոնք ուղղակիորեն կարգավորում են վիճելի իրավահարաբերությունը: Այս պահանջին համապատասխան՝ արբիտրաժային դատարանը պետք է ղեկավարվի առավել բարձր իրավաբանական ուժ ունեցող և ուղղակի գործող նորմատիվ իրավական ակտերով, ինչպես նաև դրանց համապատասխան ընդունված այլ օրենքների և ենթաօրենսդրական ակտերի դրույթներով: Արբիտրաժային վճիռը պետք է համապատասխանի արբիտրաժային համաձայնության պայմաններին, որն էլ իր հերթին կողմերի ընտրած կամ այդպիսին ընտրած չլինելու դեպքում Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ պետք է լինի վավերական: Բոլոր դեպքերում արբիտրաժային դատարանը վճիռ է կայացնում պայմանագրի պայմանների համաձայն՝ հաշվի առնելով սլոյալ գործարքի համար կիրառելի առևտրային սովորույթները¹:

¹ ՀՀ քաղաքացիական դատավարությունում վիճելի հարաբերությունները կարգավորող օրենքի կամ այլ իրավական ակտի բացակայության դեպքում դատարանը կիրառում է նույնանման հարաբերություններ կարգավորող օրենքի նորմերը /օրենքի անալոգիա/: Նման նորմերի բացակայության դեպքում դատարանը վեճը լուծում է՝ ելնելով իրավունքի սկզբունքներից /իրավունքի անալոգիա/: Դատարանն օրենքին կամ Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերին համապատասխան կարող է կիրառել նաև այլ պետությունների իրավունքի նորմեր: Իսկ ՀՀ ՔԴՕ 12-րդ հոդվածը սահմանում է, որ դատարանն իրավունք ունի կիրառել գործարար շրջանառության սովորույթներ: Ի տարբերություն ՀՀ քաղաքացիական դատավարության՝ օտարերկրյա իրավունքի, ինչպես նաև առևտրային սովորույթների կիրառումը ոչնչով սահմանափակված չէ, ավելին, «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 28-րդ հոդվածի 4-րդ կետով գործարքի համար կիրառելի առևտրային սովորույթները հաշվի առնելն արբիտրաժային դատարանի համար նույնիսկ հրամայական երանգ է ստացել:

ԳԼՈՒԽ VII
ԱՐՔԻՏՐԱԺԱՅԻՆ ՎՃԻՌԸ ՉԵՂՅԱԼ ՃԱՆԱԶԵԼԸ

§1. Արբիտրաժային վճիռների վիճարկումը

Արբիտրաժային վճիռների ճանաչման և հարկադիր կատարման հետ կապված հարցերի համապարփակ ուսումնասիրության համար անհրաժեշտ է ուշադրության արժանացնել վերջիններիս վիճարկման օրենսդրական կարգավորման առանձնահատկությունները, ինչը հնարավորություն կընձեռի նաև պարզել արբիտրաժային վճիռների ճանաչման և կատարման գործընթացի վրա վիճարկման ազդեցությունը և կանխորոշել հնարավոր իրավական հետևանքների առաջացումը:

Նյու-Յորքի Համաձայնագրի VI հոդվածը սահմանում է, որ արբիտրաժային վճռի կայացման վայրի դատարան վճիռը չեղյալ ճանաչելու կամ վերջինիս գործողությունը դադարեցնելու վերաբերյալ դիմում ներկայացնելու դեպքում այն պետության դատարանը, որի տարածքում հայցվում է արբիտրաժային վճռի ճանաչումը և հարկադիր կատարումը կարող է կամ հետաձգել հարցի լուծումը կամ էլ արբիտրաժային վճռի կատարման ժամանակավոր դադարեցման մեջ շահագրգռված կողմի նկատմամբ ապահովման միջոցներ կիրառել: Համաձայնագրի տվյալ դրույթից հստակ երևում է, որ իրավասու դատարանում արբիտրաժային վճռի վիճարկումն ուղղակիորեն ազդում է ճանաչման ու հարկադիր կատարման գործընթացի վրա:

Արբիտրաժային վճիռների վիճարկման ինստիտուտը նորանուծություն է հայրենական օրենսդրության մեջ, ինչն առավելապես պայմանավորված է ՀՀ կողմից Նյու-Յորքի համաձայնագրի վավերացմամբ: «Միջնորդ դատարանների և միջնորդ դատավարության մասին» ՀՀ օրենքով արբիտրաժային վճիռների վիճարկում ընդհանրապես նախատեսված չէր, փոխարենը 38 և 40-րդ հոդվածներով սահմանված էին նոր երևան եկած հանգամանք-

ծուխունը կրում է դիսպոզիտիվ բնույթ¹: Վճիռը **հիմնավորված է, եթե՝**

- արբիտրաժային դատարանը նախևառաջ կողմերի հայցային պահանջների և առարկությունների հիման վրա ճիշտ է որոշել գործով ապացուցման ենթակա իրավաբանական նշանակություն ունեցող փաստերի շրջանակը, որոնք մտցրել է ապացուցման առարկայի մեջ,

- իրավաբանական նշանակություն ունեցող փաստերի վերաբերյալ արբիտրաժային դատարանի դատողությունները հիմնված են կողմերի հաղորդումներին կից ներկայացված փաստաթղթերի, նյութերի և այլ ապացույցների վրա (օրենքի 23 հոդվ., մաս 1),

- փաստերի ուսումնասիրման արդյունքում արված հետևություններն ու եզրակացությունները ճիշտ են, և նշված են արբիտրաժային վճռի հիմքում ընկած հանգամանքները (օրենքի 31 հոդվ., մաս 2):

Սակայն արբիտրաժային դատարանի վճռի հիմքում ընկած հանգամանքները նշվում են այն դեպքում, եթե կողմերը փոխադարձ համաձայնությամբ չեն որոշել, որ այդպիսիք չպետք է նշվեն: Իսկ արբիտրաժային դատարանի կողմից վեճն արդարության սկզբունքների հիման վրա (*ex aequo et bono*) կամ որպես հաշտարար միջնորդ (*amiable compositeur*) լուծելու դեպքում՝ վճռի հիմնավորվածության հարցն ընդհանրապես մղվում է երկրորդ պլան:

¹ ՀՀ ԶԴՕ 130 հոդվածի 3-րդ կետը սահմանում է, որ դատարանի վճիռը պետք է լինի օրինական և հիմնավորված: Դատարանը վճիռը հիմնավորում է միայն դատական նիստում հետազոտված ապացույցներով:

ճարկման դատավարական հատուկ կարգ չի նախատեսվել, անհրաժեշտություն է առաջանում պարզել, թե քաղաքացիական դատավարության կարգով վիճարկման գործերի քննությունն իր բնույթով մոտ է հայցային, այդ թվում՝ հատուկ հայցային, թե հատուկ վարույթի գործերին: Ընդ որում, վերոնշյալ հարցը կարելի է դիտարկել երկու հակադիր տեսանկյուններից: Մասնավորապես, արբիտրաժային վճռի վիճարկումը կարելի է դիտել որպես արբիտրաժի նկատմամբ դատական վերահսկողության այնպիսի ձև, երբ արբիտրաժային վճիռն անօրինական համարող կողմն օրենքով սահմանված հիմքերի առկայության պարագայում դիմում է ներկայացնում իրավասու պետական դատարան այն չեղյալ ճանաչելու պահանջով, ինչն ուղղված է արբիտրաժային վարույթի ընթացքում օրինականության ապահովմանը: Նման պարագայում դատարանը պետք է ստուգի վճիռը չեղյալ ճանաչելու համար հիմք հանդիսացող հանգամանքների առկայությունը կամ բացակայությունը և գործով որոշում կայացնի, քանի որ այս պարագայում դատարանը գործն ըստ էության չի լուծում: Հարցն այս տեսանկյունից դիտարկելիս կարող ենք ասել, որ արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու վարույթին բնորոշ են քաղաքացիական դատավարության հատուկ վարույթների առանձնահատկությունները՝ բացակայում է իրավունքի մասին վեճը, չկան հակադիր շահերով օժտված կողմեր, պատասխանողին ուղղված նյութաիրավական պահանջ և այլն: Այստեղ դատարանը կողմի պահանջով կատարում է ստուգողական գործողություններ, որով պարզում է արբիտրաժային վճռի օրինականության հարցը: Օրենքով սահմանված հիմքերի առկայության պարագայում իրավասու դատարանը որոշում է կայացնում արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու վերաբերյալ կամ էլ մերժում դիմումը, եթե չկան վճիռը չեղյալ ճանաչելու համապատասխան հիմքեր: Արբիտրաժային դատարանը կամ էլ արբիտրաժի կողմը կարող են ներգրավվել գործի քննությանը՝ քննարկվող հարցերի կապակցությամբ իրենց դիրքորոշումը ներկայացնելու, ինչպես նաև դրանց լուծման համար անհրա-

ներով միջնորդ վճիռները վերանայելու, ինչպես նաև միջնորդ վճռի հարկադիր կատարումը մերժելու կարգն ու հիմքերը: «Առևտրային արբիտրաժի մասին» գործող օրենքը, թեև նոր երևան եկած հանգամանքների ուժով արբիտրաժային վճիռները վերանայելու վարույթ չի նախատեսում, սակայն սահմանում է, թե ինչ հիմքերով կարող է այն վիճարկվել և իրավասու դատարանի կողմից չեղյալ ճանաչվել: Հարկ է նշել սակայն, որ արբիտրաժային վճիռների վճարկման օրենսդրական կարգավորումը Հայաստանի Հանրապետությունում հեռու է կատարյալ լինելուց: Մասնավորապես՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ՝ «Վճռի վիճարկումը» վերտառությամբ գլուխը սահմանում է ընդհանուր իրավասության առաջին աստիճանի դատարանի կողմից արբիտրաժային վճիռը չեղյալ հայտարարելու հիմքերը, սակայն արբիտրաժային վճռի վիճարկման կարգը չի սահմանում՝ այն դեպքում, երբ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքն արբիտրաժային վճռի վիճարկման վարույթ ընդհանրապես չի նախատեսում: Հետևաբար, հարց է առաջանում, թե ինչ դատավարական կարգով է կատարվում արբիտրաժային վճռի վիճարկումը կամ դատարանը ինչ ժամկետում պետք է իրականացնի գործի քննությունը կամ արդյունքում ինչ ակտ պետք է կայացնի և այլն: Ակնհայտ է, որ գործնականում սրա հետ կապված բարդությունների առաջացումն անխուսափելի է:

Արբիտրաժային վճռի վիճարկման վարույթի էությունը ճիշտ հասկանալու համար նախևառաջ անհրաժեշտ է պարզել վերոնշյալ գործերի քննության դատավարական ձևը, որոշել, թե քաղաքացիական դատավարության որ տեսակի հիմնական առանձնահատկություններն են բնորոշ վիճարկմանը, ինչպես նաև բացահայտել դատական կարգով արբիտրաժային վճռի վիճարկման իրավունքի իրականացման պայմանները կամ նախադրյալները:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով արբիտրաժային վճիռների վի-

պայմաններում կարող ենք այնպիսի հետևություն անել, թե այս գործերով ընդհանրապես պատասխանող չկա, ինչը տրամաբանական չի լինի, քանի որ եթե առկա է իրավունքի խախտում, ապա իրավունքը խախտող կամ վիճարկող կամ իրավունքի իրականացմանը խոչընդոտող կողմն անպայմանորեն պետք է որպես պատասխանող մասնակցի դատավարությանը: Հարցի լուծման այլ տարբերակ է պատասխանողին դատավարությանը ներգրավելու հարցը դատարանի հայեցողությանը թողնելը, երբ դատարանը, ելնելով անհրաժեշտությունից, կորոշի, թե ում ներգրավել որպես պատասխանող: Եթե առաջնորդվենք քաղաքացիական դատավարության իրավունքի գիտության ավանդական մոտեցումներով, ապա արբիտրաժային վճռի վիճարկման գործերով որպես պատասխանող պետք է հանդես գա արբիտրաժային դատարանը, քանի որ հենց արբիտրաժային դատարանի կայացրած ակտն է վիճարկվում դատարանում: Հնարավոր են նաև դեպքեր, երբ արբիտրաժային վճիռը վիճարկվի այնպիսի հիմքով, որն առաջին հայացքից կապ չունի արբիտրաժային դատարանի գործունեության հետ, օրինակ՝ եթե արբիտրաժային համաձայնության կողմերից մեկը, իր հանդեպ կիրառելի իրավունքի համաձայն եղել է անգործունակ, կամ արբիտրաժային համաձայնությունը կողմերի ընտրած իրավունքի, իսկ այդպիսին ընտրած չլինելու դեպքում, Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության համաձայն, անվավեր է: Վերոնշյալ հիմքով արբիտրաժային վճռի վիճարկումը կարող է թվալ, թե կապ չունի արբիտրաժային դատարանի գործունեության հետ, սակայն չպետք է մոռանանք, որ արբիտրաժային վարույթի պատասխանատուն հենց արբիտրաժային դատարանն է, և «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 16-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ արբիտրաժային դատարանը իրավասու է որոշում կայացնել իր իրավասության, ներառյալ՝ արբիտրաժային համաձայնության առկայության կամ վավերականության վերաբերյալ: Հետևաբար, այս պարագայում ևս ողջ պատասխանատվությունն ընկնում է արբիտրաժային դատարանի վրա: Հակառակ կողմը քաղաքացիական դատավարությանը չի կարող

ժեշտ պարզաբանումներ տալու նպատակով: Ամեն դեպքում ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքն արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու վերաբերյալ հատուկ վարույթ չի նախատեսում, և այս ինստիտուտը հատուկ վարույթների շրջանակներում դիտարկելը միանշանակորեն պետք է բացառել հենց սկզբից, քանի որ հատուկ վարույթներում դատարանը շահագրգռված անձանց դիմումով հաստատում է անձնական կամ գույքային իրավունքների ծագման, փոփոխման կամ դադարման համար հիմք հանդիսացող իրավաբանական փաստեր, քաղաքացու իրավական վիճակ կամ անվիճելի իրավունքներ (ՀՀ - քաղ. դատ. օրենսգրքի 164-ից 204⁸-րդ հոդվածներ):

Սակայն քննարկվող հարցին կարելի է մոտենալ նաև այլ տեսանկյունից: Արբիտրաժային վճիռների վիճարկումը կարելի է դիտել որպես արբիտրաժի նկատմամբ դատական վերահսկողության այնպիսի ձև, որը դրսևորվում է շահագրգռե անձանց կողմից դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքն իրականացնելու միջոցով իրենց համար իրավունքներ և պարտականություններ սահմանող ոչ իրավաչափ ակտը չեղյալ ճանաչելու մեջ: Այս պարագայում դիմողն օրենքով սահմանված հիմքերով վիճարկում է արբիտրաժային դատարանի վճռի օրինականությունը, քանի որ դրանով խախտվում են իր կամ այլ անձանց իրավունքները, հետևաբար՝ առկա է սուբյեկտիվ իրավունքների մասին վեճ: Եթե առկա է սուբյեկտիվ իրավունքի մասին վեճ, ապա տրամաբանորեն պետք է առկա լինեն նաև հակադիր շահերով օժտված կողմեր, սակայն «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքից պարզ չէ, թե արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու պահանջն ում դեմ է ներկայացվում: Այսպես՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 34-րդ հոդվածի 1-ին կետով սահմանվում է, որ արբիտրաժային դատարանի վճռի վիճարկումը դատարանում կարող է իրականացվել միայն օրենքին համապատասխան այն չեղյալ ճանաչելու վերաբերյալ դիմելու միջոցով: Սակայն հոդվածից պարզ չէ, թե չեղյալ ճանաչելու պահանջը դատարան ներկայացվում է արբիտրաժային դատարանի կազմի, թե հակառակ կողմի դեմ: Նման ձևակերպման

պարտականությունների վրա այն պարզ պատճառով, որ դատարանում վիճարկվում է այնպիսի ակտ, որն իրավունքներ և պարտականություններ է սահմանում արբիտրաժի երկու կողմերի համար էլ:

Այսպիսով՝ կարող ենք ասել, որ քաղաքացիական դատավարության կարգով արբիտրաժային վճիռների վիճարկմանը բնորոշ են հայցային վարույթի հիմնական հատկանիշներից երեքը՝

- իրավունքի մասին վեճ,
- հակադիր շահերով օժտված կողմեր¹,
- արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու վերաբերյալ դիմումը քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով քննելու մասին իրավասու դատարանին ուղղված պահանջ:

Պետք է նշել, որ արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու պահանջը պատասխանող կողմին (այսինքն՝ արբիտրաժային դատարանին) ներկայացվել չի կարող, որովհետև արբիտրաժային դատարանն իր կայացրած ակտը վերացնելու իրավագործությամբ օժտված չէ: Այս պարագայում պատասխանողին ուղղված նյութաիրավական պահանջը, այն է՝ կատարել որոշակի գործողություններ, ձեռնպահ մնալ որոշակի գործողություններ կատարելուց կամ ճանաչել որոշակի իրավահարաբերության առկայությունը կամ բացակայությունը, ընդհանուր հայցային

¹ Մեր խորին համոզմամբ, այս դեպքում դատարանը անպայմանորեն գործի քննությանը որպես պատասխանող պետք է մասնակից դարձնի վճիռը կայացրած արբիտրաժային դատարանին՝ ի դեմս դատարանը ներկայացնելու լիազորություն ունեցող սուբյեկտի: Միայն այս պարագայում է հնարավոր ապահովել դիմումի բազմակողմանի և ամբողջական քննությունը: Բացի այդ, եթե դատարանը վճիռ է կայացրել գործին մասնակից չդարձված անձանց իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ, ապա այն ենթակա է չեղյալ ճանաչման: Արբիտրաժային դատարանը պետք է ռեալ հնարավորություն ունենա դատարանում պաշտպանելու և հիմնավորելու վճռի օրինականությունը, քանի որ ուղղակիորեն այս հանգամանքից է կախված համապատասխան ակտը կայացրած արբիտրաժային դատարանի հեղինակությունը: Յետևաբար, արբիտրաժային դատարանը, որպես գործին մասնակցող անձ, անպայմանորեն պատշաճ ձևով պետք է տեղեկացվի նիստի ժամանակի և վայրի մասին:

ներգրավվել նաև որպես համապատասխանող, քանի որ արբիտրաժային վճիռը նրա կամահայտնությունը չէ, և վճռի կայացմանը նա անմիջականորեն չի մասնակցում («Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 10 և 11-րդ հոդվածների համաձայն՝ կողմերը կարող են ձևավորել արբիտրաժային դատարանի կազմը՝ համաձայնության գալով արբիտրների թվի, նրանց ներկայացվող պահանջների և այլ հարցերի շուրջ): Վերլուծելով քաղաքացիական դատավարությանը արբիտրաժի կողմի մասնակցության հիմքերը և նպատակը՝ կարող ենք ասել, որ վերջինս քաղաքացիական դատավարությանը մասնակցում է որպես դիմող (հայցվոր), եթե դատարանում վիճարկում է արբիտրաժային վճիռը, կամ կարող է դատարանի կողմից վարույթ ներգրավվել որպես պատասխանողի կողմում հանդես եկող վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ չներկայացնող երրորդ անձ, քանի որ գործով կայացվող դատական ակտը կարող է ազդել դատարանում արբիտրաժային վճիռը վիճարկող կողմի հանդեպ ունեցած իրավունքների և պարտականությունների վրա: Ընդ որում, այս դեպքում վերջինս բացառապես կարող է հանդես գալ միայն պատասխանողի կողմում, որովհետև ուղղակի հակասություն կա երրորդ անձի և դատարան դիմողի շահերի միջև: Հարկ է նշել, որ երրորդ անձինք քաղաքացիական դատավարությանը կարող են ներգրավվել իրենց ցանկությամբ (օրինակ՝ արբիտրաժային համաձայնության կնքման պահին իր հանդեպ կիրառելի իրավունքի համաձայն գործունակությունն ապացուցելու նպատակով), քանի որ ՀՀ քաղ. դատ. օրենսգրքի 35-րդ հոդվածը սահմանում է, որ վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ չներկայացնող երրորդ անձինք կարող են գործի մեջ մտնել հայցվորի կամ պատասխանողի կողմում մինչև դատարանի կողմից վճիռ կայացնելը, եթե գործով կայացվող վճիռը կարող է ազդել կողմերից մեկի հանդեպ նրանց ունեցած իրավունքների և պարտականությունների վրա: Պետք է նշել նաև, որ արբիտրաժային դատարանի վճիռը չեղյալ ճանաչելու վարույթում դատարանի կայացրած ակտն անվերապահորեն ազդելու է արբիտրաժի երկու կողմերի իրավունքների և

տուկ հայցային վարույթ սահմանելով, իսկ դատավարության օրենքը անհարկի չծանրաբեռնելու համար՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ գլխի շրջանակներում կարգավորելով արբիտրաժային վճիռը վիճարկելու վերաբերյալ գործերի քննության դատավարական կարգը և այլ առանձնահատկությունները¹: Սակայն չպետք է մոռանալ, որ արբիտրաժային վճիռի վիճարկումն իրականացվում է բացառապես քաղաքացիական դատավարության կարգով, և այս պարագայում նպատակահարմար է արդյոք դատավարական հարցերն արբիտրաժային օրենքով կարգավորելը: Մեր կարծիքով, ճիշտ կլինի, որ արբիտրաժային օրենքով ամրագրվեն չեղյալ ճանաչելու հիմքերը՝ դատավարական բնույթի հարցերի կարգավորումը վերապահելով ՀՀ ՔԴՕ-ին:

§2. Արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու հիմքերը

Ինչպես արդեն նշվել է, «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 34-րդ հոդվածով սահմանված կարգով արբիտրաժային դատարանի վճիռի վիճարկումը դատարանում կարող է իրականացվել միայն օրենքին համապատասխան այն չեղյալ ճանաչելու վերաբերյալ դիմելու ճանապարհով: Ընդ որում, արբիտրաժային վճիռը կարող է չեղյալ ճանաչվել իրավասու դատարանի կողմից միայն այն դեպքում, երբ՝

1) դիմում ներկայացնող կողմն ապացույցներ է ներկայացնում այն մասին, որ՝

ա) արբիտրաժային համաձայնության կողմերից մեկը, իր հանդեպ կիրառելի իրավունքի համաձայն, եղել է անգործունակ, կամ արբիտրաժային համաձայնությունը կողմերի ընտրած իրավունքի կամ այդպիսիսն ընտրած չլինելու դեպքում, Հայաս-

¹ Արբիտրաժային դատարաններն ընդգրկված չեն ՀՀ պետական մարմինների համակարգում, հետևաբար, արբիտրաժային դատարանի վճիռները չեն կարող վիճարկվել վարչական դատավարության կարգով և չեղյալ ճանաչվել վարչական դատարանի կողմից:

վարույթի գործերի նման անմիջականորեն չի դրսևորվում: Արբիտրաժային վճիռի վիճարկման միակ նպատակն այն չեղյալ ճանաչելն է: Ավելին, արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու մասին դիմումի քննությունն «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքով ունի այնպիսի դատավարական առանձնահատկություններ, որոնք որոշակիորեն շեղվում են ընդհանուր հայցային վարույթի կանոններից: Վերոնշյալ գործերն իրենց բնույթով հայցային են, սակայն ունեն միայն արբիտրաժային վճիռների վիճարկմանը բնորոշ դատավարական առանձնահատկություններ: Հետևաբար, դրանք ընդհանուր հայցային վարույթի շրջանակներում դիտարկելը ևս ճիշտ չէ, և առավել քան տրամաբանական է արբիտրաժային վճիռի վիճարկումը հատուկ հայցային վարույթների շարքին դասելը, ինչը, ցավոք, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում տեղ չի գտել: Վերջին ժամանակաշրջանի դատաիրավական բարեփոխումների արդյունքում հատուկ հայցային վարույթների զգալի մասը դուրս մնաց քաղաքացիական դատավարության կարգավորման ոլորտից և հատուկ հայցային վարույթների գոյությունը գործող քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի կարգավորման պայմաններում իմաստազրկվեց: Եթե հատուկ հայցային վարույթների գործերի քննության դատավարական կարգի առանձնահատկությունները պայմանավորված էին վիճելի իրավահարաբերությունների հանրային-իրավական բնույթով կամ նշանակությամբ, ապա ներկայումս վերոնշյալ գործերը քննվում են վարչական դատավարության կարգով¹:

Վերոնշյալ հարցով իրավական անորոշությունը հաղթահարել հնարավոր է կամ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում արբիտրաժային վճիռի վիճարկման վերաբերյալ հա-

¹ Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու դրանց պաշտոնատար անձանց վարչական և նորմատիվ ակտերի, գործողությունների կամ անգործության դեմ ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց դատական պաշտպանության իրավունքի իրականացման կարգը, ինչպես նաև ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց դեմ վարչական մարմինների և պաշտոնատար անձանց հայցադիմումների քննության կարգը:

Հիմքեր, որոնք բխում են արբիտրաժի կողմերի կամքից կամ օրենքին հակասող կամահայտնության դրսևորումներից: Մասնավորապես՝ եթե կողմերը կնքել են այնպիսի արբիտրաժային համաձայնություն, որը հակասում է օրենքին (օրինակ՝ արբիտրաժային դատարանի լուծմանն են հանձնել այնպիսի վեճ, որը չի կարող հանդիսանալ արբիտրաժային քննության առարկա) կամ չեն պահպանել արբիտրաժային համաձայնության ձևին և բովանդակությանը ներկայացվող օրենսդրական պահանջները: Այսինքն՝ այս հիմքերը պայմանավորված են արբիտրաժի կողմերի գործողություններով, որոնք չեն համապատասխանում կամ հակասում են ՀՀ օրենսդրությանը: Հարկ է նշել, որ արբիտրաժային համաձայնության անվավերությունը ոչ միշտ է բխում կողմերի սխալ կամահայտնությունից, մասնավորապես, երբ նման համաձայնությունն առերևույթ չի հակասում օրենքին, պահպանվել են արբիտրաժային համաձայնության ձևին և բովանդակությանը ներկայացվող պահանջները, սակայն կողմերից մեկն իր հանդեպ կիրառելի իրավունքի կամ ՀՀ օրենսդրությանը համապատասխան անգործունակ է: Նման պարագայում անգործունակությունը կախված չէ կողմի կամքից, այլ օրենսդրությամբ սահմանված օբյեկտիվորեն գոյություն ունեցող կանոնների համակցություն է: Հետևաբար, անգործունակությունը կողմերի սխալ կամահայտնությամբ պայմանավորված հիմքերի շրջանակներում դիտարկելը ճիշտ չէ:

Հիմքեր, որոնք բխում են արբիտրաժային դատարանի կամ հաստատության գործողությունների (անգործության)՝ կողմերի արբիտրաժային համաձայնությանը, կամ նման համաձայնության բացակայության դեպքում, ՀՀ օրենսդրությանը հակասելու հանգամանքից, մասնավորապես, եթե արբիտրաժի ընթացակարգը չի համապատասխանել կողմերի արբիտրաժային համաձայնությանը կամ օրենքին, արբիտրաժային դատարանը դուրս է եկել իր իրավասության շրջանակներից և այլն: Հարկ է նշել, որ արբիտրաժային դատարանի գործողությունների և կողմերի կամահայտնության միջև հակասություն առաջանալու դեպքում

տանի Հանրապետության օրենսդրության համաձայն, անվավեր է, կամ

բ) տվյալ կողմը պատշաճ ձևով տեղեկացված չի եղել արբիտրի նշանակման կամ արբիտրաժի մասին կամ այլ պատճառներով զրկված է եղել իր գործը ներկայացնելու հնարավորությունից, կամ

գ) վճիռ է կայացվել այնպիսի վեճի կապակցությամբ, որը նախատեսված չէր արբիտրաժային համաձայնությամբ կամ չի համապատասխանում նրա պայմաններին կամ որոշում է այնպիսի հարցեր, որոնք դուրս են արբիտրաժային համաձայնության սահմաններից, պայմանով սակայն, որ եթե արբիտրաժային համաձայնությամբ նախատեսված մասով կայացված որոշումները կարող են առանձնացվել այն որոշումներից, որոնք դուրս են արբիտրաժային համաձայնության սահմաններից, ապա կարող է չեղյալ ճանաչվել արբիտրաժային դատարանի վճռի այն մասը, որը ներառում է արբիտրաժային համաձայնությամբ չնախատեսված հարցեր, կամ

դ) արբիտրաժային դատարանի կազմը կամ ընթացակարգը չի համապատասխանել կողմերի արբիտրաժային համաձայնությանը, եթե այդ համաձայնությունը չի հակասում օրենքի պարտադիր դրույթներին, կամ նման համաձայնության բացակայության դեպքում չի համապատասխանում օրենքին, կամ

Բացի վերը նշվածից՝ արբիտրաժային վճիռը կարող է չեղյալ ճանաչվել նաև այն դեպքերում, երբ դատարանը պարզում է, որ՝

ա) համաձայն Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության՝ վեճի առարկան ենթակա չէ լուծման արբիտրաժի կողմից, կամ

բ) վճիռը հակասում է Հայաստանի Հանրապետության հանրային կարգին:

Եթե վերլուծենք արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու՝ Նյու-Յորքյան համաձայնագրի շրջանակներում ՀՀ ազգային օրենսդրության մեջ ամրագրված հիմքերը, ապա դրանք պայմանականորեն կարող ենք բաժանել երեք խմբի:

տարկել որպես քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցների կամ շահագրգիռ անձանց իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի դատական պաշտպանության իրավունքի իրացման ձևերից մեկը, որը միաժամանակ օրենքով սահմանված կարգով ապահովում է արբիտրաժի նկատմամբ դատական վերահսկողությունը: Հետևաբար, առանձին ուսումնասիրության են արժանի նաև արբիտրաժային վճռի ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը մերժելու հիմքերը, որոնք պետք է դիտարկվեն համանուն ինստիտուտի շրջանակներում: Իսկ արբիտրաժային վճռի վիճարկումը դատական պաշտպանության իրավունքի իրացման տեսանկյունից դիտարկելիս անհրաժեշտ է կենտրոնանալ արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու պահանջով դատարան դիմելու իրավունքի իրականացման նախադրյալների վրա, որոնք դատարանում արբիտրաժային վճռի վիճարկման վարույթի ծագման հիմնական պայման են հանդիսանում:

Արբիտրաժային վճռի վիճարկման իրավունքի իրականացման համար անհրաժեշտ են օբյեկտային, սուբյեկտային և ձևական մի շարք նախադրյալներ, որոնց միաժամանակյա առկայության դեպքում է հնարավոր վճիռը չեղյալ ճանաչելու պահանջով դատարան դիմելու իրավունքի իրացումը¹:

Արբիտրաժային վճռի վիճարկման իրավունքի իրականացման հիմնական **օբյեկտային նախադրյալն** արբիտրաժային վճիռն է, այսինքն՝ արբիտրաժային դատարանի այն ակտը, որը

¹ Իրավաբանական գրականության մեջ դատական պաշտպանության իրավունքի իրականացման օբյեկտային և սուբյեկտային նախադրյալները համապատասխանաբար անվանվում են նաև օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ նախադրյալներ: Նման ձևակերպումն արդարացված համարել չի կարելի: Արբիտրաժային վճռի վիճարկման իրավունքի իրականացման օբյեկտիվ նախադրյալը ներառում է արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու պահանջով իրավասու դատարան դիմելուն ուղղված գործողությունների ամբողջությունը, այդ թվում՝ գործողություններ կատարելու հնարավորությունը, իսկ սուբյեկտիվ կողմը՝ այն շարժառիթները, նկատառումներն ու այլ հանգամանքները, որոնք ընկած են շահագրգիռ անձի կողմից դատարան դիմելուն ուղղված կոնկրետ գործողության հիմքում:

արբիտրաժային օրենքով նախապատվությունը տրվում է օրենսդրության պահանջները պահպանելուն: Օրինակ, եթե արբիտրաժային դատարանի գործողությունները և արբիտրաժի ընթացակարգը չեն համապատասխանում կողմերի արբիտրաժային համաձայնությանը, ապա արբիտրաժային վճիռը չեղյալ կարող է ճանաչվել միայն այն դեպքում, երբ հակասություն չկա կողմերի համաձայնության և օրենքի միջև: Եթե արբիտրաժի ընթացակարգը չի համապատասխանել կողմերի համաձայնությանը, սակայն պահպանվել են օրենքի պարտադիր դրույթները, ապա արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու հիմքը բացակայում է:

Հիմքեր, որոնք պայմանավորված չեն թե՛ կողմերի կամահայտնությամբ, թե՛ արբիտրաժային դատարանի գործողություններով կամ անգործությամբ, այլ ենթադրվում են օրենքով սահմանված օբյեկտիվ հանգամանքների գոյությամբ, ինչպիսիք են կողմերի անգործունակությունը, վեճն արբիտրաժային կարգով լուծելու հնարավորությունը կամ հանրային կարգի սահմանափակումները: Վերջիններս օրենսդրությամբ ամրագրված այնպիսի պարտադիր դրույթներ են, որոնց պետք է համապատասխանի թե՛ կողմերի կամահայտնությունը, թե՛ արբիտրաժային դատարանի կամ հաստատության գործունեությունը:

Ինչևէ, «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ իրավասու դատարանի կողմից արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու և արբիտրաժային վճռի ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը մերժելու հիմքերը գրեթե նույնանուն են, սակայն այս երկու ինստիտուտներն էապես տարբերվում են միմյանցից:

§3. Արբիտրաժային վճռի վիճարկման օբյեկտային, սուբյեկտային և ձևական նախադրյալները

Արբիտրաժային վճռի վիճարկման վարույթի օբյեկտային նախադրյալները: Արբիտրաժային վճռի վիճարկումը պետք է դի-

իհարկե, առկա է օրենքի 34-րդ հոդվածով սահմանված հիմքերից որևէ մեկը:

Հարկ է նշել, որ արբիտրաժային վճիռների մասնակի վիճարկում, ինչպես դա ընդունված է ՀՀ քաղաքացիական դատավարությունում վեճն ըստ էության լուծող դատական ակտերի բողոքարկման պարագայում, հնարավոր չէ¹: Նախևառաջ արբիտրաժային վճիռները չունեն դատական ակտերին բնորոշ կառուցվածքը: Եթե ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 132-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատարանի վճիռը կազմված է ներածական, նկարագրական, պատճառաբանական և եզրափակիչ մասերից, ապա «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 31-րդ հոդվածով արբիտրաժային վճռի ձևը և բովանդակությունը սահմանելիս նման բան չի նախատեսվել: Բացի այդ՝ չպետք է մոռանալ, որ արբիտրաժային վճռի էության վիճարկում չի թույլատրվում, ինչը պայմանավորված է արբիտրաժի նկատմամբ դատական միջամտության սահմաններով: Արբիտրաժային վճռի վիճարկման վարություն դատարանն իրավունք չունի ըստ էության ստուգել արբիտրաժային վճիռը և պարտավոր է Նյու-Յորքի 1958թ. Համաձայնագրի և «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի՝ արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու հիմքերի շրջանակներից դուրս չգալ:

¹Քաղաքացիական դատավարությունում հնարավոր է բողոք բերել դատարանի վճռի առանձին մասերի դեմ: Գործին մասնակցող անձինք կարող են համաձայն չլինել վճռի այս կամ այն մասի, օրինակ՝ դատական ծախսերի բաշխման, վճռի կատարման կարգը սահմանելու կամ դատարանի պատճառաբանությունների հետ (ՏԵՍ Ռ.Գ. Պետրոսյան Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, երկրորդ հրատարակություն, -եր.: Երևանի համալսարանի հրատ., 2003, 588 էջ): Բացի այդ՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 219-րդ հոդվածի համաձայն՝ վերաքննիչ դատարանը դատական ակտը վերանայում է վերաքննիչ բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների սահմաններում: Վերաքննիչ դատարանում բողոքի քննության ժամանակ առաջին ատյանի դատարանում հաստատված փաստերն ընդունվում են որպես հիմք, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ բողոքում վիճարկվում է այդ փաստը, և վերաքննիչ դատարանը հանգում է այն եզրակացության, որ տվյալ փաստի վերաբերյալ եզրակացության հանգելիս առաջին ատյանի դատարանն ակնհայտ սխալ է թույլ տվել:

քաղաքացիական դատավարության կարգով կարող է լինել վիճարկման օբյեկտ: Ընդ որում, դատական կարգով հնարավոր է վիճարկել միայն արբիտրաժային վճիռները: «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 34-րդ հոդվածն արբիտրաժային դատարանի որոշումները (այսպես կոչված՝ միջանկյալ ակտերը) վիճարկելու հնարավորություն չի ընձեռում: Հետևաբար, արբիտրաժային վճռի վիճարկման վարույթի օբյեկտ են բացառապես արբիտրաժային վճիռները: Հարկ է նշել, որ արբիտրաժային վճիռը դատարանում կարելի է վիճարկել ինչպես ամբողջությամբ, այնպես էլ մասնակիորեն: Եթե արբիտրաժային դատարանը վճիռ է կայացրել այնպիսի վեճի կապակցությամբ, որը նախատեսված չէր արբիտրաժային համաձայնությամբ կամ չի համապատասխանում նրա պայմաններին կամ որոշում է այնպիսի հարցեր, որոնք դուրս են արբիտրաժային համաձայնության սահմաններից, ապա դատարանում կարող է վիճարկվել արբիտրաժային վճռի միայն մի մասը: Սակայն «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 34-րդ հոդվածի 1-ին կետի «գ» ենթակետով պարտադիր պայման է սահմանվել այն հանգամանքը, որ արբիտրաժային համաձայնությամբ նախատեսված մասով կայացված որոշումները, եթե կարող են առանձնացվել այն որոշումներից, որոնք դուրս են արբիտրաժային համաձայնության սահմաններից, ապա կարող է չեղյալ ճանաչվել արբիտրաժային դատարանի վճռի այն մասը, որը ներառում է արբիտրաժային համաձայնությամբ չնախատեսված հարցեր: Օրենքի շարադրանքից պարզ չէ՝ կարող է վիճարկվել արդյոք արբիտրաժային դատարանի լրացուցիչ վճիռը, թե ոչ: Լրացուցիչ վճիռն արբիտրաժային դատարանի ինքնուրույն ակտ է, որն արբիտրաժային դատարանն օրենքով սահմանված կարգով կայացնում է կողմի խնդրանքով, եթե արբիտրաժային վարույթում ներկայացվել է այնպիսի պահանջ, որն արտացոլված չէ արբիտրաժային վճռում: Հետևաբար, լրացուցիչ վճիռը վիճարկման ինքնուրույն օբյեկտ է և կարող է չեղյալ ճանաչվել դատարանի կողմից, եթե,

քացիական դատավարության օրենսգրքի 91-րդ հոդվածի միջև, քանի որ արբիտրաժային օրենքով սահմանվում է, որ չեղյալ ճանաչելու մասին դիմումը չի կարող ներկայացվել արբիտրաժային դատարանի վճիռը ստանալուց երեք ամիսը լրանալուց հետո, իսկ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը դիմումի ընդունումը մերժելու նման հիմք չի նախատեսել: Բացի այդ՝ վերոնշյալ հոդվածն ունի լուրջ թերություններ նաև ձևակերպման տեսանկյունից: Մասնավորապես, հոդվածի շարադրանքից պարզ չէ, թե ինչպես պետք է վարվի դատարանը, երբ դիմումը միջնորդություն է պարունակում բաց թողնված ժամկետը վերականգնելու մասին: ՀՀ քաղաքացիական դատավարությունում դատարանի կողմից կարող են վերականգնվել հարգելի պատճառներով բաց թողնված ժամկետները: Այստեղ հարց է առաջանում՝ կարելի է արդյոք այս ժամանակահատվածը դասել դատավարական ժամկետների շարքին, թե այն պետք է համարել հայցային վաղեմության ժամկետ¹: Ամեն դեպքում պետք է նկատի ունենալ այն հանգամանքը, որ ըստ օրենքի՝ արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու պահանջով դատարան դիմում է ներկայացվում: Սակայն այս ամենի արդյունքում խնդրի էությունը չի փոխվում, և օրենքով սահմանված կարգով կարող են վերականգնվել ինչպես հայցային վաղեմության, այնպես էլ դատավարական ժամկետները, բայց թե՛ արբիտրաժային, թե՛ դատավարության օրենքներով դատարան դիմելու համար սահմանված ժամկետի բացթողման իրավական հետևանքները, կամ հարգելի համարվող պատճառներով բաց թողնված ժամկետի վերականգնման հնարավորությունը հստակ չեն սահմանվում:

¹ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 331-րդ հոդվածի համաձայն՝ հայցային վաղեմություն է համարվում իրավունքը խախտված անձի հայցով իրավունքի պաշտպանության ժամանակահատվածը: Հետևաբար, օրենքով սահմանված երեք ամիսը կարող են համարել իրավունքի դատական պաշտպանության ժամանակահատված: Բացի այդ՝ հայցային վաղեմության ժամկետի խախտումը հանգեցնում է պահանջի մերժմանը, իսկ դատավարական ժամկետի բացթողումը՝ որոշակի դատավարական գործողությունների կատարման հնարավորությունը բացառելուն:

«Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 17-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ արբիտրաժային դատարանի հայցի ապահովման միջոցներ կիրառելու վերաբերյալ որոշումները կարող են ամրագրվել միջանկյալ վճռի ձևով: Հայցի ապահովման միջոցները, որոնք պահանջել կամ կարգադրել է ձեռնարկել արբիտրաժային դատարանը՝ կայացնելով միջանկյալ վճիռ, կարող են ճանաչվել և հարկադիր կատարվել կամ չեղյալ ճանաչվել իրավասու դատարանի կողմից՝ 34-36-րդ հոդվածների պահանջների պահպանմամբ:

Արբիտրաժային վճռի վիճարկման վարույթի ծագման համար անհրաժեշտ է մեկ օբյեկտիվ պայման, որն առանձնացնում ենք օբյեկտային նախադրյալից, քանի որ քաղաքացիական դատավարական իրավահարաբերություններում վերջինս դատական ստուգման օբյեկտ չի հանդիսանում: Մասնավորապես, չեղյալ ճանաչելու մասին դիմումը չի կարող ներկայացվել արբիտրաժային դատարանի վճիռը ստանալուց երեք ամիսը լրանալուց հետո, իսկ այն դեպքում, երբ դիմում է ներկայացվել օրենքի 33-րդ հոդվածով սահմանված կարգով՝ արբիտրաժային դատարանի կողմից այդ դիմումի կապակցությամբ վճռի կայացման օրվանից երեք ամիսը լրանալուց հետո: Փաստորեն, օբյեկտիվ պայմանն օրենքով սահմանված այն ժամանակամիջոցն է, որի ընթացքում համապատասխան անձն իրավունք ունի արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու պահանջով դիմել դատարան: Հակառակ պարագայում, դատարանը դիմումն անվերապահորեն մերժելու է: Հարկ է նշել, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով հայցադիմումի կամ դիմումի ընդունումը մերժելու կամ վերադարձնելու հիմքերի շարքում այս հանգամանքը նախատեսված չէ: Հետևաբար, նման ձևակերպման պայմաններում դատարանը ստիպված է լինելու ընդունել չեղյալ ճանաչելու մասին դիմումը, սակայն կայացնել արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու պահանջը մերժող ակտ: Այս առումով որոշակի հակասություն է առաջանում «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 34-րդ հոդվածի 3-րդ մասի և ՀՀ քաղա-

րավունք ունի դիմել դատարան՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ, օրենքներով և այլ իրավական ակտերով կամ պայմանագրով նախատեսված իր իրավունքների, ազատությունների ու օրինական շահերի պաշտպանության համար: Հետևում է՝ եթե արբիտրաժային վճռով խախտվել են արբիտրաժային վարույթի կողմ չհանդիսացող անձանց իրավունքներն ու օրինական շահերը, ապա վերջիններս վճիռը պետք է դատական կարգով վիճարկելու իրավունք ունենան: Հակառակ պարագայում դա կարելի է դիտել ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի խախտում, որը սահմանում է, որ յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների դատական, ինչպես նաև պետական այլ մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունք: Ուստի, արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու պահանջով դատարան դիմելու իրավունք ունեն խախտված կամ վիճարկվող իրավունքների ենթադրյալ կրող հանդիսացող քաղաքացիական շրջանառության բոլոր մասնակիցները, այդ թվում՝ ՀՀ քաղաքացիներն ու իրավաբանական անձինք, օտարերկրյա քաղաքացիներն ու իրավաբանական անձինք, քաղաքացիություն չունեցող անձինք և այլն (Հայաստանի Հանրապետությունն ու համայնքները քաղաքացիական շրջանառությանը մասնակցում են ՀՀ քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց հետ հավասար հիմունքներով (ՀՀ քաղ. օրենսգրքի 128-րդ հոդված): Ավելին, արբիտրաժային վճիռը դատարանում վիճարկելու իրավունք ունեն այնպիսի սուբյեկտներ, որոնք քաղաքացիական շրջանառության և նյութական իրավահարաբերությունների մասնակիցներ չեն: Մասնավորապես, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի համաձայն՝ պետության գույքային շահերի պաշտպանության համար «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով հայց է ներկայացնում դատախազը: Հետևաբար, եթե արբիտրաժային վճռով խախտվում են պետության գույքային շահերը, կամ այն հակասում է Հայաստա-

Բոլոր դեպքերում վերոնշյալ հարցի ՀՀ օրենսդրական ներկայիս կարգավորման պայմաններում դատարանը պետք է կայացնի ոչ թե դատավարական գործողության կատարումը բացառող (օրինակ՝ դիմումի ընդունումը մերժելու մասին որոշում), այլև արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու վերաբերյալ դիմողի պահանջը մերժող ակտ:

Հարկ է նշել, որ արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու պահանջով դատարան դիմելու համար սահմանված ժամանակահատվածը չի կարելի դիտարկել ձևական նախադրյալների շրջանակներում: Ձևական նախադրյալների խախտումը չի հանգեցնում արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու պահանջը (դիմումի ընդունումը) մերժելուն, այլ ժամանակավորապես խոչընդոտում է դատավարական գործողությունների կատարմանը՝ չբացառելով հետագայում դրանց կատարման հնարավորությունը:

Արբիտրաժային վճռի վիճարկման սուբյեկտային նախադրյալները: Սուբյեկտային նախադրյալների տակ նակատի ունենք արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու պահանջով դատարան դիմելու իրավունք ունեցող սուբյեկտների շրջանակը: Ընդ որում, արբիտրաժային օրենքով այդպիսի անձանց կոնկրետ շրջանակ չի սահմանվում: Հետևաբար, այս հարցին կարելի է մոտենալ երկու տեսանկյունից: Նախ՝ արբիտրաժային վճիռը վիճարկելու իրավունք ունեն կողմերը, ինչը բխում է օրենքի տրամաբանությունից, որտեղ նշվում է, որ չեղյալ ճանաչման մասին դիմումը չի կարող ներկայացվել արբիտրաժային դատարանի վճիռը ստանալուց երեք ամիս հետո (օրենքի 34 հոդվ., մաս 3): Քանի որ վճիռը ստանում են բացառապես կողմերը, կարելի է վստահաբար ասել, որ վիճարկելու իրավունքն օրենքը վերապահել է հենց նրանց: Այլ տեսանկյունից հարցին մոտենալիս կարող են փաստել, որ արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու պահանջով դատարան կարող է դիմել յուրաքանչյուր շահագրգռված անձ: Այսպես՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ շահագրգիռ անձն ի-

արբիտրաժային համաձայնության կողմերից մեկը, իր հանդեպ կիրառելի իրավունքի համաձայն, եղել է անգործունակ), ապա արբիտրաժային վճիռը վիճարկելու իրավունք ունեն մասնաձև հագրագիտ այլ անձինք: Օրենքի 34-րդ հոդվածի 2-րդ մասով արբիտրաժային վճիռը վիճարկելու իրավունք ունի յուրաքանչյուր շահագրգիռ անձ, ում իրավունքներն ու օրինական շահերն այդ վճռով խախտվել կամ ոտնահարվել են: Հարկ է նշել, որ այս ամենը խիստ պայմանական բնույթ է կրում, քանի որ յուրաքանչյուր ոք խախտված իրավունքը վերականգնելու պահանջով դատարան դիմելու իրավունք ունի: Ուղղակի տնօրինչականության սկզբունքի եռթյունից ելնելով՝ պետք է բացառել կամայականությունները արբիտրաժային վճիռը վիճարկելու հարցում, ինչը կնպաստի արբիտրաժին այլ անձանց անհարկի միջամտության հնարավորությունը վերացնելուն: Օրինակ՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 34-րդ հոդվածի 1-ին մասի «գ» ենթակետով սահմանվում է, որ եթե արբիտրաժային դատարանը վճիռ է կայացրել այնպիսի վեճի կապակցությամբ, որը նախատեսված չէր արբիտրաժային համաձայնությամբ կամ չի համապատասխանում նրա պայմաններին կամ որոշում է այնպիսի հարցեր, որոնք դուրս են արբիտրաժային համաձայնության սահմաններից, վճիռը չեղյալ ճանաչելու հիմք է: Սակայն այս հիմքով արբիտրաժային վճիռը կարող են վիճարկել միայն կողմերը, հակառակ պարագայում այլ անձանց կողմից այս հիմքով արբիտրաժային վճռի վիճարկումը կհակասի տնօրինչականության սկզբունքին:

Հարկ է նշել, որ, ելնելով արբիտրաժային վճռի վիճարկման հիմքերից, տարբեր է մասնաձևում ապացուցման պարտականության բաշխման կարգը: Եթե 34-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված հիմքերով արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու պահանջով դիմողը պետք է ապացուցի օրենքով սահմանված հիմքերից որևէ մեկի առկայությունը, ապա 2-րդ կետով սահմանված հիմքերից մեկով վիճարկելու պարագայում,

նի Հանրապետության հանրային կարգին, վճիռը չեղյալ ճանաչելու պահանջով դատարան է դիմում դատախազը¹:

Վերոգրյալը մեկ անգամ ևս վկայում է, որ արբիտրաժային վճռի վիճարկումը պետք է դիտարկել դատական պաշտպանության իրավունքի շրջանակներում: Հետևաբար, արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու պահանջով դատարան դիմելու համար սահմանված եռամսյա ժամկետը պետք է տարածել միայն վարույթի կողմերի վրա, քանի որ արբիտրաժային վճիռը, վարույթի կողմերից բացի, այլ անձանց չի առաքվում: Կամ էլ օրենքում տեղ գտած բացը վերացնելու համար անհրաժեշտ է 34-րդ հոդվածի 3-րդ մասում «ստանալուց» բառից հետո ավելացնել մասնաձև «արբիտրաժային վճռի գոյության մասին տեղեկանալուց» բառերը:

Արբիտրաժային վճռի չեղյալ ճանաչման պահանջով դատարան դիմելու իրավունք ունեցող սուբյեկտների շրջանակի վերլուծությունը պարզ է դարձնում, որ վերջիններիս մասնակցությունը քաղաքացիական դատավարությանն առավելապես պայմանավորված է, թե որ հիմքով է իրականացվում վճռի վիճարկումը: Ելնելով արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու կոնկրետ հիմքից՝ վիճարկման իրավունքի սուբյեկտային նախադրյալների կազմը տարբեր է: Մասնավորապես, օրենքի 34-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հիմքերով արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու պահանջով դատարան դիմելու իրավունք ունեն կողմերը, երբ խոսք է գնում արբիտրաժային դատարանի գործողությունների (անգործության) և կողմերի կամահայտնության միջև առկա անհամապատասխանությունների մասին, որի հետևանքով խախտվում են օրենսդրության պահանջները: Սակայն, եթե կողմերի կամահայտնությունը հակասում է ՀՀ օրենսդրության պարտադիր դրույթներին (օրինակ՝

¹ Դատախազի մոտ պետության գույքային շահերի պաշտպանությամբ հայց հարուցելու իրավունքն առաջանում է, օրինակ՝ երբ համապատասխան պետական մարմինը հայցով չի դիմում դատարան, ինչպես մասնաձև օրենքով նախատեսված այլ դեպքերում:

դիսանում վարույթի ծագման համար, սակայն հետագայում չի բացառում արբիտրաժային վճիռը դատարանում վիճարկելու և օրինական ու հիմնավորված պահանջի բավարարում ստանալու հնարավորությունը:

Հարկ է նշել, որ ՀՀ օրենսդրությամբ արբիտրաժային վճիռների վիճարկման իրավունքի իրականացման ձևական նախադրյալները թերի են սահմանվել, և վերոնշյալ հարցի օրենսդրական կարգավորումը բավականին մակերեսային է ՀՀ-ում: Այսպես՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 34-րդ հոդվածով ամրագրվել է, որ արբիտրաժային վճռի վիճարկումն իրականացվում է իրավասու դատարան դիմում ներկայացնելու միջոցով, սակայն դիմումի ձևին ներկայացվող պահանջները և բովանդակությունը չեն սահմանվել: Արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու վերաբերյալ դիմումի ձևին և բովանդակությանը վերաբերող հատուկ նորմեր չի պարունակում նաև ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքը¹: Մնում է վիճարկման իրավունքի իրականացման ձևական նախադրյալների վերաբերյալ հետևություններ անել՝ ընդհանրացնելով դատարան դիմելու իրավունքի իրականացմանն ուղղված ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի և «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի դրույթները: Ընդ որում, քաղաքացիական դատավարության կարգով հայց հարուցելու իրավունքի իրականացման և արբիտրաժային վճռի վիճարկման իրավունքի իրականացման պայմաններն ընդհանուր են: Այսպես՝ քաղաքացիական դատավարության կարգով հայցադիմում կամ դիմում ներկայացնելու պայմաններն են՝ ընդդատությունը (գործը տվյալ դատարանին ընդդատյա լինելը), դիմողի գործունակությունը, գործը դատարանում վարելու լիազորության առկայությունը, դիմումի ձևին և բովանդակությանը ներկայացվող պահանջները պահպանելը և պետական տուրքը վճարելը:

¹ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սպառիչ թվարկված են հատուկ հայցային և հատուկ վարույթները, որտեղ սահմանված են նաև վերոնշյալ գործերով դիմումներին վերաբերող հատուկ պահանջները:

կարելի է ասել, որ դիմող կողմը ապացուցման պարտականություն չի կրում¹:

Արբիտրաժային վճռի վիճարկման իրավունքի ձևական նախադրյալները: Արբիտրաժային վճիռների վիճարկման իրավունքի իրականացման ձևական նախադրյալները ներառում են արբիտրաժային դատարանի վճիռը չեղյալ ճանաչելու պահանջով դատարան դիմելու համար օրենքով սահմանված կարգը, այդ թվում՝ դիմումի ձևին և բովանդակությանը ներկայացվող պահանջները: Այսինքն՝ ձևական նախադրյալներն օրենքով սահմանված այն կանոններն են, որոնց պահպանման պարագայում շահագրգիռ անձը գործնականում կարող է իրացնել արբիտրաժային վճռի վիճարկման իրավունքը: Հետևաբար, եթե արբիտրաժային վճիռների վիճարկման իրավունքի օբյեկտային, սուբյեկտային նախադրյալների բացակայությունը (խախտումը) հանգեցնում է վիճարկման իրավունքի բացակայության պատճառով վճիռը չեղյալ ճանաչելու պահանջի մերժման, ապա ձևական նախադրյալների խախտման հետևանքով դատարանը ոչ թե մերժում է դիմողի՝ արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու պահանջը, այլ վերադարձնում է դիմումը, ինչը խոչընդոտ է հան-

¹ 2-րդ կետով սահմանվում է, որ արբիտրաժային վճիռը կարող է չեղյալ ճանաչվել, եթե դատարանը պարզի, որ համաձայն Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության՝ վեճի առարկան ենթակա չէ լուծման արբիտրաժի կողմից կամ վճիռը հակասում է Հայաստանի Հանրապետության հանրային կարգին: Այսինքն՝ այս հանգամանքների առկայությունը պարզելն օրենքով վերապահվել է դատարանին: Օրենսդրի նման մոտեցումը հակասում է մրցակցային դատավարության եռությանը, երբ դատարանն ընդամենը կողմերի բավարար մրցակցության և ապացուցողական գործունեության համար ապահովում է հավասար պայմաններ: Նման մոտեցումն արբիտրաժային վճռի վիճարկման վարույթի եռության սխալ ըմբռնման արդյունք է: Վերոնշյալ երկու հիմքերի առկայությունը դատարանի կողմից պարզելն արդարացված կլիներ արբիտրաժային վճիռը ճանաչելու և հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու փուլում, երբ դատարանը ստուգում է արբիտրաժային վճռի օրինականությունը և պարզում՝ կան արդյոք ճանաչումը և հարկադիր կատարումը մերժելու հիմքեր: Այսինքն՝ երբ դատարանի ստուգողական գործողությունների միջոցով իրացվում է արբիտրաժի նկատմամբ դատական վերահսկողության գործառույթը:

յուն չունեցող անձի անձնական օրենքն այն պետության իրավունքն է, որտեղ տվյալ անձը մշտապես բնակվում է: Եթե արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու պահանջով դատարան են դիմում այլ անձինք, որոնց իրավունքներն ու օրինական շահերը խախտվել են այդ վճռով, ապա այս պարագայում գործում է քաղաքացիադատավարական գործունակության ընդհանուր կանոնը, այն է՝ անգործունակ անձանց անունից դատարան դիմում կամ հայցադիմում են ներկայացնում նրանց օրինական ներկայացուցիչները: Քանի որ արբիտրաժային կարգով ՀՀ-ում լուծվում են առևտրային հարաբերություններից բխող վեճերը¹, ապա գործունականում արբիտրաժային վճռի վիճարկման պարագայում անգործունակության դեպքերը գրեթե բացառվում են: Ընդ որում, այս պարագայում պետք է նկատի ունենալ արբիտրաժային համաձայնության կնքման պահին կողմի անգործունակությունը, քանի որ անձը կարող է անգործունակ ճանաչվել արբիտրաժային վճիռը կայացնելուց հետո:

Եթե արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու պահանջով դատարան է դիմում ներկայացուցիչը, ապա դիմումը վարույթ կընդունվի միայն վերջինիս պատշաճ ձևակերպված լիազորությունների առկայության պարագայում:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով և «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքով արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու վերաբերյալ դիմումի ձևին և բովանդակությանը ներկայացվող կոնկրետ պահանջներ չեն սահմանվել, ապա ընդհանրացնելով այս երկու օրենսդրական ակտերի դրույթները՝ կարող ենք ասել, որ դիմումը ներկայացվում է գրավոր ձևով, որը պետք է պարունակի՝

¹ Առևտրային հարաբերությունների մասնակիցներն առավելապես գործարարությամբ զբաղվողներն են՝ իրավաբանական անձինք և անհատ ձեռնարկատերերը: Քննարկվող հարցում քաղաքացիական շրջանառության մասնակցի անգործունակությունը կարող է առաջանալ միայն օրինական ուժի մեջ մտած դատարանի վճռի հետևանքով, որով քաղաքացին օրենքով սահմանված հիմքերով և կարգով ճանաչվել է անգործունակ (խոսքն անհատ ձեռնարկատերերի մասին է):

Արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու պահանջը ներկայացվում է ՀՀ Կենտրոն և Նորք Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարան: Արբիտրաժային օրենքով հստակ սահմանվել է, որ արբիտրաժային դատարանի վճիռը կարող է չեղյալ ճանաչվել նույն օրենքի 6-րդ հոդվածով սահմանված դատարանի կողմից (որը հենց Կենտրոն և Նորք Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանն է):

Ինչ վերաբերում է դիմողի գործունակությանը, ապա արբիտրաժային վճռի վիճարկման պարագայում այս հարցը խնդրահարույց չէ: Արբիտրաժային համաձայնություն կնքելու համար կողմերը նախևառաջ, իրենց հանդեպ կիրառելի իրավունքի համաձայն, պետք է գործունակ լինեն (կողմի անգործունակությունն արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու հիմք է): Հետևաբար, քաղաքացիական դատավարությունում արբիտրաժային վարույթի կողմերի գործունակությունը ենթադրվում է: Եթե արբիտրաժային համաձայնության կողմը, իր հանդեպ կիրառելի իրավունքի համաձայն, գործունակ է, սակայն ՀՀ օրենսդրությամբ դեռևս լրիվ գործունակություն ձեռք չի բերել, ապա վերջինս նույնպես արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու պահանջով կարող է դատարան դիմել: Այսպես՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքը դատավարական գործունակությունը կարգավորող հատուկ նորմեր չի պարունակում, և այս հարցը կարգավորվում է՝ «նյութական իրավահարաբերություններում գործունակությունը գործունակություն է ենթադրում նաև դատավարական իրավահարաբերություններում» սկզբունքով: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1265-րդ հոդվածը սահմանում է, որ օտարերկրյա քաղաքացու կամ քաղաքացիություն չունեցող անձի գործունակությունը որոշվում է նրա անձնական օրենքով: Իսկ քաղաքացու անձնական օրենքն այն պետության իրավունքն է, որի քաղաքացիություն ունի տվյալ անձը: Եթե անձն ունի երկու կամ ավելի պետության քաղաքացիություն, ապա անձնական օրենքն այն պետության իրավունքն է, որի հետ այդ անձն առավել սերտ է կապված: Քաղաքացիութ-

նաչելու մասին դիմումը վերադարձնելու պարագայում: Դատավորը վերադարձնում է արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու մասին դիմումը, եթե

- չեն պահպանվել դիմումի ձևին և բովանդակությանն առաջադրվող՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված պահանջները,

- դիմումը ստորագրված չէ կամ ստորագրել է այն ստորագրելու լիազորություն չունեցող անձը կամ այնպիսի անձ, որի պաշտոնական դրությունը նշված չէ,

- գործն ընդհատյա չէ տվյալ դատարանին,

- չեն ներկայացվել սահմանված կարգով և չափով պետական տուրքի վճարումը հավաստող փաստաթղթեր (այս դեպքում ՀՀ օրենսդրությամբ պետական տուրքի վճարումը հետաձգելու, տարածանկետելու կամ տուրքի չափը նվազեցնելու հնարավորություն չի նախատեսվում):

Արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու պահանջով դիմողը կարող է միաժամանակ ներկայացնել նաև իր միջնորդությունները: Դատարանը, որին ներկայացվել է վճիռը չեղյալ ճանաչելու մասին դիմումը, կարող է կողմերից մեկի խնդրանքով կամ իր նախաձեռնությամբ որոշակի ժամանակով դադարեցնել այդ հարցի քննությունը, որպեսզի հնարավորություն ընձեռի արբիտրաժային դատարանին վերսկսելու արբիտրաժային վարույթը կամ ձեռնարկելու այլ միջոցներ, որոնք արբիտրաժային դատարանի կարծիքով կարող են վերացնել արբիտրաժային վճիռը բեկանելու հիմքերը (օրենքի 34 հոդվ., մաս 4): Վերոնշյալ ձևակերպումն անուղղակիորեն վկայում է այն մասին, որ արբիտրաժային դատարանն անպայմանորեն տեղեկացվում և անհրաժեշտության դեպքում մասնակից է դարձվում գործի քննությանը: Սակայն հողվածը զուրկ չէ բովանդակային թերություններից: Մասնավորապես, հողվածում տեղին չէ «բեկանում» եզրույթի օգտագործումը: Բեկանումն առավել հատկանշական է գործող դատական համակարգի աստիճանակարգության պայմաններում ներհամակարգային հարաբերություններում դատա-

- դատարանի անվանումը, որին այն հասցեագրվում է,
- ներկայացնող անձի անունը (անվանումը),
- վիճարկվող արբիտրաժային վճռի կայացման տարին, ամիսը, ամսաթիվը, գործի համարը,
- վճիռը կայացրած արբիտրաժային դատարանի մասին տեղեկություններ,
- արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու իրավական հիմնավորումը,
- դիմողի պահանջը,
- դիմումին կցվող փաստաթղթերի ցանկը:

Դիմումը ստորագրում է համապատասխան կողմը կամ էլ ներկայացուցիչը, որը դիմումին է կցում իր լիազորությունները հաստատող համապատասխան փաստաթուղթ: Քանի որ «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքով արբիտրաժային վճռի վիճարկման համար գանձվող պետական տուրքի դրույքաչափ չի սահմանվել, ապա կարելի է կիրառել ոչ գույքային պահանջներով դատարան դիմելու համար սահմանված բազային տուրքի քառապատիկի դրույքաչափը: Հետևաբար, դիմումին պետք է կցվի նաև պետական տուրքի վճարումը հավաստող փաստաթուղթ¹:

Ինչպես արդեն նշվել է, ձևական նախադրյալների խախտումը հանգեցնում է դատարանի կողմից դիմումը վերադարձնելու մասին որոշման կայացման, և այստեղ կիրառելի են ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 92-րդ հոդվածի կանոնները²: Սակայն գործնականում վերոնշյալ հողվածով նախատեսված ոչ բոլոր հիմքերն են, որոնք կիրառելի են չեղյալ ճա-

¹ Մեր կարծիքով, այս գործերով ևս պետական տուրքի վճարումը պարտադիր է, քանի որ դատարան տրվող դիմումները, որպես կանոն, հանդիսանում են պետական տուրքի գանձման օբյեկտ («Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդված)

² ՀՀ ՔԴՕ 92-րդ հոդվածը սահմանում է հայցադիմումը վերադարձնելու հիմքերը, որոնք, սակայն, կիրառելի են նաև դիմումները վերադարձնելու պարագայում, քանի որ դատարանները հատուկ հայցային և հատուկ վարույթի գործերը քննում են դատավարության օրենքով սահմանված ընդհանուր կանոնների համաձայն՝ այն բացառություններով և լրացումներով, որոնք սահմանված են հատուկ նորմերով:

- գործի քննության արդյունքում կայացվող դատական ակտը՝ սահմանելով վերջինիս բողոքարկման հնարավորության առկայությունը կամ բացակայությունը:

Անհրաժեշտ է «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի 1-ին կետով գանձվող պետական տուրքի կոնկրետ դրույքաչափ սահմանել նաև արբիտրաժային վճիռները չեղյալ ճանաչելու պահանջով դատարան ներկայացվող դիմումների համար (մեր կարծիքով, բազային տուրքի քառապատիկի չափով):

կան ակտերի վերանայման պարագայում: Գաղտնիք չէ, որ արբիտրաժային դատարանները պետական դատական համակարգի մեջ չեն մտնում և դատական համակարգին բնորոշ աստիճանակարգություն չունեն: Հետևաբար, «բեկանում» եզրույթի գործածումն այս պարագայում բովանդակային սխալ պետք է համարել: Եվ վերջապես չպետք է մոռանալ, որ դիմողը դատարանին ներկայացնում է արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու, այլ ոչ թե բեկանելու պահանջ: Ուստի, անհրաժեշտ է օրենքի 34-րդ հոդվածի 4-րդ մասում «բեկանում» բառը փոխարինել «չեղյալ ճանաչել» բառակապակցությամբ:

Մեկ այլ թերություն կարելի է համարել այն հանգամանքը, որ օրենքի 34-րդ հոդվածի 4-րդ մասով սահմանված չէ վիճարկման արդյունքում հնարավոր իրավական հետևանքների ազդեցությունն արբիտրաժային վճռի ճանաչման և հարկադիր կատարման գործընթացի վրա: Հոդվածի շարադրանքից պարզ չէ, թե դատարանը չեղյալ ճանաչելու մասին դիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշման կայացմամբ կասեցնում է արբիտրաժային վճռի գործողությունը, թե ոչ:

Ելնելով վերոգրյալից՝ կարող ենք ասել, որ արբիտրաժային վճռի վիճարկման ներկայիս օրենսդրական կարգավորման պայմաններում անհնար է ապահովել այս ինստիտուտի բնականոն գործառնությունը: Անհրաժեշտ է համակարգված փոփոխություններ և լրացումներ կատարել «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքում և ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում, որտեղ արբիտրաժային վճռի վիճարկման հատուկ հայցային վարույթ պետք է նախատեսել: Վերոնշյալ օրենսդրական փոփոխություններով պետք է հստակեցնել՝

- արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու պահանջով դատարան դիմելու իրավունք ունեցող սուբյեկտների շրջանակը,
- վիճարկման վարույթի մասնակիցների շրջանակն ու վերջիններիս դատավարական կարգավիճակը,
- գործի քննության կարգն ու ժամկետները,

նագրի պահանջները պահպանված լինելու և ճանաչումը մերժելու՝ տվյալ միջազգային պայմանագրով նախատեսված հիմքերի բացակայության դեպքում Հայաստանի Հանրապետության իրավասու դատարանը որոշում է կայացնում միջազգային արբիտրաժի որոշումը Հայաստանի Հանրապետությունում ճանաչելու մասին (ՔԴՕ 247⁷-րդ հոդված): Միջազգային արբիտրաժի որոշումը ճանաչելու վերաբերյալ իրավասու դատարանի որոշումը կատարվում է «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով:

Հարկ է նշել, որ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքով ընդհանրապես տարբերություն չի դրվում Հայաստանի Հանրապետության տարածքում կամ «Օտարերկրյա արբիտրաժային որոշումների ճանաչման և կատարման մասին» Նյու-Յորքի կոնվենցիայի անդամ հանդիսացող որևէ այլ պետության տարածքում կայացվող արբիտրաժային վճիռների միջև: Վերջիններս ՀՀ-ում ճանաչվում են որպես պարտադիր և համապատասխան դատարանին գրավոր միջնորդելու դեպքում պետք է կատարվեն օրենքին համապատասխան (օրենքի 35-րդ հոդվ.): Հայաստանի Հանրապետության տարածքից դուրս կայացված արբիտրաժային վճիռները փոխադարձության սկզբունքով ճանաչվում և ի կատար են ածվում Հայաստանի տարածքում՝ ՀՀ օրենսդրությանը և ՀՀ միջազգային պայմանագրերին համապատասխան: Հարկ է նշել, որ փոխադարձությունը համարվում է առկա, եթե այլ բան ապացուցված չէ: Ընդ որում, արբիտրաժային վճիռների ճանաչումն ու կատարողական թերթի տրամադրումն իրավասու դատարանի կողմից իրականացվում է քաղաքացիական դատավարության կարգով՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 35-րդ և 36-րդ հոդվածների շրջանակներում, որոնցով սահմանված են արբիտրաժային վճիռների ճանաչման և կատարման, ինչպես նաև ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը մերժելու կարգն ու հիմքերը: Իսկ արբիտրաժային վճիռների կատարումն արդեն դուրս է քաղաքացիական դատավարության շրջանակներից, դատական գործունեության ոլոր-

ԳԼՈՒԽ VIII
ԱՐԲԻՏՐԱԺԱՅԻՆ ԱԿՏԵՐԻ ՃԱՆԱՉՈՒՄԸ
ԵՎ ԿԱՏԱՐՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

§1. Արբիտրաժային վճիռների ճանաչման և կատարման իրավական հիմունքները

Արբիտրաժային վճիռն առաջին հերթին իրավունքների պաշտպանությանն ուղղված ակտ է, որի ճանաչումից և հարկադիր կատարման հնարավորությունից է ուղղակիորեն կախված քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցների խախտված կամ վիճարկվող սուբյեկտիվ իրավունքների և օրինական շահերի վերականգնումը: Հետևաբար, յուրաքանչյուր քաղաքակիրթ պետության իրավական համակարգ պետք է անհրաժեշտ և բավարար կառուցակարգեր պարունակի արբիտրաժային ակտերի արագ և արդյունավետ ճանաչման ու կատարման, այդ թվում՝ հարկադիր կատարման հնարավորությունը երաշխավորելու համար:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 247⁶-րդ հոդվածը սահմանում է, որ Հայաստանի Հանրապետությունում կատարման ենթակա միջազգային արբիտրաժի վճիռները կամ որոշումները (այսուհետ՝ որոշումները) նույնպես ենթակա են ճանաչման, եթե տվյալ միջազգային արբիտրաժի վերաբերյալ միջազգային պայմանագրով այլ բան նախատեսված չէ: Օտարերկրյա պետության դատարանի դատական ակտը կամ միջազգային արբիտրաժի որոշումը ճանաչելու վերաբերյալ որոշում կայացնելիս Հայաստանի Հանրապետության իրավասու դատարանը պարզում է միայն, թե որքանով է օտարերկրյա պետության դատարանի դատական ակտը կամ միջազգային արբիտրաժի որոշումը համապատասխանում այն պահանջներին, որոնք սահմանված են ՀՀ մասնակցությամբ համապատասխան միջազգային պայմանագրով: Համապատասխան միջազգային պայմա-

րեն «ԴԱՅԿ մասին» ՀՀ օրենքն անհավասար պայմաններ է սահմանել հայրենական արբիտրաժային դատարանների ակտերի և օտարերկրյա միջնորդ դատարանների կամ միջազգային արբիտրաժների վճիռների և որոշումների կատարման իրավական ռեժիմների միջև՝ սահմանելով, որ Հայաստանում հարկադիր կատարման ենթակա են միայն արբիտրաժային դատարանների վճիռները, իսկ օտարերկրյա արբիտրաժային դատարանների կամ միջազգային արբիտրաժների պարագայում՝ վերջիններիս վճիռներն ու որոշումները: Մինչդեռ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 35-րդ հոդվածով ընդհանրապես տարբերություն չի դրվում հայրենական և օտարերկրյա կամ միջազգային արբիտրաժային ակտերի, այդ թվում՝ վճիռների ճանաչման և կատարման միջև: Նշված տարբերությունն ակնհայտորեն երևում է հատկապես «ԴԱՅԿ մասին» ՀՀ օրենքի 17-րդ հոդվածի բովանդակությունից, որի համաձայն՝ կատարողական թերթը տրվում է արբիտրաժային տրիբունալների վճիռների հիման վրա, Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով նախատեսված դեպքերում օտարերկրյա արբիտրաժային տրիբունալների վճիռների և որոշումների հիման վրա, Հայաստանի Հանրապետության անդամակցությամբ գործող միջազգային դատարանի, ինչպես նաև միջազգային արբիտրաժի վճիռների և որոշումների հիման վրա:

Հարկ է նշել, որ ՀՀ օրենսդրության մեջ առկա՝ արբիտրաժային վճիռների ճանաչմանն ու կատարմանը վերաբերող դրույթներն առաջին հերթին բխում են Նյու-Յորքի կոնվենցիայից, որով հանգամանալից կարգավորվում է օտարերկրյա արբիտրաժային որոշումների ճանաչմանն ու կատարման, ինչպես նաև դրանց ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը մերժելու կարգն ու հիմքերը: Ընդ որում, արբիտրաժային որոշումների ճանաչման և կատարման ընթացակարգային կանոնները սահմանվում են Համաձայնագրի մասնակից պետությունների ազգային օրենսդրությամբ (Համաձայնագրի 3-րդ հոդվ.):

տից և իրականացվում է գործադիր իշխանության՝ ՀՀ արդարադատության նախարարության համակարգում գործող Դատական ակտերի հարկադիր կատարման ծառայության միջոցով, կարգավորվում է «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքով¹ (այսուհետ՝ «ԴԱՅԿ մասին» ՀՀ օրենք), որը սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության դատարանների, ինչպես նաև արբիտրաժային (միջնորդ) դատարանների վճիռների հարկադիր կատարումն ապահովելու պայմանները և կարգը:

Վերոնշյալ օրենքի գործողությունը տարածվում է ՀՀ քաղաքացիների, այդ թվում՝ անհատ ձեռնարկատերերի, իրավաբանական անձանց, օտարերկրյա քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց, քաղաքացիություն չունեցող անձանց, ինչպես նաև արբիտրաժային դատարանների ակտերով որպես պարտապան կամ պահանջատեր հանդես եկող համայնքների, Հայաստանի Հանրապետության կամ օտարերկրյա պետությունների վրա: Հայաստանի Հանրապետությունում հարկադիր կատարման ենթակա են արբիտրաժային տրիբունալների վճիռները, Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով նախատեսված դեպքերում օտարերկրյա արբիտրաժային տրիբունալների քաղաքացիական և տնտեսական գործերով վճիռները և որոշումները, Հայաստանի Հանրապետության անդամակցությամբ գործող միջազգային դատարանի, ինչպես նաև միջազգային արբիտրաժի կամ այլ միջազգային միջնորդ դատարանի՝ քաղաքացիական և տնտեսական գործերով վճիռները և որոշումները «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 3, 4 և 5-րդ կետեր): Փաստո-

¹ Քաղաքացիադատավարական իրավահարաբերություններ դատարանից դուրս առաջանալ չեն կարող: Դրանք դատարանի պարտադիր մասնակցությամբ առաջացող իրավահարաբերություններ են (տե՛ս Ռ.Գ. Պետրոսյան- Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն: Եր.: Երևանի համալսարանի հրատ., 2007, 188-191 էջերը:) Հետևաբար՝ կատարողական վարույթի շրջանակներում դատավարական իրավահարաբերություններ կարող են առաջանալ միայն դատարանի մասնակցության դեպքում, երբ մասնավորապես, խոսք է գնում արբիտրաժային վճիռներով իրավասու դատարանից կատարողական թերթ ստանալու մասին:

դ) Համաձայնագրի մասնակից երկրների ազգային օրենսդրությանը, ազգային իրավական համակարգի մասը հանդիսացող միջազգային պայմանագրերին և հանրային կարգին չհակասելուն վերաբերող դրույթները:

2. Համաձայնագրի շրջանակներում արբիտրաժային որոշումների ճանաչման և կատարման պարագայում չպետք է կիրառվեն ներքին արբիտրաժային որոշումների ճանաչման և կատարման համար նախատեսվածից առավել ծանր պայմաններ:

3. Օտարերկրյա արբիտրաժային որոշումների ճանաչման և կատարման համար զանձվող տուրքերն ու վճարները չպետք է գերազանցեն ներքին արբիտրաժային որոշումների ճանաչման և կատարման համար զանձվող տուրքերն ու այլ վճարները:

Վերը նշված դրույթները բավականին գործունե երաշխիք են հանդիսանում այլ երկրների տարածքում կայացված արբիտրաժային վճիռների և որոշումների ճանաչման և հարկադիր կատարման համար և կիրառվում են պարտապանի կողմից արբիտրաժային դատարանի վճիռը կամավոր չկատարելու դեպքում (Համաձայնագրի 1 հոդվ.): Նման կանոնների գոյությունն առաջին հերթին խթանում է արբիտրաժային որոշումների կամավոր կատարումը: Արբիտրաժային վճիռը կամավոր կատարելու պարագայում Համաձայնագրի դրույթները չեն գործում¹: Սակայն միջազգային առևտրատնտեսական հարաբերություններում հազվադեպ չեն դեպքերը, երբ արբիտրաժում պարտվող կողմը հրաժարվում է կատարել արբիտրաժային դատարանի վճիռը: Նման պարագայում, Նյու-Յորքյան Համաձայնագրի մասնակից պետությունների ազգային օրենսդրությամբ ամրագրված

¹ Ինչպես նշվել է, «Առևտրային արբիտրաժի մասին» 2006թ. ՀՀ օրենքով արբիտրաժային վճիռների կամավոր կատարումն նախատեսված չէ: Մինչդեռ «Միջնորդ դատարանների և միջնորդ դատավարության մասին» 1998թ. ՀՀ օրենքով սահմանվել էր, որ միջնորդ դատարանի վճիռը կատարվում է կամավոր (39 հոդվ.): Սահմանված ժամկետում և կարգով վճիռը կամավոր չկատարելու դեպքում կողմն իրավունք ուներ դիմելու իրավասու դատարան՝ կատարողական թերթ ստանալու պահանջով:

Արբիտրաժային որոշումների ճանաչմանն ու կատարմանը նվիրված միջազգային իրավական դրույթների ուսումնասիրությունն առաջնային նշանակություն ունի, քանի որ ներպետական օրենսդրության զարգացումները հիմնված են հենց դրանց վրա: Բացի այդ՝ ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ միջազգային պայմանագրերը Հայաստանի իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասն են: Եթե վավերացված միջազգային պայմանագրերով սահմանվում են այլ նորմեր, քան նախատեսված են օրենքներով, ապա կիրառվում են այդ նորմերը: Այսինքն՝ դրանք նաև անմիջական գործողություն ունեն: Հետևաբար, խնդրո առարկայի հետազոտման տեսանկյունից առաջնահերթությունը պետք է տալ «Օտարերկրյա արբիտրաժային որոշումների ճանաչման և կատարման մասին» Նյու-Յորքի կոնվենցիայի դրույթների ուսումնասիրությանը, իհարկե՝ դրանք համադրելով նաև առևտրային արբիտրաժների վճիռների ճանաչման և կատարման ազգային օրենսդրական ակտերում սահմանված կանոնների հետ:

Ինչպես արդեն նշվել է, Նյու-Յորքյան կոնվենցիայի շրջանակներում արբիտրաժային որոշումների ճանաչման և կատարման ընթացակարգը սահմանվում է Համաձայնագրի մասնակից հանդիսացող յուրաքանչյուր պետության ազգային իրավական համակարգում ամրագրված կանոններով՝ հաշվի առնելով հետևյալ ելակետերը՝

1. արբիտրաժային որոշումների ճանաչման և կատարման կանոնները պետք է համապատասխանեն Համաձայնագրի 4-7-րդ հոդվածներով սահմանված պահանջներին, որոնք ներառում են.

ա) արբիտրաժային որոշումների ճանաչման և կատարման համար անհրաժեշտ փաստաթղթերի կազմը,

բ) որոշումների ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը մերժելու հիմքերը, կամ

գ) որոշումների ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը հետաձգելու, ինչպես նաև

վարույթի ինքնուրույն փուլ, որը հանգամանալից կարգավորված է ՀՀ օրենսդրությամբ¹:

«Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 35-րդ հոդվածը սահմանում է, որ արբիտրաժային դատարանի վճիռը, որը կայացվել է Հայաստանի Հանրապետության տարածքում կամ «Օտարերկրյա արբիտրաժային որոշումների ճանաչման և կատարման մասին» Նյու-Յորքի կոնվենցիայի անդամ որևէ այլ պետության տարածքում, պետք է ճանաչվի որպես պարտադիր և համապատասխան դատարանին գրավոր միջնորդելու դեպքում կատարվի օրենքին համապատասխան:

Հայրենական օրենքում նման դրույթի ամրագրումը կարելի է բավականին առաջադեմ քայլ համարել: Սակայն այս մոտեցումը զուրկ է նաև թերություններից: Մասնավորապես, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 91-րդ հոդվածի 4-րդ և 109-րդ հոդվածի 3-րդ կետերը հայցադիմումի ընդունումը մերժելու կամ գործի վարույթը կարճելու հիմք են համարում նույն անձանց միջև, նույն առարկայի մասին և միևնույն հիմքերով վեճի վերաբերյալ արբիտրաժային դատարանի վճռի առկայությունը, բացառությամբ իրավասու դատարանի կողմից արբիտրաժային վճռի հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալը մերժելու դեպքի: Հետևում է, որ արբիտրաժային վճիռը, եթե նույնիսկ հակասում է ՀՀ օրենսդրության հրամայական նորմերին և հանրային կարգին, հայցադիմումի ընդունումը մերժելու կամ դատարանում գործի վարույթը կարճելու հիմք, այսինքն՝ վեճի դատական քննությունը բացառող հանգամանք է: Քանի դեռ կողմը կատարողական թերթ ստանալու պահանջով դատարան չի դիմել, իսկ իրավասու դատարանն էլ կատարողական թերթ տրամադրելը չի մերժել, օրենքին հակասող արբիտրաժային վճիռը պարտադիր է Հայաստանի Հանրապետություն:

¹ Օտարերկրյա կամ միջազգային արբիտրաժների վճիռների և որոշումների ճանաչումն ու կատարումը հաճախ դիտարկում են միջազգային քաղաքացիական դատավարության շրջանակներում: Օրինակ՝ Ռուսաստանի Դաշնությունում այն համարվում է միջազգային քաղաքացիական դատավարության ինքնուրույն փուլ:

դատավարական կանոններին համապատասխան, արբիտրաժային վճիռների ճանաչումն ու հարկադիր կատարումն ապահովելու անհարաժեշտություն է առաջանում (Համաձայնագրի 3-րդ հոդված): Ընդ որում, արբիտրաժային վճիռների ճանաչումն ու կատարումը երաշխավորող նորմերով մանրամասնվում են Համաձայնագրի դրույթները և, ի կատարումն վերջինիս հողվածներով սահմանված կանոնների, ամրագրվում են ազգային օրենսդրության մեջ: Հարկ է նշել, որ այս հարցի շուրջ տարբեր երկրներ միմյանցից տարբերվող մոտեցումներ են ամրագրում: Որոշ երկրներում միջազգային կամ օտարերկրյա և ներքին արբիտրաժային վճիռների ճանաչմանը և հարկադիր կատարմանը վերաբերող կանոնները սահմանվում են մեկ միասնական ակտով (օրինակ՝ Հայաստանի Հանրապետություն): Կան նաև այնպիսի պետություններ, որտեղ ներքին և միջազգային արբիտրաժների կարգավորումը, այդ թվում՝ արբիտրաժային վճիռների ճանաչմանը և կատարմանը վերաբերող դրույթները, սահմանվում են առանձին ակտերով (օրինակ՝ Ռուսաստանի Դաշնությունը, որտեղ 1993թ. ընդունվել է «Միջազգային առևտրային արբիտրաժի մասին» դաշնային օրենք): Պետք է նշել նաև, որ Համաձայնագրի շրջանակներում այլ պետության տարածքում արբիտրաժային վճիռների ճանաչման և հարկադիր կատարման համար դիմումները կամ միջնորդությունները ոչ թե ուղղակիորեն կարող են ներկայացվել իրավասու դատարան, այլ այստեղ անհրաժեշտ է տեղի դատավարական կանոններին համապատասխան փաստաթղթերի, դրանց՝ նոտարական կարգով կամ պատշաճ ձևով վավերացրած թարգմանությունների ներկայացումը:

Արբիտրաժային դատարանի վճիռների ճանաչումն ու կատարողական թերթի տրամադրումը մեկ միասնական նպատակով պայմանավորված և տրամաբանորեն փոխկապակցված իրավահարաբերությունների համակցություն է, դատավարության կամ

րանը հայցադիմումն ընդունել է վարույթ, ապա կարճում է գործի վարույթը: Ղատարան դիմողի շահերի պաշտպանության միակ միջոցը նման պարագայում արբիտրաժային վճռի իրավաչափության վիճարկումն է: Վիճարկման արդյունքում, եթե արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչվի, կողմը հետագայում նույնական հայցով կարող է դատարան դիմել՝ պահպանելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված ընդդատության կանոնները: Հետաքրքրական է նաև այն, թե ինչպես պետք է վարվի դատարանը, երբ հայցադիմումն ընդունել է վարույթ, իսկ մյուս կողմն էլ պահանջում է կարճել գործի վարույթը՝ հղում կատարելով նույն անձանց միջև, նույն առարկայի մասին և միևնույն հիմքերով վեճի վերաբերյալ արբիտրաժային վճռի վրա: Այս դեպքում հարցի լավագույն լուծումը գործի վարույթի կասեցումն է (ՀՀ ՔԴՕ 105-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ դատարանը պարտավոր է կասեցնել գործի վարույթը, եթե անհնարին է տվյալ գործի քննությունը մինչև սահմանադրական, քաղաքացիական, քրեական կամ վարչական դատավարության կարգով քննվող այլ գործով կամ հարցով որոշում կայացնելը) մինչև արբիտրաժային վճռի վիճարկման հարցով դատարանի վերջնական ակտի կայացումը: Սակայն օրենսդրական բացթողումն այն է, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 91-րդ և 109-րդ հոդվածները նույն անձանց միջև, նույն առարկայի մասին և միևնույն հիմքերով վեճի վերաբերյալ արբիտրաժային դատարանի վճռի առկայության հիմքով հայցադիմումի ընդունումը մերժելու և գործի վարույթը կարճելու պարագայում բացառություն են համարում միայն արբիտրաժային վճռի հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալը մերժելու դեպքը: Իսկ արբիտրաժային վճիռը դատարանի կողմից չեղյալ ճանաչվելու մասին հոդվածներում ընդհանրապես չի խոսվում: Օրենսդրական նման մոտեցումն առնվազն իրավաբանական անհեթեթություն կարելի է համարել: *Հետևաբար, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 91-րդ հոդվածի 4-րդ և 109-րդ հոդվածի 3-րդ կետերում որպես հայցա-*

նում և առաջացնում է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 91-րդ և 109-րդ հոդվածներով նախատեսված իրավական հետևանքները: Մինչդեռ օրենսդրական նման ձևակերպումը ճիշտ համարել չի կարելի: Անհրաժեշտ է իրավական այնպիսի կառուցակարգեր մշակել, որ ի սկզբանե բացառվի օրենքին հակասող արբիտրաժային վճռի առկայության դեպքում նույն անձանց միջև, նույն առարկայի մասին և միևնույն հիմքերով վեճի վերաբերյալ գործի դատական քննության հնարավորության որևէ սահմանափակում: Կարող է ստեղծվել անհեթեթ մի իրավիճակ, երբ արբիտրաժում պարտվող կողմը, գիտակցելով արբիտրաժային վճռի ոչ օրինական լինելու հանգամանքը, ձեռնամուխ լինի վեճը դատական կարգով լուծելուն, իսկ հաղթող կողմը, գիտակցելով իր օգտին կայացված վճռի՝ օրենքին հակասելու փաստը, խուսափի կատարողական թերթ ստանալու համար դատարան դիմելուց, իսկ նման դեպքերում գործի դատական քննության հնարավորությունը բացառվում է: Այս պարագայում արբիտրաժային վճռի հարկադիր կատարումը ևս հնարավոր չէ և պատասխանողի կողմից արբիտրաժային վճիռը չկատարելու դեպքում հայցվորը չի կարող հարկադիր կարգով իրականացնել վճռով սահմանված իր իրավունքները: Սակայն ինչպես՞ ս պետք է վարվել, եթե արբիտրաժային դատարանը վճիռ է կայացրել պատասխանողի օգտին և հայցվորի պահանջները մերժել է: Այս դեպքում հայցվորը զրկվում է նույնական գործով իր շահերը դատական կարգով պաշտպանելու հնարավորությունից, ինչը վերջինիս իրավունքների կոպիտ խախտում կարելի է համարել: Գիշտ է, «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 34-րդ հոդվածը սահմանում է շահագրգիռ անձի դիմումի հիման վրա դատական կարգով արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու հիմքերը, սակայն այս հանգամանքն էլ խնդրի լուծման համար բավարար չէ: Այսպես՝ նույն անձանց միջև, նույն առարկայի մասին և միևնույն հիմքերով վեճի վերաբերյալ արբիտրաժային վճռի առկայության դեպքում, եթե կողմը դիմել է դատարան, դատարանը մերժում է հայցադիմումի ընդունումը, իսկ եթե դատա-

մանված կարգով որոշում է կայացրել տվյալ օտարերկրյա պետության արբիտրաժային տրիբունալի վճիռը և որոշումը Հայաստանի Հանրապետությունում ճանաչելու վերաբերյալ: Հայաստանի Հանրապետությունում ճանաչման ենթակա միջազգային արբիտրաժի վճռի և որոշման կատարման վերաբերյալ կատարողական թերթը տալիս է այդ վճիռը և որոշումը Հայաստանի Հանրապետությունում ճանաչելու վերաբերյալ որոշում կայացրած Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանը՝ պահանջատիրոջ կամ նրա լիազոր ներկայացուցչի դիմումը ներկայացնելուց հետո անհապաղ:

Ամրագրելով այն մոտեցումը, որ օտարերկրյա պետության արբիտրաժային դատարանի վճիռների և որոշումների կատարման վերաբերյալ կատարողական թերթը տալիս է Հայաստանի Հանրապետության այն դատարանը, որը ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով որոշում է կայացրել տվյալ օտարերկրյա պետության արբիտրաժային դատարանի վճիռը և որոշումը Հայաստանի Հանրապետությունում ճանաչելու վերաբերյալ, «ԴԱՀԿ մասին» ՀՀ օրենքն անուշադրության է մատնել ոչ միայն վերը քննարկված դրույթը, այլև անտեսել է արբիտրաժին աջակցող և վերահսկող դատարանի գործառնությունները:

«ԴԱՀԿ մասին» ՀՀ օրենքով տարբերություն է դրվել ներքին, օտարերկրյա և միջազգային արբիտրաժների վճիռների ճանաչման և հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու կարգերի միջև: Այսպես՝ արբիտրաժային դատարանի վճռի (ներքին արբիտրաժային վճռի) հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթը տալիս է առաջին ատյանի դատարանը: Օտարերկրյա պետության արբիտրաժային դատարանի վճիռներով կատարողական թերթ է տալիս ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով այն ճանաչած դատարանը, իսկ միջազգային արբիտրաժի վճիռների և որոշումների համար՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը: Նման մոտեցումն առնվազն առևտրային արբիտրաժի էությունը չհասկանա-

դիմումի ընդունումը մերժելը կամ գործի վարույթը կարճելը բացառող պայման պետք է սահմանվի նաև արբիտրաժային վճիռը դատարանի կողմից չեղյալ ճանաչելու հանգամանքը:

«Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված կարգով արբիտրաժային վճռի հարկադիր կատարման համար նախևառաջ անհրաժեշտ է կատարողական թերթ ստանալու միջնորդություն ներկայացնել *համապատասխան* (իրավասու) դատարան: Ընդ որում, ամրագրելով արբիտրաժին աջակցող և վերահսկող դատարանի գործառնությունները, այդ թվում՝ օրենքի 34-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված հիմքերով արբիտրաժային դատարանի վճիռը չեղյալ ճանաչելը, հոդվածում նշում չկա արբիտրաժային վճիռների հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու մասին: Մինչդեռ արբիտրաժային դատարանի վճիռներով կատարողական թերթ տալը հանդիսանում է արբիտրաժային վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության դրսևորումներից մեկը: Դատարանը կարող է մերժել արբիտրաժային վճռի հարկադիր կատարումը «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 36-րդ հոդվածով սահմանված հիմքերով, որոնք բովանդակային առումով հանընկնում են նույն օրենքի 34-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հիմքերի հետ:

Արբիտրաժային տրիբունալի վճռի հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթը տալիս է Հայաստանի Հանրապետության Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանը: Կատարողական թերթ տալու մասին պահանջատիրոջ դիմումը դատարանը քննում է այն ստանալու օրվանից երկշաբաթյա ժամկետում:

Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով նախատեսված դեպքերում օտարերկրյա պետության արբիտրաժային տրիբունալի վճիռների և որոշումների կատարման վերաբերյալ կատարողական թերթը տալիս է Հայաստանի Հանրապետության այն դատարանը, որը Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահ-

ճանաչվեն ՀՀ դատարանների կողմից, ապա կատարման ներկայացնելու ժամկետի հաշվարկը տրամաբանական կլինի սկսել իրավասու դատարանի կողմից ճանաչելու վերաբերյալ որոշում կայացնելու օրվանից: Սակայն օտարերկրյա կամ միջազգային արբիտրաժների կայացրած ակտերը կատարման ներկայացնելու ժամկետները հաշվարկելիս անհրաժեշտ է նկատի ունենալ նաև դրանք ստանալու պահը, քանի որ արբիտրաժային համաձայնությամբ կամ ինստիտուցիոնալ արբիտրաժների կանոնակարգերով սահմանված կարգով արբիտրաժային որոշումներն ու վճիռները կողմերին կարող են առաքվել փոստով, կապի այլ միջոցներով: Գործնականում արբիտրաժային վճիռների կայացման պահից մինչև հասցեատիրոջը հասնելը կարող է բավականին երկար ժամանակ անցնել: Հետևաբար, անհրաժեշտ է, ելնելով արբիտրաժի կողմի շահերից, հստակեցնել կատարման վաղեմության ժամկետի հաշվարկի սկիզբը:

Ինչ վերաբերում է արբիտրաժային վճիռների հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ ստանալու նպատակով դատարան դիմելու համար պետական տուրքի վճարման հետ կապված հարցերին, ապա դրանք իրենց վերջնական լուծումը ստացան վերջին շրջանի օրենսդրական փոփոխությունների արդյունքում: «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածով սահմանվում է, որ Հայաստանի Հանրապետությունում պետական տուրքը պետական մարմինների լիազորությունների իրականացմամբ պայմանավորված՝ օրենքով սահմանված ծառայությունների կամ գործողությունների համար ֆիզիկական և իրավաբանական անձանցից Հայաստանի Հանրապետության պետական կամ համայնքների բյուջեներ մուծվող պարտադիր վճար է: Այլ կերպ ասած՝ պետական տուրքը պետության մենաշնորհի հանդիսացող որոշակի ծառայությունների կամ իրավաբանական նշանակություն ունեցող գործողությունների իրականացման խնդրանքով համապատասխան մարմիններին դիմող անձանցից օրենքով սահմանված կարգով պետական կամ համայնքի բյուջե գանձվող գումար է: Իսկ նույն օրենքի 7-րդ հոդ-

լու արդյունք է: Առևտրային արբիտրաժները կարող են տարբեր կարգավճակ ունենալ կամ կազմակերպահրավական տարբեր տեսակների լինել (օրինակ՝ միջազգային ոչ կառավարական կազմակերպության կամ միջազգային կազմակերպությանն առընթեր գործող մարմնի, առևտրային կամ ոչ առևտրային իրավաբանական անձի կարգավիճակ ունենան կամ ընդհանրապես իրավաբանական անձ չհանդիսանան), սակայն նրանց էությունը դրանից չի փոխվում և արբիտրաժային վճիռները, անկախ դրանք կայացնող արբիտրաժային դատարանի կարգավիճակից, ճանաչվում են Նյու-Յորքի Համաձայնագրի անդամ հանդիսացող պետությունների կողմից:

«ԴԱՀԿ մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածը սահմանում է, որ կատարողական թերթը կարող է կատարման ներկայացվել մեկ տարվա ընթացքում՝ սկսած այն օրվանից, երբ արբիտրաժային դատարանը կայացրել է վճիռ, լրացել է արբիտրաժի ակտի կատարումը հետաձգելու սահմանված ժամկետը կամ դատարանը որոշում է կայացրել կատարողական թերթը կատարման ներկայացնելու բաց թողնված ժամկետը վերականգնելու մասին: Հոդվածը ՀՀ միջազգային պայմանագրերով նախատեսված դեպքերում օտարերկրյա արբիտրաժային դատարանների, ինչպես նաև միջազգային արբիտրաժների վճիռների և որոշումների կատարման համար կատարողական թերթը ներկայացնելու ժամկետ չի սահմանում: Մինչդեռ նման ժամկետի սահմանումը գործնականում կարևոր նշանակություն ունի: Օտարերկրյա կամ միջազգային արբիտրաժների վճիռները կատարման ներկայացնելու ժամկետներ սահմանելիս որոշակի խնդիրներ գոյություն ունեն՝ կապված դրանց հաշվարկի սկիզբը որոշելու հետ, ինչը պայմանավորված է ՀՀ օրենսդրության մեջ պարունակվող հակասական նորմերի առկայությամբ: Մասնավորապես, եթե արբիտրաժային վճիռները Հայաստանի Հանրապետության տարածքում ճանաչվում են օրենքով, ապա ժամկետի հաշվարկը ճիշտ կլինի սկսել կայացման օրվանից: Եթե օտարերկրյա կամ միջազգային արբիտրաժների վճիռները պետք է

նուրույն վարույթ չի նախատեսում: Հետևաբար, մենք չենք կարող առաջնորդվել նաև հատուկ վարույթի գործերի վերաբերյալ դիմումների ներկայացման համար սահմանվող տուրքի դրույքաչափերով¹: Հետևաբար, ճիշտ կլիներ, որ օրենքում առանձին սահմանվեր արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու վերաբերյալ դիմումի համար գանձվող պետական տուրքի դրույքաչափը: Հարցի նման լուծումը կբացառեր այս պահանջով դատարան դիմելու համար վճարվելիք պետական տուրքի վերաբերյալ հնարավոր տարակարծությունների առաջացումը:

Որպեսզի արբիտրաժային դատարանի վճիռը հարկադրաբար կատարվի Հայաստանի Հանրապետության տարածքում, անհրաժեշտ է օրենքով սահմանված կարգով և ժամկետներում դիմել համապատասխան դատարան կատարողական թերթ ստանալու նպատակով: Շահագրգիռ անձի կողմից արբիտրաժային վճիռի հարկադիր կատարման համար իրավասու դատարան դիմելու համար անհրաժեշտ փաստաթղթերի սպառիչ ցանկը սահմանված է Համաձայնագրի IV հոդվածով: Հարկ է նշել, որ վերոնշյալ փաստաթղթերին և դրանց կազմին Համաձայնագրի շրջանակներից դուրս ազգային օրենսդրությամբ այլ պահանջներ սահմանելը դիտարկվում է որպես Նյու-Յորքի կոնվենցիայի ուղղակի խախտում: Ելնելով այս հանգամանքից՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 35-րդ հոդվածով սահմանվել է, որ վճռի վրա հիմնվող կամ վճռի կատարման համար միջնորդող կողմը պետք է ներկայացնի վճռի պատշաճ ձևով վավերացրած բնօրինակը կամ պատշաճ ձևով վավերացրած պատճենը, ինչպես նաև օրենքով սահմանված կարգով կնքված արբիտրաժային համաձայնության բնօրինակը կամ դրա պատշաճ ձևով վավերացրած պատճենը: Եթե վճիռը կամ համաձայնությունը շարադրված չէ հայերենով, ապա կողմը ներկայացնում է դրա

¹ «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի օրենքի 9-րդ հոդվածի 4-րդ կետով անչափահասին լրիվ գործունակ ճանաչելու մասին դիմումներից բացի, այլ դիմումների համար գանձվող դրույքաչափ է սահմանել բազային տուրքի եռապատիկը («ե» ենթակետ):

վածը սահմանում է պետական տուրքի գանձման օբյեկտները, որոնց շարքում առաջին հերթին նշված է դատարան տրվող հայցադիմումների, դիմումների ու գանգատների, դատարանի դատական ակտի դեմ վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքների համար, ինչպես նաև դատարանի կողմից տրվող փաստաթղթերի պատճեններ (կրկնօրինակներ) տալու համար: Սակայն օրենքով չէր հստակեցվում արբիտրաժային կամ միջնորդ վճիռների հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ ստանալու դիմումներով պետական տուրք գանձելու դրույքաչափերը՝ իրավական անորոշության մատնելով այս հարցը: Միայն «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի 5-րդ կետով 31.01.07թ. փոփոխությամբ սահմանվեց, որ արբիտրաժային դատարանների վճիռների հարկադիր կատարման կատարողական թերթ տալու մասին դիմումների համար գանձվում է տուրք՝ բազային տուրքի քառապատիկի չափով¹: Այս անգամ էլ օրենքը չի սահմանել, թե արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու մասին դիմումների համար որքան պետական տուրք է գանձվում:

Մինչդեռ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 34-րդ հոդվածը սահմանում է, որ իրավասու դատարանի կողմից շահագրգիռ անձանց դիմումի հիման վրա արբիտրաժային վճիռը համապատասխան հիմքերի պայմաններում կարող է չեղյալ ճանաչվել: Այս դեպքում մենք կարող ենք առաջնորդվել օրենքի 9-րդ հոդվածի 1-ին կետի «բ» ենթակետով, որն ամրագրում է, որ ոչ գույքային պահանջով հայցադիմումների և որպես վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ ներկայացնող երրորդ անձ գործին մասնակցելու մասին դիմումների համար գանձվում է տուրք՝ բազային տուրքի քառապատիկի չափով: Սակայն ՀՀ օրենսդրության վերլուծությունից պարզ չէ՝ արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու մասին դիմումը դատարանը քննում է հայցային, թե հատուկ հայցային կամ հատուկ վարույթի կարգով: ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքը արբիտրաժային վճիռը վիճարկելու կամ չեղյալ ճանաչելու ինք-

¹ Փոփ. ՀՕ-282-Ն, 22.01.07, ՀՀՊՏ N 66 (532), 31.01.07:

բիտրոնների ստորագրությունների իսկությունը: Արբիտրաժային համաձայնության պարագայում բավարար է ներկայացնել դրա բնօրինակը կամ նոտարական կարգով վավերացրած պատճենը: Ընդ որում, թեև արբիտրաժային համաձայնությունն իր մեջ պարունակում է գործարքի բոլոր տարրերը և հատկանիշները, սակայն նոտարական վավերացման պարագայում դրա բովանդակության ստուգումը ևս երկրորդական է, քանի որ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 35-րդ հոդվածի 2-րդ մասով պահանջվում է համաձայնության պատշաճ ձևով վավերացված պատճենը, իսկ «Նոտարիատի մասին» ՀՀ օրենքի 67-րդ և 68-րդ հոդվածներով սահմանվում է, որ նոտարը, վավերացնելով ֆիզիկական անձի ստորագրության իսկությունը, չի հավաստում կամ հաստատում փաստաթղթում շարադրված փաստերը, այլ սոսկ հաստատում է, որ ստորագրությունը կատարել է որոշակի անձ: Առանց արբիտրոնների ստորագրությունների կամ արբիտրաժային համաձայնության պատճենի իսկության նոտարական վավերացման՝ անհնար է արբիտրաժային վճիռն օրինականացնել և 05.10.1961թ. Հասագայի համաձայնագրի շրջանակներում ապոստիլի ենթարկել:

Եթե արբիտրաժային վճիռը կամ համաձայնությունը շարադրված չէ հայերենով, ապա կողմը ներկայացնում է դրա պատշաճ ձևով վավերացրած հայերեն թարգմանությունը: Նման իրավիճակի լավագույն հանգուցալուծումը հանդիսանում է արբիտրաժի լեզվի ընտրության հնարավորությունը, երբ գործնականում հնարավոր է այլ պետության տարածքում արբիտրաժային վճիռի հարկադիր կատարման համար անհրաժեշտ փաստաթղթերը ներկայացնել հենց այդ երկրի պետական լեզվով: Եթե «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդվածն ամրագրում է, որ կողմերն իրենց հայեցողությամբ կարող են պայմանավորվել արբիտրաժի վարույթի ընթացքում կիրառվող լեզվի շուրջ, ապա ցանկալի կլինեք արբիտրաժային վճիռը և համաձայնությունը շարադրել այն պետության լեզվով, որի տարածքում պետք է կատարվի արբիտրաժային վճիռը: Հակա-

պատշաճ ձևով վավերացված թարգմանությունը: Եթե վճիռը կայացվել է ինստիտուցիոնալ արբիտրաժի կողմից, ապա այն պատշաճ ձևով կարող է վավերացնել արբիտրաժային դատարանի քարտուղարությունը կամ մշտապես գործող այլ մարմինը: Ամեն դեպքում այս հարցն առավելապես կարգավորվում է արբիտրաժային դատարանների կանոնակարգերով, քանի որ այդպիսի գործառույթ արբիտրաժային տարբեր կենտրոններում կարող են տարբեր անվանումներով մարմիններ իրականացնել: Ինստիտուցիոնալ արբիտրաժների կողմից կայացված վճիռների վավերացման հարցը գործնականում խնդրահարույց չէ, ինչը չենք կարող ասել կոնկրետ վեճը լուծելու համար նախատեսված (ad hoc) արբիտրաժային վճիռների վավերացման պարագայում: Այս դեպքում արբիտրաժային վարույթում նախագահող արբիտրը պետք է միջոցներ ձեռնարկի արբիտրաժային վճիռի նոտարական վավերացման ուղղությամբ՝ ղեկավարվելով այն երկրի կանոններով, որտեղ կայացվել է արբիտրաժային վճիռը:

Հարկ է նշել, որ «Նոտարիատի մասին» ՀՀ օրենքով¹ սպառնիչ կերպով թվարկված են նոտարի կողմից իրականացվող նոտարական գործողությունները, որտեղ արբիտրաժային վճիռի վավերացում նախատեսված չէ (36 հոդվ.): Արբիտրաժային վճիռը ո՛չ գործարք է, ո՛չ էլ այնպիսի փաստաթուղթ, որի բովանդակությունը ստուգվի նոտարական վավերացման ընթացքում: Նոտարը վավերացնում է փաստաթղթերի պատճենների և դրանց քաղվածքների իսկությունը, ինչպես նաև փաստաթղթերի վրա եղած ստորագրությունների իսկությունը և իրականացնում է նոտարական այլ գործողություններ, որոնք այս դեպքում քննարկման առարկայի շրջանակներից դուրս են: Հետևաբար, Նյու-Յորքի կոնվենցիայի և «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի պահանջների պահպանման նպատակով վճիռի վրա հիմնվող կամ վճիռի կատարման համար միջնորդող կողմը պետք է ներկայացնի նոտարական կարգով վավերացված պատճենը, իսկ բնօրինակի պարագայում՝ նոտարական կարգով վավերացնի ար-

¹ Ընդունվել է ՀՀ ԱԺ կողմից 04.12.2001թ., N ՀՕ-274-Ն:

բիտրաժային համաձայնությունը համարվում է գրավոր ձևով կնքված նաև, եթե արբիտրաժային համաձայնության մասին մի կողմի գրավոր առաջարկությունը որևէ ձևով ընդունել է մյուս կողմը: Վերոնշյալ դեպքերում անհրաժեշտություն է առաջանում դատարան ներկայացնել բոլոր այն փաստաթղթերը, որոնք վկայում են կողմերի միջև արբիտրաժային համաձայնության առկայության մասին:

Հարկ է նշել, որ Հայաստանի Հանրապետությունում արբիտրաժային պրակտիկայի ոչ լիարժեք ձևավորված լինելու պատճառով իրավաբանական գրականության մեջ բավարար տեղ չի հատկացվում նաև արբիտրաժային վճիռների հարկադիր կատարման համար անհրաժեշտ փաստաթղթերի ուսումնասիրությանը, որոնք գործնականում կարող են բավականին խնդրահարույց լինել: Արբիտրաժային վճիռներով կատարողական թերթ տրամադրող իրավասու դատարանները չպետք է մակերեսային մոտեցում ցուցաբերեն՝ պարզելով միայն արբիտրաժային համաձայնության բնօրինակի կամ պատշաճ ձևով վավերացված թարգմանության առկայությունը, այլև ստուգեն վերոնշյալ փաստաթղթերի օրինականությունը, իհարկե, պահպանելով արբիտրաժին դատական միջամտության սահմանները: Քանի որ թե՛ Համաձայնագրով (հոդված IV), թե՛ առևտրային արբիտրաժը կարգավորող հայրենական օրենքով (իրավասու դատարան ներկայացվող փաստաթղթերի ցանկի մասով) հղում է կատարվում արբիտրաժային համաձայնության վրա, հետևաբար, դատարանը պետք է ստուգի ոչ միայն արբիտրաժային համաձայնության և հայրենական օրենսդրության համապատասխանության հարցը, այլև պարզի, թե համաձայնությունն ինչ ձևով է կնքվել, այն ստորագրողների լիազորությունները և այլ հարցեր, որոնք անհրաժեշտ են համաձայնության վավերականությունը ստուգելու համար: Պետք է նկատի ունենալ նաև, որ դատարանը կաշկանդված է սեփական նախաձեռնությամբ արբիտրաժային վճռի հարկադիր կատարման համար անհրաժեշտ փաստաթղթերի օրինականությունը ստուգելու հարցում, քանի

ռակ պարագայում կողմերը ստիպված կլինեն ներկայացնել պահանջվող փաստաթղթերի հայերեն թարգմանությունները: Ընդ որում, թարգմանությունների պարագայում ևս նոտարը, վավերացնելով թարգմանության իսկությունը կամ թարգմանչի ստորագրության իսկությունը, չի հավաստում կամ հաստատում փաստաթղթում շարադրված փաստերը, այլ սոսկ հաստատում է, որ փաստաթղթի թարգմանության բովանդակությունը համապատասխանում է նրա բնօրինակի բովանդակությանը:

Որոշակի բարդություններ կարող են առաջանալ արբիտրաժային համաձայնության բնօրինակը կամ դրա պատշաճ ձևով վավերացված պատճենը ներկայացնելու հետ կապված: Մասնավորապես, եթե օտար լեզվով շարադրված արբիտրաժային համաձայնությունը կամ արբիտրաժային վերապահում պարունակող այլ փաստաթուղթը կնքվել է ՀՀ սահմաններից դուրս, ապա այն անպայմանորեն պետք է պատշաճ ձևով վավերացվի և ապոստիլի ենթարկվի ՀՀ իրավասու դատարան ներկայացնելու համար: Գործնականում հնարավոր է, որ արբիտրաժային համաձայնությունը շարադրվի օտար լեզվով, սակայն ստորագրվի ՀՀ տարածքում, այս դեպքում Համաձայնագրի IV հոդվածի պահանջների պահպանման համար նոտարական կարգով պետք է վավերացվի հայերեն թարգմանությունը, այլ ոչ թե դրա պատճենը: Վիճակն էլ ավելի կարող է բարդանալ, եթե արբիտրաժային համաձայնությունը չի կնքվել կողմերի ստորագրությամբ մեկ փաստաթուղթ կազմելու միջոցով: «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդվածը սահմանում է, որ արբիտրաժային համաձայնության գրավոր ձևը համարվում է պահպանված, եթե դա կնքված է նամակներով, հեռատիպով, հեռագրով, էլեկտրոնային կամ այդպիսի համաձայնության ձևակերպումն ապահովող կապի այլ միջոցների օգտագործմամբ՝ հաղորդումներ փոխանակելու միջոցով կամ հայցի ու պատասխանի վերաբերյալ հաղորդումների փոխանակմամբ, որտեղ մի կողմը վկայայոչում է արբիտրաժային համաձայնության առկայությունը, իսկ մյուս կողմը չի առարկում դրա դեմ: Բացի այդ՝ ար-

նույնանման գործերով տարբերակված մոտեցում ցուցաբերել, ինչը լրացուցիչ կամայականությունների տեղիք կտա: Հաշվի առնելով, որ այս պարագայում գործն ըստ էության չի քննվում, դատարանը ստուգում է ներկայացված փաստաթղթերի համապատասխանությունն օրենքի պահանջներին, ինչպես նաև «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 36-րդ հոդվածով նախատեսված հիմքերի առկայությունը, դիմումի քննության արդյունքներով դատարանը կայացնում է որոշում: Սակայն «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքը չի սահմանում, թե այս դեպքում պարտապանը կարող է արդյոք իր գրավոր առարկություններն ուղարկել դատարան, թե ոչ, կամ ինչ դատավարական կարգով պետք է իրականացվի դիմումի քննությունը և այլն: Մինչդեռ հենց նույն օրենքի 36-րդ հոդվածով սահմանվում է, որ դատարանի կողմից կատարողական թերթի տրամադրումը կարող է մերժվել այն կողմի խնդրանքով, որի դեմ ուղղված է արբիտրաժային վճիռը: Սակայն արբիտրաժային վճիռների վիճարկման կամ ճանաչման և հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթի տրամադրման դատավարական առանձնահատկությունները պարզելը, այդ թվում՝ քաղաքացիական դատավարության կամ վարույթի տեսակը որոշելն առավել նպատակահարմար է իրականացնել համապատասխան պարագրաֆների շրջանակներում: Միայն այս պարագայում անհրաժեշտ է նշել, որ օրենքի 19-րդ հոդվածի բովանդակությունից պարզ չեն պարտատիրոջ և հատկապես պարտապանի՝ կոնկրետ դատավարական գործողություններ կատարելու հնարավորությունները:

Ընդհանրացնելով արբիտրաժային դատարանի վճիռներով իրավասու դատարանի կողմից կատարողական թերթ տրամադրելու առանձնահատկությունները՝ կարող ենք ասել, որ

- դատարանը վարույթն իրականացնում է դիմումի հիման վրա,
- դիմումը քննում է այն ստանալու օրվանից երկշաբաթյա ժամկետում,

որ նման միջամտությունը կհակասեր Նյու-Յորքյան համաձայնագրի տրամաբանությանը, ինչպես նաև ՀՀ արբիտրաժային օրենսդրության պահանջներին: Այսպես՝ արբիտրաժային վճիռի ճանաչումը և հարկադիր կատարումը Համաձայնագրի V հոդվածի 1-ին կետով սահմանված հիմքերով մերժելը կարող է իրականացվել միայն շահագրգիռ կողմի նախաձեռնությամբ, որն առարկում է վճիռի ճանաչման և հարկադիր կատարման դեմ: Նմանատիպ դրույթ է ամրագրված նաև «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 36-րդ հոդվածով, որը սահմանում է, որ արբիտրաժային վճիռի ճանաչումը կամ հարկադիր կատարումը կարող է մերժվել միայն այն կողմի խնդրանքով, որի դեմ այն ուղղված է, եթե այդ կողմն ապացույցներ ներկայացնի դատարան, որտեղ հայցվում է վճիռի ճանաչումը կամ հարկադիր կատարումը:

«Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 35-րդ հոդվածն արբիտրաժային վճիռի հարկադիր կատարման համար անհրաժեշտ պայման է համարում համապատասխան դատարանին գրավոր միջնորդությունը: Կատարողական թերթ տալու մասին պահանջատիրոջ դիմումը դատարանը քննում է այն ստանալու օրվանից երկշաբաթյա ժամկետում: Պահանջատերը և պարտապանը պատվիրված մամակով՝ հանձնման մասին ծանուցմամբ, կամ հաղորդագրության ձևակերպումն ապահովող կապի այլ միջոցների օգտագործմամբ կամ ստացականի հանձնմամբ (պատշաճ ձևով) տեղեկացվում են դատական նիստի ժամանակի և վայրի մասին: Նրանց չներկայալն արգելք չէ դիմումի քննության համար: Դիմումի քննության արդյունքներով դատարանը կայացնում է որոշում: Դատարանն իրավունք ունի օրենքով սահմանված հիմքերի առկայության պայմաններում մերժել կատարողական թերթի տրամադրումը: Նման ձևակերպումը ևս ընդունելի համարել չի կարելի: Օրենքով սահմանված հիմքերի առկայության պարագայում կատարողական թերթ տալը մերժելը պետք է դատարանի պարտականությունը հանդիսանա, այլ ոչ թե իրավունքը: Հակառակ պարագայում դատարանը կարող է

հարկադիր կատարումն իրավասու դատարանի կողմից կարող է մերժվել միայն այն կողմի խնդրանքով, որի դեմ այն ուղղված է: Եթե արբիտրաժային դատարանի վճիռը չեղյալ ճանաչելու պահանջով դատարան դիմելու իրավունք ունեցող սուբյեկտների կոնկրետ շրջանակն օրենքով սահմանված չէ, ապա հարկադիր կատարումը մերժելու պարագայում վիճակն այլ է: Այսպես՝ օրենքի 36-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ արբիտրաժային դատարանի վճռի ճանաչումը կամ հարկադիր կատարումը, որը կայացվել է Հայաստանի Հանրապետության տարածքում կամ օտարերկրյա արբիտրաժային որոշումների ճանաչման և կատարման մասին Նյու-Յորքի կոնվենցիայի անդամ որևէ այլ պետության տարածքում, կարող է մերժվել միայն այն կողմի խնդրանքով, որի դեմ այն ուղղված է, եթե այդ կողմն ապացույցներ ներկայացնի դատարան, որտեղ հայցվում է վճռի ճանաչումը կամ հարկադիր կատարումը, այն մասին, որ առկա են օրենքի 36-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով սահմանված հիմքերից մեկը: Օրենքի 36-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված հիմքերով (եթե ՀՀ օրենսդրության համաձայն՝ վճռի առարկան ենթակա չէ լուծման արբիտրաժի կողմից կամ վճիռը հակասում է Հայաստանի Հանրապետության հանրային կարգին) արբիտրաժային վճռի ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը մերժելու համար կողմի խնդրանքը չի պահանջվում, և իրավասու դատարանը պետք է գործի սեփական նախաձեռնությամբ: Ընդ որում, դատարանը արբիտրաժային վճռի ճանաչումը կամ հարկադիր կատարումը մերժելու մասին կայացնում է որոշում («ԴԱՀԿ մասին» ՀՀ օրենքի 17 հոդվ., կետ 3):

Հարկ է նշել, որ եթե արբիտրաժի օրենքով տարբերություն չի դրվում ՀՀ կամ այլ պետության տարածքում կայացված արբիտրաժային վճիռների ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը մերժելու հիմքերի և դատավարական կարգի միջև, ապա 1958թ. Նյու-Յորքի կոնվենցիան կարգավորում է բացառապես օտարերկրյա արբիտրաժային վճիռների ճանաչումն ու կատարումը: Քանի որ Նյու-Յորքի կոնվենցիայով և հայրենական օրենքով

- կողմերի չներկայանալն արգելք չէ դիմումի քննության համար,
- քննության արդյունքներով դատարանը կայացնում է որոշում՝ կատարողական թերթ տալու կամ կատարողական թերթ տալը մերժելու մասին:

§ 2. Արբիտրաժային վճիռների ճանաչումը և հարկադիր կատարումը մերժելը

Ինչպես արդեն նշվել է, արբիտրաժի նկատմամբ դատական վերահսկողությունն առաջին հերթին դրսևորվում է արբիտրաժային վճիռների ճանաչմամբ և հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տրամադրելով, իսկ օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը մերժելով: Ընդ որում, արբիտրաժային վճիռների ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը մերժելու հիմքերը սպառնիչ թվարկված են «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 36-րդ հոդվածում, որոնց շրջանակներից իրավասու դատարանը, պայմանավորված արբիտրաժի նկատմամբ դատական միջամտության սահմաններով, դուրս գալ չի կարող¹:

Հարկ է նշել, որ արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու և հարկադիր կատարումը մերժելու հիմքերը գրեթե նույնանուն են, սակայն ամբողջությամբ չեն համընկնում, ինչը բխում է այս երկու ինստիտուտների գործառնությանից, ինչպես նաև հասարակական հարաբերություններում իրավական արժևորման, դերի և նշանակության տարբերություններից: Ի տարբերություն վիճարկման՝ արբիտրաժային դատարանի վճռի ճանաչումն ու

¹ Իրավասու դատարանի կողմից գործն ըստ էության վերանայելու արդյունքում արբիտրաժային վճռի ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը մերժվել չի կարող: Դատարանն իրավունք չունի մեկնաբանել վիճելի իրավահարաբերությունները կարգավորող նորմերը և գնահատական տալ արբիտրաժային դատարանի գործողություններին՝ նյութական իրավունքի նորմերը սխալ մեկնաբանելու կամ կիրառելու առումով:

իսկ օրենքով սահմանված հիմքերի հետ առնչություն չունեցող փաստերը՝ ընդհանրապես չքննարկել: Միջազգային արբիտրաժային պրակտիկայում հայտնի է դեպք, երբ իրավասու դատարանն ընդհանրապես անուշադրության է մատնել արբիտրաժային վճռի հարկադիր կատարման դեմ առարկող կողմի փաստարկներն առ այն, որ արբիտրաժային համաձայնության կողմում հանդես եկող իրավաբանական անձը վերակազմակերպվել է: Դատարանը միաժամանակ պարզաբանել էր, որ իրավաբանական անձի վերակազմակերպումն ընդգրկված չէ արբիտրաժային վճռի ճանաչումն ու կատարումը մերժելու՝ Համաձայնագրի V հոդվածով սահմանված հիմքերի շարքում¹:

Ընդ որում, վճռի ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը մերժելը դատարանի իրավունքն է, այլ ոչ պարտականությունը: Թե՛ Նյու-Յորքի համաձայնագրի V, թե՛ արբիտրաժի հայրենական օրենքի 36-րդ հոդվածների վերլուծությունից հստակ բխում է, որ համապատասխան հիմքերի առկայության պարագայում արբիտրաժային վճռի ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը *կարող է*, այլ ոչ թե *պետք է* մերժվի: Պետք է նշել նաև, որ նման ձևակերպումն արդարացված համարել չի կարելի: Դատական համակարգում օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման և վերոնշյալ հարցի նկատմամբ տարբերակված և կամայական մոտեցումները բացառելու նպատակով դատարանին պետք է օրենսդրորեն պարտադրել օրենքի 36-րդ հոդվածով սահմանված հիմքերի առկայության դեպքում մերժել արբիտրաժային վճռի հարկադիր կատարումը: Բացի այդ՝ վերոնշյալ ձևակերպումն ուղղակիորեն հակասության մեջ է մտնում 36-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հետ, որով սահմանվում են արբիտրաժային վճռի ճանաչումն ու հարկադիր կատարումն անվերապահորեն մերժելու հիմքերը (եթե ՀՀ օրենսդրության համաձայն՝ վճռի առարկան ենթակա չէ լուծման արբիտրաժի կողմից, կամ վճիռը հակասում է Հայաստանի Հանրապետության հանրային կարգին):

¹ St' u Yearbook Commercial Arbitration, vol. XXIII, 2000, էջ 741:

սահմանված արբիտրաժային վճռի ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը մերժելու հիմքերը նույնամանում են, ապա ուսումնասիրության տեսանկյունից առավել նպատակահարմար է դրանց միասնական դիտարկումը՝ վերջիններս համադրելով ՀՀ մասնակցությամբ այլ միջազգային համաձայնագրերի դրույթների հետ:

Եթե փորձենք ընդհանրացնել ՀՀ տարածքում արբիտրաժային վճիռների ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը մերժելու հիմքերը, ապա դրանք կներառեն՝

- արբիտրաժային դատարանի կողմից վճռը լուծելու իրավասության բացակայությունը,
- արբիտրաժային վարույթի իրականացման ընթացակարգային խախտումները,
- արբիտրաժային վճիռների վիճարկումը,
- վճճն արբիտրաժային կարգով լուծելու անհնարինությունը,
- հանրային կարգի սահմանափակումներով պայմանավորված հանգամանքները:

Արբիտրաժային վճռի ճանաչման և հարկադիր կատարման դեմ ներկայացվող առարկությունների հիմքում ընկած փաստերը, որոնք դուրս են Նյու-Յորքի կոնվենցիայի V հոդվածով և արբիտրաժի հայրենական օրենքով սահմանված հիմքերի շրջանակներից, իրավասու դատարանի կողմից պետք է ապացուցման առարկայի մեջ չընդգրկվեն և չհետազոտվեն: Այսպես՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ կետերի համաձայն՝ գործին մասնակցող յուրաքանչյուր անձ պետք է ապացուցի իր վկայակոչած փաստերը: Իսկ գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող ապացուցման ենթակա փաստերը որոշում է դատարանը՝ գործին մասնակցող անձանց պահանջների և առարկությունների հիման վրա: Հետևաբար՝ ապացուցման առարկան անհարկի չընդլայնելու և վարույթը չճանրաբեռնելու նպատակով դատարանը կարող է արբիտրաժային վճռի ճանաչումն ու կատարումը մերժել,

Վերոնշյալ հիմքով արբիտրաժային վճռի ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը մերժելը նախատեսված են ՀՀ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 36-րդ հեղվածի 1-ին մասի 1-ին կետի «ա» և «գ» ենթակետերով (Համաձայնագրի V հոդվածի «ա» և «գ» ենթակետեր), որոնց համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում արբիտրաժային դատարանի վճռի ճանաչումը կամ հարկադիր կատարումը կարող է մերժվել, եթե՝

1. նույն օրենքի 7-րդ հոդվածով նախատեսված արբիտրաժային համաձայնության կողմերից մեկը, իր հանդեպ կիրառելի իրավունքի համաձայն, եղել է անգործունակ, կամ

2. արբիտրաժային համաձայնությունն անվավեր է՝ կողմերի ընտրած իրավունքի կամ այդպիսին ընտրած չլինելու դեպքում՝ վճռի կայացման երկրի օրենսդրությամբ, կամ

3. վճիռ է կայացվել այնպիսի վեճի կապակցությամբ, որը նախատեսված չէր արբիտրաժային համաձայնությամբ կամ չի համապատասխանում նրա պայմաններին կամ որոշում է այնպիսի հարցեր, որոնք դուրս են արբիտրաժային համաձայնության սահմաններից, պայմանով սակայն, որ եթե արբիտրաժային համաձայնությամբ նախատեսված մասով կայացված որոշումները կարող են առանձնացվել այն որոշումներից, որոնք դուրս են արբիտրաժային համաձայնության սահմաններից, ապա կարող է չեղյալ ճանաչվել արբիտրաժային դատարանի վճռի այն մասը, որը ներառում է արբիտրաժային համաձայնությամբ չնախատեսված հարցեր, կամ

4. համաձայն ՀՀ օրենսդրության՝ վեճի առարկան ենթակա չէ լուծման արբիտրաժի կողմից:

Ընդ որում, եթե առաջին երեք դեպքերում վճռի հարկադիր կատարումը կարող է մերժվել արբիտրաժի կողմի խնդրանքով, երբ օրենսդրորեն թույլատրվում է վեճն արբիտրաժային կարգով լուծելը, ապա չորրորդ հիմքով վճռի ճանաչումը կամ հարկադիր կատարումը մերժելը պայմանավորված է ՀՀ իրավական

Հարկ է նշել, որ մի պետության տարածքում արբիտրաժային վճռի ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը մերժելը չի հանգեցնում վճռի իրավաբանական ուժի դադարեցման: Մի պետության դատարանը կաշկանդված չէ արբիտրաժային վճռի ճանաչումն ու կատարումը մերժելու այլ պետության դատարանի «բացասական» որոշմամբ: Հետևաբար, մի պետության տարածքում արբիտրաժային դատարանի վճռի հարկադիր կատարումը մերժելը մեխանիկորեն չի հանգեցնում այլ պետության տարածքում վճռի ճանաչումն ու կատարումը մերժելուն: Ընդ որում, այս համգամանքն ունի գործնական կարևոր նշանակություն, քանի որ նույն արբիտրաժային վճռով հնարավոր է լուծվեն կողմերի իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ այնպիսի հարցեր, որոնցով նախատեսված գործողությունները (այդ թվում՝ որոշակի իրավահարաբերության առկայությունը կամ բացակայությունը ճանաչելը) պետք է իրականացվեն տարբեր պետությունների տարածքներում: Օրինակ՝ վեճն արբիտրաժային կարգով լուծելու անհնարինության կամ հանրային կարգին հակասելու հիմքով վճռի ճանաչումն ու կատարումը մերժելը չի նշանակում, որ այլ պետության տարածքում պետք է գործեն հանրային կարգի նույն սահմանափակումները կամ վեճն արբիտրաժի լուծմանը հանձնելու կանոնները: Այս հանգամանքը բավականին գործունե երաշխիք է հանդիսանում արբիտրաժային վճռի պարտադիրության հատկանիշի ապահովման համար: Բացի այդ՝ 1961թ. Եվրոպական համաձայնագրին միացած մի շարք երկրների ազգային օրենսդրություններ զարգանում են արբիտրաժային վճիռների ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը մերժելու՝ Նյու-Յորքի կոնվենցիայի V հոդվածով սահմանված հիմքերը բովանդակային և քանակական առումով սահմանափակելու ճանապարհով, ինչը լիովին համապատասխանում է «առավել բարենպաստ նորմը կիրառելու» կառուցակարգ-կանոնին:

Վճռի ճանաչումը կամ հարկադիր կատարումը մերժելը՝ կապված արբիտրաժային դատարանի կողմից վեճը լուծելու իրավապետության բացակայության հետ:

ցած դեպքում կարող է ընդունել ուշացված հայտարարությունը, եթե ուշացումը համարի հարգելի: Վերոնշյալ հայտարարության վերաբերյալ արբիտրաժային դատարանը կարող է կայացնել որոշում՝ կամ որպես նախնական բնույթ ունեցող հարցի վերաբերյալ, կամ անդրադառնալ դրան գործն ըստ էության լուծող որոշման մեջ: Եթե արբիտրաժային դատարանն իր իրավասության վերաբերյալ՝ որպես նախնական բնույթ ունեցող հարցի, կայացնում է որոշում, ապա կողմերից յուրաքանչյուրն այդ որոշման մասին տեղեկացում ստանալուց հետո՝ երեսնօրյա ժամկետում, կարող է դիմել իրավասու դատարան՝ տվյալ հարցի վերաբերյալ որոշում կայացնելու հայցով, որի կայացրած ակտը բողոքարկման ենթակա չէ: Մինչև դատարանի կողմից այդ հարցի լուծումն արբիտրաժային դատարանը կարող է շարունակել արբիտրաժային վարույթը և վճիռ կայացնել:

Սակայն արբիտրաժային համաձայնություն կնքելիս կողմի իրավունքներն ու պարտականություններն իրականացնելու ունակության վերաբերյալ արբիտրաժային դատարանի եզրահանգումները պարտադիր չեն վճռի ճանաչման և հարկադիր կատարման հարցը լուծող դատարանի համար, քանի որ մինչև իրավասու դատարանի կողմից արբիտրաժային վճռի ճանաչումը նախադատելիության հատկանիշի մասին խոսելն ընդհանրապես ավելորդ է:

Ինչպես արդեն նշվել է, առևտրատնտեսական հարաբերությունների մասնակիցների իրավունակության և գործունակության հարցը որոշվում է նրանց անձնական օրենքով, իսկ ՀՀ օրենսդրությամբ արբիտրաժային համաձայնության կողմի անգործունակությունը վճռի ճանաչումը կամ հարկադիր կատարումը մերժելու հիմք է: Սակայն միջազգային իրավական փաստաթղթերում, այդ թվում՝ Նյու-Յորքի (V հոդվ.) և Եվրոպական (VI հոդվ. 2-րդ կետ) կոնվենցիաներում ամրագրված անգլերեն տարբերակներում օգտագործվում է «under some incapacity» եզրույթը, որը բառացի թարգմանությամբ ավելի շուտ նշանա-

համակարգում ամրագրված այնպիսի իմպերատիվ նորմերի առկայությամբ, որոնց պահպանումից է ուղղակիորեն կախված ՀՀ տարածքում արբիտրաժային վճռի կատարման հնարավորությունը: Վերոնշյալ նորմերի խախտումն ինքնըստինքյան հանգեցնում է արբիտրաժային դատարանի վճռի ճանաչումը կամ հարկադիր կատարումը մերժելուն, երբ արբիտրաժային վճիռը որևէ իրավական հետևանք առաջացնել չի կարող:

Իրավասու դատարանի կողմից արբիտրաժային դատարանի վճռի ճանաչման և հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու փուլում կատարման դեմ առարկող կողմի փաստարկներն առ այն, որ արբիտրաժային համաձայնության կողմերից մեկը, իր հանդեպ կիրառելի իրավունքի համաձայն, եղել է անգործունակ, առաջին հերթին կասկածի տակ է դնում արբիտրաժային համաձայնության վավերությունը, հետևաբար նաև՝ կողմերի միջև վեճը լուծելու՝ արբիտրաժային դատարանի իրավասության հարցը: Հարկ է նշել, որ վերոնշյալ առարկությունը հնարավոր է ներկայացնել նաև արբիտրաժային վարույթի ընթացքում, և «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 16-րդ հոդվածով սահմանված կարգով արբիտրաժային դատարանը որոշում է կայացնում իր իրավասության, ներառյալ՝ արբիտրաժային համաձայնության առկայության կամ վավերականության վերաբերյալ: Արբիտրաժային դատարանի իրավասության բացակայության վերաբերյալ հայտարարությունը կարող է արվել ոչ ուշ, քան մինչև հայցի վերաբերյալ պատասխան ներկայացնելը: Կողմի՝ արբիտր նշանակելու կամ արբիտրի նշանակմանը մասնակցելու հանգամանքը նրան չի զրկում այդպիսի հայտարարություն անելու իրավունքից: Արբիտրաժային դատարանի կողմից իր իրավասությունը գերազանցելու վերաբերյալ հայտարարությունը պետք է արվի անմիջապես այն բանից հետո, երբ կողմի կարծիքով արբիտրաժի ընթացքում շոշափվում է այնպիսի հարց, որը դուրս է արբիտրաժային դատարանի իրավասության շրջանակից: Արբիտրաժային դատարանը ցանկա-

արբիտրաժային վճռի ճանաչումը կամ հարկադիր կատարումը մերժելու համապատասխան հիմքը¹:

Իրավասու պետական դատարանն արբիտրաժային վճռի ճանաչման և հարկադիր կատարման դեմ անգործունակության հիմքով առարկող կողմի փաստարկները քննարկելիս պետք է առաջնորդվի արբիտրաժային համաձայնության համապատասխան կողմի անձնական իրավունքով, այլ ոչ թե արբիտրաժային վճռի ճանաչման վայրի օրենսդրությամբ, կամ իրավունքով, որի վրա հղում են կատարել կողմերը կամ արբիտրաժային համաձայնության, այդ թվում՝ արբիտրաժային վերապահում պարունակող պայմանագրի նկատմամբ կիրառվող իրավունքի նորմերով: ՀՀ ազգային օրենսդրությամբ անրագրված նույն պահանջը վերաբերում է նաև իր իրավասության վերաբերյալ որոշում կայացնող արբիտրաժային դատարանի կազմին: Ընդ որում, որպես կանոն, վերոնշյալ հարցով որոշում կայացնելիս անհրաժեշտություն է առաջանում պարզել և համապատասխան եզրահանգումների գալ նաև օտարերկրյա իրավունքի նորմերի կիրառման առանձնահատկությունների վերաբերյալ: Տարբեր երկրներ

¹ Եվրոպական համաձայնագրի մասնակից հանդիսացող պետություններում պետական մարմինների կողմից արբիտրաժային համաձայնություն կնքելու հարցում թերի իրավունակության (անգործունակության) վրա հղում կատարելը II հոդվածով սահմանափակվել է, որի համաձայն՝ եթե Համաձայնագիրը վավերացնելիս համապատասխան պետությունը հատուկ վերապահում չի կատարել, ապա վերոնշյալ պետության կազմակերպություններն (հանրային իրավունքի իրավաբանական անձինք) արբիտրաժային համաձայնություն կնքելու ազատ հնարավորություն ունեն: Օրինակ՝ Լիբանանի պաշտպանության նախարարության և «Ֆոգերոլ» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության միջև կնքված շինարարական կապալի պայմանագրից բխող վեճով կայացված արբիտրաժային դատարանի վճռի ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը դատարանը մերժեց, քանզի նախարարության ներկայացուցիչը հայտարարեց, որ տեղի օրենսդրության համաձայն, 50000 ֆունտը գերազանցող գործարքներով արբիտրաժային վերապահումները ենթակա են համաձայնեցման Պետական խորհրդի իրավասու մարմնի հետ: Ուստի այս պարագայում մենք գործ ունենք քաղաքացիական շրջանառության գործունակ սուբյեկտի հետ, որը, սակայն, առանց պետության լիազոր մարմնի թույլտվության, արբիտրաժային համաձայնություն կնքելու իրավունք (իրավասություն) չուներ:

կուն է «իրավունակության կամ իրավազորության թերություն»: Բայց վերոնշյալ ակտերով առաջին հերթին նկատի է ունեցվում կողմի՝ արբիտրաժային համաձայնություն կնքելու իրավունքի կամ իրավասության բացակայությունը, որը գործունակության հետ նույնացնել չի կարելի: Ճիշտ է, անգործունակ անձը քաղաքացիական շրջանառությանն ինքնուրույն մասնակցելու և սեփական գոծողություններով քաղաքացիական իրավունքներ ձեռք բերելու և իրականացնելու, ինչպես նաև պարտականություններ ստանձնելու և կատարելու, այդ թվում՝ արբիտրաժային համաձայնություն կնքելու ունակություն չունի: Բայց չպետք է մոռանալ, որ առևտրատնտեսական հարաբերությունների մասնակիցներն առավելապես իրավաբանական անձինք են, որոնց իրավունակությունն ու գործունակությունը ծագում են միասին: Սակայն միջազգային առևտրային հարաբերություններում հնարավոր են դեպքեր, երբ գործունակությամբ օժտված սուբյեկտն արբիտրաժային համաձայնություն կնքելու իրավազորության հարցում սահմանափակված լինի, երբ հատկապես խոսք է գնում պետական կազմակերպությունների կողմից, առանց վերադասի համաձայնության, որոշակի գործարքներ, այդ թվում՝ արբիտրաժային համաձայնություն կնքելու իրավունքի բացակայության մասին: Հետևաբար, արբիտրաժային համաձայնության կողմն առաջին հերթին պետք է այդպիսի համաձայնություն կնքելու իրավասություն ունենա: Գործունակության բացակայությունն ինքնուրույն վկայում է արբիտրաժային համաձայնության կողմի մոտ անձամբ կամ սեփական գործողություններով համաձայնություն կնքելու իրավունքի կամ հնարավորության բացակայության մասին: Ուստի կոնվենցիայի ձևակերպումը բովանդակային առումով ավելի ճիշտ և համարժեք է առևտրատնտեսական հարաբերությունների զարգացման ժամանակակից միտումներին, մինչդեռ հայրենական օրենքի ձևակերպմամբ իմաստային առումով անհարկի սահմանափակվել է

նության կողմի գործունակությունը կարող է որոշվել միայն *lex societatis* նորմերով), ապա իրավասու դատարանը գործունակության հարցը որոշելիս միանշանակորեն պետք է կիրառի քննարկվող դրույթով սահմանված կանոնները: Հետևաբար, ՀՀ - տարածքում արբիտրաժային վճռի ճանաչման և հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տրամադրելու վարույթն իրականացնող դատարանը պետք է ինքնուրույն կամ ի պաշտոնե (*ex officio*) միջոցներ ձեռնարկի արբիտրաժային համաձայնության կողմերի գործունակությունը սահմանող օտարերկրյա իրավունքի նորմերի գոյությունը և բովանդակությունը պարզելու համար:

ՀՀ միջազգային պայմանագրերով քաղաքացիական գործերով դատարաններին առնչվող փոխադարձ իրավական օգնություն ցույց տալու հարցերով հաղորդակցությունն իրականացվում է Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության միջոցով, իսկ միջազգային պայմանագրով նախատեսված լինելու դեպքում՝ դիվանագիտական ուղիներով, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության դատարանների և օտարերկրյա պետության դատարանների միջև անմիջական հաղորդակցության միջոցով:

Հարկ է նշել, որ իրավասու դատարանի կողմից օտարերկրյա իրավունքի նորմերի գոյությունն ու բովանդակությունն ինքնուրույն պարզելու պարտականությունը ոչ բոլոր երկրների իրավական համակարգերում է ամրագրված: Այս հարցին վերոնշյալ մոտեցում են ամրագրում հիմնականում մայրցամաքային իրավական համակարգի երկրները (Իտալիա, Շվեյցարիա, Ավստրիա, ՌԴ և այլն), մինչդեռ անգլոսամերիկյան իրավական համակարգի երկրներում կիրառման ենթակա օտարերկրյա իրավունքի նորմերի բովանդակությունը մտնում է ապացուցման առարկայի մեջ, որոնց ապացուցման պարտականությունը կրում են կողմերը: Պետք է նշել, որ պրակտիկայում առավել արդարացված է անգլոսամերիկյան իրավական համակարգի երկրներում ամրագրված մոտեցումը:

րի իրավական համակարգեր տարբերակված մոտեցումներ են ամրագրում իրավասու պետական դատարանի կողմից կիրառման ենթակա օտարերկրյա իրավունքի նորմերի բովանդակության բացահայտման և մեկնաբանման համար. մի դեպքում անհրաժեշտ է դիմել նման գործառույթ իրականացնող իրավասու մարմնին՝ ի դեմս արդարադատության կամ արտաքին գործերի նախարարությունների, մյուս դեպքում էլ դատարանը ժամանակ տնտեսելու նպատակով կարող է բավարարվել նաև կողմերի տրամադրած տեղեկատվությամբ: ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 11-րդ հոդվածը սահմանում է, որ դատարանն օտարերկրյա իրավունք կիրառելու դեպքում պարզում է դրա նորմերի գոյությունը և բովանդակությունը՝ օտարերկրյա պետությունում դրանց մեկնաբանման և կիրառման պրակտիկային համապատասխան: Օտարերկրյա իրավունքի նորմերի գոյությունը և բովանդակությունը պարզելու նպատակով դատարանը կարող է սահմանված կարգով դիմել Հայաստանի Հանրապետությունում և արտասահմանում գտնվող իրավասու մարմինների աջակցությանը կամ ներգրավել մասնագետների: ՀՀ ՔԴՕ 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետով սահմանվում է, որ օտարերկրյա իրավունքի նորմերի գոյությունը և բովանդակությունը պարզելու անհնարինության դեպքում դատարանը կիրառում է Հայաստանի Հանրապետության իրավունքի համապատասխան նորմերը: Հարկ է նշել, որ վերոնշյալ կետն արբիտրաժային համաձայնության կողմի անգործունակության հարցը որոշելիս կիրառելի չէ: Հակառակ պարագայում հակասություն կառաջանա ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետի և «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 36-րդ հոդվածի 1-ին կետի «ա» ենթակետի միջև, որով արբիտրաժային համաձայնության կողմի անգործունակությունը կարող է որոշվել միայն իր հանդեպ կիրառելի իրավունքին համապատասխան: Հաշվի առնելով, որ վերոնշյալ պահանջը նախատեսված է նաև Նյու-Յորքի կոնվենցիայի V հոդվածով (արբիտրաժային համաձայ-

Արբիտրաժային համաձայնության կողմի անգործունակությունը ևս հանգեցնում է արբիտրաժային համաձայնության անվավերության, ինչը վճռի հարկադիր կատարումը մերժելու հիմք է:

Պետք է նշել, որ կողմի անգործունակությունը պետք է առկա լինի արբիտրաժային համաձայնության կնքման պահին, քանի որ ֆիզիկական անձը կարող է դատարանի կողմից օրենքով սահմանված կարգով անգործունակ ճանաչվել նաև համաձայնությունը կնքելուց հետո¹:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 307-րդ հոդվածը սահմանում է, որ անգործունակ ճանաչված անձի կողմից կնքած գործարքն առոչինչ է: «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 36-րդ հոդվածի 1-ին մասի, 1-ին կետի «ա» ենթակետի երկրորդ մասով սահմանվում է, որ արբիտրաժային վճռի ճանաչումը կամ հարկադիր կատարումը կարող է մերժվել, եթե արբիտրաժային համաձայնությունն անվավեր է՝ կողմերի ընտրած իրավունքի կամ այդպիսին ընտրած չլինելու դեպքում՝ վճռի կայացման երկրի օրենսդրությամբ: Սակայն արբիտրաժի հայրենական օրենքի ձևակերպումը եզրութաբանական առումով տարբերվում է Համաձայնագրում ամրագրված դրույթի ձևակերպումից, որի II հոդվածի համաձայն՝ վեճն արբիտրաժային դատարանի լուծմանը հանձնելու հնարավորության հարցը լուծելիս իրավասու դատարանը պարզում է արբիտրաժային համաձայնության առոչինչ (void) լինելու հանգամանքն այն դեպքում, երբ արբիտրաժային վճռի ճանաչումը կամ հարկադիր կատարումը մերժելու պարագայում քննարկվում է արբիտրաժային համաձայնության անվավերության (not valid) հարցը: Մինչդեռ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով առանձնացվում է առոչինչ և վիճահարույց

¹ Օրենքում նախատեսվել է միայն արբիտրաժային համաձայնության կողմի անգործունակության հանգամանքը, մինչդեռ, սահմանափակ գործունակ անձինք օրենքով սահմանված դեպքերում ևս չեն կարող ինքնուրույն (առանց օրինական ներկայացուցիչների համաձայնության) հանդես գալ քաղաքացիական հարաբերություններում, ստանձնել պարտավորություններ և իրականացնել դրանք, այդ թվում՝ կնքել գործարքներ:

Բոլոր դեպքերում Համաձայնագրի և արբիտրաժի հայրենական օրենքի դրույթների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ներկայիս ձևակերպման պայմաններում արբիտրաժային դատարանի վճռի հարկադիր կատարման դեմ առարկող կողմն է պարտավոր արբիտրաժային համաձայնության կողմի անգործունակությունը հաստատող ապացույցներ ներկայացնել իրավասու դատարան՝ ներառյալ համաձայնության կողմի անձնական իրավունքի վերաբերյալ այն տեղեկությունները, որոնց հիման վրա վիճարկվում է գործունակությունը (արբիտրաժային համաձայնություն կնքելու իրավասությունը):

ՀՀ արբիտրաժային օրենսդրությամբ, արբիտրաժային համաձայնության կողմի նկատմամբ կիրառվող իրավունքի համաձայն, անգործունակությանը վերաբերող տեղեկությունները պարզելու պարտականություն դատարանի համար սահմանված չէ: Ցավոք, Համաձայնագրով և արբիտրաժի հայրենական օրենքով սահմանված վերոնշյալ դրույթը ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում իր բովանդակային ճիշտ արտացոլումը չի ստացել, սակայն հիմք ընդունելով այն հանգամանքը, որ, ըստ ՀՀ Սահմանադրության, միջազգային համաձայնագրերը գերակայություն ունեն ազգային օրենսդրության նկատմամբ, արբիտրաժային վճռի ճանաչման և հարկադիր կատարման դեմ առարկող կողմի փաստարկները ստուգելու պարագայում կիրառելի են Համաձայնագրի V հոդվածով, հետևաբար նաև՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 36-րդ հոդվածի 1-ին կետի «ա» ենթակետով նախատեսված դրույթը:

Արբիտրաժային դատարանների վճիռների ճանաչման և հարկադիր կատարման պրակտիկայում ավելի հաճախ են արբիտրաժային համաձայնության անվավերության հիմքով առարկությունները: Ընդ որում, թե՛ կողմի անգործունակությունը, թե՛ արբիտրաժային համաձայնության անվավերությունն իրավական հետևանքների առաջացման առանձնահատկություններով չեն առանձնանում և արբիտրաժի հայրենական օրենքում դիտարկվում են միասնականորեն, նույն կետի շրջանակներում:

չինչ լինելը հաստատող ապացույցներ, մյուս դեպքում՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտ, որով արբիտրաժային համաձայնությունը ճանաչվել է անվավեր, քանի որ վիճահարույց գործարքը կարող է անվավեր ճանաչվել միայն դատարանի կողմից:

Արբիտրաժային դատարանի վճռի ճանաչման և հարկադիր կատարման հարցը լուծող դատարանն արբիտրաժային համաձայնության անվավերության հարցի վերաբերյալ պետք է կիրառի այն իրավունքի նորմերը, որն ընտրել են կողմերը: Այդպիսին ընտրած չլինելու դեպքում իրավասու դատարանը պետք է դեկլարվի արբիտրաժային վճռի կայացման երկրի օրենսդրությամբ¹: Ընդ որում, արբիտրաժային համաձայնության վավերականության հարցը լուծելիս դատարանը պարտավոր է մեկնաբանել օտարերկրյա իրավունքի նորմերը տեղի պրակտիկայի առանձնահատկություններին համապատասխան²:

¹ Հարկ է նշել՝ ՀՀ օրենքի ձևակերպումը կարող է թյուրըմբռնման տեղիք տալ այն պատճառով, որ տպավորություն է ստեղծվում, թե արբիտրաժային վճիռ է կայացրել որևէ երկիր: Այս դեպքում նկատի է ունեցվում արբիտրաժային վճռի կայացման վայրի օրենսդրությունը:

² Հարկ է նշել, որ Նյու-Յորքի կոնվենցիայի պահանջներին համապատասխան՝ ՀՀ ազգային օրենսդրությամբ ամրագրված՝ արբիտրաժային համաձայնության վավերականության նկատմամբ կիրառվող իրավունքի նորմերը որոշելու վերաբերյալ դրույթ ամրագրելով՝ Եվրոպական կոնվենցիայով սահմանվել է, որ արբիտրաժային վճռի կայացման վայրը կամ իրավունքի նորմերի բովանդակությունը պարզելու անհնարինության դեպքում կիրառվում են lex fori (VI հոդված): Սակայն միջազգային առևտրատնտեսական հարաբերություններից բխող վեճերի լուծման պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ արբիտրաժային դատարանի վճռի ճանաչման և հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տրամադրելու փուլի շրջանակներում արբիտրաժային համաձայնության անվավերության հարցը լուծելիս lex fori կիրառման դեպքերը հազվադեպ են (Առևտրային արբիտրաժի 2007թ. նյութերի ժողովածուում այդպիսիք բացակայում են): Դա պայմանավորված է այն համնգամանքով, որ ՄԱԿՄԱԻՀ-ի նմուշային օրենքի 30-րդ հոդվածի 3-կետով արբիտրաժային դատարանի վճիռը պետք է տեղեկություններ պարունակի վճռի կայացման վայրի վերաբերյալ, և վերոնշյալ նմուշային օրենքի հիմքի վրա արբիտրաժը կարգավորող ազգային օրենսդրությամբ մեխանիկորեն այս պահանջն ամրագրվել է:

գործարքների անվավերությունը, համաձայն որի՝ գործարքն անվավեր է օրենքով սահմանված հիմքերով դատարանի կողմից այն այդպիսին ճանաչելու ուժով (վիճահարույց գործարք) կամ անկախ նման ճանաչումից (առռչինչ գործարք, 303-րդ հոդված): Օրենքի կամ այլ իրավական ակտերի պահանջներին չհամապատասխանող գործարքն անվավեր է, եթե օրենքը չի սահմանում, որ նման գործարքն առռչինչ է կամ չի նախատեսում խախտման այլ հետևանքներ: Անվավեր գործարքը չի հանգեցնում իրավաբանական հետևանքների առաջացման, հետևաբար, երկու դեպքում էլ արբիտրաժային դատարանի մոտ բացակայում է վեճը լուծելու իրավասությունը: Ուղղակի մի դեպքում արբիտրաժային համաձայնության անվավերությունը ճանաչվում է դատարանի կողմից, մյուս դեպքում անվավերությունը բխում է օրենսդրության պահանջներից: Սակայն ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված չէ, թե արբիտրաժային վճռի ճանաչման և հարկադիր կատարման հարցը լուծող դատարանն առարկող կողմի փաստարկները քննարկելիս արդյոք կարող է իրավական գնահատականներ տալ և վիճահարույց գործարքը օրենքով սահմանված հիմքերով անվավեր ճանաչել և մերժել վճռի ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը, թե՞ անհրաժեշտ է, որ կատարման դեմ առարկող կողմն ապացույցներ ներկայացնի արբիտրաժային համաձայնության անվավերության մասին, որն այս պարագայում պետք է հաստատված լինի օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով: Առռչինչ համաձայնության պարագայում այս հարցը տարակարծությունների տեղիք չի տալիս, քանի որ նման համաձայնության անվավերությունը սահմանված է օրենքով: Մինչդեռ վիճահարույց գործարքի, օրինակ՝ էական նշանակություն ունեցող մոլորության ազդեցության տակ կնքված համաձայնությունը պետք է անվավեր ճանաչվի դատարանի կողմից: «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 36-րդ հոդվածի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ մի դեպքում արբիտրաժային վճռի ճանաչման և հարկադիր կատարման դեմ առարկող կողմը դատարան պետք է ներկայացնի գործարքն առռ-

իրավահարաբերություններից բխող առկա կամ հնարավոր բու-
լոր կամ որոշակի վեճերն արբիտրաժային դատարանի լուծման-
ընդ հանձնելու վերաբերյալ կողմերի միջև կնքված համաձայնու-
թյունը: Հետևաբար, կողմերը փոխադարձ համաձայնությամբ
արբիտրաժային դատարանի լուծմանը կարող են հանձնել վի-
ճելի իրավահարաբերությունից բխող բուլոր վեճերը կամ էլ սահ-
մանել կոնկրետ վեճերի այն շրջանակը, որոնք պետք է լուծվեն
արբիտրաժային կարգով: Արբիտրաժային վերապահում պարու-
նակող պայմանագրերում, որպես կանոն, ընտրվում է իրավունք-
ների պաշտպանության արբիտրաժային ձևը՝ առանց կոնկրետ
վեճը որոշելու պայմանի (օրինակ՝ «սույն պայմանագրից բխող
վեճերը լուծվում են արբիտրաժային կարգով»): Սակայն կողմե-
րը կարող են նաև փոխադարձ համաձայնությամբ որոշել կոնկ-
րետ արբիտրաժային դատարանի լուծմանը ենթակա վեճերի
շրջանակ (օրինակ՝ «սույն պայմանագրից բխող գումարի բռնա-
գանձման պահանջի վերաբերյալ վեճերը հանձնվում են ԱՄՊ
միջազգային առևտրային արբիտրաժային դատարանի լուծման-
ընդ»): Գործնականում կողմերը կարող են սահմանափակել որո-
շակի պահանջներով վճիռ կայացնելու արբիտրաժային դատա-
րանի իրավասությունը: Ուստի, ելնելով արբիտրաժային համա-
ձայնությամբ արբիտրաժային դատարանի լուծմանը հանձնված
վեճի բնույթից և ծավալից, յուրաքանչյուր կոնկրետ պահանջով
պետք է որոշվի տվյալ հարցով վճիռ կայացնելու արբիտրաժա-
յին դատարանի իրավասությունը: Ընդ որում, պրակտիկայում
այս հարցի լուծումը երբեմն բավականին խնդրահարույց է: Օրի-
նակ՝ ԱՄՊ առընթեր Միջազգային առևտրային արբիտրաժային
դատարանի կողմից 2000թ. քննվել է գործ՝ արբիտրաժային հա-
մաձայնության կողմերի հիմնադրած համատեղ ձեռնարկության
գործունեությանը խոչընդոտելու հետևանքով պատճառված
վնասի հատուցման պահանջի վերաբերյալ¹: Պատասխանողի
ոչ իրավաչափ գործողությունների և ընկերությանը պատճառ-
ված վնասի միջև պատճառահետևանքային կապի առկայություն-

¹St'u Yearbook Commercial Arbitration, vol XII 459 էջ:

Հարկ է նշել, որ գործնականում արբիտրաժային վճռի ճա-
նաչման և հարկադիր կատարման դեմ՝ արբիտրաժային համա-
ձայնության կողմի անգործունակության հիմքով ներկայացվող
առարկությունների հարցը լուծելն այդքան խնդրահարույց չէ,
որքան արբիտրաժային համաձայնության անվավերության վե-
րաբերյալ ներկայացվող առարկությունների հարցը լուծելը, երբ
առարկող կողմն իր պահանջը հիմնավորում է արբիտրաժային
համաձայնության կնքման գրավոր ձևը չպահպանելու հանգա-
մանքով: «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ
հոդվածը սահմանում է արբիտրաժային համաձայնության գրա-
վոր ձևը պահպանելուն ուղղված պահանջները, սակայն, ելնե-
լով արբիտրաժային պրակտիկայի բնականոն զարգացման
անհրաժեշտությունից, եվրոպական երկրների արբիտրաժային
օրենսդրություններով վերոնշյալ համաձայնություններն ամ-
րագրելու անընդհատ նորացվող միջոցներ են սահմանվում: Օ-
րինակ՝ հայցի ու պատասխանի վերաբերյալ հաղորդումների
փոխանակումը, որտեղ մի կողմը վկայակոչում է արբիտրաժա-
յին համաձայնության առկայությունը, իսկ մյուս կողմը չի առար-
կում դրա դեմ, արբիտրաժային պրակտիկայից բխող կանոն է,
որն իր արտացոլումն է ստացել ՄԱԿՄԱԻՀ-ի «Միջազգային
առևտրային արբիտրաժի մասին» նմուշային օրենքում:

«Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքը հնարավո-
րություն է ընձեռում արբիտրաժային վճռի վիճարկման հիմքում
դնել նաև արբիտրաժային դատարանի իրավասության բացա-
կայությամբ պայմանավորված մեկ հանգամանք ևս, այն է՝ կող-
մերի արբիտրաժային համաձայնությամբ չնախատեսված կամ
պայմաններին չհամապատասխանող, ինչպես նաև համաձայ-
նության սահմաններից դուրս վճռի կայացման փաստը: Յուրա-
քանչյուր արբիտրաժային համաձայնություն առանձնաձևում է
վիճելի իրավահարաբերություններից բխող վեճն արբիտրաժա-
յին դատարանի լուծմանը հանձնելու ծավալով: Այդ իսկ պատ-
ճառով «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդ-
վածն արբիտրաժային համաձայնություն է համարում որոշակի

կատարումն էլ կարող են մերժվել¹: Նման տեսակետի հետ համաձայնվել չի կարելի: Մասնավորապես, ՀՀ ՔԴՕ 36-րդ հոդվածը սահմանում է, որ դատավարությունից կողմերից մեկի դուրս գալու դեպքում (քաղաքացու մահ, իրավաբանական անձի վերակազմակերպում, պահանջի զիջում, պարտքի փոխանցում) դատարանը կատարում է այդ կողմի փոխարինում նրա իրավահաջորդով՝ այդ մասին նշելով որոշման մեջ: Իրավահաջորդություն հնարավոր է դատավարության ցանկացած փուլում: Ընդ որում, այն բոլոր գործողությունները, որոնք կատարվել են դատավարության ընթացքում մինչև իրավահաջորդի՝ գործի մեջ մտնելը, նրա համար պարտադիր են այնքանով, որքանով դրանք պարտադիր կլինեին այն անձի համար, որին փոխարինել է իրավահաջորդը: Հետևում է, որ ՀՀ ՔԴՕ 18-րդ հոդվածով սահմանված կարգով վեճն արբիտրաժային դատարանի լուծմանը հանձնելու համաձայնությունը պարտադիր է նաև իրավահաջորդի համար: Նյութական իրավահարաբերություններում իրավահաջորդությունը, այդ թվում՝ ցեսիայի կարգով իրավունքների փոխանցումն անպայմանորեն իրավական հետևանքներ են առաջացնում թե՛ դատարանում, և թե՛ առևտրային արբիտրաժում: Ուստի, վերոնշյալ դեպքերում արբիտրաժային դատարանի մոտ վեճը լուծելու իրավասության բացակայության մասին խոսելն ավելորդ է:

«Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքն արբիտրաժային վճիռների ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը ապահովելու կարևոր երաշխիք է սահմանում այն պայմանը, որ արբիտրաժային համաձայնությամբ նախատեսված մասով կայացված որոշումները առանձնացվեն այն որոշումներից, որոնք դուրս են արբիտրաժային համաձայնության սահմաններից: Նման պարագայում կարող է չեղյալ ճանաչվել արբիտրաժային դատարանի վճռի այն մասը, որը ներառում է արբիտրաժային համաձայնությամբ

ընդ հիմնավորելու նպատակով հայցվորը դատարան էր ներկայացրել վարձակալության պայմանագիր, որով պատասխանողն ընկերության ժամանակավոր տիրապետմանն ու օգտագործմանը պետք է հանձներ որոշակի գույք, առանց որի ընկերությունը չէր կարող իրականացնել իր տնտեսական գործունեությունը: Սակայն պատասխանողը չէր կատարում պայմանագրով ստանձնած պարտավորությունները, ինչը խոչընդոտում էր ընկերության բնականոն գործունեությանը: Պատասխանողն առարկում էր հայցվորի պահանջի դեմ՝ նշելով, որ պայմանագիրը կնքվել է իր և ընկերության միջև և վարձակալության պայմանգրի խախտման հետևանքով ծագած վեճը չի մտնում իր և հայցվորի միջև կնքված արբիտրաժային համաձայնության շրջանակների մեջև արբիտրաժային դատարանն այդ հարցը լուծելու իրավասություն չունի: Պատասխանողի փաստարկներն արբիտրաժային դատարանի կողմից չեն ընդունվել այն հիմնավորմամբ, որ արբիտրաժային համաձայնության շրջանակներից դուրս վերոնշյալ գործարքին անդրադառնալը չի հանգեցնում արբիտրաժային դատարանի կողմից իր իրավասության սահմանազանցման, քանի որ արբիտրաժային համաձայնության շրջանակներից դուրս գործարքի ուսումնասիրության արդյունքում է միայն հնարավոր պատասխանողի կողմից ստանձնած պարտավորությունների կատարման և ընկերության գործունեությանը խոչընդոտելու վերաբերյալ եզրահանգումների գալ:

Կողմերի համաձայնությամբ արբիտրաժային դատարանի իրավասությանը հանձնված վեճը լուծելու հնարավորության հարցն առանձնակի է կարևորվում ցեսիայի և իրավահաջորդության դեպքում: Իրավաբանական գրականության մեջ կարծիք է արտահայտվել, որ եթե արբիտրաժային վճռի ճանաչման և հարկադիր կատարման հարցը լուծող դատարանն արբիտրաժային համաձայնությամբ վեճն արբիտրաժի լուծմանը հանձնելու իրավունքի փոխանցումը դիտի ոչ իրավաչափ, ապա դա կհանգեցնի վեճը լուծելու արբիտրաժային դատարանի իրավասության բացակայության, իսկ վճռի ճանաչումն ու հարկադիր

¹ St'u Сеглин Б. Исполнение решений Международного арбитражного суда при ТПП РФ и иных международных арбитражных судов. Хозяйство и право, 1998թ. N10, 102 էջ:

կանոնակարգերով այնպիսի դրույթներ են սահմանվել, որոնք անհրաժեշտ երաշխիքներ են պարունակում արբիտրաժային համաձայնության անբարեխիղճ կողմին վարույթի իրականացմանը խոչընդոտելու, մասնավորապես՝ արբիտրաժի մասին ծանուցումից չարամտորեն խուսափելու կամ նման ծանուցումն արհամարհելու, արբիտրաժային դատարանի կազմավորմանը կամ լուծմանը չմասնակցելու հնարավորությունը բացառելու համար: Կողմը, որն ուղղակի հրաժարվում է արբիտրաժային վարույթում օրենքով և այլ իրավական ակտերով իրեն վերապահված իրավունքներից օգտվելուց, այդ թվում՝ արբիտր նշանակելու, իր դեմ ներկայացված պահանջների հիմքում ընկած փաստերը վիճարկելու և այլ հնարավորություններից, ոչ թե բարդացնում, այլ ավելի շուտ իր անգործությամբ օժանդակում է հայցվորի դիրքերի ամրապնդմանը և վարույթում ցանկալի արդյունքի հասնելուն: Պետք է նշել, որ արբիտրաժի մասին ծանուցումների պատշաճ իրականացման համար գործնականում ստեղծված են բոլոր հնարավորությունները: Ծանուցումը կարող է իրականացվել պատվիրված նամակով՝ հանձնման մասին ծանուցմամբ, կամ հանձնվում է ստացականով: Ծանուցագիրն ուղարկվում է արբիտրաժային համաձայնության կողմի նշած հասցեով: Արբիտրաժային վճռի ճանաչման և հարկադիր կատարման դեմ այս հիմքով առարկող կողմի փաստարկներն ուսումնասիրելիս դատարանն առաջին հերթին պետք է ղեկավարվի «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի՝ գրավոր հաղորդակցություններ ստանալու կանոններով, այն է՝ եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ, ապա գրավոր հաղորդակցությունը համարվում է ստացված, եթե դա հասցված է անձամբ հասցեատիրոջը կամ նրա ձեռնարկատիրական գործունեության իրականացման վայր կամ մշտական բնակության վայր կամ փոստային հասցեով: Այն դեպքերում, երբ ողջամիտ հարցումներ կատարելուց հետո նշված հասցեներից ոչ մեկը չի կարող պարզվել, գրավոր հաղորդակցությունը համարվում է ստացված, եթե դա ուղարկված

յամբ չնախատեսված հարցեր: Այսինքն՝ օրենսդրորեն առանձնացնում են այն հարցերը, որոնց կապակցությամբ արբիտրաժային դատարանն իրավասու է որոշում կայացնել այն հարցերից, որոնց վերաբերյալ որոշումներ կայացնելու իրավասություն կողմերի համաձայնությամբ արբիտրաժային դատարանին չի վերապահվել:

Արբիտրաժային վճռի ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը մերժելը՝ կապված վարույթի իրականացման ընթացակարգային խախտումների հետ:

Թե՛ Նյու-Յորքյան համաձայնագրով, թե՛ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքով արբիտրաժային դատարանի վճռի ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը մերժելու հիմք են հանդիսանում արբիտրաժային վարույթի ընթացակարգային խախտումները, որոնք առկա են, եթե՝

- արբիտրաժային վճռի ճանաչման և հարկադիր կատարման դեմ առարկող կողմը պատշաճ ձևով տեղեկացված չի եղել արբիտրի նշանակման կամ արբիտրաժի մասին, կամ
- այլ պատճառներով զրկված է եղել իր գործը ներկայացնելու հնարավորությունից, կամ
- արբիտրաժային դատարանի կազմը կամ ընթացակարգը չի համապատասխանել կողմերի արբիտրաժային համաձայնությանը կամ նման համաձայնության բացակայության դեպքում չի համապատասխանել վճռի կայացման երկրի օրենսդրությանը:

Չարկ է նշել, որ արբիտրաժային վարույթին մասնակցելուց պատշաճ ձևով ծանուցված կողմի հրաժարվելը չի կարող խոչընդոտել գործի քննությանը, և վարույթը կարող է իրականացվել վերիջինիս բացակայության պայմաններում: Եվրոպական կոնվենցիայով (IV հոդված), Նյու-Յորքի համաձայնագիրը վավերացրած և ազգային արբիտրաժային օրենսդրության համար ՄԱԿԱՄԱԻՅ-ի նմուշային օրենքը որպես հիմք ընդունած երկրներում, այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետությունում, ինչպես նաև բոլոր հեղինակավոր ինստիտուցիոնալ արբիտրաժների

քում կիրառվող լեզվի ընտրության հարցում, որպեսզի իրենց համար անցանկալի հետևանքներ հետագայում չառաջանան:

Արբիտրաժային վճռի ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը կարող է մերժվել նաև, եթե կողմը որոշակի պատճառներով զրկված է եղել իր գործը ներկայացնելու հնարավորություններից: Ընդ որում, վերոնշյալ ձևակերպումը Նյու-Յորքի կոնվենցիայի V հոդվածի 1-ին կետի «b» ենթակետի ուղղակի թարգմանությունն է, որն առաջին հերթին ենթադրում է կողմի դիրքորոշումը կամ բացատրություններն ու փաստարկները ներկայացնելու հնարավորության բացակայության մասին: Հարկ է նշել, որ տարբեր երկրների պետական դատարանները տարբերակված մոտեցում են ցուցաբերում վերոնշյալ դրույթի մեկնաբանության և կիրառման առանձնահատկությունների նկատմամբ¹: Կարելի է ասել, որ մոտեցումների նման տարբերությունը պայմանավորված է արբիտրաժում արդար քննության և սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության այս ձևի օբյեկտիվության ապահովման մեկնաբանություններով: Արբիտրաժային դատարանը պարտավոր է անհրաժեշտ և բավարար պայմաններ ապահովել կողմերի դիրքորոշման լիարժեք ներկայացման համար, իսկ կողմերն էլ, ըստ իրենց հայեցողության, կարող են օգտվել վերոնշյալ հնարավորությունից: Կողմերը գործը ներկայացնելու հարցում չպետք է կաշկանդված լինեն որևէ հանգամանքով: Ընդ որում, գործը ներկայացնելու բավարար հնարավորությունը հավասարապես վերաբերում է ինչպես արբիտրաժային վարույթի շրջանակներում իրականացվող լսումներին, այնպես էլ գրավոր հաղորդակցությունների փոխանակման փուլին: Օրենքով նախատեսված պրոցեսուալ գործողությունների կատարման համար արբիտրաժային դատարանի կողմից պետք է նշանակվեն ողջամիտ ժանկետներ, եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ: Ողջամիտ ժանկետների նշանակումն առաջին երաշխիքն է կողմերի գործը ներկայացնելու իրական հնարավորության ապահովման համար: Միջազգային արբիտրաժա-

¹ Տե՛ս A. Redfern, M. Hunter International Commercial Arbitration, 300-426 էջեր:

է հասցեատիրոջ՝ ուղարկողին հայտնի վերջին գործունեության վայր, մշտական բնակության կամ փոստային վերջին հայտնի հասցեով՝ պատվիրված նամակով կամ նշված գրավոր հաղորդակցությունը հասցնելու փորձի գրանցումն ապահովող այլ ձևով: Վերոնշյալ դրույթները չեն վերաբերում դատարաններում վարույթի շրջանակներում իրականացվող հաղորդակցություններին: Իսկ այն դեպքում, երբ արբիտրաժային վարույթը դեռևս չի սկսվել (եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ, ապա տվյալ վեճի հետ կապված արբիտրաժային վարույթը համարվում է սկսված՝ վեճն արբիտրաժին փոխանցելու մասին ծանուցումը պատասխանողի կողմից ստանալու օրը), ապա հայցվորը պետք է ինքնուրույն հոգա մինչ արբիտրաժ պատասխանողին անհրաժեշտ փաստաթղթերի կամ ծանուցումների և այլ հաղորդակցությունների հանձնման կամ հանձնման փորձի փաստը հաստատող ապացույցների ձեռքբերումը:

Ինչ վերաբերում է հաղորդակցությունների լեզվին, ապա արբիտրաժային վճռի հարկադիր կատարման դեմ առարկող կողմը չի կարող հենվել նաև լեզվի չիմացության վրա (միջազգային արբիտրաժային հեղինակավոր դատարաններում, երբ, որպես կանոն, լուծվում են տարբեր պետությունների ռեզիդենտներ հանդիսացող տնտեսվարող սուբյեկտների միջև առևտրատնտեսական հարաբերություններից բխող վեճերը, հնարավոր է, որ վարույթի իրականացման, ինչպես նաև հաղորդակցությունների լեզուն կողմերից մեկի համար լինի օտար): Կողմերն իրենց հայեցողությամբ կարող են պայմանավորվել արբիտրաժի վարույթի ընթացքում կիրառվող լեզվի շուրջ: Նման համաձայնության բացակայության դեպքում արբիտրաժային դատարանն ինքն է որոշում արբիտրաժի ժամանակ կիրառվող լեզուն: Նման համաձայնությունը, եթե դրանում այլ բան չի նշվում, վերաբերում է կողմերի ցանկացած գրավոր հայտարարությունների, գործի լսումներին, արբիտրաժային դատարանի ցանկացած վճռին, որոշմանը կամ հաղորդակցությանը: Հետևաբար, կողմերը պետք է շրջահայաց լինեն արբիտրաժի ընթաց-

կադիր կատարումը մերժել¹: Թեև առևտրային արբիտրաժում կամքի ինքնավարության սկզբունքի իրացման արդյունքում կողմերը կարող են ինքնուրույն որոշել վեճը լուծելու ընթացակարգային կանոնները, այդուհանդերձ, նման պարագայում առավել նպատակահարմար է որևէ ինստիտուցիոնալ արբիտրաժի կանոնակարգի վրա հղում կատարելը, քանի որ դրանք բավականին հանգամանալից են մշակված և կողմերին իրենց գործը ներկայացնելու, գործի արդար քննությունն ապահովելու համար անհրաժեշտ այլ հնարավորություններ են պարունակում, և արբիտրաժային դատարանը վերոնշյալ պահանջը պահպանելու համար ստիպված չի լինի դիմել ընթացակարգային խախտումների:

Ընդհանուր առմամբ արբիտրաժային դատարանը պարտավոր է պահպանել կողմերի արբիտրաժային համաձայնությամբ սահմանված ընթացակարգային կանոնները, եթե դրանք այնպիսի դրույթներ չեն պարունակում, որոնց իրականացումը կարող է այլ հետևանքներ առաջացնել, ինչպիսիք վճռի ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը մերժելու հիմք են հանդիսանում: Ընդ որում, արբիտրաժի ընթացակարգի խախտումների շրջանակներում է դիտարկվում նաև կողմերի արբիտրաժային համաձայնությամբ արբիտրաժային դատարանի կազմը չհամապատասխանելու հանգամանքը: Եթե կողմերը փոխադարձ համաձայնությամբ որոշել են սահմանել արբիտրաժային դատարանի ձևավորման կարգ և արբիտրների թվաքանակ, ապա արբիտրներ նշանակելու իրենց իրավունքի իրականացման արդյունքում ձևավորված դատարանի կազմը պետք է համապատասխանի կողմերի կամահայտնությամբ, որն ամրագրված է հենց արբիտրաժային համաձայնության մեջ: Հետևաբար, այս հանգամանքը ևս դիտարկվում է իբրև արբիտրաժային վարույթի իրականաց-

¹ Օրինակ՝ Շվեյցարիայի Դաշնային դատարանը 2004թ. արբիտրաժային վճռի հարկադիր կատարումը մերժել էր, քանի որ կողմերի համաձայնությամբ որոշվել էր վեճը լուծել մեկ լսումով, իսկ արբիտրաժային դատարանը որոշում էր կայացրել երկու լսումների արդյունքում:

յին պրակտիկայում ներկայացվել է դեպք, երբ կողմերը փոխադարձ համաձայնությամբ հայցային պահանջները և այդ պահանջների դեմ առարկությունները ներկայացնելու համար սահմանել էին առավել կարճ ժամանակահատված, քան, հաշվի առնելով գործի բարդությունը, կողմին տրամադրել էր արբիտրաժային դատարանը¹: Նման պարագայում խախտվել էին կողմերի արբիտրաժային համաձայնությամբ սահմանված պրոցեսուալ ժամկետները և արբիտրաժային վճռի ճանաչման և հարկադիր կատարման դեմ առարկող կողմը հիմնվում էր հենց այս հանգամանքի վրա, այն է՝ արբիտրաժի ընթացակարգը չի համապատասխանել կողմերի արբիտրաժային համաձայնությանը: Սակայն արբիտրաժային վճռի ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը իրավասու դատարանը չէր մերժել, քանի որ գործնականում միայն արբիտրի կողմից սահմանված ժամկետում էր հնարավոր պատասխանող կողմի գործը ներկայացնելու համար անհրաժեշտ գործությունների իրականացումը, այդ թվում՝ ապացույցների ձեռքբերումը: Հետևում է, որ արբիտրաժային դատարանը թեև պարտավոր էր ղեկավարվել կողմերի արբիտրաժային համաձայնությամբ սահմանված ընթացակարգային կանոններով և պահպանել պրոցեսուալ ժամկետները, սակայն առաջնահերթ խնդիր պետք է հանդիսանար արդար քննության ապահովումը: Արբիտրաժային վճռի հարկադիր կատարման հարցը լուծող իրավասու դատարանը կողմերի արբիտրաժային համաձայնությամբ սահմանված ընթացակարգային կանոնների խախտումները պետք է մեկնաբաներ արդար և արդյունավետ քննության իրականացման համատեքստում: Եթե արբիտրաժային դատարանի գործողություններն ուղղված են արդարացի քննության ապահովմանը, որտեղ կողմերին իրենց գործը ներկայացնելու հավասար հնարավորություն է ընձեռվել, ապա ճիշտ չի լինի զուտ ընթացակարգային առանձին կանոնների և ժամկետների խախտման հիմքով արբիտրաժային վճռի ճանաչումն ու հար-

¹ Yearbook Commercial Arbitration, XVII, էջ 600:

արբիտրաժային վճռի ճանաչման և հարկադիր կատարման հարցը լուծող դատարանի կողմից վճռի ճանաչումը կամ հարկադիր կատարումը կարող է մերժվել, եթե այն դեռևս չի դարձել պարտադիր կողմերի համար կամ չեղյալ է ճանաչվել, կամ դրա կատարումը կասեցվել է այն պետության դատարանի կողմից, որտեղ կամ որի իրավունքին համապատասխան կայացվել է այդ վճիռը: Ընդ որում, այս հիմքով իրավասու դատարանի կողմից վճռի հարկադիր կատարումը կարող է մերժվել միայն առարկող կողմի խնդրանքով:

Արբիտրաժային վճռի պարտադիրության և կատարելիության հատկանիշների վերաբերյալ տարբեր պետություններում օրենսդրական կարգավորման տարբերակված մոտեցումներ են ամրագրված: Նյու-Յորքի Համաձայնագիրը վավերացրած գրեթե բոլոր պետություններում, այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետությունում, արբիտրաժային դատարանի վճիռները վերջնական բնույթ ունեն, որը հաստատելու որևէ լրացուցիչ իրավաբանական ընթացակարգ չի պահանջվում:

Արբիտրաժային օրենսդրությամբ սահմանված կարգով կողմերի համաձայնությամբ արբիտրաժային դատարանի վճռի վերջնական և անվերապահ կատարման ենթակա լինելու հանգամանքը չի կարող սահմանափակել վճիռն իրավասու պետական դատարանում Նյու-Յորքի կոնվենցիայով և արբիտրաժի հայրենական օրենքով նախատեսված հիմքերով վիճարկելու հնարավորությունը: Ընդ որում, վիճարկման վարույթի շրջանակում դատարանը միայն կարող է չեղյալ ճանաչել, այլ ոչ թե փոփոխել արբիտրաժային դատարանի վճիռը: Հետևաբար, վճռի անփոփոխելիության հանգամանքը ևս ենթադրում է վերջնական բնույթը:

Արբիտրաժային վճռի ճանաչումը կամ հարկադիր կատարումը կարող է մերժվել, եթե վիճարկման վարույթի շրջանակում այն չեղյալ է ճանաչվել կամ դրա կատարումը կասեցվել է այն պետության դատարանի կողմից, որտեղ կամ որի իրավունքին

ման և կողմերի համաձայնությամբ սահմանված կարգի անհամապատասխանություն: Ընդ որում, արբիտրաժային դատարանի կազմի և վարույթի իրականացման ընթացակարգի անհամապատասխանության հարցը լուծելիս իրավասու դատարանն առաջնորդվում է՝

- կողմերի արբիտրաժային համաձայնությամբ,
- եթե վերոնշյալ հարցերի կապակցությամբ համաձայնությունը բացակայում է, ապա այն երկրի օրենսդրությամբ, որտեղ կայացվել է արբիտրաժային վճիռը:

Այս առումով էապես տարբերվում են արբիտրաժային վճիռը չեղյալ հայտարարելու և վճռի ճանաչումն ու կատարումը մերժելու հիմքերի ձևակերպումները, քանի որ արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու պարագայում գերակայությունը տրվում է ՀՀ օրենսդրությանը: Այսպես, եթե կողմերի արբիտրաժային համաձայնությունը հակասում է ՀՀ օրենքին, իսկ արբիտրաժային դատարանի կազմը և ընթացակարգը՝ կողմերի համաձայնությանը, ապա միանշանակ գործում են օրենքի պարտադիր պահանջները, և իրավասու դատարանը արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու հարցը լուծելիս առաջին հերթին պետք է պարզի արբիտրաժի կազմի և վարույթի ընթացակարգի՝ ՀՀ օրենսդրությանը համապատասխանելու հարցը: Ընդհանուր առմամբ ընթացակարգային կանոնների խախտման հիմքով արբիտրաժային վճռի ճանաչումը կամ հարկադիր կատարումը կարող է մերժվել, եթե դրանք ինչ-որ կերպ կարող են ազդել վեճի ճիշտ ու արդարացի լուծման վրա կամ հակասության մեջ են գտնվում արբիտրաժային վճռի կայացման վայրի օրենսդրության իմպերատիվ նորմերի հետ:

Արբիտրաժային վճռի ճանաչումը կամ հարկադիր կատարումը մերժելու հիմքերը՝ կապված վերջինիս վիճարկման վարույթի շրջանակում այն չեղյալ ճանաչելու հետ:

«Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 36-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի «ե» ենթակետով սահմանվում է, որ

կումն ինքնին չի ենթադրում դրա չեղյալ ճանաչելու հանգամանքը: Հետևաբար, պետք է հանգամանորեն հաշվի առնել զուտ վիճարկման հետևանքով արբիտրաժային վճռի ճանաչումը կամ հարկադիր կատարումը մերժելու նպատակահարմարությունը: Սակայն Հայաստանի Հանրապետությունում այս հարցի օրենսդրական կարգավորման պայմաններում քննարկվող դրույթի կիրառումը բավական խնդրահարույց է: Նախևառաջ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 34-36-րդ հոդվածներով չեն կարգավորվում իրավասու դատարանի կողմից արբիտրաժային վճռի հարկադիր կատարումը կասեցնելու հետ կապված հարցերը, իսկ ամրագրված նորմերն էլ բավականին ընդհանրական և անորոշ են ձևակերպված: Օրենքի 34-րդ հոդվածի 4-րդ կետը սահմանում է, որ դատարանը, որին ներկայացվել է վճիռը չեղյալ ճանաչելու մասին դիմումը, կարող է կողմերից մեկի խնդրանքով կամ իր նախաձեռնությամբ որոշակի ժամանակով դադարեցնել այդ հարցի քննությունը, որպեսզի հնարավորություն ընձեռի արբիտրաժային դատարանին վերսկսելու արբիտրաժային վարույթը կամ ձեռնարկելու այլ միջոցներ, որոնք արբիտրաժային դատարանի կարծիքով կարող են վերացնել արբիտրաժային վճիռը բեկանելու հիմքերը: Փաստորեն, այստեղ խոսքն առաջին հերթին գնում է արբիտրաժային վճռի վիճարկման վարույթի ժամանակավոր դադարեցման կամ կասեցման մասին, սակայն հոդվածում չի նշվում, թե վճիռը չեղյալ ճանաչելու հարցի քննությունը ժամանակավոր դադարեցնելու արդյունքում կարող է կասեցվել արբիտրաժային վճռի գործողությունը կամ կատարումը: Կամ, օրենքի 36-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանվում է՝ եթե դատարանին միջնորդություն է ներկայացվել վճիռը չեղյալ ճանաչելու կամ վճռի կատարումը կասեցնելու վերաբերյալ, ապա դատարանը, որտեղ հայցվում են վճռի ճանաչումը կամ հարկադիր կատարումը, կարող է իր հայեցողությամբ հետաձգել իր կողմից կայացվելիք որոշումը, ինչպես նաև վճռի ճանաչումը և հարկադիր կատարումը հայցող

համապատասխան կայացվել է այդ վճիռը: Պետք է նշել, որ նշված դրույթի վերլուծության արդյունքում կարող ենք այնպիսի եզրահանգումների գալ, որոնք հակասություններ են պարունակում: Ընդ որում, Նյու-Յորքի կոնվենցիայի V հոդվածում արբիտրաժային վճիռ չեղյալ ճանաչելու կամ դրա կատարումը կասեցնելու լիազորություն ունեցող սուբյեկտը սահմանելիս օգտագործում է «իրավասու կամ իրավագոր իշխանության մարմին» եզրույթը: Քանի որ ՀՀ-ում դատարանները պետաիշխանական լիազորություններով օժտված մարմիններ են, որոնց վրա է դրված արբիտրաժի նկատմամբ դատական վերահսկողություն իրականացնելու գործառույթը, ապա ՀՀ օրենսդրությունը զերծ է մնացել կոնվենցիայի ընդհանրական ձևակերպումներից և կոնկրետ սահմանել է վերոնշյալ գործառույթում իրականացնող դատարանը («Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդված): Մնացած մասով ՀՀ օրենքի ձևակերպումը նույնանում է Համաձայնագրի ձևակերպման հետ:

Արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու հիմքից բացի՝ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում արբիտրաժային վճռի ճանաչումը կամ հարկադիր կատարումը իրավասու դատարանի կողմից կարող է մերժվել, եթե դրա կատարումը կասեցվել է այն պետության դատարանի կողմից, որտեղ արբիտրաժային դատարանը կայացրել է վեճն ըստ էության լուծող ակտը: Հարկ է նշել, որ այս առումով «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքը, վերաշարադրելով Նյու-Յորքի կոնվենցիայի համապատասխան դրույթները, բավական անորոշ նորմեր է նախատեսել, որոնք չեն կարող արբիտրաժային դատարանների վճիռների կատարումը կասեցնելու, ինչպես նաև վերոնշյալ հիմքով դրանց ճանաչումը կամ հարկադիր կատարումը մերժելու գործուն և արդյունավետ կառուցակարգեր պարունակել: Վերոնշյալ հարցի իրավական կարգավորման առանձնահատկություններն ուսումնասիրելիս որպես ելակետ պետք է ընդունել այն հանգամանքը, որ արբիտրաժային դատարանի վճռի վիճար-

րուններից, որը պայմանավորում է արբիտրաժում տարբեր պետությունների ազգային իրավական համակարգերով ամրագրված հրամայական նորմերի և պահանջների շրջանակներում կողմերի կամքի ինքնավարության սկզբունքի իրացումը և այլ պետության տարածքում վեճերի լուծման պարագայում օտարերկրյա իրավունքի կիրառումը: Ընդ որում, այս հիմքերով արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու համար վճռի կատարման դեմ առարկող կողմի խնդրանքը պարտադիր չէ և դատարանը կարող է գործել սեփական նախաձեռնությամբ: Այսինքն՝ վեճն արբիտրաժային կարգով լուծելու հնարավորության և Հայաստանի Հանրապետության հանրային կարգին հակասելու հանգամանքը պարզելու հարցում դատարանը գործում է ինքնուրույն: Ընդ որում, իրավաբանական գրականության մեջ վերոնշյալ հիմքերը դիտարկվում են lex fori նորմերի համակարգում, որոնք գործնականում դատարանի վրա ուղղակիորեն արբիտրաժային վճռի ճանաչումը կամ հարկադիր կատարումը մերժելու պարտականություն են դնում: Այս նորմերի կիրառման համար ՀՀ իրավական համակարգն ավելի գործունե կառուցակարգեր է պարունակում, քանի որ արբիտրաժի հայրենական օրենքով վճռի կամավոր կատարմանը կոնկրետ դրույթներ նվիրված չեն, իսկ դրանց կիրառման համար նախևառաջ անհարժեշտ է որպեսզի արբիտրաժի կողմը վճիռը ճանաչման և հարկադիր կատարման ներկայացնի: Հակառակ պարագայում պետական իրավասու դատարանն ուղղակի արբիտրաժային վճիռն ուսումնասիրելու և օրենքով սահմանված այս երկու հիմքերի առկայությունը պարզելու հնարավորություն չի ունենա:

Հաշվի առնելով վեճն արբիտրաժային կարգով լուծելու հնարավորությանը և ՀՀ հանրային կարգին սահմանափակումներին վերաբերող նորմերի հրամայական բնույթը և կիրառման կարգի միասնականությունն ու ընդհանուր առանձնահատկությունները՝ դրանք դիտարկվում են համատեղ: Ընդ որում, եթե ՀՀ օրենսդրությամբ վեճն արբիտրաժային կարգով լուծելու հնա-

կողմի միջնորդության հիման վրա՝ պարտադրելով մյուս կողմին ներկայացնելու համազոր ապահովում: Այս դեպքում խոսքը գնում է իրավասու դատարանի կողմից արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու կամ կատարումը կասեցնելու վերաբերյալ որոշման կայացումը հետաձգելու մասին: Սակայն ոչ մի օրենսդրական ակտով կարգավորված չեն արբիտրաժային վճռի կատարումը կասեցնելու վերաբերյալ դիմում ներկայացնելու և դիմումի քննության հետ կապված դատավարական իրավահարաբերությունները: Ընդ որում, արբիտրաժի օրենքում արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու իրավասությամբ օժտված դատարանի՝ վճռի կատարումը կասեցնելու լիազորության մասին հիշատակում չկա: Մինչդեռ օրենքով հստակ պետք է սահմանվեին վճիռը չեղյալ ճանաչելու կամ վճռի կատարումը կասեցնելու վերաբերյալ դիմումի քննության արդյունքում կայացվող դատական ակտերը: Իսկ ՀՀ Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի երկրորդ մասում նշվում է, որ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք իրավասու են կատարելու միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են ՀՀ Սահմանադրությամբ կամ օրենքներով: Թե՛ ՀՀ Սահմանադրությամբ, և թե՛ օրենքներով իրավասու պետական դատարանի կողմից արբիտրաժային վճռի կատարումը կասեցնելու լիազորության վերաբերյալ կոնկրետ դրույթներ չեն նախատեսվում:

Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ վեճն արբիտրաժային կարգով լուծելու անհնարինության հիմքով արբիտրաժային վճիռների ճանաչումը կամ հարկադիր կատարումը մերժելը:

«Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 36-րդ հոդվածի 2-րդ կետով սահմանված կարգով արբիտրաժային վճռի ճանաչումը կամ հարկադիր կատարումը մերժելը, կարելի է ասել, հանդիսանում է քաղաքացիական շրջանառության մեջ հանրային և մասնավոր շահերի հարաբերակցության դրսևո-

կհանդիսանային ազգային օրենսդրության մշակման համար: Եթե փորձենք ընդհանրացնել ՀՀ-ում արբիտրաժային կարգով լուծման ենթակա գործերի շրջանակը, ապա որպես ելակետ պետք է ընդունել այն հանգամանքը, որ առևտրային արբիտրաժներն առաջին հերթին լուծում են առևտրային իրավահարաբերություններից բխող վեճերը (արբիտրաժային կարգով լուծման ենթակա վեճերի շրջանակը հանգամանալից քննարկվել է «Արբիտրաժային ենթակայություն» գլխում):

Հայաստանի Հանրապետության հանրային կարգին հակասելու հիմքով արբիտրաժային վճիռների ճանաչումը կամ հարկահար կատարումը մերժելը:

«Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 36-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի «բ» ենթակետի համաձայն՝ արբիտրաժային դատարանի վճռի ճանաչումը կամ կատարումը կարող է մերժվել, եթե այն հակասում է Հայաստանի Հանրապետության *հանրային կարգին*: Ընդ որում, հանրային կարգի հասկացությունն ու ամբողջական իրավաբանական բնութագիրը ՀՀ օրենսդրության մեջ կոնկրետ իրավական նորմով չի բացահայտվում: Միայն ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի՝ «Հանրային կարգի վերապահումը» վերտառությամբ 1258-րդ հոդվածով սահմանվում է, որ օտարերկրյա իրավունքի նորմը չի կիրառվում, եթե դրա կիրառման հետևանքներն ակնհայտ հակասում են Հայաստանի Հանրապետության իրավակարգի հիմունքներին (հանրային կարգին): Այդ դեպքում, ըստ անհրաժեշտության, կիրառվում է Հայաստանի Հանրապետության իրավունքի համապատասխան նորմը:

Օտարերկրյա իրավունքի նորմի կիրառումից հրաժարվելը չի կարող հիմնվել միայն համապատասխան պետության իրավական, քաղաքական կամ տնտեսական համակարգը Հայաստանի Հանրապետության իրավական, քաղաքական կամ տնտեսական համակարգից տարբերվելու հանգամանքի վրա: Ընդ որում, օրենսդրորեն չի մեկնաբանվում, թե ինչպես պետք է բա-

րավորության հարցը կարելի է պարզել արբիտրաժային վարույթի ցանկացած փուլում, ապա հանրային կարգին հակասելու հանգամանքը՝ միայն արբիտրաժային վճռի կայացումից հետո¹:

Վերարտադրելով Նյու-Յորքի կոնվենցիայի V հոդվածի 2-րդ կետը՝ «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 36-րդ հոդվածի 2-րդ կետով սահմանվում է, որ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում արբիտրաժային դատարանի վճռի ճանաչումը կամ հարկահար կատարումը կարող է մերժվել, եթե համաձայն Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության՝ վճռի առարկան ենթակա չէ լուծման արբիտրաժի կողմից: Հետևում է, որ վեճն արբիտրաժային կարգով լուծելու հնարավորության հարցը պարզաբանելու համար առաջին հերթին անհրաժեշտ է ճշտել արբիտրաժի ենթակայությանը վերապահված գործերի շրջանակը, ինչը Համաձայնագրով հստակ կարգավորված չէ, որի II հոդվածի 1-ին կետով սահմանվել է, որ արբիտրաժի լուծմանը կողմերի համաձայնությամբ կարող են հանձնվել պայմանագրային և ոչ պայմանագրային հարաբերություններից բխող վեճերը: Ընդ որում, արբիտրաժի իրավասությանը վերապահված գործերի շրջանակը, ըստ Համաձայնագրի, որոշվում է ազգային օրենսդրության մակարդակով: Սակայն միջազգային համաձայնագրերով, տիպային օրենքով և միջազգային իրավական այլ փաստաղբերով վեճն արբիտրաժային կարգով լուծելու համար կոնկրետ չափորոշիչներ չեն սահմանվում, որոնք հիմք

¹ Արբիտրաժից խուսափող կողմն ուղղակի կարող է մինչև գործի քննությունն սկսելն արբիտրաժային համաձայնության անվավերության վերաբերյալ հայտարարություն անել կամ դիմել դատարան՝ արբիտրաժային համաձայնությունն այս հիմքով անվավեր ճանաչելու պահանջով: Եթե արբիտրաժային համաձայնությամբ արբիտրաժային դատարանի լուծմանը հանձնվել է այնպիսի վեճ, որը, ՀՀ օրենսդրության համաձայն, չի կարող լուծվել արբիտրաժային կարգով, ապա նման համաձայնությունն իրավական հետևանքներ առաջացնել չի կարող և դատարանի կողմից կճանաչվի անվավեր: Իսկ քանի դեռ արբիտրաժային դատարանը վճիռ չի կայացրել, հանրային կարգին հակասելու, այսինքն՝ տվյալ պետության իրավակարգին և արժեքային համակարգին հակասելու փաստը պարզել հնարավոր չէ:

վունքի կուլիզիայի հնարավոր բուրդը դեպքերը: Միայն նման մոտեցման պարագայում է հնարավոր իրավակիրառ պրակտիկայում իրացնել հանրային կարգի վերապահումները, որոնք ուղղակիորեն կախված է իրավունքի համապատասխան նորմի մեկնաբանությունից: Թերևս այս դեպքում հնարավոր է ապահովել իրավակիրառ միասնական պրակտիկան: Ընդ որում, հանրային կարգի բովանդակությունը միայն վերապահումներով չի սահմանափակվում: Այն ենթադրում է նաև իմպերատիվ նորմերի կիրառումը: Այսպես՝ ՀՀ քաղաքաքաղաքական օրենսգրքի 1259-րդ հոդվածի համաձայն՝ քաղաքացիական-իրավական հարաբերությունների նկատմամբ կիրառվող իրավունքը որոշելու կանոնները չեն վերաբերում Հայաստանի Հանրապետության իրավունքի այն իմպերատիվ նորմերի գործողությանը, որոնք քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցների իրավունքներն ու շահերն ապահովելու իրենց առանձնահատուկ նշանակությամբ բացառում են որևէ այլ իրավունք կիրառելու հնարավորությունը: Այստեղ կարելի է նկատի ունենալ քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցների հիմնարար իրավունքներն ու ազատությունները, որոնք յուրաքանչյուր ժողովրդավարական և իրավական պետությունում բարձրագույն արժեք են հանդիսանում: Հարկ է նշել, որ իմպերատիվ նորմերը կարող են վերաբերել նաև արբիտրաժային քննության առարկա հանդիսացող վեճերի շրջանակը որոշելուն, որոնք պարտադիր են արբիտրաժի իրավասությունը սահմանելու հարցում: Ընդ որում, արբիտրաժային վճիռների ճանաչման և հարկադիր կատարման պարագայում դրանք կարող են տարբեր դրսևորում և հարաբերակցություն ունենալ: Օրինակ՝ երբ արբիտրաժային դատարանը լուծել է վեճ, որի առարկան, Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության համապատասխան, կարող է լինել արբիտրաժային քննության առարկա, ապա վճռի ճանաչումը կամ հարկադիր կատարումը կմերժվի, եթե դրա կատարումը կհակասի ՀՀ օրենսդրությամբ ամրագրված հրամայական պահանջներին:

ցահայտել «իրավակարգի հիմունքներ» եզրույթի բովանդակությունը:

Հարկ է նշել, որ հանրային կարգի վերապահումների կամ իրավակարգի հիմունքների շուրջ իրավական անորոշությունը պայմանավորված է ոչ միայն ՀՀ օրենսդրությամբ ամրագրված համապատասխան նորմի ձևակերպման ընդհանրականությամբ, այլև այս եզրույթի բազմաբովանդակությամբ ու անընդհատ զարգանալու հանգամանքով, որի դիմամիկան իր հերթին կախված է յուրաքանչյուր պետության իրավական համակարգի զարգացման ուղղությունից: Մինչ օրս միջազգային իրավակիրառ պրակտիկայում հանրային կարգի սպառնիչ մեկնաբանության վերաբերյալ միասնական մոտեցում չի ձևավորվել, և տեսական մակարդակով այս եզրույթի որոշակի կամ ամբողջական հասկացությունը չի ձևակերպվել: Նույնիսկ որոշ տեսաբաններ (Լ.Ա. Լունց) գտնում են, որ ոչ միայն անհնար է տալ հանրային կարգի սպառնիչ ձևակերպումը, այլև այս եզրույթի անորոշությունը միջազգային մասնավոր իրավունքի գործառնական սկզբունքներից է՝ ելակետ, որն առաջին հերթին ուղղված է յուրաքանչյուր պետության իրավական համակարգի պաշտպանությանը:

Պետք է նշել նաև, որ հանրային կարգի վերապահումների ձևակերպման շուրջ իրավական անորոշությունը յուրահատուկ է ոչ միայն ՀՀ օրենսդրությանը, այլ նաև զարգացած իրավական համակարգ ունեցող այլ երկրներին: Օրինակ՝ Գերմանիայի քաղաքացիական օրենսգրքի 30-րդ հոդվածում ամրագրված է, որ օտարերկրյա իրավունքի կիրառումը բացառվում է, եթե դրա կիրառումը հակասում է գերմանական օրենքի նպատակին կամ արժեքներին:

Հանրային կարգի հասկացության օրենսդրական ձևակերպման ընդհանրական բնույթն ու անորոշությունն ունեն իրենց օբյեկտիվ պատճառները և որոշ դեպքերում դա կարելի է արդարացված համարել: Գործնականում անհնար է օրենսդրորեն այնպես ձևակերպել հանրային կարգի սահմանումը, որն իր մեջ սպառնիչ կերպով կներառեր օտարերկրյա և հայրենական իրա-

բիտրաժային վճռի ճանաչման ժամանակ հանրային կարգի հակասությունների վրա հղումը հնարավոր է միայն այն դեպքում, եթե արբիտրաժային դատարանի վճռի կատարման հետևանքով խախտվում են այն պետության արդարության և բարոյական հիմնարար սկզբունքները, որտեղ հայցվում է արբիտրաժային վճռի ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը¹: Ընդ որում, հանրային կարգի վերապահումների հարցերն անհրաժեշտ է մեկնաբանել բավականին նեղ իմաստային ընկալմամբ, հակառակ պարագայում կիրառելի օտարերկրյա իրավունքի և արբիտրաժային վճռի ճանաչման և կատարման հայցման վայրի օրենսդրության ցանկացած հակասություն կարելի կլինի համարել հանրային կարգի խախտում:

Պետք է նշել նաև, որ վիճելի է պետության բարոյականության կամ արդարության սկզբունքներին հակասելու հանգամանքը հանրային կարգի խախտում դիտարկելու հարցը, ինչի հետևանքով հնարավոր կլինի վերոնշյալ հիմքով մերժել արբիտրաժային վճռի ճանաչումն ու հարկադիր կատարումը: Չատկապես մայրցամաքային համակարգի երկրներում կոնկրետ իրավական հետևանքներ են առաջացնում միայն պետության կողմից սանկցավորված և պետական հարկադրանքի ուժով ապահովված նորմերը: Չենց այս հանգամանքն է հանդիսանում իրավական նորմերի ու սկզբունքների և հասարակական կյանքի այլ բնագավառներում գործող, այդ թվում՝ բարոյականության միջև առկա հիմնական տարբերությունը: Չետևաբար, կարող ենք փաստել, որ պետության բարոյականության կամ արդարության սկզբունքների տակ անհրաժեշտ է առաջին հերթին նկատի ունենալ տվյալ պետության ազգային օրենսդրությամբ կամ իրավական համակարգով պաշտպանվող հիմնական արժեքները, որոնք առաջնային նշանակություն ունեն նաև հասարակության համար և կանխորոշում են վերջինիս իրավագիտակցությունը:

Պետք է նշել, որ գործնականում ոչ թե արբիտրաժային վճիռն է հակասում Չայաստանի Չանրապետության հանրային կարգին, այլ դրա կատարումն է նման հետևանքներ առաջացնում: Մասնավորապես, ՀՀ օրենսդրությամբ արբիտրաժային կարգով կարող են լուծվել առևտրային բնույթի պայմանագրային հարաբերություններից բխող գործարքները: Եթե արբիտրաժային դատարանի վճռով ճանաչվի օտարերկրյա քաղաքացու կամ իրավաբանական անձի սեփականության իրավունքը հողի նկատմամբ, ապա նման ակտի ճանաչումը կամ հարկադիր կատարումը, մեր կարծիքով, Չայաստանի Չանրապետության տարածքում կմերժվի, քանի որ հայրենական օրենսդրությունն օտարերկրյա անձանց համար նման հնարավորությունը բացառում է:

Չարկ է նշել, որ արբիտրաժային վճռի և ՀՀ օրենսդրության ցանկացած անհամապատասխանություն կամ հակասություն չի կարելի դիտարկել հանրային կարգի խախտման համատեքստում: Արբիտրաժային դատարանի վճիռը Չայաստանի Չանրապետության հանրային կարգին հակասելու փաստն առկա կլինի, եթե վճռով կամ դրա կատարմամբ խախտվում են հանրային իրավունքի կամ ՀՀ իրավակարգի հիմքը կազմող իմպերատիվ նորմերի համակարգը: Այդ համակարգն ընդգրկում է ՀՀ Սահմանադրության 1-ին գլխով նախատեսված սահմանադրական կարգի հիմունքները, մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքները և ազատությունները, ինչպես նաև բոլոր այն սահմանադրական և ի կատարումն դրանց ճյուղային օրենսդրությամբ ամրագրված նորմերը, որոնք ՀՀ իրավակարգի հիմքն են կազմում: Կարող ենք ասել, որ հանրային կարգի վերապահումներն առկա են առաջին հերթին այն դեպքերում, երբ հայրենական իրավագիտակցության տեսանկյունից օտարերկրյա իրավունքի կիրառումը, ինչպես նաև Չայաստանի Չանրապետության տարածքում արբիտրաժային վճռի ճանաչումն ու կատարումն անթույլատրելի են: Այս մոտեցումն ընդունված է նաև ընդհանուր իրավական համակարգի երկրներում, որտեղ ար-

¹Տե՛ս Yearbook Commercial Arbitration, vol. 1, էջ 205:

Հանրային կարգին հակասելու հանգամանքն անվերապահորեն ենթադրում է օրենսդրորեն ամրագրված որոշակի իմպերատիվ նորմերի խախտումը, որը հանգեցնում է արբիտրաժային վճռի ճանաչումը կամ կատարումը մերժելուն: Սակայն ամեն իրավական նորմի խախտումն չէ, որ կարող է դրվել հանրային կարգի հակասության հիմքում: Վերոնշյալ նորմերի խախտումն անպայմանորեն հանրային-իրավական հետևանքներ պետք է ունենա: Օրինակ՝ հանրային իրավական հետևանքներ կարող են առաջացնել գործի արդար քննության ապահովմանն ուղղված այնպիսի սկզբունքների խախտումները, ինչպիսիք են մրցակցությունը, մասնավոր հարաբերություններում կամքի ինքնավարությունը և այլն: Հանրային նշանակություն ունեն ՌՀ իրավակարգը սահմանող նորմերը և այլն: Սակայն հանրային կարգի հակասությունները պարզելու համար դատարանն իրավասու չէ ըստ էության վերանայել արբիտրաժային վճիռը, դատական ստուգման ենթարկել նյութական իրավունքի նորմերի կիրառման և մեկնաբանության վերաբերյալ արբիտրաժային դատարանի եզրահանգումները: Դատարանը պետք է գործի բացառապես ՌՀ արբիտրաժային օրենքով ամրագրված դատական միջանորմային սահմաններում և պարզապես ստուգի արբիտրաժային վճռի ճանաչումը կամ հարկադիր կատարումը մերժելու համար հիմք հանդիսացող փաստերի առկայությունը կամ բացակայությունը: Մյուս կողմից, բավականին դժվար կլինի արբիտրաժային վճռի նման մակերեսային ստուգման արդյունքում պարզել օրենքով սահմանված համապատասխան հիմքերի առկայության փաստը:

Հարկ է նշել, որ իրավաբանական գրանականության մեջ քննարկվում է (Մ.Ի. Բրուն) նաև հանրային կարգի բովանդակության մեջ ոչ իրավական տարրերի կամ կողմի առկայության հարցը¹: Ընդ որում, հանրային կարգն իր մեջ ներառում է ոչ միայն տվյալ պետության իրավակարգի հիմքում ընկած իրավա-

¹ См. М.И. Брунь Публичный порядок в международном частном праве. Петербург. 1916, 73-88 էջերը:

Հանրային կարգը ներառում է նաև յուրաքանչյուր պետության միջազգային-իրավական պարտավորությունները, քանի որ պետության կողմից վավերացված միջազգային համաձայնագրերը, պայմանագրերը և այլ փաստաթղթերն ազգային իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասն են կազմում: Հարկ է նշել, որ ՌՀ իրավական համակարգում ամրագրված բազմաթիվ դրույթներ և կառուցակարգեր ուղղակիորեն միջազգային պարտավորություններից են բխում (դրանք ամրագրված են իրավական փոխօգնության երկկողմ և բազմակողմ պայմանագրերում, ՌՀ մասնակցությամբ միջազգային համաձայնագրերում և այլն): Հետևաբար, ՌՀ տարածքում արբիտրաժային վճռի ճանաչումը և հարկադիր կատարումը պետք է մերժվի, եթե դրանով խախտվում են Հայաստանի կողմից ստանձնած միջազգային պարտավորությունները¹:

¹ ՌՀ-ում դեռևս նման պրակտիկա չի ձևավորվել: Որպես օրինակ կարող է ծառայել ՌԴ և «Նոգա» ընկերության միջև կնքված արբիտրաժային համաձայնությամբ նախատեսված դրույթը, որի համաձայն՝ ՌԴ Կառավարությունն իր դեմ կայացված արբիտրաժային վճիռների կատարման պարագայում հրաժարվում էր ինուսիտետից: «Նոգա» ընկերությունն արբիտրաժային դատարանի (արբիտրաժի վայր էր ընտրվել Ստոկհոլմը) վճիռը ճանաչման և հարկադիր կատարման ներկայացրեց, որի հիման վրա պետք է բռնագանձում տարածվեր Ֆրանսիայի տարածքում գտնվող ՌԴ Կառավարության գույքի վրա: Իսկ որպես ապահովման միջոց արգելանք էր դրվել Ֆրանսիայում ՌԴ առևտրային ներկայացուցչության գույքի և հաշիվների վրա: Սակայն Ֆրանսիայի Վերաքննչ դատարանը 2000թ. օգոստոսի 20-ին չէր յալ ճանաչեց ապահովման միջոցներ ձեռնարկելու մասին որոշումը, իսկ արբիտրաժային դատարանի վճռի ճանաչումն ու հարկադիր կատարումն էլ մերժեց՝ պատճառաբանելով, որ դիվանագիտական ներկայացուցչությունների գույքի բռնագանձմամբ կխախտվեն Դիվանագիտական հարաբերությունների մասին 1961թ. Վիեննայի Կոնվենցիայով Ֆրանսիայի ստանձնած պարտավորությունները: Այստեղ հետաքրքրական է այն հանգամանքը, որ Ֆրանսիան վավերացրել է նաև Օտարերկրյա արբիտրաժային որոշումների ճանաչման և կատարման մասին 1958թ. Նյու-Յորքի Կոնվենցիան, և հարց է առաջանում, թե ինչ հիմքով է դատարանը կիրառում մի համաձայնագրի դրույթներն այն պարագայում, երբ մյուս համաձայնագրով այլ պարտավորություններ է ստանձնել: Մեր կարծիքով, արբիտրաժային դատարանի վճիռն այս դեպքում մերժվում է հենց Նյու-Յորքի Կոնվենցիայի շրջանակներում՝ հանրային կարգին հակասելու հիմքով, որը ներառում է նաև պետության կողմից ստանձնած միջազգային պարտավորությունները:

Հանրային կարգի հակասությունները չեն կարող դրվել արբիտրաժային վճռի ճանաչումը մերժելու հիմքում, եթե առարկողն իր փաստարկները հիմնավորում է զուտ նյութական իրավունքի խախտումներով, այսինքն՝ արբիտրաժային դատարանը ճիշտ չի ընտրել կամ մեկնաբանել նյութական իրավահարաբերություններ կարգավորող օրենքը կամ իրավունքի նորմը կամ էլ սխալ է գնահատել գործի փաստական հանգամանքները:

Քանի դեռ արբիտրաժային դատարանի կողմից վճիռը չի կայացվել և այն արբիտրաժի կողմը հարկադիր կատարման չի ներկայացրել կամ դատարան այն չեղյալ ճանաչելու պահանջով չի դիմել, հանրային կարգի հակասությունները բացահայտելու հնարավորություն չկա: Ընդ որում, թեև «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքի 36-րդ 2-րդ մասում նշվում է արբիտրաժային վճիռը հանրային կարգին հակասելու մասին, գործնականում, հանրային կարգի հակասություն կարող է առաջացնել արբիտրաժային վճռի կատարումը: Այսինքն՝ առավելապես արբիտրաժային վճռի կատարման հետևանքներն են հանրային կարգի հակասություններ առաջացնում:

Ընդհանրացնելով արբիտրաժային վճռի ճանաչումը կամ հարկադիր կատարումը մերժելու՝ Նյու-Յորքի կոնվենցիայով և «Առևտրային արբիտրաժի մասին» ՀՀ օրենքով ամրագրված հիմքերը՝ կարող ենք ասել, որ դրանք դատարանի կողմից կիրառվում են կամ առարկող կողմի խնդրանքով (խոսքն այն հիմքերի մասին է, որոնք պայմանավորված են կամքի ինքնավարության սկզբունքով կամ հանրային բնույթ չեն կրում), կամ սեփական նախաձեռնությամբ (օրինակ՝ ՀՀ օրենքի 36-րդ 1-ին մասի 2-րդ կետով սահմանված և հանրային նշանակություն ունեցող հիմքերը): Սակայն թերություն կարելի է համարել այն հանգամանքը, որ հայրենական օրենքով համապատասխան հիմքերի առկայության պարագայում սահմանվում է արբիտրաժային վճռի ճանաչումը կամ կատարումը մերժելու դատարանի իրավունքը, այլ ոչ թե պարտականությունը, ինչը կարող է իրավակիրառ ոլորտում կամայական մեկնաբանությունների տեղիք

կան նորմերի համակացությունը, այլև հանրության բարքերը և այլ բարոյական արժեքները: Հետևում է, որ հանրային կարգի հակասությունը ոչ միշտ է, որ հանգեցնում է իրավակարգի կամ իմպերատիվ նորմերի խախտման, այլ կարող է դրսևորվել զուտ հասարակության բարքերին և բարոյական արժեքներին հակադրվելու միջոցով: Սակայն նման մոտեցումը բավականին սուբյեկտիվ և կամայական մեկնաբանությունների տեղիք կարող է տալ և այս առումով անհրաժեշտ է հանրային կարգի հակասության համատեքստում դիտարկել բացառապես այն արժեքների կամ բարքերի ոտնահարումը, որոնք տվյալ պետության իրավակարգի հիմքն են, օրենքով պաշտպանվող արժեքներ են կամ օրենսդրական կարգավորման նպատակ, թեկուզև իրավաբանական կոնկրետ նորմով ձևակերպում չեն ստացել:

Գործնականում շատ կարևոր է արբիտրաժային քննության շրջանակներում կայացվող սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանությանն ուղղված ակտի կատարումն ապահովելու համար պահպանել մի շարք տարրական կանոններ, որոնք առաջին հերթին կբացառեն արբիտրաժային վճռի կատարումը հանրային կարգին հակասելու հիմքով մերժելու հնարավորությունը: Իհարկե, այդ կանոններն օրենքով սահմանված պարտադիր պահանջներ չեն, սակայն արբիտրաժային պրակտիկայով թելադրված դրույթներ են, որոնք լրացուցիչ երաշխիքներ են ստեղծում վճիռն այլ պետության տարածքում կատարելու համար:

Նախևառաջ կողմերի համաձայնությամբ, իսկ նման համաձայնության բացակայության դեպքում արբիտրաժային դատարանի որոշմամբ վարույթի ընթացքում պետք է կիրառվի այն երկրի ազգային իրավունքը, որտեղ հետագայում կարող է հայցվել արբիտրաժային վճռի ճանաչումը և հարկադիր կատարումը: Նման ընտրության պարագայում արբիտրաժային դատարանի վճռի կատարումը հանրային կարգին հակասելու հիմքով մերժվել չի կարող, քանի որ ազգային իրավունքի նորմերի կիրառումը չի կարող մեկնաբանվել տվյալ պետության հանրային կարգին հակասելու համատեքստում:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԳԼՈՒԽ 1. ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԱՐԲԻՏՐԱԺԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ 3

§1. Սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության արբիտրաժային ձևի հասկացությունն ու հիմնական առանձնահատկությունները: 3

§2. Արբիտրաժային քննության հասկացությունը 20

§3. Առևտրային արբիտրաժի էությունն ու իրավական բնույթը 33

ԳԼՈՒԽ 2. ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԱՐԲԻՏՐԱԺԻ ՍԿՁԲՈՒՆՔՆԵՐԸ 54

§1. Առևտրային արբիտրաժի սկզբունքների հասկացությունը և դասակարգումը 54

§2. Արբիտրաժի կազմակերպական սկզբունքները 71

§3. Արբիտրաժի գործառնության սկզբունքները 99

ԳԼՈՒԽ 3. ԱՐԲԻՏՐԱԺԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ 114

§1. Արբիտրաժային իրավահարաբերությունների հասկացությունը և ծագման նախադրյալները 114

§2. Արբիտրաժային իրավահարաբերությունների ծագման նախադրյալները 126

§3. Արբիտրաժային իրավահարաբերությունների տարրերը 136

ԳԼՈՒԽ 4. ԱՐԲԻՏՐԱԺԱՅԻՆ ԵՆԹԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆ 149

§1. Արբիտրաժային ենթակայության հասկացությունը 149

§2. Արբիտրաժային ենթակայության վերապահված գործերի շրջանակը 153

ԳԼՈՒԽ 5. ԱՐԲԻՏՐԱԺԱՅԻՆ ՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆԸ 159

§1. Արբիտրաժային համաձայնության հասկացությունը և տեսակները 159

§2. Արբիտրաժային համաձայնությամբ լուծման ենթակա հարցերի շրջանակը 171

§ 3. Կիրառման ենթակա իրավունքի ընտրությունն առևտրային արբիտրաժում 188

տալ: Բացի այդ՝ անհասկանալի է, թե ինչպես արբիտրաժային վճռի ճանաչման և հարկադիր կատարման հարցը լուծող դատարանը պետք է պարզի վճռի ճանաչումը կամ հարկադիր կատարումը մերժելու հիմքերի առկայությունը, հատկապես, երբ խոսք է գնում lex arbitri նորմերի կամ ընթացակարգային խախտումների մասին, երբ լուծման կամ արբիտրաժային քննության արձանագրությունն օրենքով պարտադիր չէ և օրենքի 35-րդ հոդվածով չի նախատեսվում արբիտրաժային վճռի հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ ստանալու միջնորդությանը կից դատարան ներկայացվող փաստաթղթերի շարքում:

ԳԼՈՒԽ 6. ԱՐԲԻՏՐԱԺԱՅԻՆ ԱԿՏԵՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ	
ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ	213
§1. Արբիտրաժային ակտերի հասկացությունը և տեսակները	213
§2. Արբիտրաժային վճռի էությունը	225
§3. Արբիտրաժային վճռի իրավական ուժի հատկանիշները...	230
§ 4. Արբիտրաժային վճռին ներկայացվող պահանջները....	241
ԳԼՈՒԽ 7. ԱՐԲԻՏՐԱԺԱՅԻՆ ՎՃԻՐԸ ՉԵՂՅԱԼ ՃԱՆԱՉԵԼԸ	262
§1. Արբիտրաժային վճիռների վիճարկումը	262
§2. Արբիտրաժային վճիռը չեղյալ ճանաչելու հիմքերը.....	270
§3. Արբիտրաժային վճռի վիճարկման օբյեկտային, սուբյեկտային և ձևական նախադրյալները.....	273
ԳԼՈՒԽ 8. ԱՐԲԻՏՐԱԺԱՅԻՆ ԱԿՏԵՐԻ ՃԱՆԱՉՈՒՄԸ ԵՎ	
ԿԱՏԱՐՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ	291
§1. Արբիտրաժային վճիռների ճանաչման և կատարման իրավական հիմունքները	291
§ 2. Արբիտրաժային վճիռների ճանաչումը և հարկադիր կատարումը մերժելը.....	313

Սրբազրիչ՝ Մ. Գրիգորյան

Հանձնվել է տպագրության 10.01.2011
Չափսը՝ 60x84¹/₁₆:
Ծավալը 22.5 տպ. մանուկ: